

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС

№ 4
2024

Зареєстровано Державним комітетом телебачення і радіомовлення України
Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1915 від 30.05.2024 року.
Виходить з 1997 р. До 2006 р. – «Вісник Одеського інституту внутрішніх справ». Щоквартальник

Засновник:
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:
Швець Д.В.,
доктор юридичних наук, доцент,
заслужений працівник освіти України

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:
Катеринчук І.П.,
доктор юридичних наук, професор

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:
Домброван Н.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник відділу наукової роботи та діяльності

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Аброськін В.В., кандидат юридичних наук, доцент
Албул С.В., кандидат юридичних наук, професор
Бондар В.В., кандидат юридичних наук, доцент
Братель С.Г., кандидат юридичних наук, професор
Денисова А.В., доктор юридичних наук, професор
Галуцько В.В., доктор юридичних наук, професор
Горошко В.В., кандидат юридичних наук, доцент
Дришлюк В.І., кандидат юридичних наук, доцент
Ізбаш К.С., кандидат юридичних наук, доцент
Ісмаїлов К.Ю., кандидат юридичних наук, доцент
Конопельський В.Я., доктор юридичних наук, професор
Корнієнко М.В., доктор юридичних наук, професор
Крикун В.В., доктор юридичних наук, професор
Кузніченко С.О., доктор юридичних наук, професор
Легеза Є.О., доктор юридичних наук, професор
Легеза Ю.О., доктор юридичних наук, доцент

Матієнко Т.В., кандидат юридичних наук, доцент
Меркулова В.О., доктор юридичних наук, професор
Миронюк Р.В., доктор юридичних наук, професор
Нікітін А.А., кандидат юридичних наук, доцент
Павлютін Ю.М., доктор юридичних наук, доцент
Пасько О.М., доктор юридичних наук, доцент
Прудка Л.М., кандидат психологічних наук, доцент
Резніченко С.В., кандидат юридичних наук, професор
Тетерятник Г.К., доктор юридичних наук, професор
Тильчик В.В., кандидат юридичних наук, доцент
Шкута О.О., доктор юридичних наук, професор
Ярмак Х.П., доктор юридичних наук, професор
Vlad Vernyhora, L.L.M., BA (Hons), MA, DSocSc (Tallinn, Estonia)
Hans-Joachim Schramm, Prof. Dr. habil. (Wismar, Germany)

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Друкується за рішенням
Вченої ради
Одеського державного університету
внутрішніх справ
Протокол № 7 від 24.12.2024 р.

На підставі Наказу Міністерства освіти та науки України № 627 від 14.05.2020 р. (додаток 2) та Наказу Міністерства освіти та науки України № 1166 від 23.12.2022 р. (додаток 3) журнал включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» у галузі юридичних наук (081 «Право», 293 «Міжнародне право», 262 «Правоохоронна діяльність»).

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща).

Друковані матеріали виражають позицію авторів, яка не завжди поділяється редакційною колегією. Відповідальність за зміст статті, достовірність фактів, статистичних даних, точність викладеного матеріалу покладається на авторів або осіб, які його подали.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у журналі «Південноукраїнський правничий часопис», допускається лише з письмового дозволу редакції.
При передрукуванні матеріалів посилання на «Південноукраїнський правничий часопис» обов'язкове.

Вимоги до авторських оригіналів статей

Обсяг статті має бути обсягом від 12 до 20 сторінок, включаючи ілюстрації, таблиці, графіки, список використаних джерел. Стаття повинна містити назву, анотації та ключові слова українською та англійською мовами. Середній обсяг кожної анотації має бути не менш як 1800 знаків.

Технічні вимоги:

- поля верхні та нижні, ліві і праві – 2,0 см.
- міжрядковий інтервал – 1,5
- шрифт «Times New Roman» – 14
- абзацний відступ – 0,5 см.
- текст вирівнюється по ширині.

Посилання на джерела необхідно робити по тексту у квадратних дужках із зазначенням номерів сторінок відповідно джерела.

Список використаних джерел подається наприкінці статті в порядку згадування джерел та має бути оформлений відповідно до існуючих стандартів бібліографічного опису (див.: розроблений в 2015 році Національний стандарт України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»).

Адреса редакції

Україна, 65014, м. Одеса, вул. Успенська, 1
тел. (048) 738-06-13
E-mail: editor@sulj.oduvs.od.ua
Веб-сайт: www.sulj.oduvs.od.ua

ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК СКЛАДОВА ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Дришлюк В. І., Журавель А. В.

Наукова стаття присвячена дослідженню питань правового регулювання виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні, проблем їх виконання та можливих шляхів вдосконалення такої процедури. Досліджено механізми виконання рішень національних судів в Україні та механізми виконання рішень Європейського Суду з прав людини, зокрема особливості, встановлені Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Проаналізовані окремі рішення Європейського Суду з прав людини, зокрема «Юрій Миколайович Іванов проти України» від 15 жовтня 2009 року, «Чуйкіна проти України» (Chuykina v. Ukraine) від 13 січня 2011 року, «Горнсбі проти Греції» (Hornsby v. Greece) від 19 березня 1997 року та їх значення для правозастосовчої практики, правової системи України в цілому та шляху України до членства в Європейському Союзі. Звернуто увагу на рішення Конституційного Суду України в контексті виконання судових рішень та його зв'язок із принципами верховенства права. Окремо зазначено про проблему недостатності фінансування статті державного бюджету України на виконання рішень закордонних юрисдикційних органів, прийнятих за наслідками розгляду справ проти України та важливість дотримання правових та демократичних принципів при виконанні рішень ЄСПЛ в умовах воєнного стану. Звернуто увагу на принцип правової визначеності як складової права на справедливий суд і на значення можливості виконання судового рішення як складової права на справедливий суд. На підставі аналізу норм чинного законодавства сформульовані загальні висновки щодо особливостей виконання рішень Європейського суду з прав людини та подолання основної проблеми - їх невиконання з формальних причини чи через відсутність коштів або законодавчих механізмів виконання судових окремих категорій судових рішень.

Ключові слова: виконання, рішення, Європейський Суд з прав людини, захист.

Dryshliuk V. I., Zhuravel A. V. The implementation of judgements of the European Court of Human Rights as a component of the right to a fair trial

The scientific article deals with the problem and investigation of legal regulation of the execution or

implementation of judgements of the European Court of Human Rights in Ukraine, problems of their implementation and possible ways of improving such a procedure. Mechanisms of implementation of decisions of national courts in Ukraine and mechanisms of implementation of judgements of the European Court of Human Rights were investigated in particular, the features established by the Law of Ukraine "On the Execution of Decisions and Application of the Practice of the European Court of Human Rights". Some judgements of the European Court of Human Rights were analyzed, in particular "Yuriy Mykolayovych Ivanov v. Ukraine" from October 15, 2009, "Chuykina v. Ukraine" (Chuykina v. Ukraine) dated January 13, 2011, "Hornsby v. Greece" (Hornsby v. Greece) dated March 19, 1997 and their significance for law enforcement practice, the legal system of Ukraine as a whole and Ukraine's path to membership in the European Union. Attention is paid to the decision of the Constitutional Court of Ukraine in the context of the execution of court decisions and its connection with the principles of the rule of law. The problem of insufficient financing of the article of the state budget of Ukraine for the implementation of the judgements of foreign jurisdictions, adopted as a result of the consideration of cases against Ukraine and the importance of compliance legal and democratic principles in the implementation of ECHR judgements under martial law. Attention is paid to the principle of legal certainty as a component of the right to a fair trial and to the importance of the possibility of enforcing and implementation a court judgement as a component of the right to a fair trial. Based on the analysis of the norms of the current legislation, general conclusions are formulated regarding the specifics of the implementation of the judgements of the European Court of Human Rights and overcoming the main problem - their non-implementation due to formal reasons or due to the lack of funds or legislative mechanisms for the implementation of certain categories of court judgements.

Key words: implementation, decision, judgement, European Court of Human Rights, protection.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Європейський шлях розвитку України, як правової, демократичної держави вже

майже 20 років визначений волею народу. Реалізацією цієї волі стало не тільки конституційне закріплення шляху до членства в Північноатлантичному альянсі, але також й численні зміни до українського законодавства, в т.ч. процесуального. Однією з таких змін стало прийняття Україною зобов'язань, передбачених Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, ратифікація якої відбулася у 1997 році, шляхом прийняття відповідного закону «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» [1].

Закріплення положення про реформування вітчизняного законодавства, у відповідності із прогресивними нормами європейського законодавства, пов'язано не тільки з імплементацією відповідних правових приписів, але також і з пересмисленням необхідності перебудови відповідних правових механізмів в регулюванні суспільних відносин. Приєднання України до країн, що ратифікували Конвенцію, є прагненням нашої держави стати членом цивілізованого європейського співтовариства і логічним кроком до набуття членства в Європейському Союзі. З 1997 року Україна користується правами, наданими Конвенцією та несе обов'язки щодо виконання рішень, що ухвалюються проти неї. Проблема виконання рішень Європейського суду з прав людини вирішується Україною вже досить тривалий час. Відмічаючи прогрес в цьому процесі, слід проте зазначити, що не всі рішення ЄСПЛ доводяться в Україні до логічного кінця - їх виконання.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [2].

В Конституції України закріплено право кожного суб'єкта звернутися до суду за захистом своїх прав та законних інтересів. Такі приписи законодавства знаходять свій розвиток в галузевому законодавстві і зокрема в процесуальному [3].

Ефективний захист прав суб'єктів суспільних відносин забезпечується не лише функціонуванням судової системи України, а й належною організацією примусового виконання судових рішень. Відповідно до статті 1 Закону України «Про виконання провадження», виконання провадження визначається як завершальна стадія судового провадження, що охоплює примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб).

Це сукупність дій, які здійснюються органами та посадовими особами, визначеними цим законом, на підставах, у межах повноважень та у спосіб, передбачених нормативно-правовими актами [4].

Примусове виконання судових рішень є основною функцією державної виконавчої служби, що діє в складі органів Міністерства юстиції України. Реалізацію цих завдань здійснюють державні виконавці та інші особи відповідно до положень Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [5].

Попри правові механізми, закріплені чинним законодавством, виконання судових рішень Європейського суду з прав людини в Україні супроводжується низкою проблем, пов'язаних з необхідністю відстрочки чи розстрочки виконання рішення, оскарження дій державних виконавців, тривалого невиконання остаточних судових рішень, відсутністю в бюджеті коштів для виплат відповідних компенсацій тощо. У цьому контексті законодавчого уточнення потребує низка вимог щодо процедури виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні та забезпечення реалізації прав заінтересованих осіб на стадії виконання судових рішень та ін.

Метою статті є аналіз сучасних процедур виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні та проблем, що виникають в зв'язку із таким виконанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Виклад основного матеріалу дослідження. Окремі аспекти виконання судових рішень були предметом розгляду вчених-процесуалістів, таких як Абрамов Н.А., Ніколенко Л.М., Степанова Т.В., Подцерковний С.П., Харитонов О.І., Васильєв С.В., Червоний Ю.С., Штефан М.Й. та інші. В контексті виконання рішень ЄСПЛ слід відзначити, що в періодичній літературі регулярно з'являються статті, присвячені цій проблемі. Серед таких авторів необхідно відмітити роботи: Бортновської З. П., Коруц У.З., Левенець А.В. та ін. Окрім того, протягом досить тривалого часу проблеми застосування ЄКПЛ є предметом вивчення наукової спільноти. Серед авторів, що присвятили свої роботи дослідженню цієї проблематики слід зазначити праці Караман І.В., Козіної В.В., Мазур М.В., Тагієва С.Р., Беніцького, А.С., Кострицького В.В. та ін.

Виконання рішень ЄСПЛ є складовою права на справедливий суд в тому сенсі, що принцип правової визначеності означає, що рішення суду,

винесене по певній справі, є остаточним і не підлягає сумніву, і має безповоротно виконуватись [6, С. 192].

Реалізація ефективного правового захисту пов'язана із правом на справедливий суд. У рішенні у справі за конституційним зверненням громадянина Рейніша Леоніда Валерійовича щодо офіційного тлумачення положення пункту 10 частини першої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, частини другої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України «Конституційний Суд України зазначав, що виконання судового рішення є невід'ємною частиною права кожного на судовий захист і охоплює, зокрема, визначені у законі дії, спрямовані на захист і поновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави; невиконання судового рішення загрожує сутності права на справедливий розгляд судом. Відповідно до практики Європейського суду з прав людини право на виконання судового рішення є складовою права на судовий захист, передбаченого статтею 6 Конвенції, для цілей якої виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, має розцінюватися як невід'ємна частина судового розгляду» [7, С. 12; 8, С.208].

Так, право на звернення до суду було б ілюзорним, якби національна правова система Договірної Сторони дозволяла, щоб остаточне, обов'язкове для виконання судове рішення залишалось невиконаним на шкоду одній зі сторін. Важко уявити ситуацію, щоб пункт 1 статті 6 докладно описував процедурні Гарантії, які надаються сторонам цивільного судового процесу - у провадженні, що є справедливим, відкритим і оперативним, - і не передбачав би при цьому гарантій виконання судових рішень; тлумачення статті 6 як такої, що стосується виключно права на звернення до суду і проведення судового розгляду, могло б призвести до ситуацій, несумісних із принципом верховенства права, що його Договірні Сторони зобов'язалися дотримуватися, коли вони ратифікували Конвенцію. Отже, виконання рішення, винесеного будь-яким судом, має розглядатися як невід'ємна частина «судового процесу» для цілей статті 6 [9].

Невиконання остаточних судових рішень, що були винесені національними судами та ЄСПЛ було системною проблемою, на яку звернув увагу ЄСПЛ у пілотному рішенні «Юрій Миколайович Іванов проти України» від 15 жовтня 2009 року, заява № 40450/04 [10]. Суд зазначає, що ця справа стосується існуючої

проблеми, яка постійно нагадує про себе, породжуючи порушення Конвенції, які найчастіше виявляє Суд у справах проти України; більше ніж половина рішень, винесених Судом у справах проти України, стосуються питання тривалого невиконання остаточних судових рішень, відповідальність за які несуть органи влади України.

Зв'язок між правом на доступ до суду та обов'язковістю судового рішення можна проілюструвати на прикладі рішення у справі «Чуйкіна проти України» (Chuykina v. Ukraine) від 13 січня 2011 року, заява №28924/04, в якому ЄСПЛ встановив порушення п.1 ст. 6 Конвенції у зв'язку з позбавленням заявниці доступу до суду з огляду на закриття судом провадження без вирішення по суті позову заявниці до державного органу у зв'язку з його ліквідацією, що, відповідно, дозволило державі уникнути відповідальності за незаконні дії його органу [11].

Відповідно до статті 46 Конвенції та частини першої статті 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» держави-учасниці зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду у будь-яких справах в яких вони є сторонами. Таким чином, рішення Європейського суду з прав людини, ухвалені у конкретній справі щодо даної країни є безумовно обов'язковими для виконання.

Спеціальні процедури, пов'язані із виконанням судових рішень Європейського суду з прав людини врегульовані Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» з урахуванням положень Закону України «Про виконавче провадження».

Відповідно до вказаного вище Закону, виконання рішення суду полягає у реалізації низки процедур. Зокрема, протягом десяти днів від дня одержання повідомлення про набуття рішенням статусу остаточного, відповідно до статті 4 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», Орган представництва - орган, відповідальний за забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та координацію виконання його рішень - готує та надсилає для опублікування в газети «Урядовий кур'єр» стислий виклад рішення українською мовою, який включає в себе: офіційну назву рішення мовою оригіналу та в перекладі українською мовою; номер заяви до ЄСПЛу; дату постановлення рішення; стислий виклад фактів у справі; стислий виклад питань права; переклад резолютивної частини рішення та надсилає стислий виклад Рішення Стягувачеві,

Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, всім державним органам, посадовим особам та іншим суб'єктам, безпосередньо причетним до справи, за якою постановлено Рішення.

Протягом десяти днів від дня отримання повідомлення Суду про набуття Рішенням статусу остаточного Орган представництва: а) надсилає Стягувачеві повідомлення з роз'ясненням його права подати до державної виконавчої служби заяву про виплату відшкодування, в якій мають бути зазначені реквізити банківського рахунка для перерахування коштів; б) надсилає до державної виконавчої служби оригінальний текст і переклад резолютивної частини остаточного рішення Суду у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції, оригінальний текст і переклад резолютивної частини остаточного рішення Суду щодо справедливої сатисфакції у справі проти України, оригінальний текст і переклад рішення Суду щодо дружнього врегулювання у справі проти України, оригінальний текст і переклад рішення Суду про схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України. Автентичність перекладу засвідчується Органом представництва.

Порядок застосування Конвенції та практики ЄСПЛ судами встановлений статтею 18 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Отже, для цілей посилання на текст Конвенції використовується офіційний переклад українською мовою, опублікований на сайті Верховної Ради України. Для цілей посилання на Рішення та ухвали суду та на ухвали Європейської комісії з прав людини, судді використовують переклади текстів рішень Суду та Комісії, надруковані в інформаційному бюлетені «Офіційний вісник України». Опубліковані в «Віснику» переклади також публікуються у Всеукраїнській електронній системі правової інформації та на сайті Верховної Ради України.

Але, слід відмітити, що у зв'язку з великою кількістю рішень ЄСПЛ, не всі з них опубліковані в «Офіційному віснику України», а щодо багатьох рішень, що винесені проти інших країн, офіційний переклад взагалі відсутній. Означена проблема істотно ускладнює процедуру виконання рішень Європейського суду з прав людини та можливість вчасно, якісно й належно використовувати практику Суду як джерело права. Багато рішень українською мовою доступні в офіційному чи неофіційному перекладі в електронній інформаційній системі Європейського суду з прав людини HUDOC. Деякі останні рішення Суду вперше публікуються

в неофіційному перекладі неурядових правозахисних організацій, таких як Українська Гельсінська спілка з прав людини.

Також, відповідно до частини третьої статті 18 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», у разі відсутності перекладу Рішення та ухвали Суду чи ухвали Комісії, виявлення мовної розбіжності між перекладом та оригінальним текстом, суд користується оригінальним текстом. При виявленні мовної розбіжності між оригінальними текстами та/або в разі потреби мовного тлумачення оригінального тексту використовується відповідна практика Суду. Всі оригінальні тексти публікуються в електронній інформаційній системі HUDOC. Отже, проблема офіційного перекладу Рішень та ухвал Суду чи Комісії також потребує уваги та вирішення. Вважаємо, що з метою полегшення та прискорення виконання рішень ЄСПЛ, що опубліковані англійською чи французькою мовами, доцільним може виявитись (на період дії воєнного стану) також використання неофіційних перекладів українською мовою, що доступні на сайті Суду або підготовлені правозахисними організаціями.

Державна виконавча служба упродовж десяти днів з дня надходження зазначених документів, відкриває виконавче провадження (у відповідності до ст. 7 ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»).

Виплата Стягувачеві відшкодування має бути здійснена у тримісячний строк з моменту набуття Рішенням статусу остаточного або у строк, передбачений у Рішенні.

Одним із аргументів, що заявлялися Україною в зв'язку із виправданням невиконання рішень національних судів та рішень ЄСПЛ в зв'язку із такими фактами, було відсутність коштів для виплат відповідних компенсацій. На сьогодні проєкт бюджету України містять передбачені грошові кошти, що виплачуватимуться на виконання рішень ЄСПЛ як справедлива сатисфакція. На 2024 рік в державному бюджеті України на забезпечення захисту прав та інтересів України під час урегулювання спорів, розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України, під час здійснення заходів, пов'язаних із створенням та впровадженням міжнародних юридичних механізмів відшкодування шкоди, завданої внаслідок міжнародного збройного конфлікту на території України, а також забезпечення представництва

України в Європейському суді з прав людини було передбачено суму у розмірі 427 189,9 гривень, а на платежі на виконання рішень закордонних юрисдикційних органів, прийнятих за наслідками розгляду справ проти України - 552 725,7 гривень. Такі суми є явно недостатніми для виплати справедливої сатисфакції за всім рішеннями ЄСПЛ, ухваленими проти України.

Механізм виконання рішень ЄСПЛ за своїм змістом та правовим значенням відрізняється від процедури виконання рішень національних судів, адже йдеться мова не тільки про виплату відшкодування, а й про поновлення попереднього юридичного стану заявника, удосконалення чинного законодавства та правозастосовної практики для попередження схожих порушень у майбутньому. Так, відповідно до ст. 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» з метою забезпечення відновлення порушених прав Стягувача, крім виплати відшкодування, вживаються додаткові заходи індивідуального характеру. Додатковими заходами індивідуального характеру є: а) відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який Стягувач мав до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*); б) інші заходи, передбачені у Рішенні. Відновлення попереднього юридичного стану Стягувача здійснюється, зокрема, шляхом: а) повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі; б) повторного розгляду справи адміністративним органом. Саме специфічність ухвалених рішень ускладнює процес їх виконання [12, с. 101].

Отже, виконання рішень судів, як і рішень ЄСПЛ, є важливим елементом захисту прав громадян і забезпечення справедливості у випадках порушення конвенційних прав. Рішення ЄСПЛ мають вагомe значення для утвердження принципів правової держави, адже вони встановлюють високі стандарти захисту прав людини в європейському співтоваристві. Додержання принципів правової держави є ключовою умовою ефективного функціонування механізмів захисту прав людини. Зокрема, забезпечення виконання рішень Суду на національному рівні сприяє посиленню правової стабільності та зміцненню довіри до судових інституцій.

В умовах агресії російської федерації проти України та воєнного стану та війни, що триває вже третій рік, важливим є недопущення перенесення акцентів з проблеми невиконання рішень ЄСПЛ, як менш важливої в умовах війни, адже прагнення

України стати європейською та демократичною державою може бути реалізовано лише через дотримання правил міжнародного захисту прав людини, а тому вирішувати питання, що ускладнюють виконання рішень ЄСПЛ слід нагально.

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

Гарантованість виконання рішень національних судів та рішень ЄСПЛ не лише визначає нові стандарти у сфері захисту прав людини, але й сприяє зміцненню правової стабільності в правовій системі, що в свою чергу, сприяє зміцненню глобальної системи правосуддя та верховенства права. Подальше вдосконалення процедур виконання рішень ЄСПЛ можливо проводити в таких напрямках: 1. Посилення співпраці між ЄСПЛ та національними системами правосуддя з метою гармонізації правозастосовної практики. 2. Покращення механізмів виконання рішень ЄСПЛ через запровадження дієвих національних інструментів контролю за їх реалізацією, що передбачає не тільки планування бюджетних коштів, але й відповідальність конкретних посадових осіб за невиконання рішень. 3. З метою підвищення рівня правової свідомості громадян та запровадження механізмів, що гарантують верховенство права, є доцільним запровадження освітніх програм, що інформують про механізми захисту прав людини та Європейський суд з прав людини, як дієвий механізм захисту прав особи.

Усі інші проблеми пов'язані з дослідженням особливостей реалізації прав учасників виконавчого провадження, особливостей діяльності державної виконавчої служби, та інші питання організації та здійснення виконання судових рішень в господарському процесі виходять за межі цієї статті і становлять перспективні напрямки подальших наукових розвідок.

Література

1. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>. Дата звернення 07.01.2025
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. Закон України від 23.02.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>. Дата звернення 07.01.2025.
3. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. Дата звернення 07.01.2025.

4. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>. Дата звернення 07.01.2025

5. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: URL.: Закон України від 02.06.2016 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text>. Дата звернення 07.01.2025.

6. Васіліу К.Є. Право на справедливий судовий розгляд та його елементи. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. 2021. С. 190-194.

7. Посібник зі ст. 6. Цивільна частина. 2013. С. 12.

8. Шелевер Н. Виконання судових рішень - складова права на справедливий суд. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. №.1. С.208.

9. Рішення у справі «Горнсбі проти Греції» (*Hornsby v. Greece*) від 19 березня 1997 року, заява № 18357/91, п. 40. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_079#Text. Дата звернення 07.01.2025.

10. «Юрій Миколайович Іванов проти України» від 15 жовтня 2009 року, заява № 40450/04. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479#Text.

11. «Чуйкіна проти України» (*Chuykina v. Ukraine*) від 13 січня 2011 року, заява №28924/04 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_864#Text

12. Анакіна Т.М., Іванченко Е.І., Журавель Н.О. Проблеми виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини та шляхи їх вирішення. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. № 2 (14). С. 99-107.

Дришлюк В. І.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових
дисциплін інституту права та безпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ

Журавель А. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін інституту права та безпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ПРАВОВА ЦІННІСТЬ: СУЧАСНИЙ КОНЦЕПТ

Корнієнко М. В.

У статті досліджується аксіологічний вимір прав людини як фундаментальної правової цінності, що визначає основи правового регулювання в демократичному суспільстві. Акцентовано увагу на інтегративній природі прав людини, яка поєднує моральний, правовий та політичний аспекти. Розглядається баланс між універсальністю прав людини та врахуванням культурної специфіки їх реалізації. Наголошено, що універсальність і культурна специфіка не є взаємовиключними категоріями. Їх можна поєднати через розвиток концепції загальнолюдських цінностей, які об'єднують спільні для всіх суспільств ідеї гідності, свободи та справедливості, водночас дозволяючи певну гнучкість у способах їх реалізації.

Здійснено аналіз їхньої ролі в системі загальноправових цінностей, а також змістового розвитку концепції прав людини під впливом сучасних викликів, таких як цифровізація, кліматичні зміни та воєнні конфлікти. Особливу увагу приділено механізмам захисту прав людини та їх значенню для становлення демократичного суспільства. Права людини, як цінність, отримують своє вираження через ефективні механізми захисту, які включають національні та міжнародні механізми. Відзначено досвід України в забезпеченні прав людини в умовах воєнного стану.

Наголошено, що права людини є фундаментальною правовою цінністю, яка визначає межі впливу держави на особу та закладає основи демократичного устрою. Їх універсальність і значення в системі загальноправових цінностей сприяють формуванню глобального правопорядку, побудованого на засадах гідності, свободи, рівності та справедливості.

Резюмовано, що розвиток концепції прав людини в умовах сучасних викликів вимагає перегляду механізмів їх забезпечення й захисту. Ці виклики обумовлюють необхідність постійного вдосконалення національних і міжнародних інституцій для забезпечення ефективної реалізації прав. Український досвід у цьому контексті демонструє можливість дотримання прав людини навіть за умов надзвичайних ситуацій, що підкреслює їх значення як інтегративної цінності, здатної об'єднувати моральні, правові та політичні аспекти суспільного життя.

Ключові слова: верховенство права, воєнний стан, забезпечення прав людини, механізм захисту прав людини, міжнародні стандарти, органи державної влади, права людини, правова цінність.

Korniienko M. V. Human rights as a legal value: modern concept

The article explores the axiological dimension of human rights as a fundamental legal value that determines the foundations of legal regulation in a democratic society. The focus is on the integrative nature of human rights combining moral, legal and political aspects. The balance between the universality of human rights and taking into account the cultural specificity of their implementation is considered. It is emphasized that universality and cultural specificity are not mutually exclusive categories. They can be combined through the development of the universal human values concept, which unite the ideas of dignity, freedom and justice common to all societies, while allowing for some flexibility in the methods of their implementation.

Their role in the system of universal legal values, as well as the substantive development of the human rights concept under the influence of modern challenges, such as digitalization, climate change and military conflicts, is analyzed. Special attention is paid to the mechanisms for protecting human rights and their significance for the formation of a democratic society. Human rights, as a value, are expressed through effective protection mechanisms including national and international mechanisms. The experience of Ukraine in ensuring human rights under martial law is noted.

It is emphasized that human rights are a fundamental legal value that determines the limits of the influence of the state on the individual and lays the foundations of a democratic system. Their universality and significance in the system of general legal values contribute to the formation of a global legal order built on the principles of dignity, freedom, equality and justice.

It is summarized that the development of the human rights concept under the conditions of modern challenges requires a review of the mechanisms for their provision and protection. These challenges necessitate the constant improvement of national and international institutions to ensure the effective implementation of rights. Ukrainian experience in this context demonstrates the possibility of observing human rights even under emergency situations, which emphasizes their importance as an integrative value capable of uniting moral, legal and political aspects of public life.

Key words: rule of law, martial law, ensuring human rights, human rights protection mechanism, international standards, state authorities, human rights, legal value.

Постановка проблеми та її актуальність. Права людини є фундаментальною категорією сучасної правової науки, що виступає основою для побудови правових систем демократичних держав. Їх визнання та захист є критерієм оцінки верховенства права та рівня гуманності суспільства. У сучасних умовах глобалізації, цифровізації, збройних конфліктів, економічних криз та зміни клімату права людини як цінність набувають нового змісту та значення, що потребує переосмислення їх загальноправового аспекту.

Особливої актуальності ця тема набуває в контексті забезпечення прав людини в умовах викликів, пов'язаних із трансформацією державного суверенітету, впливом наднаціональних інститутів та появою нових сфер правового регулювання, зокрема у кіберпросторі. Водночас виникає потреба у вирішенні питань співвідношення універсальності прав людини та культурної специфіки їх реалізації, що актуалізує дослідження ціннісної природи цих прав.

Україна, яка проходить етапи демократизації, реформування правової системи та інтеграції до європейської спільноти, стикається із необхідністю забезпечення не лише формального визнання прав людини, але й реального механізму їх захисту. У цьому контексті розгляд прав людини як цінності сприяє глибшому розумінню їх значення у структурі правової системи, підвищенню ефективності законодавства та правозастосування.

Наукова гносеологія цієї теми дозволяє не лише теоретично обґрунтувати права людини як цінність, але й окреслити підходи до їх ефективного захисту в умовах сучасних суспільних викликів. Вона сприяє розвитку правової культури, формуванню відповідального ставлення до прав людини з боку суспільства та держави, а також визначенню перспектив вдосконалення правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відзначимо, що тематика прав людини загалом завжди перебуває в центрі уваги вітчизняних правників. Як слушно вказує А. Кучук «наріжною темою царини права є людські права.» [1, с. 38].

Серед вчених, які зробили значний внесок у її розроблення згадаємо таких як: Є. Білозьоров, Д. Гудима, В. Давиденко, І. Іванків, М. Козюбра, С. Кузніченко, А. Кучук, М. Мельник, О. Мінченко, Л. Наливайко, В. Орленко, П. Рабінович, В. Серьогін, В. Сокуренько, Д. Швець, Ф. Шульженко та ін.

У сучасних дослідженнях основний акцент зроблено на інтерпретації прав людини як базової цінності, що визначає спрямованість правового

розвитку демократичних держав. Серед фундаментальних робіт, які сформували теоретичний базис цієї теми, слід виділити дослідження, що розкривають історичну еволюцію концепту прав людини. Зокрема, праці Джона Роулза наголошують на ролі принципу справедливості як основи правової системи, яка визнає людську гідність вищою цінністю [2-3]. Подібні ідеї розвиваються у працях Джозефа Раза, де права людини розглядаються як обмеження державної влади, засновані на моральних зобов'язаннях [4].

Значну увагу також приділено питанням взаємодії прав людини з сучасними технологіями. Наприклад, у роботах Сюзан Шнайдер аналізується вплив штучного інтелекту та цифрових технологій на забезпечення права на приватність і захист персональних даних. Водночас наголошується на ризиках, пов'язаних із комерціалізацією персональної інформації, що загрожує фундаментальним правам особи [5].

У контексті збройних конфліктів С. Кузніченко акцентує увагу на проблемі дотримання прав людини в умовах екстраординарних ситуацій, зосереджуючись на аналізі обмежень прав під час воєнного стану [6, с. 32-36].

Особливий інтерес викликають дослідження, присвячені концепції колективних прав і їхньому співвідношенню з індивідуальними правами. Зокрема, у працях І. Іванків досліджуються права третього покоління, такі як право на мир, чисте довкілля та сталий розвиток, а також способи їх захисту [7-9].

Роботи українських правників також зосереджуються на ролі Конституції України як гаранта прав людини та національної ідентичності. У дослідженнях, присвячених міжнародним стандартам прав людини, аналізується практика адаптації українського законодавства до норм Європейського Союзу.

Таким чином, сучасна наукова дискусія про права людини як правову цінність характеризується міждисциплінарним підходом, інтеграцією класичних правових концепцій із сучасними викликами та розвитком інституційних механізмів забезпечення прав людини на національному та міжнародному рівнях.

Метою цієї статті є висвітлення прав людини як правової цінності та акцентування уваги на необхідності подальшого вивчення цієї проблематики.

Виклад основного матеріалу. До недавнього часу права людини не розглядалися як правова цінність, а їх наявність пов'язувалась суто з волею органів публічної влади. Як слушно відзначає

А. Кучук, «важливими цінностями західної правової традиції є людські права та верховенство права, а також конституційна демократія. Ці цінності не визнавались як такі у межах радянської системи права» [10, с. 13]. Однак, «теорія людських прав, що була сформована на початку другої половини ХХ століття зазнала кардинальних кількісних та якісних змін» [11, с. 23].

Ураховуючи зазначене, вкажемо, що, на нашу думку, висвітлення проблематики прав людини через аксіологічний вимір має ґрунтуватись на наступних положеннях.

1. Права людини як фундаментальна правова цінність. Права людини є універсальною цінністю, яка виступає основою правового регулювання у демократичному суспільстві. Вони відображають уявлення про гідність, свободу та рівність, визначаючи межі допустимого впливу держави на особу. Як цінність, права людини мають інтегративну природу, поєднуючи елементи моралі, права та політики, що обумовлює їх універсальне значення.

Права людини як цінність мають інтегративну природу, що передбачає їх взаємозв'язок із моральними нормами, принципами міжнародного права та політичними ідеями. Зокрема, моральний аспект прав людини зосереджується на універсальності та недискримінаційному характері їх застосування. Водночас правовий аспект вимагає визнання наявності у держави зобов'язань у сфері прав людини, зокрема, забезпечення механізмів їхнього захисту. Політичний вимір визначає їхню роль як інструменту демократизації та утвердження верховенства права.

Особливістю прав людини як фундаментальної цінності є їх здатність встановлювати межі втручання держави в автономію особи. Це проявляється через принципи пропорційності, заборони надмірного впливу та гарантування базових свобод навіть в умовах надзвичайних ситуацій. Таким чином, права людини формують своєрідні «кордони» для діяльності державних органів, забезпечуючи баланс між інтересами суспільства та індивіда.

Права людини як фундаментальна правова цінність не лише визначають базові стандарти взаємовідносин між державою та особою, але й сприяють формуванню глобального правопорядку, що базується на ідеях гуманізму, солідарності та соціальної відповідальності.

2. Універсальність і культурна специфіка прав людини. Права людини є загальновизнаними у глобальному масштабі, однак їх реалізація варіюється

залежно від соціально-економічних, політичних та культурних особливостей окремих країн. Універсальність прав людини забезпечується міжнародними стандартами, водночас важливим є врахування культурної специфіки у їх реалізації для забезпечення ефективності правозахисту.

Універсальність прав людини є фундаментальним принципом міжнародного права, закріпленим у ключових документах, які й формують основні стандарти, що визнаються в глобальному масштабі та є обов'язковими для держав-учасниць. Принцип універсальності базується на ідеї рівності та гідності кожної людини незалежно від її походження, культури чи релігії.

Водночас реалізація прав людини часто наштовхується на культурні, соціально-економічні та політичні особливості окремих регіонів, що створює певну напруженість між універсальністю прав людини та необхідністю врахування культурної специфіки. Наприклад, у деяких країнах існують релігійно чи культурно зумовлені традиції, які можуть суперечити універсальним стандартам прав людини, наприклад, питання рівності статей чи свободи вираження поглядів.

Адаптація прав людини до культурної специфіки є важливою умовою для забезпечення їх ефективного впровадження. Поняття культурного релятивізму підкреслює необхідність врахування локальних традицій та контексту у правозахисній діяльності. Проте існує ризик зловживання культурною специфікою для виправдання порушень прав людини. Наприклад, обмеження свободи слова чи релігійної свободи іноді аргументуються потребою захисту національної культури, що суперечить міжнародним стандартам.

Однак, слід наголосити, що, на нашу думку, універсальність і культурна специфіка не є взаємовиключними категоріями. Їх можна поєднати через розвиток концепції загальнолюдських цінностей, які об'єднують спільні для всіх суспільств ідеї гідності, свободи та справедливості, водночас дозволяючи певну гнучкість у способах їх реалізації.

Таким чином, права людини є одночасно універсальними та такими, що враховують культурну специфіку. Ефективне забезпечення цих прав вимагає балансу між міжнародними стандартами та локальними особливостями, що дозволяє зберегти їхню легітимність і забезпечувати соціальну гармонію.

3. Права людини в системі загальноправових цінностей. Права людини в системі загальноправових цінностей займають ключову позицію,

виступаючи не лише основою законодавчого та правозастосовного процесу, але й своєрідним орієнтиром для оцінки легітимності влади та демократичності державного устрою. Вони утверджують ідеали гідності, свободи, рівності та справедливості, які є базисом правовладдя. Саме ці принципи визначають загальну спрямованість правової системи та забезпечують її відповідність фундаментальним демократичним стандартам.

У контексті законодавчої діяльності права людини функціонують як обмежувач для держави, запобігаючи прийняттю норм, що суперечать базовим принципам гідності та свободи. Так, наприклад, Конституція України (ст. 3) визначає людину, її гідність найвищою цінністю, що зобов'язує державу підпорядковувати їй свою діяльність [12]. Це положення відповідає міжнародним стандартам, закріпленим у Загальній декларації прав людини та Європейській конвенції з прав людини.

У сфері виконавчої діяльності права людини спрямовують органи державної влади на захист індивіда та суспільства. Наприклад, принцип пропорційності у правовладді вимагає, щоб будь-яке втручання в права особи було необхідним і відповідало законній меті. Це правило, активно застосовуване в практиці Європейського суду з прав людини, формує механізми ефективного контролю за державним апаратом.

Судова діяльність є ключовою в забезпеченні прав людини, оскільки саме суди визначають, чи відповідають дії держави та інших суб'єктів основним стандартам прав людини. Конституційний суд, адміністративні суди та міжнародні правозахисні органи забезпечують захист правової системи від зловживань, а також надають доступ до правосуддя особам, чиї права були порушені.

Таким чином, права людини є базовим елементом загальноправових цінностей, формуючи легітимність правової системи, сприяючи гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами та забезпечуючи розвиток демократичного суспільства.

4. Змістовий розвиток концепції прав людини. У контексті глобалізаційних викликів спостерігається розширення традиційного переліку прав людини. До класичних (громадянських, політичних, соціальних, економічних) прав додаються нові - екологічні, цифрові, права на генетичну інформацію, що потребує перегляду підходів до їх закріплення та захисту в національних правових системах.

Концепція прав людини зазнає постійного змістового розвитку під впливом соціальних, технологічних і глобалізаційних змін, які висувують

нові виклики до традиційного розуміння та забезпечення прав. Класична тріада громадянських, політичних, соціальних та економічних прав, сформульована в другій половині ХХ століття, не в змозі охопити нові сфери суспільних відносин, що постали в умовах технологічного прогресу, глобалізації та кліматичних змін. У зв'язку з цим зростає потреба у розширенні та уточненні концептуальних меж прав людини.

Визнання нових прав потребує не лише міжнародного закріплення, а й інтеграції цих стандартів у національні правові системи. Наприклад, реалізація екологічних прав значною мірою залежить від внутрішньодержавної політики, оскільки екологічна криза має регіональні прояви. У випадку цифрових прав важливим є врахування специфіки законодавчого регулювання в країнах із різними рівнями технологічного розвитку.

Розширення змісту прав людини вимагає переосмислення механізмів їхнього захисту. Необхідно створювати спеціалізовані інституції та процедури, адаптовані до специфіки нових прав. Наприклад, у сфері захисту цифрових прав важливу роль відіграють незалежні органи з нагляду за дотриманням правил обробки даних тощо.

Відтак, змістовий розвиток концепції прав людини є відповіддю на виклики сучасного світу. Нові права відображають зміну соціальних реалій та спрямовані на забезпечення гідності, свободи та рівності в умовах глобальних трансформацій. Це вимагає від національних і міжнародних правових систем не лише визнання цих прав, а й розробки дієвих механізмів їхньої імплементації.

5. Механізми захисту прав людини як втілення їх цінності. Права людини, як цінність, отримують своє вираження через ефективні механізми захисту, які включають національні (конституційні, адміністративні, судові) та міжнародні механізми, такі як Європейський суд з прав людини, які забезпечують гарантії дотримання прав незалежно від політичного режиму чи економічного стану держави.

6. Права людини як основа демократичного суспільства. Реалізація прав людини визначає якість демократії та правовладдя. Визнання людини найвищою соціальною цінністю закріплюється в конституціях демократичних держав, а захист прав людини стає обов'язком держави та міжнародного співтовариства. У цьому аспекті вкажемо і на ст. 3 Конституції України [12].

7. Еволюція прав людини в умовах сучасних викликів. Новітні виклики, такі як цифровізація, кліматичні зміни, пандемії та збройні конфлікти,

створюють нові загрози для прав людини, водночас відкриваючи перспективи для вдосконалення правового регулювання. Важливим є адаптація концепції прав людини до сучасних реалій без втрати їх універсальності та ціннісної сутності. У цьому контексті відзначимо, що важливим може бути досвід Української держави, яка в умовах триваючого воєнного стану намагається виконувати зобов'язання щодо забезпечення прав людини.

Висновки. Таким чином, аналіз прав людини як цінності у загальноправовому аспекті є не лише актуальним, але й необхідним для забезпечення їхньої сталості та адаптивності до змін у глобальному правовому й соціальному середовищі. Права людини як загальноправова цінність є багатовимірним явищем, яке потребує комплексного аналізу, що враховує як універсальні аспекти, так і специфіку їх реалізації в конкретних правових системах.

Права людини є фундаментальною правовою цінністю, яка визначає межі впливу держави на особу та закладає основи демократичного устрою. Їх універсальність і значення в системі загальноправових цінностей сприяють формуванню глобального правопорядку, побудованого на засадах гідності, свободи, рівності та справедливості. Водночас реалізація прав людини потребує врахування культурної специфіки, що дозволяє адаптувати міжнародні стандарти до локальних контекстів без втрати їхньої суті.

Розвиток концепції прав людини в умовах сучасних викликів вимагає перегляду механізмів їх забезпечення й захисту. Ці виклики обумовлюють необхідність постійного вдосконалення національних і міжнародних інституцій для забезпечення ефективної реалізації прав. Український досвід у цьому контексті демонструє можливість дотримання прав людини навіть за умов надзвичайних ситуацій, що підкреслює їх значення як інтегративної цінності, здатної об'єднувати моральні, правові та політичні аспекти суспільного життя.

Література

1. Кучук А. М. Право в умовах постмодерну: правовий дискурс: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 130 с.
2. Rawls J. A Theory of Justice. Cambridge, Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press, 1971. 560 p.
3. Rawls J. Justice as Fairness: A Restatement. Cambridge, Massachusetts: Belknap Press, 2001. 240 p.
4. Raz. J. The Concept of a Legal System. Oxford: the Clarendon Press. 1970. 208 p.
5. Schneider S. Artificial You: AI and the Future of Your Mind. Princeton University Press, 2019. 192 p.
6. Кузнiченко С. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. №1-2. С. 32-36.
7. Іванків І. Б. Право людства на мир як умова дотримання прав людини. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С. 27-31.
8. Іванків І. Б. Відмінні ознаки прав людини третього покоління. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2016. Т. 181. С. 54-57.
9. Ivankiv I. B. Reasons for Emergence and Development of the International Judicial Bodies. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 1. С. 119-123.
10. Кучук А.М. Імплементация західних правничих концептів: людські права». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3(96). С. 12-15.
11. Кучук А.М., Пекарчук А.В. Теорія людських прав: концептуальні зміни на межі століть. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 21-23.
12. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.

Корнієнко М. В.,
доктор юридичних наук, професор,
проректор
Одеського державного університету
внутрішніх справ

ЮРИДИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ САМОЧИННОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Мирза С. С., Лонюк І. В.

У статті проведено порівняльно-правовий аналіз інституту самочинного будівництва в Україні та в країнах Європейського Союзу. Досліджено особливості правового регулювання інституту самочинного будівництва за національним законодавством, окреслено основні проблеми та запропоновано шляхи їх вирішення.

Визначено ключові відмінності між національним законодавством та законодавством країн ЄС щодо інституту самочинного будівництва. Проаналізовано можливості легалізації самочинного будівництва, заходи державного контролю, санкційні механізми та підходи до врегулювання порушень у цій сфері.

Встановлено, що в країнах Європейського Союзу превентивні заходи контролю, механізми узаконення та адміністративні процедури мають більш гнучкий характер, що сприяє ефективному регулюванню будівельної діяльності. Натомість в Україні спостерігаються певні труднощі, пов'язані з бюрократичними процедурами, неефективністю моніторингу та правовими колізіями, що потребують вдосконалення на основі позитивного європейського досвіду.

Запропоновано шляхи удосконалення національного законодавства з урахуванням кращих практик європейських держав, зокрема, впровадження спрощених механізмів узаконення об'єктів будівництва, посилення контролю на його ранніх етапах та впровадження процесів цифровізації.

Акцентовано увагу на впливі судової практики на врегулювання спорів, пов'язаних із самочинним будівництвом, та ролі органів місцевого самоврядування у нагляді за містобудівною діяльністю. Проведено аналіз можливостей адаптації міжнародного досвіду до правової системи України, зокрема впровадження механізмів адміністративної відповідальності за порушення будівельних норм та посилення захисту прав власників нерухомості. Визначено значення міждисциплінарного підходу до вивчення проблематики самочинного будівництва, що включає правові, соціальні та економічні аспекти.

Ключові слова: самочинне будівництво, правове регулювання, Європейський Союз, Україна, будівельні норми, узаконення, містобудівна діяльність.

Myrza S. S., Loniuk I. V. Legal characterization of the institute of unauthorized construction in Ukraine and in the European Union: comparative legal analysis

The article provides a comparative legal analysis of the unauthorized construction institute in Ukraine and the European Union. The author examines the peculiarities of legal regulation of unauthorized construction under national legislation, outlines the main problems and suggests ways to solve them.

The key differences between national legislation and the legislation of the EU countries regarding the institution of unauthorized construction are identified. The author analyzes the possibilities of legalization of unauthorized construction, state control measures, sanction mechanisms and approaches to resolving violations in this area.

It has been established that in the European Union, preventive control measures, legalization mechanisms and administrative procedures are more flexible, which contributes to the effective regulation of construction activities. At the same time, in Ukraine, there are certain difficulties associated with bureaucratic procedures, ineffective monitoring and legal conflicts that need to be improved based on positive European experience.

The author proposes ways to improve national legislation based on the best practices of European countries, in particular, the introduction of simplified mechanisms for legalizing construction projects, strengthening control at its early stages, and introducing digitalization processes.

The author emphasizes the impact of judicial practice on the settlement of disputes related to unauthorized construction and the role of local governments in supervising urban development activities. The author analyzes the possibilities of adapting international experience to the legal system of Ukraine, in particular, the introduction of mechanisms of administrative liability for violation of building codes and strengthening the protection of the rights of property owners. The importance of an interdisciplinary approach to the study of unauthorized construction, including legal, social and economic aspects, is determined.

Key words: unauthorized construction, legal regulation, European Union, Ukraine, building codes, legalization, urban development activities.

Постановка проблеми. Проблематика самочинного будівництва є актуальним питанням у сучасній юридичній науці. В Україні цей інститут регулюється національним законодавством, яке спрямоване на боротьбу з порушеннями у сфері містобудування та на захист прав власності тощо. Країни Європейського Союзу (далі - ЄС), мають більш усталену правову традицію у регулюванні інституту самочинного будівництва, що базується на чітких механізмах запобігання та вирішення спорів у цій сфері. Європейський досвід є цінним для України, оскільки він демонструє, як за допомогою збалансованих підходів можна вирішувати конфлікти між інтересами забудовників, держави та громади. Відповідно, порівняльний аналіз досвіду європейських держав з досвідом України може стати корисним для вдосконалення національного законодавства.

Слід відзначити, що в країнах ЄС також стикаються з викликами у сфері регулювання та контролю за незаконним будівництвом. Водночас, аналіз правового регулювання самочинного будівництва в країнах з різною юрисдикцією дозволяє виокремити особливості правозастосування та підходи до вирішення цієї проблеми.

Стан дослідження проблеми. Дослідження теоретико-правових засад та елементів інституту самочинного будівництва є актуальним науковим завданням для правничої науки, виконання якого можна знайти у науковому доробку: М.К. Галянтича, В.І. Крата, Ю.В. Мици, А.С. Савченко, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Ю. Терещенко, В.І. Теремецького, В.С.Ткаченко та інші українських учених. Однак чимало питань цивільно-правового регулювання інституту самочинного будівництва ще залишаються недостатньо дослідженими і потребують пильної уваги науковців. Відповідно, виникає проблема в окремому дослідженні розвитку інституту самочинного будівництва в країнах Європейського Союзу, що сприятиме запозиченню Україною їх позитивного досвіду. Це обумовлює необхідність подальших ґрунтовних досліджень у зазначеному напрямку.

Мета і завдання дослідження. Метою даної наукової статті є проведення порівняльно-правового аналізу інституту самочинного будівництва в Україні та в деяких країнах Європейського Союзу. Це надасть можливість виявити спільні та відмінні риси з позиції їх правового регулювання, а також визначити проблемні аспекти національного законодавства у цій сфері та сформулювати рекомендації щодо його вдосконалення з урахуванням європейського досвіду.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі питання самочинного будівництва висвітлено та оцінюється неоднозначно, отримуючи як схвальні, так і критичні характеристики та відгуки. Ми погоджуємося, що за своєю правовою природою воно є правопорушенням, оскільки порушує законодавчі вимоги щодо узгодження будівництва з відповідними державними органами на етапах землевідведення, підготовки та здійснення забудови. Водночас, у цивільному праві самочинне будівництво не завжди розглядається виключно в негативному аспекті, а іноді трактується як механізм легалізації відхилень від встановлених норм, що фактично є одним із первісних способів набуття права власності [1, с. 527; 2, с. 326].

Згідно із статтею 376 Цивільного кодексу України житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно вважаються самочинним будівництвом, якщо вони збудовані або будуються на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи чи належно затвердженого проекту, або з істотними порушеннями будівельних норм і правил [3]. Чинне законодавство передбачає можливість узаконення таких об'єктів за певних умов або їх знесення за рішенням суду. Основними проблемами правового регулювання у національному законодавстві є складність процедур в отриманні дозволів, недостатній превентивний контроль та неефективність механізмів моніторингу незаконного будівництва.

У контексті нашого дослідження, вважаємо за необхідне, також звернути увагу на положення п. 2 ст. 37 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», яке визначає, що дозвіл на виконання будівельних робіт видається органами державного архітектурно-будівельного контролю на безоплатній основі протягом десяти робочих днів з дня реєстрації заяви [4]. Водночас, за наявності дозволу на виконання будівельних робіт отримання замовником та генеральним підрядником чи підрядником (у разі якщо будівельні роботи виконуються без залучення субпідрядників) інших документів дозвільного характеру для виконання будівельних робіт та видалення зелених насаджень у межах будівельного майданчика не вимагається.

За загальним правилом, закріпленим у ч. 2 ст. 376 ЦК України, особа, яка здійснила або здійснює самочинне будівництво нерухомого майна, не набуває права власності на нього. У зв'язку з цим вона не вправі розпоряджатися такою будівлею - вчиняти щодо неї будь-які правочини, реєструвати

речові права на таку нерухомість. У цьому випадку забудовник може вважатися лише власником будівельних матеріалів, використаних для такої будови. При цьому, зауважимо, що у відповідності до ч. 1 ст. 376 ЦК України, норма закону однаково поширюється як на власників земельних ділянок, так і на осіб, які не мають юридично оформлених документів на земельну ділянку, що може поєднуватися із самовільним зайняттям земельної ділянки. Відповідно, у певний момент часу в забудовника такої нерухомості виникне потреба у легалізації самочинно збудованої нерухомості, а саме - у визнанні права власності.

Отже, викладене дозволяє визначити наступні форми самочинного будівництва: нове будівництво, внаслідок якого виникає новий об'єкт нерухомості; спорудження нового об'єкта замість зруйнованого; переобладнання нежилої будівлі у житлову; проведення реконструкції будівель, що спрямована на зміну площі, етажності будівлі та виражається у вигляді зміни архітектурного вигляду нерухомого майна.

Не можна не враховувати того, що існування об'єктів самочинного будівництва визначається їх постійним розвитком і змінами. Відповідно, до принципів екзистенціалізму, будь-яке явище досягає найбільшої інтенсивності свого існування в критичному стані, який, водночас, є етапом переходу до нової якості [5, с. 63]. Отже, найбільш характерні риси об'єктів самочинного будівництва проявляються саме в моменти їхнього переходу від одного стану до іншого - від набору будівельних матеріалів до сформованої, але ще не введеної в експлуатацію нерухомості.

За загальним правилом, удосконалення національного законодавства у сфері розвитку інституту самочинного будівництва потребує врахування міжнародного досвіду, оскільки запозичення ефективних правових механізмів дозволить вирішити ряд практичних проблем, зокрема, зменшити кількість незаконних забудов, спростити процедури легалізації та забезпечити баланс між правами забудовників і суспільними інтересами.

У багатьох розвинених країнах світу існують ефективні механізми легалізації самочинного будівництва, які дозволяють власникам вводити об'єкти в експлуатацію без надмірних бюрократичних процедур. Перший напрямок, який необхідно відзначити, це оптимізація механізмів легалізації самочинного будівництва. Зокрема, у Німеччині та Франції передбачені системи спрощеного узаконення самочинного будівництва за умови відповідності нормам безпеки та містобудівного

планування. Запровадження схожих норм в Україні може сприяти вирішенню проблеми масового самочинного будівництва, переважно у великих містах.

Також в Україні не завадило б запозичувати досвід Німеччини. Відповідно, до німецького законодавства, якщо будь-який об'єкт самовільно будується, то виписується припис на знесення та штраф. У випадку, якщо порушник не зносить, то повторно видається припис на знесення і набагато більший штраф, а в третій раз, якщо він ігнорує вказівку, об'єкт зносять за бюджетні кошти і потім виписують ще більший штраф. У Німеччині він становить близько ста тисяч євро плюс вартість зносу [6, с. 33].

Другий напрямок у розвитку інституту самочинного будівництва в зарубіжних країнах, на який, вважаємо за необхідне, звернути увагу - це впровадження гнучких підходів до містобудівного контролю. Досвід європейських країн свідчить, що ефективний містобудівний контроль сприяє зменшенню кількості незаконних забудов. Наприклад, у Польщі та Великій Британії діє система попереднього узгодження будови, яка дозволяє уникнути самочинного будівництва шляхом проведення відкритих консультацій між забудовниками, місцевою владою та громадськістю. Вважаємо, що в Україні необхідно реформувати систему державного архітектурно-будівельного контролю, орієнтуючись на європейські практики, що забезпечить прозорість та передбачуваність містобудівної політики.

Третім напрямком, який може бути цікавим для України щодо розвитку інституту самочинного будівництва є впровадження механізмів відповідальності та стимулювання добросовісних забудовників. Так у деяких країнах світу існує ефективна практика диференційованої відповідальності за самочинне будівництво. Наприклад, у США та Канаді застосовуються штрафні санкції для забудовників, які порушили процедури будівництва, проте передбачені й заходи стимулювання добросовісного забудовника, зокрема, можливість внесення змін до містобудівної документації для приведення об'єкта у відповідність до вимог законодавства. На нашу думку, в Україні існує необхідність переглянути підходи до відповідальності за самочинне будівництво, збалансуючи санкції та можливості для легалізації за умови дотримання містобудівних норм.

Четвертим не менш важливим напрямком для розвитку інституту самочинного будівництва в Україні є постійне та системне використання

цифрових технологій. Справа у тому, що сучасні інформаційні технології можуть значно спростити контроль за будівництвом та полегшити процес легалізації об'єктів самочинного будівництва. Ілюстрацією цього є позитивний досвід Сінгапура, де діє електронна система реєстрації будівельних проєктів, яка дозволяє забудовникам отримувати дозволи он-лайн, що значно скорочує корупційні ризики та адміністративні бар'єри. Впровадження подібних електронних платформ в Україні може покращити взаємодію між державними органами, забудовниками та громадськістю, а також сприяти зменшенню рівня незаконного будівництва.

І ще важливий акцент у даній науковій роботі вважаємо зробити на процесі гармонізації законодавства з міжнародними стандартами. У цьому напрямку Україна має взяти до уваги досвід розвинених європейських країн щодо гармонізації містобудівного законодавства з міжнародними стандартами. Це передбачає удосконалення національного законодавства відповідно до стандартів ЄС, зокрема Директиви про енергетичні характеристики будівель [7], що дозволить підвищити якість забудови та мінімізувати негативні наслідки самочинного будівництва для довкілля.

Водночас, у межах даної наукової роботи при виборі країн-членів ЄС для проведення порівняльного аналізу правової бази, яка регулює відносини у сфері інституту самочинного будівництва, із національним законодавством, звернемо увагу на Грецію та Польщу, оскільки ці держави мають позитивний практичний досвід у зазначеній сфері. Відповідно, Греція та Польща були обрані нами як країни, що мають значний досвід у боротьбі з самочинним будівництвом і вже адаптували свої законодавчі системи до вимог Європейського Союзу. Вони, як і Україна, стикалися з поширеним явищем самочинного будівництва, зумовленим історичною відсутністю ефективного контролю, низьким рівнем правосвідомості громадян і складністю процедур отримання дозволів.

Так, законодавство Польщі не містить визначення поняття самочинного будівництва. Однак аналіз його окремих положень дозволяє визначити, що випадок, коли об'єкт будівництва (або його частина), який будується або вже побудований без необхідного дозволу на будівництво, або зведений за наявності заперечення відповідного органу архітектурно-будівельного контролю, вважається самочинним будівництвом.

Відповідно до Закону Польщі «Право будівельне» [8], можна виокремити основні положення, що характеризують самочинне будівництво.

По-перше, це необхідність отримання дозволу на будівництво. Відповідно, до статті 28 зазначеного Закону, виконання будівельних робіт можливе лише після отримання дозволу на будівництво, виданого компетентним органом адміністрації архітектурно-будівельної інспекції. Відсутність такого дозволу є підставою для визнання будівництва самочинним.

По-друге, відповідність об'єкту будівництва місцевим планам просторового розвитку та іншим вимогам, визначеним у статті 4 Закону Польщі «Право будівельне». Порушення цих вимог може призвести до визнання будівництва незаконним.

По-третє, дотримання технічних норм і стандартів. Вищезазначений Закон зобов'язує дотримуватися технічних умов, що забезпечують безпеку, здоров'я людей та охорону навколишнього середовища.

Отже, за законодавством Польщі будівництво без дотримання зазначених вимог розглядається як порушення правових норм, у якому будівельний процес розпочато або завершено без виконання необхідних правових процедур. Водночас поняття «самочинне будівництво» можна позначити як виконання будівельних робіт без необхідного дозволу на будівництво чи за відсутності повідомлення. Це не означає, що такі роботи не могли б отримати дозвіл з інших причин, а лише те, що намір будівництва не був підданий превентивному контролю. Самочинне будівництво не має місця, якщо дозвіл на будівництво втратив чинність після початку будівництва внаслідок його анулювання чи визнання недійсним» [9, с. 117]. Як бачимо, самочинне будівництво є результатом неузгодженості між фактичними діями забудовника та встановленими вимогами щодо отримання дозволу, що виключає можливість перевірки планів і впливу на процес будівництва з боку відповідних органів.

Ключовим аспектом цієї характеристики є те, що саме поняття «самочинність» не обов'язково свідчить про невідповідність самого об'єкта технічним або правовим вимогам. У даному випадку мається на увазі порушення процедури, тобто відсутність підтвердження законності наміру забудовника на етапі планування та початку будівництва. При цьому втрата чинності дозволу після початку будівництва (наприклад, внаслідок його анулювання) не створює самочинності як такої, оскільки початковий намір і будівельні роботи були підконтрольними.

Така особливість підкреслює важливість процедур превентивного контролю як основного юридичного

інструменту запобігання самочинному будівництву. Українське законодавство, як і законодавства країн ЄС, має посилювати саме ці механізми, впроваджуючи ефективні моделі електронного моніторингу, прозорого видачі дозволів і суворого нагляду саме за початковими етапами забудови.

Польське законодавство акцентує на превентивному контролі: дозвільна система дозволяє уникнути значної частини порушень ще на етапі планування. Водночас інспекційні органи (Powiatowy Inspektor Nadzoru Budowlanego) мають широкі повноваження щодо реагування на порушення, включаючи накладення штрафів, зупинення будівництва та примусове знесення об'єктів, які не відповідають нормам.

Натомість, самочинне будівництво в Греції історично з 1923 року і дотепер розглядається законодавцем як соціальна та урбаністична проблема, залишаючись актуальним питанням. Історичний аналіз цього явища в Греції показує, що самочинне будівництво не було винятковою ситуацією чи об'єктом суворих покарань, а навпаки має тенденцію ставати традицією, майже звичаєм, і загалом очікує розуміння з боку держави та легалізації постфактум.

У Греції питання самочинного будівництва спочатку було врегульовано Законом № 4178/2013 «Про боротьбу з самочинним будівництвом - Екологічний баланс та інші положення», який пізніше було замінено Законом № 4495/2017 «Контроль та захист забудованого середовища». Обидва закони спрямовані на врегулювання проблеми самочинного будівництва в Греції, проте Закон № 4495/2017 ввів більш структуровані та суворіші механізми контролю та санкцій, а також зосередив увагу на запобіганні новим порушенням у цій сфері.

Статтю 81 Закону № 4495/2017 визначено поняття «самочинного будівництва», а саме самочинними вважаються будівлі або споруди, зведені без необхідного дозволу або з відхиленнями від затверджених планів, а також ті, які не відповідають містобудівним нормам [10].

Разом з тим, на підставі аналізу норм грецького законодавства можна надати наступну характеристику інституту самочинного будівництва: відсутність належного дозволу або відхилення від затверджених планів; заборона правочинів із самочинними будівлями; можливість легалізації самочинних будівель; більш суворі санкції за нові порушення для будівель, зведених після 28 липня 2011 року.

Отже, самочинне будівництво в Греції характеризується правовою невизначеністю, яка

вирішується через легалізацію або санкції залежно від конкретних обставин. Грецьке законодавство акцентує увагу на інтеграції самочинних будівель у правове поле, водночас підкреслюючи необхідність захисту містобудівного порядку, екології та культурної спадщини. Це робить підхід комплексним, з акцентом на профілактику та адаптацію існуючих порушень.

В українському правовому полі самочинне будівництво визначається через протидію забезпеченню публічного порядку, захисту прав власності та землекористування, а також дотриманню містобудівних норм і стандартів. Як було нами вище зазначено, стаття 376 Цивільного кодексу України встановлює правові критерії такого будівництва. Ці критерії є фундаментальними у правовій кваліфікації будівництва та формують основу для правозастосування в Україні.

Разом з тим, головною особливістю українського законодавства є його спрямованість на жорстке реагування на факти самочинного будівництва, але при цьому наявною є недосконалість механізмів превентивного контролю. Це пов'язане із складністю отримання дозволів і слабкістю інституційного нагляду, що створює умови для значного поширення цього явища.

На відміну від країн Європейського Союзу, де акцент зроблено на спрощених адміністративних процедурах легалізації через сплату штрафів, Україна орієнтована на судовий порядок, що ускладнює вирішення проблеми. Відсутність чітких адміністративних механізмів моніторингу та легалізації на початкових етапах будівництва є важливими прогалинами в національному законодавстві.

Висновки. Таким чином, запозичення позитивного міжнародного досвіду у сфері самочинного будівництва є важливим кроком для вдосконалення національного законодавства України. Впровадження спрощених процедур легалізації, ефективного містобудівного контролю, цифровізації процесів та гармонізації законодавства з міжнародними нормами сприятиме створенню прозорої та ефективної системи регулювання будівництва. Це, у свою чергу, дозволить забезпечити баланс між захистом прав громадян та інтересами держави у сфері містобудування.

Водночас, юридична характеристика інституту самочинного будівництва в Україні вказує на необхідність вдосконалення національного законодавства через запровадження прозорих адміністративних процедур, посилення превентивного контролю та електронних механізмів моніторингу.

Література

1. Цивільне право України: підручник. В 2 т. Т. 1 / за ред. Є.О. Харитоновна, Н.Ю. Голубєвої. Х. : Одіссей, 2008. 700 с.
2. Цивільне право: підручник : у 2 т. / В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, Т.І. Бєгова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. Х. : Право. 2011. Т. 2. 816 с.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (дата звернення: 09.02.2025 р.).
4. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011. № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення: 09.02.2025 р.).
5. Савченко А.С. Форми та види існування об'єктів незавершеного та самочинного будівництва як об'єктів цивільних правовідносин. *Право і суспільство*. 2011. № 5. С. 62-68.
6. Стукаленко О.В. Теоретичні засади державного контролю та нагляду в сфері будівельної діяльності. *Правова держава*. 2014. № 17. С. 32-38.
7. Директива Європейського Парламенту і Ради 2010/31/ЄС від 19 травня 2010 року про енергетичні характеристики будівель (нова редакція) Європарламент, Рада ЄС; Директива, Міжнародний документ від 19.05.2010. № 2010/31/ЄС URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011-10#Text (дата звернення: 09.02.2025 р.).
8. Prawo budowlane: Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. (Dz.U. 1994 nr 89 poz. 414). URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19940890414> (дата звернення: 09.02.2025 р.).
9. Z. Leoński, Samowola budowlana. Prawo zagospodarowania przestrzeni, red. Z. Leoński, M. Szewczyk, M. Kruś, Warszawa 2012, s. 309.
10. Контроль та захист забудованого середовища та інші положення: Закон Грецької Республіки від 3 листопада 2017 року № 4495. *Офіційний вісник А* 167/03.11.2017. URL: <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/313052/nomos-4495-2017> (дата звернення: 09.02.2025 р.).

Мирза С. С.,

orcid.org/0000-0002-4155-7513

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

Одеського державного університету

внутрішніх справ

Лонюк І. В.,

orcid.org/0009-0009-8732-924X

аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін

Одеського державного університету

внутрішніх справ

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПІДТРИМКИ ЖІНОЧОЇ ЗАЙНЯТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Матвєєва Л. Г., Мирза С. С., Лавренюк О. Ю.

У статті досліджено державну політику підтримки жіночої зайнятості в умовах воєнного стану, зокрема виклики, які постали перед жінками на ринку праці через військові дії, економічну нестабільність і вимушене переселення.

Досліджено законодавчі ініціативи, спрямовані на захист прав жінок, забезпечення рівних можливостей у сфері праці, створення гнучких умов роботи та стимулювання розвитку жіночого підприємництва. Розглянуто програми професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації, які надають жінкам нові можливості працевлаштування у сферах зростаючого попиту, таких як інформаційні технології, дистанційна робота, соціальні послуги та мікропідприємництво. Висвітлено заходи фінансової підтримки жінок-підприємців, включаючи грантові програми, пільгове кредитування та міжнародну допомогу у започаткуванні бізнесу.

Проаналізовано міжнародний досвід, зокрема, практики країн Європейського Союзу, що стосуються забезпечення рівних можливостей для жінок, які перебувають у складних соціально-економічних умовах.

Особлива увага приділена досвіду Німеччини щодо забезпечення безпечних умов праці для вагітних жінок та молодих матерів, включаючи правовий захист від звільнення, державне фінансування декретних виплат, гнучкі форми зайнятості та програми професійної адаптації після пологів.

Окреслено необхідність адаптації європейських стандартів до українських реалій, що сприятиме зняттю рівня безробіття серед жінок та покращенню їх соціального захисту.

Доведено, що ефективна політика підтримки жіночої зайнятості повинна ґрунтуватися на комплексному підході, що включає економічні стимули, соціальні гарантії та правове забезпечення. Узагальнено рекомендації щодо вдосконалення державної політики в Україні з метою посилення соціально-економічного захисту жінок в умовах війни та сприяння їхньому залученню до активної економічної діяльності.

Ключові слова: трудове право, гендерна рівність, проєктна діяльність, інструменти підтримки, державна політика, жіноча зайнятість, жінки-підприємці, умови праці, воєнний стан.

Matveeva L. H., Mirza S. S., Lavreniuk O. Yu. State policy of supporting women's employment in conditions of martial law

The article examines the state policy of supporting women's employment under martial law, in particular the challenges faced by women in the labor market due to military operations, economic instability, and forced displacement.

Legislative initiatives aimed at protecting women's rights, ensuring equal opportunities in the labor market, creating flexible working conditions, and stimulating the development of women's entrepreneurship are examined. Professional retraining and advanced training programs that provide women with new employment opportunities in areas of growing demand, such as information technology, remote work, social services, and micro-entrepreneurship are examined. Financial support measures for women entrepreneurs are highlighted, including grant programs, soft loans, and international assistance in starting a business.

International experience is analyzed, in particular, the practices of European Union countries regarding ensuring equal opportunities for women in difficult socio-economic conditions.

Particular attention is paid to the experience of Germany in ensuring safe working conditions for pregnant women and young mothers, including legal protection against dismissal, state financing of maternity benefits, flexible forms of employment and programs of professional adaptation after childbirth.

The need to adapt European standards to Ukrainian realities is outlined, which will contribute to reducing the unemployment rate among women and improving their social protection.

It is proven that an effective policy to support women's employment should be based on a comprehensive approach, including economic incentives, social guarantees and legal security. Recommendations are summarized for improving state policy in Ukraine in order to strengthen the socio-economic protection of women in war conditions and promote their involvement in active economic activity.

Key words: labor law, gender equality, project activities, support instruments, state policy, female employment, women entrepreneurs, working conditions, martial law.

Постановка проблеми. Зайнятість жінок є важливою складовою економічного розвитку держави. В умовах воєнного стану зростає необхідність розробки ефективних механізмів підтримки жінок на ринку праці, оскільки вони часто є найбільш вразливою соціальною групою. Воєнні дії, міграційні процеси та економічна нестабільність створюють нові виклики, що потребують комплексного підходу з боку держави у напрямку підтримки жіночої зайнятості у складний час.

Водночас, умови воєнного стану створюють серйозні виклики для суспільства, зокрема щодо забезпечення економічної стабільності та соціального добробуту. Враховуючи вразливість жінок у ситуаціях воєнного конфлікту та їхню ключову роль у сім'ї та суспільстві, розгляд політики підтримки їхньої зайнятості стає надзвичайно актуальним завданням для держави.

Актуальність обраної теми також можна обґрунтувати тим, що в умовах воєнного стану жінки часто стикаються з численними труднощами у здобутті освіти, збереженні роботи та забезпеченні достатнього рівня життя для своєї сім'ї. Вони можуть втрачати можливість працювати через евакуацію, знищення інфраструктури або обмежений доступ до ринку праці. Додатково, соціокультурні обмеження та гендерні стереотипи ускладнюють їхню можливість знайти та зберегти роботу. Тому необхідно розробляти та впроваджувати ефективні заходи підтримки жіночої зайнятості, щоб забезпечити їхню економічну самостійність та стабільність у воєнний період.

Для розв'язання вказаних проблем необхідно провести комплексний аналіз соціально-економічного стану жінок у зонах конфлікту, вивчити їхні потреби та можливості на ринку праці. Заслужують на увагу вже існуючі механізми підтримки жіночої зайнятості та їхня ефективність в умовах воєнного стану. Не менш важливим завданням є розробка нових стратегій, спрямованих на врахування специфіки воєнного стану та потреб жінок у таких умовах. Враховуючи складність ситуації та необхідність негайних заходів, подальше дослідження обраної теми є важливим для розробки ефективних стратегій та політик підтримки жіночої зайнятості в умовах воєнного стану.

Стан дослідження проблеми. Проблематика жіночої зайнятості в умовах воєнного стану активно вивчається українськими та міжнародними дослідниками. Зокрема, Міжнародна організація праці (далі - МОП) публікують регулярні звіти про зміни у структурі зайнятості, гендерну нерівність та вплив воєнних конфліктів на економічну активність жінок.

Українські науковці аналізують питання адаптації жінок до нових умов праці, роль державних інституцій у підтримці зайнятості, а також механізми соціального захисту та перекваліфікації. У дослідженнях вітчизняних учених акцентується увага на необхідності впровадження гнучких форм зайнятості, фінансових програм підтримки жінок-підприємців та покращення умов праці у сфері соціальних послуг. Відображення цих поглядів можна знайти у науковому доробку: Н.М. Краус Краус К.М., Поченчук Г.М., Крайник Г.С., Єрофєєнко Л.В., Бондаренко С.І., Милянник Р.І. та інші вітчизняних учених.

Однак попри наявні дослідження, проблема залишається актуальною, оскільки воєнний стан постійно змінює умови функціонування ринку праці. Недостатньо дослідженими залишаються питання довгострокового впливу кризи на зайнятість жінок, ефективності державних програм підтримки у порівнянні з міжнародними практиками. Це обумовлює необхідність подальших ґрунтовних досліджень у зазначеному напрямку.

Мета і завдання дослідження. Метою даної наукової статті є аналіз основних напрямів державної політики щодо підтримки жіночої зайнятості в умовах воєнного стану, а також розгляд ефективних практик та механізмів їх реалізації. Це надасть можливість виявити ключові проблеми, що виникають у сфері жіночої зайнятості під час воєнного стану, оцінити ефективність державних механізмів підтримки, а також визначити оптимальні шляхи вдосконалення політики у цій сфері з урахуванням міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Воєнні дії значною мірою впливають на структуру зайнятості загалом. Так, частина підприємств припиняє свою діяльність, що призводить до втрати робочих місць. Особливо гостро це відчувають жінки, які працюють у сферах освіти, охорони здоров'я, торгівлі та легкої промисловості.

Не останнє місце відіграє і вимушене переселення жінок та його вплив на жіночу зайнятість, оскільки через воєнні дії багато жінок змушені покинути свої домівки, що обмежує їхні можливості працевлаштування. Проблема адаптації на новому місці супроводжується труднощами у підтвердженні кваліфікації, необхідністю пошуку житла та соціальних гарантій. Відповідно, криза становища внутрішньо переміщених жінок в Україні, спричинена широкомасштабною збройною агресією російської федерації, і вимагає негайних та комплексних заходів для забезпечення їхнього захисту та реінтеграції у суспільство.

За даними Державного підприємства «Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України», кількість внутрішньо переміщених осіб (далі - ВПО) внаслідок російської агресії перевищує 4,8 мільйонів людей [1]. Ця криза відображається здебільше на жінках, які становлять більшість ВПО, оскільки чоловіки частіше мобілізовані на військову службу.

Однією з ключових проблем, з якими стикаються жінки зі статусом ВПО, є проблема зайнятості. Більшість з них мають обмежені можливості знайти роботу внаслідок відсутності відповідних вакансій, відмови від офіційного оформлення працевлаштування та низької оплати запропонованих робочих місць. Багато з них стикаються з економічною нестабільністю та невизначеністю щодо майбутнього [2, с. 34].

Безумовно, вагомою проблемою також є доступ до соціальних послуг та медичної допомоги для внутрішньо переміщених жінок. Часто вони змушені залежати від адресної допомоги як єдиного джерела доходу, що обмежує їх можливості забезпечити себе та свої сім'ї.

З огляду на вище зазначене для подолання цієї кризи необхідно вжити невідкладних заходів зі створення та впровадження програм з підтримки та реінтеграції для жінок зі статусом ВПО, забезпечення доступу до робочих місць, освіти та медичної допомоги. Крім того, важливо звернути увагу на ґендерно чутливий підхід при розробці та впровадженні державних програм, які спрямовані на підтримку ВПО. На наше глибоке переконання, тільки таким чином можна забезпечити повноцінну інтеграцію та захист прав внутрішньо переміщених жінок в Україні.

Мобілізаційні процеси, спричинені військово-політичною ситуацією в Україні, виявили значний вплив на соціально-економічну динаміку країни, особливо на розвиток жіночої підприємницької активності, яка виступає ключовим стимулом формування економічного потенціалу. Західні регіони стали центром цього економічного піднесення, що свідчить про перспективні можливості саме жіночого підприємництва в умовах кризового контексту.

Проте, на шляху до успішного підприємницького розвитку стоять низка викликів, особливо для жінок, що пережили внутрішнє переміщення внаслідок військових дій. Покладення на них додаткових обов'язків, таких як виховання дітей та догляд за пристарілими членами родини, робить пошук роботи та здійснення професійної діяльності вкрай важким завданням.

У науковій спільноті є думка і ми підтримуємо її, що сучасна жінка-підприємець повинна володіти складовими лідерського інтелекту, а саме: емоційним інтелектом (уміння розпізнавати свої і чужі емоції та керувати ними); натхненням; мотивацією; прагненням до саморозвитку та розвитку команди; відповідальністю й ухваленням бізнес-рішень; гнучкістю та стратегічним мисленням; цікавістю; готовністю орієнтуватися на тренди і на клієнтів; цілеспрямованістю і наполегливістю; вмінням генерувати ідеї; постійним бажанням вчитися новому; готовністю до змін та викликів ринку [3, с. 50]. Однак всі ці моменти істотно ускладнюються в умовах воєнного стану, коли жінка змушена долати додаткові бар'єри, пов'язані з нестабільною економічною ситуацією, втратою ресурсів, вимушеним переселенням, обмеженим доступом до фінансування та підтримки з боку держави. Всі зазначені фактори ускладнюють професійний розвиток і підприємницьку діяльність жінки. В умовах воєнного стану ключовим фактором стає психологічна стійкість жінки, її здатність швидко адаптуватися до змін та приймати ефективні рішення в умовах невизначеності. Саме тому державна політика має включати механізми підтримки жіночого підприємництва, такі як пільгове кредитування, освітні програми з розвитку бізнесу, консультаційні ініціативи, що сприятимуть підвищенню стійкості та конкурентоспроможності жінок-підприємниць навить у кризових умовах.

Водночас, для забезпечення повноцінного заняття жінок, що пережили внутрішнє переміщення, необхідно створити робоче середовище, що сприяє злагодженому поєднанню професійної діяльності та сімейних обов'язків. Це може включати гнучкий графік роботи, можливість виконання роботи дистанційно та створення дитячих приміщень на робочих місцях.

На окрему увагу заслуговує надання доступу до медичної допомоги та медикаментів, а також забезпечення пільгових місць у закладах освіти для дітей, що є важливими компонентами соціальної підтримки для жінок зі статусом ВПО.

Враховуючи вище зазначене законодавство, що регулює статус внутрішньо переміщених осіб, має бути переглянута з урахуванням ґендерних аспектів, з метою забезпечення захисту прав та інтересів жінок. Необхідно активно впроваджувати положення, спрямовані на захист жіночих прав, а також створювати спеціальні програми та механізми підтримки для цієї категорії населення.

Отже, забезпечення успішного залучення жінок, що пережили внутрішнє переміщення, до

соціально-економічного життя країни вимагає комплексного підходу та уваги до їхніх унікальних потреб і викликів, з якими вони зіштовхуються в умовах кризи.

Як було нами вище зазначено, в умовах воєнного стану державна політика щодо підтримки жіночої зайнятості набуває особливого значення. Насамперед, необхідно враховувати мобілізаційні процеси та їхній вплив на роль жінок у суспільстві. У цих умовах держава має взяти на себе відповідальність за забезпечення прав жінок, пов'язаних із материнством, у тому числі вагітних.

Принципи та норми, закріплені у Директиві № 92/85/ЄЕС, стосуються не лише охорони здоров'я жінок, а й їхньої соціально-економічної безпеки. Однак, національне законодавство України ще не повністю відповідає цим стандартам, що створює прогалини в захисті прав працівниць [3]. Наразі в Україні використовується термін «вагітні жінки», а не «працівниці, які проінформували роботодавця про свій стан», як це передбачено в Директиві.

На особливу увагу заслуговує думка Л.В. Єрофєєнко про необхідність вжиття заходів щодо гармонізації внутрішнього законодавства з європейськими стандартами. Ми погоджуємося з цією науковою позицією автора щодо реформування трудового законодавства, забезпечення додаткового правового захисту для жінок у період вагітності та після пологів, а також врахування особливостей соціального та психологічного стану жінок, які нещодавно народили [4, с. 226].

Умови воєнного стану також вимагають зосередження на підтримці жінок, які годують дітей. Державна політика повинна передбачати надання гнучких умов праці для цієї категорії жінок, включаючи можливість використання відпусток для годування дитини та надання спеціальних умов для комфортного годування на робочому місці.

Також одним із ключових напрямів державної політики є розробка та впровадження законодавчих ініціатив, спрямованих на підтримку жінок у сфері зайнятості. Зокрема, мова йде про програми субсидування зайнятості жінок; спрощення процедур реєстрації для внутрішньо переміщених осіб; надання додаткових соціальних гарантій матерям із малолітніми дітьми тощо.

Разом із тим, на нашу думку, ефективним інструментом у досліджуваному нами напрямку є організація курсів професійної перепідготовки для жінок, які втратили роботу. Так, державні та міжнародні ініціативи спрямовані на розвиток навичок у галузях ІТ, підприємництва та

дистанційної роботи. Зокрема, зараз в Україні реалізовані освітні проекти, що надають жінкам можливість освоїти сучасні цифрові професії, підвищити кваліфікацію або розпочати власний бізнес. Міжнародні організації фінансують онлайн-курси, тренінги та консультаційні програми, що сприяють економічній незалежності жінок, адаптації до умов цифрової економіки та розширенню можливостей працевлаштування в умовах воєнного стану.

У контексті нашого дослідження, вважаємо за необхідне, відзначити також необхідність фінансової підтримки та кредитування жінок-підприємців. Держава активно підтримує жіноче підприємництво шляхом надання ґрантів та пільгових кредитів. Створені спеціальні програми фінансової допомоги для жінок, які планують розпочати або відновити власний бізнес у безпечних регіонах України. Ілюстрацією цього, серед іншого, є Проєкт «Віднова» від чеської гуманітарної організації «Людина в біді», яка надає мікроґранти для людей з обмеженими економічними можливостями, а також для мікро- та малих підприємств, які працевлаштовують вразливих осіб. Програма включає ґранти на навчання (перекваліфікацію), започаткування підприємницької діяльності та адаптацію бізнесу для створення робочих місць для вразливих категорій населення. Або ж ґрантова програма «Підтримка бізнесу: навчання та ґранти для підприємців» від Громадської організації «Український професійний розвиток», спрямована на підтримку підприємців, які перемістили свій бізнес або започаткували нову справу у Харківській, Сумській, Полтавській чи Вінницькій областях.

Наступним напрямком державної підтримки жінок в умовах воєнного стану є створення гнучких умов праці. Цього можна досягти шляхом збільшення можливостей для віддаленої роботи та гнучкого графіка, що дозволяє жінкам поєднувати трудову діяльність із сімейними обов'язками. Важливим аспектом є підтримка роботодавців у запровадженні таких умов праці через введення податкових пільг та державних субсидій.

Ураховуючи те, що Європейський Союз (далі - ЄС) активно підтримує ініціативи для забезпечення рівності у професійному розвитку жінок. Ці ініціативи спрямовані на підвищення представництва жінок у керівних посадах та інших ключових галузях. Заходи включають підтримку жіночого підприємництва, просування жінок на керівні посади та створення сприятливих умов на ринку праці. Для України цей позитивний досвід є дуже корисним і навіть необхідним.

Водночас ЄС демонструє відданість рівноправ'ю та рівності статей на ринку праці та в сфері зайнятості. Усі ці механізми та інструменти становлять важливу частину правового регулювання праці жінок в ЄС. Рівноправ'я та захист прав на робочому місці є фундаментальним завданням ЄС для забезпечення справедливості та рівності в сфері праці. Окрім цього, ЄС прагне до усунення гендерних стереотипів та дискримінації на робочому місці через інформаційні кампанії, освіту та нагляд за дотриманням антидискримінаційних правових норм [5, с. 143]. Отже, саме ЄС виступає як лідер у справах захисту та підтримки прав жінок у сфері праці, свідченням чому є нормативні акти, зокрема, директиви, спрямовані на боротьбу з дискримінацією, забезпечення рівних можливостей та прав жінок, а також на підтримку їх у професійному зростанні [6].

На наше переконання, з метою підтримки жінок-працівниць в умовах воєнного стану, необхідно використовувати досвід країн Європейського Союзу, особливо Німеччини, щодо створення безпечних умов праці для жінок у стані вагітності та після пологів. У Німеччині діє законодавство, яке передбачає: захист від звільнення під час вагітності та упродовж певного періоду після пологів; гнучкі умови праці та можливість дистанційної роботи для жінок; державне фінансування декретних виплат та підтримки догляду за дітьми. Окрім того, в Німеччині запроваджено програми професійної адаптації для жінок, що повертаються на ринок праці після декрету.

Висновки. Таким чином, державна політика підтримки жіночої зайнятості в умовах воєнного стану повинна базуватися на комплексному підході, що включає законодавчі ініціативи, програми навчання, фінансову підтримку та створення гнучких умов праці. Важливу роль відіграє також міжнародний досвід, адаптація якого може сприяти зменшенню негативних наслідків війни для жіночої зайнятості. Водночас, державна політика підтримки жіночої зайнятості в умовах війни має бути спрямована на гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами.

Література

1. На виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам спрямовано з початку року понад 6,2 мільярдів гривень. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22581.html> (дата звернення: 11.11.2024).

2. Боброва Ю. Внутрішньо переміщені жінки: криза становища, пов'язана із широкомасштабною збройною агресією рф. *Гендерна політика в умовах воєнного стану: правовий вимір* : збірник тез доповідей між-

народної науково-практичної конференції 15 червня 2023 р. Науково-дослідний інститут публічного права. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 33-37.

3. Краус Н.М., Краус К.М., Поченчук Г.М. Жіноче підприємництво: ризики, інструменти підтримки, механізми реалізації. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 2. С. 46-59.

4. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: соціально-трудоий вимір. Книга перша: збірник актів законодавства України та *acquis communautaire* / упорядник З.Я. Козак. Львів: Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля». 2015. 1144 с. URL: <https://www.rac.org.ua/uploads/content/203/files/socialdimeuacompendium.pdf> (дата звернення: 11.11.2024.)

5. Крайник Г.С. Особливості правового регулювання праці жінок у Європейському Союзі. *Літписець*. 2024. Вип. 19. С. 142-148.

6. Скорик М.М. Гендерна дискримінація у доступі до праці й послуг: оцінка стану впровадження Україною антидискримінаційних директив Ради ЄС. Аналітичне дослідження. Київ: Бюро соціальних та політичних розробок, 2017. 78 с.

7. Єрофєєнко Л.В. Удосконалення правового регулювання праці жінок, які поєднують роботу з материнством, в контексті останніх законодавчих напрацювань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №10. С. 224-227.

Матвєєва Л. Г.,

orcid.org/0000-0002-8402-5584

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін
факультету підготовки фахівців для органів
досудового розслідування Національної поліції
України
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

Мирза С. С.,

orcid.org/0000-0002-4155-7513

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
факультету підготовки фахівців для органів
досудового розслідування Національної поліції
України
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

Лавренюк О. Ю.,

orcid.org/0009-0009-5774-379X

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
інституту права та безпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ

Бабенко А. М., Домброван Н. В., Яцишена Г. А.

У статті здійснено комплексний аналіз кримінально-правових та кримінально-процесуальних засад розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби в Україні, з урахуванням сучасних викликів, зумовлених воєнним станом. Встановлено, що самовільне залишення військової частини або місця служби є однією з найбільш небезпечних форм кримінально протиправних діянь, адже воно зачіпає не лише правову сферу, а й морально-психологічний стан особового складу, ефективність управління військами та загальну обороноздатність країни, тоді, як в умовах війни такі вчинки набувають особливої суспільної небезпеки. Проаналізовано статистичні дані, судову практику та чинне законодавство, які свідчать про значне зростання випадків самовільного залишення військової частини або місця служби. З'ясовано, що існуючий підхід до кваліфікації та розслідування самовільного залишення військової частини потребує вдосконалення, оскільки нинішня практика часто зіштовхується з труднощами у встановленні мотивів та обставин, що впливають на вчинення даного правопорушення. Зокрема, бойовий стрес, психологічне виснаження військовослужбовців, низький рівень соціального забезпечення та недостатність реабілітаційних заходів значною мірою сприяють ухиленню від виконання військових обов'язків. Визначено, що існує потреба у розширенні механізмів правового захисту військовослужбовців, зокрема щодо оцінки суб'єктивної сторони правопорушень, що дозволило б диференціювати відповідальність залежно від конкретних обставин. Наголошено на тому, що варто переглянути існуючі підходи до регулювання кримінальної відповідальності за ці кримінальні правопорушення, удосконалити систему військового управління з метою запобігання кризовим явищам у військових колективах, а також запровадити більш дієві програми підтримки морально-психологічного стану військовослужбовців. Зроблено висновок, що такий підхід сприятиме зміцненню дисципліни, підвищенню рівня правосвідомості та загальної обороноздатності країни в умовах сучасних безпекових викликів.

Ключові слова: самовільне залишення військової частини або місця служби, воєнний стан, стаття 407

КК України, кримінально-правові засади, кримінально-процесуальні засади, військові кримінальні правопорушення, військовослужбовці, Збройні Сили України, порушення військової дисципліни.

Babenko A. M., Dombrovan N. V., Yatsyshena H. A. Criminal law and criminal procedure principles of investigating unauthorized absence from a military unit or place of service

The article provides a comprehensive analysis of the criminal law and criminal procedure principles of investigating the unauthorized abandonment of a military unit or place of service in Ukraine, taking into account modern challenges caused by martial law. It is established that the unauthorized abandonment of a military unit or place of service is one of the most dangerous forms of criminal and illegal acts, since it affects not only the legal sphere, but also the moral and psychological state of personnel, the effectiveness of military command and control and the overall defense capability of the country, while in wartime such acts become particularly dangerous to society. Statistical data, judicial practice and current legislation are analyzed, which indicate a significant increase in the fact of unauthorized abandonment of a military unit or place of service. It was found that the existing approach to the qualification and investigation of desertion from a military unit requires improvement, after which the current practice often encounters difficulties in establishing the motives and facts that influence the commission of this offense. Also, combat stress, psychological recognition of servicemen, low level of social security and insufficient rehabilitation measures significantly contribute to the removal from military duties. It was noted that there is a need to expand the mechanisms of legal protection of servicemen, in particular regarding the assessment of the subjective side of offenses, which allowed to differentiate responsibility depending on specific circumstances. It was emphasized that it is worth reviewing the existing approaches to regulating criminal liability for these criminal offenses, improving the military management system for planning the prevention of crisis phenomena in military groups, and also introducing more effective programs to support the moral and psychological

© Бабенко А. М., Домброван Н. В., Яцишена Г. А., 2024

state of servicemen. It is concluded that such an approach will contribute to strengthening discipline, increasing the level of legal awareness and the overall defense capability of the country in the face of modern security challenges.

Key words: *unauthorized abandonment of a military unit or place of service, martial law, Article 407 of the Criminal Code of Ukraine, criminal legal principles, criminal procedural principles, military criminal offenses, servicemen, Armed Forces of Ukraine, violation of military discipline.*

Вступ. У сучасних умовах ключовим фактором бойової готовності та боєздатності Збройних Сил є належне виконання військовослужбовцями своїх обов'язків. Особливо це актуально в умовах збройної агресії російської федерації, коли на армію покладаються критично важливі завдання щодо захисту суверенітету та територіальної цілісності держави. Водночас дотримання військової дисципліни має не лише функціональне, а й стратегічне значення, оскільки її порушення може спричинити серйозні загрози. Самовільне залишення військової частини або місця служби є однією з найбільш небезпечних форм кримінально-протиправних діянь, адже воно зачіпає не лише правову сферу, а й морально-психологічний стан особового складу, ефективність управління військами та загальну обороноздатність країни. В умовах війни такі вчинки набувають особливої суспільної небезпеки. Так, вони підривають бойову готовність підрозділів, сприяють дестабілізації військової організації та можуть мати фатальні наслідки для виконання бойових завдань. У ситуації, коли ворог веде активні наступальні дії, використовує всі доступні засоби інформаційно-психологічного впливу, а українська армія змушена вести оборонні та контрнступальні операції, самовільне залишення військової частини означає не лише особисту втечу від обов'язків, а й підрив морального духу всього підрозділу. Саме тому протидія цього явищу потребує не лише жорстких кримінально-правових заходів, а й комплексної системи профілактики та підтримки військовослужбовців, що сприятиме зміцненню дисципліни та обороноздатності держави.

Статистичні дані щодо самовільного залишення військової частини в Україні за останні п'ять років демонструють стрімке зростання цього явища, особливо після початку повномасштабного вторгнення російської федерації у 2022 році. Якщо у 2020-2021 роках кількість таких випадків була відносно стабільною (2 890 та 2 028 відповідно), то вже у 2022 році їх число зросло до 6 183, що зумовлено масовою мобілізацією, високим рівнем бойового стресу та невизначеністю початкового періоду війни. У 2023 році показник збільшився

більш ніж утричі - до 16 515 випадків, що свідчить про наростаюче виснаження особового складу та складність ротаційної політики. У 2024 році ситуація стала критичною - 66 240 випадків, що вказує на серйозні проблеми з дисципліною, зниження мотивації військовослужбовців, психологічну втому та складності управління мобілізованими [1;2;3;4;5;6].

Тобто, у контексті збройної агресії рф самовільне залишення військової частини становить особливу загрозу для боєздатності української армії та національної безпеки загалом. Враховуючи підвищену суспільну небезпеку таких діянь, кримінально-правові та кримінально-процесуальні засади їх розслідування набувають ключового значення. Вони забезпечують невідворотність покарання, гарантують швидке та ефективне розслідування цих кримінальних правопорушень, а також сприяють збереженню військової дисципліни. Вдосконалення правозастосовної практики та запровадження ефективних превентивних заходів є основними умовами для мінімізації цього явища та зміцнення обороноздатності держави.

Метою статті є комплексний аналіз кримінально-правових та кримінально-процесуальних засад розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби в Україні, з урахуванням сучасних викликів, зумовлених воєнним станом.

Аналіз останніх наукових праць і публікацій. Проблема самовільного залишення військової частини або місця служби стала предметом наукового дослідження багатьох вчених, серед яких варто виділити праці: Ю.П. Алєніна, В.П. Бахіна, А.Ф. Волобуєва, В.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, В.Я. Горбачевського, В.В. Давиденка, О.М. Джужі, А.В. Іщенка, Н.І. Клименко, В.О. Коновалової, М.В. Костицького, О.М. Литвака, В.Г. Лукашевича, Є.Д. Лук'янчикова, Г.А. Матусовського, Д.Й. Никифорчука, М.А. Погорецького, В.В. Тіщенко, М.І. Хавронюка, П.В. Цимбала, С.С. Чернявського, Ю.М. Черноус, В.Ю. Шепітька, М.Є. Шумила та інших.

Основний текст. Зростання кількості випадків самовільного залишення військової частини за останні роки є вражаючим. У 2021 році цей показник знизився на 29,8 % порівняно з 2020-м (з 2 890 до 2 028 випадків). Однак у 2022 році спостерігалось різке зростання - кількість таких правопорушень збільшилася приблизно у 3 рази порівняно з 2021 роком, досягнувши 6 183 випадків. У 2023 році негативна тенденція лише посилилася, і кількість зафіксованих порушень зросла більше ніж у 2,5 рази у порівнянні з 2022 роком, сягнувши 16 515 випадків. Найбільш драматичне зростання спостерігалось у 2024 році, коли кількість таких злочинів збільшилася у чотири рази у порівнянні з 2023 роком і досягла рекордних 66 240 випадків.

Отже, з 2020 року до 2024 року динаміка самовільного залишення військової частини або місця служби зростає на 96 %, що вказує на системні проблеми у сфері військової дисципліни, зокрема на зниження рівня мотивації особового складу, психологічне виснаження військовослужбовців, проблеми з ротацією та управлінням мобілізованими [1;2;3;4;5;6]. В умовах війни ця тенденція є загрозою і вимагає невідкладних заходів, спрямованих на зміцнення військової дисципліни, покращення ротаційної системи та посилення морально-психологічної підтримки військових.

Статистика самовільного залишення військової частини або місця служби в Україні свідчить про суттєву проблему у сфері дотримання військової дисципліни. Водночас, ефективність досудового розслідування та судового розгляду цих кримінальних правопорушень залишається на критично низькому рівні. Якщо порівняти кількість зафіксованих фактів самовільного залишення військової частини або місця служби з кількістю повідомлень про підозру та обвинувальних актів, можна зробити висновок, що велика частина таких кримінально протиправних діянь або не розслідується, або не доходить до судового розгляду. У 2020 році було зареєстровано 2 890 випадків самовільного залишення військової частини. З них лише у 1066 випадках (37 %) особам було повідомлено про підозру, а обвинувальних актів було ще менше - 948, що становить 33 % від загальної кількості зафіксованих кримінальних правопорушень. У 2021 році ситуація дещо погіршилася: зафіксовано 2028 випадків, повідомлення про підозру отримали 923 особи (46 %), а обвинувальні акти були передані до суду у 902 випадках (45 %). Різке загострення проблеми розпочалося у 2022 році, коли внаслідок повномасштабної війни кількість випадків самовільного залишення військової частини зростає більш ніж утричі - до 6 183. Водночас, ефективність кримінального переслідування залишилася недостатньою: підозру було оголошено лише у 1544 випадках (25 %), а обвинувальних актів направлено до суду 1359 (22 %). У 2023 році ця тенденція продовжилася: при 16515 зафіксованих випадках повідомлено про підозру лише у 2 239 випадках (14 %), а обвинувальний акт отримали 1 919 осіб (12 %). Найбільш критичною ситуація стала у 2024 році. Кількість випадків самовільного залишення військової частини зростає до рекордних 66 240, однак слідчі органи виявилися неспроможними забезпечити належне розслідування всіх цих кримінальних правопорушень. Повідомлення про підозру отримали лише 7398 осіб (11 % від загальної кількості фактів), а обвинувальні акти були передані до суду у 2147 випадках, що становить лише 3 % від усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень такого характеру [1;2;3;4;5;6].

Тобто, попри різке зростання кількості випадків самовільного залишення військової частини або місця служби, кримінально-правова реакція на ці кримінальні правопорушення залишається слабкою. Фактично, понад 88 % таких правопорушень у 2024 році залишилися без повідомлення про підозру, а більше 96 % - без обвинувального вироку [1;2;3;4;5;6]. Це свідчить про необхідність кардинального реформування підходів до розслідування цих кримінальних правопорушень, підвищення оперативності слідчих дій, зміцнення військової дисципліни та вдосконалення судової практики щодо військових правопорушень.

Причиною таких суттєвих проблем у функціонуванні механізму кримінального переслідування осіб, винних у самовільному залишенні військової частини або місця служби, є низка як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. З одного боку, слідчі та прокурори не встигають обробляти величезну кількість справ, що надходять після фіксації фактів залишення місця служби. З іншого боку, значна частина цих випадків може бути пов'язана з бойовим стресом, психологічним виснаженням, порушеннями в організації ротації та іншими факторами, що ускладнюють доведення вини конкретної особи. Крім того, система судових та правоохоронних органів перебуває в умовах надмірного навантаження, що затримує та ускладнює проведення досудових розслідувань і судових розглядів [7;8;9].

Яскравим прикладом, коли психологічна втома вплинула на рішення військовослужбовців самовільно залишити військову частину або місце служби, є вирок Чернігівський районний суд Чернігівської області (провадження №1-кп/748/170/22) від 14 грудня 2022 року. Відповідно до якого особа А., будучи військовослужбовцем військової служби за призовом по мобілізації військової частини, порушив дисципліну, самовільно залишив військову частину, порушивши низку норм Конституції України та інших законодавчих актів. У даному випадку самовільне залишення частини було зумовлене особистими мотивами обвинуваченого, зокрема психологічною втомою. Особа А. служив під Бахмутом, після чого був переведений на полігон для злагодження, що додатково навантажувало його психологічний стан. Під впливом стресу та втому він прийняв рішення покинути військову частину 23 червня 2022 року і поїхати до дівчини. Тривале перебування вдома, без виконання військових обов'язків, лише підтвердило його емоційну та психологічну втому. Проте, усвідомивши свою помилку, він повернувся до частини 1 вересня 2022 року. Цей випадок є яскравим прикладом того, як психологічна втома може впливати на рішення військовослужбовців. Під впливом стресу, тривалого фізичного

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

та емоційного навантаження, вони можуть ухвалювати рішення, які суперечать їхньому службовому обов'язку та дисципліні. Військовослужбовці, перебуваючи в умовах високої психологічної напруги, можуть відчувати потребу в емоційному відновленні, і, незважаючи на усвідомлення неправомірності своїх вчинків, не завжди в змозі впоратися з тиском ситуації [10].

У процесі дослідження проблеми самовільного залишення військової частини або місця служби важливим є здійснення кримінально-правової характеристики цього кримінального правопорушення, що передбачене ст. 407 КК України. Така характеристика дає змогу визначити юридичну природу кримінального правопорушення, його об'єктивні та суб'єктивні ознаки, розмежування з суміжними кримінальними правопорушеннями, а також особливості кваліфікації в умовах воєнного стану.

Так, об'єктом цього кримінального правопорушення є військовий порядок і дисципліна, які є основою ефективного функціонування збройних сил та інших військових формувань. Особливої суспільної небезпеки цей злочин набуває в умовах особливого періоду та воєнного стану, коли несанкціоноване залишення військової частини або місця служби безпосередньо загрожує обороноздатності країни та виконанню бойових завдань [11]. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає у самовільному залишенні військової частини або місця служби військовослужбовцем, а також у його нез'явленні на службу без поважних причин після звільнення з частини, призначення або переведення, повернення з відрадження, відпустки чи лікувального закладу. Законодавець передбачає відповідальність залежно від строку відсутності: якщо військовослужбовець відсутній понад три доби, але не більше місяця, він підлягає менш суворій відповідальності, тоді як відсутність понад один місяць передбачає значно жорсткіші санкції [12].

Суб'єктом цього кримінального правопорушення є спеціальний суб'єкт - військовослужбовець, який проходить військову службу за призовом або контрактом. У частині першій статті 407 йдеться про військовослужбовців строкової служби, тоді як у частині другій - про військовослужбовців-контрактників та осіб офіцерського складу [13, с. 582].

Крім осіб, зазначених у частині 2 статті 401 КК України, до кола суб'єктів можна додати положення Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу». Відповідно, до осіб, що можуть бути притягнуті до відповідальності за самовільне залишення військової частини, відносяться ті, хто проходить різні види військової служби, зокрема строкову службу, службу

за призовом під час мобілізації чи в особливий період, контрактну службу серед рядових, сержантів і старшин, а також службу серед резервістів під час особливого періоду тощо [14].

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом, тобто військовослужбовець усвідомлює, що самовільно залишає військову частину або не з'являється на службу без поважних причин, і бажає вчинити такі дії. Мотиви можуть бути різними: від особистих обставин (страх, бойова втома, проблеми з адаптацією) до умисного ухилення від виконання службових обов'язків [12].

Учений П.І. Ткаченко пропонує звертати увагу на різноманітні варіанти умислу, які можуть виникати в процесі класифікації та використовуються в слідчо-судовій діяльності. Зокрема, він виділяє два основні типи умислу за моментом виникнення: обдуманий, що формується заздалегідь, і раптовий, серед яких є ще поділ на простий і афектований. Автор вважає, що у випадку з самовільним залишенням військової частини або місця служби, суб'єкт кримінального правопорушення обов'язково має діяти з заздалегідь обдуманим умислом. Автор обґрунтовує це тим, що військовослужбовець, перш ніж залишити частину, має ретельно спланувати свої дії, щоб уникнути будь-яких ускладнень, враховуючи можливу охорону, нагляд за місцем служби та інші перешкоди. З наукової точки зору, твердження П.І. Ткаченка є цілком логічним. Якщо розглядати самовільне залишення військової частини або місця служби як акт, що не є спонтанним, а вимагає певної підготовки, то заздалегідь обдуманий умисел виглядає більш ймовірним. Це дозволяє припустити, що особа, яка залишає військову частину, повинна враховувати серйозні перешкоди, як-от можливість виявлення її дій, охорону або географічні особливості місця служби. Однак варто зазначити, що навіть у випадку раптового рішення можуть бути присутні певні елементи планування, хоча й менш чітко структуровані [15, с. 56-57].

Санкції за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК України диференційовані залежно від тривалості відсутності військовослужбовця та умов, за яких він вчинив правопорушення. Мінімальним покаранням є тримання у дисциплінарному батальйоні на строк до двох років або позбавлення волі на строк до трьох років. Однак, якщо самовільне залишення військової частини відбулося в умовах особливого періоду (крім воєнного стану), покарання передбачає позбавлення волі на строк від трьох до семи років. Найсуворіше покарання - від п'яти до десяти років позбавлення волі - застосовується у випадках, коли самовільне залишення військової частини або місця служби вчинене в умовах

воєнного стану або безпосередньо в бойовій обстановці [16; 17].

Аналіз складу цього кримінального правопорушення дає змогу зробити висновок, що законодавець враховує як ступінь суспільної небезпеки діяння, так і об'єктивні умови, у яких воно вчинене. Водночас, сучасні виклики, зокрема масштабне зростання кількості випадків самовільного залишення місця служби після початку повномасштабного вторгнення російської федерації, вимагають удосконалення правозастосовної практики, підвищення ефективності досудового розслідування таких злочинів та забезпечення належної кримінально-правової протидії.

Вдосконалення ст. 407 КК України може бути спрямоване на усунення правових прогалин, підвищення ефективності кваліфікації цього кримінального правопорушення та запобігання ухиленню від відповідальності. На нашу думку, одним із аспектів кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК України, є визначення поважних причин, які можуть виключати кримінальну відповідальність або змінювати ступінь вини військовослужбовця. На сьогодні законодавство не містить чіткого переліку таких причин, що призводить до неоднозначного трактування судами та можливості ухилення від покарання через довільне тлумачення. Кримінальний кодекс України не надає переліку поважних причин, які могли б виправдовувати відсутність військовослужбовця на службі.

Також з метою вдосконалення ст. 407 КК України щодо самовільного залишення військової частини можна внести зміни, які передбачатимуть спеціальну відповідальність для командирів військових частин за неналежну організацію служби та контроль за військовослужбовцями. Це можна реалізувати шляхом доповнення статті положеннями, що конкретизують обов'язки командирів та їх відповідальність за порушення дисципліни серед підлеглих. Ми вважаємо, що вдосконалення ст. 407 КК України шляхом введення спеціальної відповідальності для командирів військових частин є важливим кроком до покращення дисципліни та контролю за військовослужбовцями. Запровадження чіткої відповідальності за неналежну організацію служби та дисципліни дозволить знизити рівень самовільного залишення частин, підвищить бойову готовність та сприятиме більш ефективному виконанню бойових завдань, особливо в умовах війни.

У процесі розслідування випадків самовільного залишення військової частини або місця служби необхідно перш за все встановити та довести обставини, що стосуються факту відсутності військовослужбовця, а також з'ясувати фактори, які виключають можливість його повернення.

Важливо визначити, чи були скоєні інші кримінальні правопорушення до або під час самовільної відсутності, чи мав місце факт повернення до військової частини чи місця служби, а також чи мав місце добровільний прихід до правоохоронних органів з відповідним зізнанням. Необхідно також зібрати докладні відомості, що стосуються підозрюваного, обставин його затримання правоохоронними органами, представниками військової частини або навіть громадянами. Усі ці специфічні обставини мають важливе значення для висунення та перевірки можливих версій і для правильного планування процесуальних дій. Okремо варто відзначити, що в умовах бойової обстановки початковий момент самовільної відсутності визначається в залежності від конкретних умов події, і починається з того моменту, коли військовослужбовець мав реальну можливість повернутися до частини, проте умисно цього не зробив [18, с. 14].

Ці обставини, на нашу думку, важливі не лише для встановлення фактів, але й для визначення суб'єктивної сторони правопорушення. У випадках, коли самовільне залишення частини або місця служби відбувається під час бойових дій, факти відсутності військовослужбовця та його можливість повернення набувають особливої значущості, оскільки можуть впливати на оцінку рівня обдуманості умислу та його мотивацію. Це дозволяє більш точно визначити характер правопорушення, відрізняючи випадки з умисним плануванням від тих, що можуть бути пов'язані з емоційними чи психологічними факторами, що впливають на поведінку військовослужбовців у критичних ситуаціях.

З кримінально-процесуальної точки зору, розслідування самовільного залишення військової частини вимагає дотримання чіткої послідовності слідчих (розшукових) дій, спрямованих на збирання доказів, які підтверджують факт кримінального правопорушення. Важливими є огляд місць перебування військовослужбовців, допити командирів, товаришів по службі, родичів та знайомих, а також проведення обшуків і тимчасовий доступ до речей і документів. Всі ці дії мають бути належним чином документовані, щоб забезпечити допустимість доказів в суді. Крім того, кримінально-процесуальний підхід потребує врахування можливих протидій зі сторони командування, яке може намагатися приховати обставини злочину або чинити тиск на свідків. В таких умовах ефективність слідчих дій залежить від оперативності та організації роботи, зокрема від використання спеціалізованих слідчо-оперативних груп, що дозволяє підвищити результативність розкриття злочинів і збирання доказів [18, с. 15].

У свою чергу, на наступних етапах розслідування необхідно оцінювати позицію підозрюваного

та перевіряти достовірність зібраних доказів. Кримінально-процесуальна діяльність повинна передбачати чітку взаємодію між слідчими, правоохоронними органами та іншими учасниками, враховуючи можливі конфлікти інтересів та перешкоди на шляху до встановлення істини. Врахування соціально-психологічного портрету підозрюваного та застосування тактичних прийомів допиту є важливими для правильного визначення обставин скоєного правопорушення [18, с. 15].

Під час розслідування випадків самовільного залишення військової частини або місця служби важливо враховувати специфічні аспекти, що стосуються не лише самих військовослужбовців, а й особливостей їх служби. Оскільки це кримінальне правопорушення має складний суб'єктивний та об'єктивний склад, для повного з'ясування всіх обставин необхідно провести низку додаткових слідчих дій, які враховують специфіку військової служби. Одним із ключових моментів є з'ясування, чи були військовослужбовці належно проінформовані про свої обов'язки, зокрема, щодо правила служби, дисципліни та відповідальності за самовільне залишення частини. Це важливо, оскільки військовослужбовці повинні бути свідомо обізнані щодо наслідків своїх дій, і лише у такому разі можна вважати їх вчинок умисним, а не через непорозуміння або недостатню поінформованість.

Важливість правового захисту осіб, які підозрюються у скоєнні самовільного залишення військової частини або місця служби, є ключовим аспектом кримінального процесу, оскільки ці кримінальні правопорушення зазвичай стосуються осіб, які перебувають під державним контролем, а саме військовослужбовців. Надання ефективного правового захисту не лише сприяє встановленню істини, а й гарантує дотримання основних прав людини в умовах кримінального процесу [19].

Висновки. У контексті розгляду кримінально-правових та кримінально-процесуальних засад нами з'ясовано, що проблема самовільного залишення військової частини або місця служби набуває системного характеру, особливо в умовах воєнного стану та підвищеної бойової готовності. Аналіз статистичних даних, судової практики та чинного законодавства свідчить про значне зростання таких випадків, що, у свою чергу, актуалізує питання ефективності механізмів кримінальної відповідальності, правозастосовної діяльності та превентивних заходів. З'ясовано, що існуючий підхід до кваліфікації та розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби потребує вдосконалення, оскільки нинішня практика часто зіштовхується з труднощами у встановленні мотивів та обставин, що впливають на вчинення такого кримінального

правопорушення. Зокрема, бойовий стрес, психологічне виснаження військовослужбовців, низький рівень соціального забезпечення та недостатність реабілітаційних заходів значною мірою сприяють ухиленню від виконання військових обов'язків. Водночас існує потреба у розширенні механізмів правового захисту військовослужбовців, зокрема щодо оцінки суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень, що дозволило б диференціювати відповідальність залежно від конкретних обставин. Враховуючи зазначене, доцільно переглянути існуючі підходи до регулювання кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, передбачені ст. 407 КК України, удосконалити систему військового управління з метою запобігання кризовим явищам у військових колективах, а також запровадити більш дієві програми підтримки морально-психологічного стану військовослужбовців. Такий підхід сприятиме зміцненню дисципліни, підвищенню рівня правосвідомості та загальної обороноздатності країни в умовах сучасних безпекових викликів.

Література

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2020 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 03.12.2024).
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2021 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 03.12.2024).
3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року та про осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 03.12.2024).
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 03.12.2024).
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 03.12.2024).

6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року та про осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 04.12.2024).

7. Які найчастіші причини скоєння СЗЧ та дезертирства: розповів представник ОГП. URL: <https://hromadske.radio/news/2024/12/05/yaki-naychastishi-rychyny-skoiennia-szch-ta-dezertyrstva-rozповiv-predstavnyk-ohp> (дата звернення: 05.12.2024).

8. СЗЧ: чому військовослужбовці кидають армію і як вирішити проблему? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/problema-szch-v-armiyi/33167627.html> (дата звернення: 05.12.2024).

9. Одна з причин СЗЧ - виснаженість бійців (погляд військового). URL: <https://texty.org.ua/articles/114223/yak-zupynyty-masove-szch-i-devyaty-rezervy-pohlyad-vijskovoho/> (дата звернення: 05.12.2024).

10. Вирок Чернігівський районний суд Чернігівської області (провадження №1-кп/748/170/22) від 14 грудня 2022 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107853732> (дата звернення: 02.12.2024).

11. Науково-практичний коментар до статті 407 Кримінального кодексу України. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/КК004930?ed=2015_07_25 (дата звернення: 24.11.2024).

12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Том 2. URL: <http://mego.info/матеріал/стаття-407-самовільне-залишення-військової-частини-або-місця-служби> (дата звернення: 04.12.2024).

13. Кримінально-правова характеристика самовільного залишення військової частини або місця служби. Аналіз об'єктивних і суб'єктивних ознак / Коломієць Н.В., Лугина Є.Ю. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 579-584.

14. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.2024 р. № 2232-XII: ста-

ном на 27 лютого 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 04.12.2024).

15. Ткаченко П.І. Кримінально-правова характеристика заздалегідь обдуманого умислу самовільного залишення військової частини або місця служби. IV International Scientific and Practical Conference «Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences». 2022. С. 56-58.

16. Кримінальний Кодекс України: відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 04.12.2024).

17. Відповідальність за самовільне залишення місця служби. URL: <https://law-in-war.org/vidpovidalnist-za-samovilne-zalyshennya-misczya-sluzhby/> (дата звернення: 05.12.2024).

18. Давиденко В. В. Методика розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В. В. Давиденко; кер. роботи С. С. Чернявський ; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2015. 20 с.

19. Адвокат при СЗЧ (ст. 407 КК України): захист прав військовослужбовців. URL: <https://consultant.net.ua/consultant-article/9921> (дата звернення: 05.12.2024)

Бабенко А. М.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінально-правових
дисциплін інституту права та безпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

Домброван Н. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник відділу організації наукової діяльності
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

Яцишена Г. А.,

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Беніцький А. С.

У роботі проаналізовано урядові документи, які визначають напрямки державно-правової політики щодо запобігання, виявлення й припинення легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. Зазначено ступінь небезпечності відмивання «брудного» капіталу та його потрапляння до легальної економіки.

Звернуто увагу на особливості об'єктивних та суб'єктивних ознак легалізації (відмивання) злочинно здобутого майна. Досліджено питання щодо підстав притягнення до кримінальної відповідальності за відмивання злочинних доходів. Розглянуто проблеми преюдиціональності при відмиванні майна, одержаного злочинним шляхом, та зроблено висновки про необов'язковість наявності обвинувального вироку суду стосовно зазначеного злочину.

Визначена правова природа кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 209 та 198 КК України, та критерії їх розмежування. Зазначено, що заздалегідь не обіцяне відмивання, придбання, отримання, зберігання або збут майна, одержаного злочинним шляхом, є формами причетності до кримінальних правопорушень. Основним критерієм розмежування зазначених кримінальних правопорушень є статус майна, яке винна особа відмиває, зберігає або використовує у подальшій діяльності.

Вказано на значимість предикатного злочину для кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 198, 209, 306 КК України. Встановлено, що при конкуренції ст. 209 та ст. 306 КК України, остання буде спеціальною по відношенню до загальної норми - ст. 209 КК України. Зазначено можливості кваліфікації фінансування тероризму за правилами сукупності злочинів, передбачених ст.ст. 209 та 258-5 КК України.

Ключові слова: легалізація (відмивання); майно, одержане злочинним шляхом; фінансування тероризму; використання наркодоходів; причетність до кримінальних правопорушень; конкуренція кримінально-правових норм.

Benitskiy A. S. Legalization (laundering) of criminally obtained property: problems of criminal-legal qualification

The paper analyzes government documents that determine the directions of state and legal policy on preventing, detecting and stopping the legalization (laundering) of property obtained by crime. The degree of danger of laundering «dirty» capital and its entry into the legal economy is indicated.

Attention is drawn to the features of the objective and subjective signs of legalization (laundering) of property obtained by crime. The issue of the grounds for bringing to criminal liability for laundering criminal proceeds is investigated. The problems of prejudiciality in laundering property obtained by crime are considered, and a conclusion is made about the non-requirement of a court conviction in relation to the specified crime.

The legal nature of criminal offenses provided for in Articles 209 and 198 of the Criminal Code of Ukraine and the criteria for their differentiation are determined. It is noted that the previously unpromised laundering, acquisition, receipt, storage or sale of property obtained by criminal means are forms of involvement in criminal offenses. The main criterion for distinguishing the specified criminal offenses is the status of the property that the guilty person launders, stores or uses in further activities.

The significance of the predicate crime for criminal offenses provided for in Articles 198, 209, 306 of the Criminal Code of Ukraine is indicated. It is established that in the event of competition between Articles 209 and 306 of the Criminal Code of Ukraine, the latter will be special in relation to the general norm - Article 209 of the Criminal Code of Ukraine. The possibilities of qualifying terrorist financing according to the rules of the set of crimes provided for in Articles 209 and 258-5 of the Criminal Code of Ukraine are indicated.

Key words: legalization (laundering), property obtained by criminal means, financing of terrorism, use of drug proceeds, involvement in criminal offenses, competition of criminal law norms.

Постановка проблеми. Легалізації (відмивання) «брудних» коштів становить загрозу для економічної безпеки України. Запобігання цьому явищу є одним із пріоритетів державно-правової політики в галузі зміцнення національної безпеки. Слід зазначити, що необхідною передумовою вступу України до Європейського Союзу є удосконалення антилегалізаційного законодавства та створення ефективного механізму щодо протидії легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, та зниження ризиків від проникнення до національної економіки «брудних» капіталів.

Уряд України визначає напрямки щодо удосконалення законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та адаптації законодавства до міжнародних стандартів; підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів та координації системи запобігання та протидії зазначеним явищам, а також взаємодії із суб'єктами первинного фінансового моніторингу, неприбутковими організаціями, громадськістю та ін. Зазначені напрямки знайшли своє відображення у Плані заходів, спрямованих на запобігання виникненню та/або зменшення негативних наслідків ризиків, виявлених за результатами третьої національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, на період до 2026 року, який було затверджено у своєму розпорядженні Кабінетом міністрів України від 27 грудня 2023 р. [1].

В Україні прийнято ряд урядових програм, в яких зазначається про необхідність удосконалення законодавства щодо запобігання, виявлення та припинення легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. Серед них є Стратегія забезпечення державної безпеки від 16 лютого 2022 р. [2], Стратегія морської безпеки України від 17 липня 2024 р. [3], Програма стратегічного розвитку Державної служби фінансового моніторингу України на період до 2024 року, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 17 січня 2020 р. № 16 [4] та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кримінально-правової кваліфікації легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, розглядаються багатьма авторами. В юридичній літературі є різні погляди щодо правової природи відмивання злочинно одержаних доходів

та суміжних з цим злочином кримінальних правопорушень. Серед дослідників немає єдиного підходу щодо тлумачення об'єктивних та суб'єктивних ознак злочину, передбаченого ст. 209 КК України, а також критеріїв відмежування цього злочину від кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 198, 256, 258-5, 306, 396 КК України та ін. Помилки у кримінально-правовій кваліфікації діянь, які мають ознаки легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, іноді приводить до оправдальних вироків суддів або незаконного притягнення до кримінальної відповідальності за відмивання злочинних доходів тощо.

Мета статті. Визначити особливість кримінально-правової кваліфікації легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом; виокремити критерії розмежування злочину, передбаченого ст. 209 КК України, від кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 198, 258-5, 306 КК України та ін.

Виклад основного матеріалу. Аналіз практики застосування ст. 209 КК показує, що судді по-різному вирішували питання щодо преюдиціальності, тобто визначення відмивання «брудного» майна, незалежно від того був чи ні обвинувальний вирок за предикатний злочин. Навіть після змін у квітні 2015 р. до п. 8 ст. 216 (підслідність) КПК України, яка вказувала на те, що не є обов'язковою умовою наявність обвинувального висновку або іншого рішення суду, яким би встановлювався факт вчинення злочину, що передувало відмиванню злочинних доходів, серед правозастосувачів не було одностайного погляду щодо розуміння «іншого рішення суду», як умовою застосування ст. 209 КК України. Проте у подальшому цей пункт (факт вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, встановлений судом у відповідних процесуальних рішеннях), було виключено із ст. 216 КПК України.

У ст. 90 (значення рішень інших судів у питаннях допустимості доказів) КПК України зазначено те, що рішення національного суду або міжнародної судової установи, яке набрало законної сили, і ним встановлено порушення прав людини і основоположних свобод, має преюдиціальне значення для суду, який вирішує питання про допустимість доказів. Тобто для преюдиціальності, згідно зі змістом цієї норми, необхідно рішення національного суду або міжнародної судової установи, яке набрало законної сили.

Слід зазначити, що при кваліфікації діянь, які містять ознаки легалізації (відмивання) майна,

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

одержаного злочинним шляхом, важливо встановити наявність основного (первісного) злочину. Проте це не означає, щоб обов'язково була наявність обвинувального вироку суду стосовно цього діяння. Якщо при досудовому розслідуванні буде встановлено факт предикатного злочину, яке передувало легалізації (відмиванню), то це буде достатнім для притягнення до кримінальної відповідальності відмивача.

Саме такий висновок впливає із змісту ч. 1 ст. 209 КК України, де зазначено: «коли фактичні обставини володіння, використання, розпорядження майном свідчать про його одержання злочинним шляхом». Законодавець такі ознаки додав до ч. 1 ст. 209 КК України 6 грудня 2019 р., щоб уникнути проблеми у судовій практиці щодо преюдиціальності. Інакше знов поставали б питання того, вважати чи ні обов'язковою умовою для застосування ст. 209 КК України встановлення предикатного (основного або первісного) злочину обвинувальним вироком суду.

Таким чином, підставою для кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, є фактичні обставини того, що майно має злочинне походження внаслідок скоєння іншою особою або відмивачем предикатного (основного або первісного) злочину, яке передувало легалізації (відмиванню). Про скоєння предикатного злочину може свідчити обстановка одержання майна, отриманих злочинних доходів; розуміння відмивачем того, що учасників злочину, внаслідок якого було здобуто злочинні доходи, притягнуто до кримінальної відповідальності тощо. Відомості про існування предикатного злочину можуть бути отримані відмивачем із різних джерел.

Згідно із ч. 1 ст. 209 КК України предметом відмивання є «майно», яке було одержане внаслідок злочинного діяння, що передувало легалізації (відмиванню). Проте в п. 23 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (Далі - ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів...» 2020 р.) дається визначення «доходам, одержаним злочинним шляхом», під якими розуміються будь-які активи, одержані прямо чи опосередковано внаслідок вчинення злочину, зокрема валютні цінності, рухоме та нерухоме майно, майнові та немайнові права, незалежно від їхньої вартості [5]. Зазначене тлумачення доходів, одержаних злочинним шляхом,

відповідає міжнародним стандартам запобігання відмиванню «брудних» коштів.

Предметом злочину, передбаченого ст. 209 КК України, є майно. У зв'язку з цим всі інші предмети (штампи, офіційні документи, паспорти або інші особисті документи суб'єкта), які не мають властивості майна, не можуть бути предметом легалізації (відмивання).

Словосполучення «одержаного злочинним шляхом» означає, що джерелом походження майна, яке стало предметом відмивання, є будь-який злочин (нетяжкий, тяжкий або особливо тяжкий), передбачений Кримінальним Кодексом України.

Цікаво зазначити, що у 2019 р. законодавець у ч. 1 ст. 209 КК України додав такі ознаки предмету легалізації (відмивання), як «майно прямо чи опосередковано, повністю чи частково одержано злочинним шляхом».

Під опосередкованим (непрямим) одержанням майна варто розуміти зміну первинного вигляду майна. Способи опосередкованого (непрямого) шляху одержання майна можуть бути різні. Так, на кошти, отримані від скоєння вбивства на замовлення, особа придбає земельну ділянку, будинок, транспортний засіб та ін. У даному випадку майно, яке було придбане на кошти, одержані внаслідок скоєння вбивства, буде вважатись отриманим опосередкованим (непрямим) шляхом й воно є предметом злочину, передбаченого ст. 209 КК України. Під прямим (безпосереднім) злочинним шляхом одержання майна слід розуміти майно, вигляд якого не було змінено. Таким майном є кошти, одержані злочинним шляхом, які суб'єкт вкладає в банк або іншу кредитно-фінансову установу тощо.

Таке тлумачення предмету злочину, передбаченого ч. 1 ст. 209 КК України, відповідає міжнародній практиці протидії відмиванню злочинних доходів та рекомендаціям ФАТФ. Так, в п. «б» ст. 1 (уживання термінів) Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму (Варшавська конвенція 2005 р.) під «майном, одержаним від злочину» розуміється майно будь-якого виду, незалежно від того, матеріальне воно чи виражене в правах, рухоме чи нерухоме, та правові документи або документи, які підтверджують право на таке майно або частку в ньому» [6]. Схоже тлумачення предмета відмивання злочинно здобутого майна міститься у Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних

речовин (Віденська конвенція 1988 р.); Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (Страсбурзька конвенція 1990 р.); Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності (Палермська конвенція 2000 р.); Конвенції ООН проти корупції (Нью-Йоркська конвенція 2003 р.) та в інших міжнародно-правових документах.

Слід зазначити, що предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 198 КК України є «майно, одержане кримінально протиправним шляхом». Виникає питання щодо розмежування ст. 209 та ст. 198 КК України за ознакою предмета кримінального правопорушення. Законодавчі підходи щодо змісту предмету зазначених кримінальних правопорушень є різними. Згідно зі ст. 198 КК України предметом може бути майно незалежно від того, перебувало воно у цивільно-правовому обороті чи було обмежено або заброньовано в легальному обігу.

Крім того, предметом придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного кримінально протиправним шляхом, в контексті статті 198 КК, є майно, яке не підлягає розширеному тлумаченню. Таке майно не може бути опосередковано (непрямо) повністю чи частково одержано кримінально протиправним шляхом, або відбулась зміна його форми (перетворення).

Коли особа придбаває, отримує чи збуває майно, яке було, наприклад, обміняне на викрадені речі або було видозмінено, то в її діях можуть міститись ознаки приховування слідів злочину, оскільки вона маскує джерело походження такого майна. У тих випадках, коли майно не отримує «легального» статусу, тобто не потрапляє до легального обігу, то ознак відмивання злочинних доходів не буде, а дії особи, за наявності відповідної мети можуть бути кваліфіковані за ст. 396 КК України [7, с. 150-151].

Вартість майна, «одержаного злочинним шляхом» (ст. 209 КК України) або «одержаного кримінально протиправним шляхом» (ст. 198 КК України), а також вид предикатного злочину на правову оцінку діянь, передбачених ст.ст. 198 та 209 КК України, не впливає. При кримінально-правовій кваліфікації необхідно враховувати положення про малозначність діяння (ч. 2 ст. 11 КК України).

Формами вчинення легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, є: 1) набуття, володіння, використання або розпорядження майном, одержаним злочинним шляхом; 2) здійснення фінансової операції або вчинення правочину з майном, одержаним злочинним

шляхом; 3) переміщення або зміна форми (перетворення) майна, одержаного злочинним шляхом; 4) вчинення дій, спрямованих на приховування або маскування походження майна, одержаного злочинним шляхом; 5) володіння майном, одержаним злочинним шляхом, або правом на таке майно, джерелом його походження чи місцезнаходження.

Детальна конкретизація форм легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, обумовлена прийнятими Україною міжнародних зобов'язань, які було імplementовано в національне антилегалізаційне законодавство.

Більшість із зазначених діянь, які є легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, розкриваються в пунктах 6-9 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом» від 15 квітня 2005 року № 5. [8].

Таке діяння, як «зміна форми (перетворення) майна, одержаного злочинним шляхом», було включено до ч. 1 ст. 209 КК України 06 грудня 2019 р. законодавцем України. Зміна форми (перетворення) означає процес зміни стану майна, яке після скоєння злочину зазнало певних змін (повністю або частково), внаслідок чого їх первинний вигляд набув іншого характеру. Річ, яка отримала іншу форму, - це інша річ, яка була перетворена, а справжня, що була предметом предикатного злочину, знищена в її індивідуальності.

Об'єктивні сторони кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 198 та 209 КК України, мають багато спільного. В ст. 198 КК України зазначено про те, що кримінальна відповідальність за цією нормою можлива лише «за відсутності ознак легалізації (відмивання) майна, одержаного кримінально протиправним шляхом». Проте, які саме ознаки дозволяють розмежовувати кримінальні правопорушення, встановлені ст.ст. 198 та 209 КК України, законодавець не зазначив в кримінально-правових нормах.

Основним критерієм, який дозволяє розмежовувати злочини, передбачені ст.ст. 198 та 209 КК України, є статус майна, який отримано внаслідок вчинення предикатного злочину. Для притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 209 КК України важливо, щоб такому майну було надано вигляд правомірно здобутого [7, с. 264].

Придбання, одержання, зберігання або збут майна, одержаного кримінально-протиправним шляхом, не повинні з формальної сторони

відповідати умовам укладання цивільно-правової угоди. Майно, одержане кримінально-протиправним шляхом, за правовою природою кримінального правопорушення, передбаченого ст. 198 КК України, залишається в тіньовому секторі економіки на противагу відмиванню майна, одержаного злочинним шляхом, наслідком якого є потрапляння в легальну економіку злочинно здобутого майна через укладання цивільно-правових угод, здійснення фінансових трансакцій тощо. Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, являє собою зовні легальну діяльність, у результаті якої такому майну надається видимий правовий характер походження.

Якщо суб'єкт заключає угоду щодо матеріального забезпечення незаконного воєнного формування або терористичної організації, купуючи, наприклад, вогнепальну зброю в порушенні встановленими законодавством процедурами, які регламентують порядок купівлі-продажу предметів, що обмежені в цивільному обігу, то в його діях відсутні ознаки злочину, передбаченого ст. 209 КК України.

Однією з ознак, які відмежовують відмивання майна, одержаного злочинним шляхом, від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 198 КК України, є суб'єкт кримінального правопорушення. Суб'єктом заздалегідь не обіцяне придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом, є причетна до кримінального правопорушення особа. Це впливає із правової природи інституту причетності до кримінальних правопорушень, однієї із форм якої є заздалегідь не обіцяне придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом. Суб'єктом відмивання майна, одержаного злочинним шляхом, може бути не лише причетна до злочину особа. Відмивачем може бути як той, хто брав участь у предикатному злочині, так і той, хто заздалегідь не обіцяв відмити злочинно здобуте майно.

Слід зазначити, що ознаки відмивання майна, одержаного злочинним шляхом, містяться в спеціальній кримінально-правовій нормі - ст. 306 (використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів) КК України. Умовою притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 306, як і за ст. 209 КК України, є наявність предикатного злочину. Ознаки суб'єктів злочинів, передбачених ст. 306 та ст. 209 КК України, мають також

схожість. Це особи, які могли бути учасниками предикатного злочину, а також особи, які заздалегідь не обіцяли використати майно, одержане злочинним шляхом. Різницею між зазначеними злочинами є джерело походження предикатного злочину. Для злочину, передбаченого ст. 306 КК, - це кошти, здобуті від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. На відміну від ст. 209 КК України, використання наркодоходів, в контексті ст. 306 КК України, - це не обов'язково потрапляння його в легальну економіку. Кваліфікація за ознаками злочину, передбаченого ст. 306 КК України, буде в тих випадках, коли на кошти, здобуті від незаконного обігу наркотичних засобів, будуть придбані, наприклад, наркотичні засоби, психотропні речовини, отруйні чи сильнодіючі речовини. Такі діяння свідчать про те, що злочинець має бажання продовжувати займатися наркобізнесом. У випадку відмивання наркодоходів необхідно застосовувати правила конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правової норми. Стаття 306 КК України буде спеціальною по відношенню до ст. 209 КК України.

Джерелом походження фінансування тероризму можуть бути кошти, отримані злочинним шляхом. Проте для кваліфікації діянь за ознаками злочину, передбаченого ст. 258-5 (фінансування тероризму) КК України, не обов'язково, щоб кошти, які є предметом зазначеного злочину, мали злочинне походження, на відміну від відмивання майна, одержаного злочинним шляхом. У випадку, коли особа при фінансуванні терористичної організації використовує кошти, одержані злочинним шляхом, в його діях є ознаки як фінансування терористичної організації, так і відмивання майна, одержаного злочинним шляхом. У даному випадку такі діяння особи необхідно кваліфікувати за правилами ідеальної сукупності кримінально-правових норм, тобто за ст. 209 та ст. 258-5 КК України

Висновки. В роботі визначено правову природу відмивання майна, одержаного злочинним шляхом, встановлено особливості об'єктивних та суб'єктивних ознак цього злочину. Вказано, що підставою для кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 209 КК України, є фактичні обставини того, що майно має злочинне походження внаслідок скоєння іншою особою або відмивачем предикатного (основного або первісного) злочину, який передувало легалізації (відмиванню).

Зазначено, що основним критерієм розмежування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209 та ст. 198 КК України, є статус майна, яке винна особа використовує у подальшій діяльності. Звернуто увагу не те, що заздалегідь не обіцяне відмивання, придбання, отримання, зберігання або збут майна, одержаного злочинним шляхом, є формою причетності до кримінальних правопорушень. Наявність предикатного злочину є обов'язковою ознакою для кримінальних правопорушень, встановлених ст.ст. 198, 209, 306 КК України. Для кваліфікації діянь за ознаками фінансування тероризму наявність предикатного злочину не у всіх випадках є обов'язковою умовою. Зазначено підстави кваліфікації фінансування тероризму за правилами сукупності злочинів, передбачених ст.ст. 209 та 258-5 КК України.

Література

1. План заходів, спрямованих на запобігання виникненню та/або зменшення негативних наслідків ризиків, виявлених за результатами третьої національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, на період до 2026 року, затвердженого розпорядженням Кабінетом міністрів України від 27 грудня 2023 р. № 1207-р. URL : <https://surl.li/tfriff>.

2. Указ Президента України № 56 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки»» від 16 лютого 2022 р. URL : <https://surl.li/axouyh>.

3. Указ Президента України № 468 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 липня 2024 року «Про Стратегію морської безпеки України»» від 17 липня 2024 р. URL : <https://surl.li/zeiozr>.

4. Наказ Міністерства фінансів України № 16 «Про затвердження програми стратегічного розвитку Державної служби фінансового моніторингу України на період до 2024 року» від 17 січня 2020 р. URL : <https://surl.li/rjzvrk>.

5. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06 грудня 2019 р. № 361-IX. URL : <https://surl.gd/ublsmb>.

6. Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму 2005 р. URL : <https://surl.gd/rngzjp>.

7. Беніцький А. С. Причетність до злочину: проблеми кримінальної відповідальності : монограф. : / МВС України, ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. Луганськ : СПД Резников В. С., 2014. 552 с.

8. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом» від 15 квітня 2005 року № 5. URL : <https://surl.gd/ovkspro>.

*Беніцький А. С.,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових
дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

OSINT В КОНТЕКСТІ ВИЯВЛЕННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ КІБЕРЗЛОЧИНАМ

Демедюк С. В.

У статті акцентовано на важливості використання систем та методів OSINT у протидії кіберзлочинності. Кіберзлочинність визначається як будь-яка незаконна діяльність, пов'язана з одним або кількома компонентами Інтернету, такими як веб-сайти, чати або електронна пошта. Зазначено що виділяється три різні типи кіберзлочинності: традиційні форми злочинів з використанням кіберпростору, незаконним контентом, і злочинами, характерними для електронних мереж.

Водночас акцентовано увагу і на кібератаках як надзвичайній кіберзагрозі. Такі атаки порушують легітимну роботу мережі і включають навмисне нанесення шкоди мережевим пристроям, перевантаження мережі та відмову в наданні послуг легітимним користувачам. Виділено та охарактеризовано два типи кібер атак: цілеспрямовані та ситуаційні.

Зазначено, що для протидії кіберзлочинності, особливо в організованих формах, здатності діяти віддалено через облікові записи, які неможливо відстежити, а також для боротьби з онлайн-злочинними угрупованнями важливо забезпечити правоохоронні органи та суб'єктів національної безпеки інструментами для виявлення, класифікації та захисту від різних типів кібератак та злочинів. Сучасні тренди злочинності, зокрема й у кіберпросторі, прискорюють використання відкритих джерел в Інтернеті для виявлення та запобігання кіберзлочинам, допомагають у формуванні більшої обізнаності щодо цілісної картини кіберзлочинності, злочинців та їх діяльності.

Зазначено, що методи використання відкритих джерел включають низку спеціальних дисциплін, зокрема статистику, data mining, машинне навчання, нейронні мережі, аналіз соціальних мереж, обробку сигналів, розпізнавання шаблонів (моделей), методи оптимізації та підходи до візуалізації. Наводяться різноманітні ініціативи фахівців та вчених щодо використання нових методів та технологій збору та аналізу даних з відкритих джерел для розслідування кіберзлочинів.

Порівнюючи різні аспекти методів, запропоновано класифікацію методів та моделей розслідування кіберзлочинів.

Ключові слова: Open Source Intelligence, OSINT, кіберзлочинність, кібератаки, розслідування, методи.

Demediuk S. V. OSINT in the context of cybercrime detection and prevention

The article emphasizes the importance of using OSINT systems and methods in countering cybercrime. Cybercrime is defined as any illegal activity related to one or more components of the Internet, such as websites, chat rooms, or e-mail. It is noted that there are three different types of cybercrime: traditional forms of crime using cyberspace, illegal content, and crimes specific to electronic networks.

At the same time, attention is also focused on cyberattacks as an extreme cyber threat. Such attacks disrupt the legitimate operation of the network and include intentional damage to network devices, network overload, and denial of services to legitimate users. Two types of cyber attacks are identified and characterized: targeted and situational.

It is noted that in order to counteract cybercrime, especially in its organized forms, the ability to act remotely through untraceable accounts, and to combat online criminal groups, it is important to provide law enforcement agencies and national security entities with tools to detect, classify and protect against various types of cyberattacks and crimes. Current trends in crime, including in cyberspace, accelerate the use of open sources on the Internet to detect and prevent cybercrime, and help to create greater awareness of the holistic picture of cybercrime, criminals and their activities.

It is noted that the methods of using open sources include a number of special disciplines, including statistics, data mining, machine learning, neural networks, social network analysis, signal processing, pattern recognition, optimization methods and visualization approaches. Various initiatives of specialists and scientists to use new methods and technologies for collecting and analyzing data from open sources to investigate cybercrime are presented.

Comparing various aspects of the methods, the author proposes a classification of methods and models for investigating cybercrime.

Key words: Open Source Intelligence, OSINT, cybercrime, cyberattacks, investigation, methods.

Постановка проблеми. Вплив кіберзлочинності змусив розвідувальні та правоохоронні органи по всьому світу розвивати сучасні методи та інструменти боротьби зі злочинністю. У цьому контексті важливим є використання OSINT, оскільки кількість доступних відкритих джерел стрімко зростає, і протидія кіберзлочинності все більше залежить від передових програмних засобів та методів збору й обробки інформації в ефективний і результативний спосіб.

Метою статті є системний аналіз кіберзлочинності та представлення OSINT інструментарію в контексті кібербезпеки та протидії кіберзлочинності.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи питання пов'язані з протидією кіберзлочинності, фахівцями та представниками різних фахових груп використовуються різні та взаємопов'язані терміни у зазначеному контексті діяльності, зокрема: «комп'ютерна злочинність», «інтернет-злочинність», «онлайн-злочинність», «високотехнологічні злочини», «злочини у сфері інформаційних технологій» та «кіберзлочини». У загальному значенні кіберзлочин - це будь-яка незаконна діяльність, пов'язана з одним або кількома компонентами Інтернету, такими як веб-сайти, чати або електронна пошта [1], і зазвичай визначається як «кримінальне правопорушення, вчинене з використанням Інтернету або іншої комп'ютерної мережі як компонента злочину» [2]. У 2007 році Європейська комісія (ЄК) визначила три різні типи кіберзлочинності: традиційні форми злочинів з використанням кіберпростору, пов'язані, наприклад, з підrobкою документів, шахрайством в інтернет-магазинах і на електронних ринках, незаконним контентом, таким як дитяча порнографія, і «злочинами, характерними для електронних мереж» (наприклад, хакерство і атаки типу «відмова в обслуговуванні»). Автори публікації [3] розрізняють «справжню» кіберзлочинність (тобто нечесні або зловмисні дії, які не існували б поза межами онлайн-середовища) від злочинів, які є просто «електронними». Вони представили «справжні» кіберзлочини як хакерство, розповсюдження вірусів, кібервандалізм, викрадення доменних імен, DoS/DDoS атаки, на відміну від «електронних» злочинів, таких як зловживання кредитними картками, крадіжка інформації, наклеп, чорна розсилка, кіберпорнографія, сайти ненависті, відмивання коштів, порушення авторських прав, кібертероризм і шифрування. Водночас, фахівцями сьогодні зазначається, що злочинність проникла у Веб 2.0 «разом з усіма іншими видами людської діяльності» [3].

Кібератаки все частіше розглядаються як надзвичайна загроза національній безпеці. Такі атаки порушують легітимну роботу мережі і включають навмисне нанесення шкоди мережевим пристроям, перевантаження мережі та відмову в наданні послуг легітимним користувачам. Зловмисник також може використовувати зацикленість, помилки та неправильні конфігурації в програмному забезпеченні, щоб порушити нормальну роботу мережі [5].

Мета зловмисника - провести розвідку, обмеживши можливості вільно доступної інформації, отриманої за допомогою різних способів збору розвідувальних даних, перед тим, як здійснити цільову атаку [6]. Тим часом, «секретність» є ключовою частиною будь-якої організованої кібератаки. Дії можуть бути приховані за маскою анонімності, починаючи від використання всюдисущих кіберкафе і закінчуючи витонченими зусиллями з приховування інтернет-маршрутизації [1]. Кіберзлочинці використовують можливості анонімності та маскуванню під час спілкування в Інтернеті для здійснення шкідливих дій, таких як фішинг, спам, шантаж, крадіжка особистих даних і торгівля наркотиками [7; 8]. Інструменти мережевої безпеки допомагають розпізнавати вразливості мережі та збирати статистику сайтів. Мережеві зловмисники намагаються виявити проломи в безпеці на основі загальних служб, відкритих на хості, збираючи відповідну інформацію для запуску успішної атаки.

Автор публікації [9] класифікував кібератаки на два типи: цілеспрямовані та ситуаційні. При цілеспрямованих атаках застосовуються специфічні інструменти проти конкретних кібер-цілей, що робить цей тип більш небезпечним, ніж інший. Ситуаційні атаки спричиняють розповсюдження хробаків і вірусів, які розгортаються в Інтернеті без розбору [5].

Для протидії здатності організованої кіберзлочинності діяти віддалено через облікові записи, які неможливо відстежити, а також для боротьби з онлайн-злочинними угрупованнями важливо забезпечити правоохоронні органи та суб'єктів національної безпеки інструментами для виявлення, класифікації та захисту від різних типів атак [10]. Збільшення кількості і типів викликів для сучасних фахівців з національної безпеки, розвідки, правоохоронних органів і служб безпеки прискорило використання відкритих джерел в Інтернеті, щоб допомогти скласти більш цілісну картину про людей, організації та діяльність [11].

Методи використання відкритих джерел включають низку спеціальних дисциплін, зокрема

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

статистику, data mining, машинне навчання, нейронні мережі, аналіз соціальних мереж, обробку сигналів, розпізнавання шаблонів (моделей), методи оптимізації та підходи до візуалізації [12; 13].

Готтшальк та ін. [7] представили чотирьохетапну модель «Пошуку знань» для підтримки розслідувань і запобігання білокомірцевим злочинам в бізнесі [14]. Виділено чотири етапи:

- від слідчого до технології;
- від слідчого до слідчого;
- від слідчого до інформації;
- від слідчого до заяви.

Завдяки належному застосуванню знань такі процеси можуть допомогти у вирішенні проблем. Ця система, що складається з чотирьох частин, намагається зосереджувати увагу на підтримці пошуку доказів. У правоохоронних органах це важлива функція системи, оскільки докази визначають, чи буде особа звинувачена у вчиненні злочину [7], і наскільки успішним буде судовий розгляд.

Лінделауф та ін. [15] досліджували структурну побудову таємних злочинних мереж, використовуючи характеристику компромісу між секретністю та інформаційними можливостями для виявлення топологій злочинних мереж. Вони застосували цю методичку до доказів у розслідуванні вибуху на Балі, здійсненого Джемаа Ісламією, а також до мереж розповсюдження героїну в Нью-Йорку. Дановські [16] розробили методологію, що поєднує аналіз текстів і аналіз соціальних мереж, для пошуку осіб на дискусійних форумах, які мають дуже схожі семантичні мережі на основі змісту повідомлень, що спостерігаються членами списку спостереження, або на основі інших стандартів, таких як радикальний зміст, витягнутий з повідомлень, які вони поширюють в Інтернеті. У сфері протидії кібертероризму та підбурюванню до насильства Дановські використовували пакистанський дискусійний форум з різноманітним контентом для отримання розвідувальної інформації про протиправну поведінку. Ігбал та ін. [17] представили уніфіковане рішення з data mining для вирішення проблеми аналізу авторства в анонімних текстових повідомленнях, таких як спам і поширення шкідливого програмного забезпечення, а також для моделювання стилю письма підозрюваних в контексті кіберзлочинної поведінки.

Брантінгем [18] запропонував комплексну обчислювальну систему для мережевого аналізу даних про спільні злочини, яка поєднує формальне моделювання даних з аналізом великих масивів даних про злочинність і тероризм,

спрямований на виявлення спільних та актуальних шаблонів. Петерсен та ін. [19] запропонували алгоритм видалення вузлів в контексті кібертероризму для видалення ключових вузлів терористичної мережі. Фаллах [20] запропонував стратегію на основі теорії ігор з використанням концепції рівноваги Неша (Nash Equilibrium) для обробки складних сценаріїв DoS-атак. Чонка та ін. [21] запропонували рішення за допомогою Cloud TraceBack (CTB) для пошуку джерела DoS-атак і запровадили використання мережі з нейтральним зворотним поширенням, яка отримала назву «Cloud Protector», яка була навчена виявляти та фільтрувати трафік таких атак. Автори публікації [22] запропонували використовувати систему байєсівського переконання для оцінювання ризиків та кількісного визначення кібер-ризиків та кібер-вразливостей (CVA).

Наявні на сьогоднішній день методи можна класифікувати за схемою, як показано на рис. 1. Перший рівень загальних напрямів формується на основі напрямів: аналіз соціальних мереж, Data Mining та статистичного аналізу. Аналіз соціальних мереж передбачає використання таких методів: видалення вузла, вилучення мережі та семантичний аналіз мережі. У свою чергу Data Mining формується чотирма напрямками: текст-майнінг, оптимізаційний метод, веб-майнінг та машинне навчання. Ключовим же напрямом статистичного аналізу залишається регресійний метод.

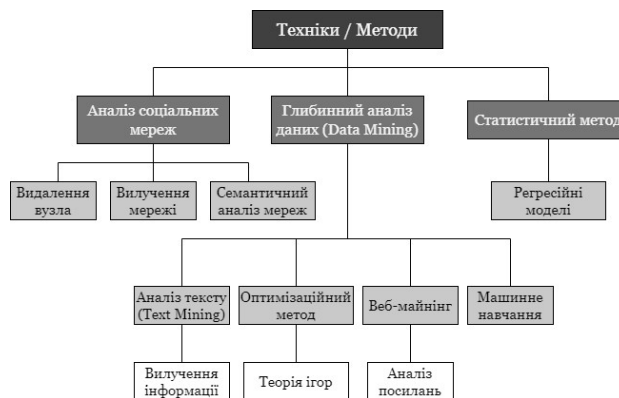

Рис. 1. Класифікація методів та моделей розслідування кіберзлочинів

Таким чином, сфера комп'ютерної кримінології включає в себе широкий спектр обчислювальних методів для ідентифікації:

- шаблонів і появи трендів;
- причини та умови злочинності;
- соціальних та просторових мереж тероризму, організованої злочинності та банд;
- мереж співучасників злочинів.

Висновки. Хоча багато підходів здаються корисними для розслідування кіберзлочинів, існуюча література свідчить про те, що аналіз соціальних мереж, інтелектуальний аналіз даних, аналіз текстів, кореляційні дослідження та методи оптимізації, особливо з акцентом на аналізі великих обсягів даних з відкритих джерел, є найбільш практичними методами, які допоможуть практикам, службам безпеки та судово-експертним установам.

Література

1. Govil J., Govil J. Ramifications of cyber crime and suggestive preventive measures. *Electro/information technology*. Chicago: IEEE, 2007. С. 610-615. DOI:10.1109/EIT.2007.4374526.
2. Agarwal V.K., Garg S.K., Kapil M., Sinha D. Cyber crime investigations in India: rendering knowledge from the past to address the future. *ICT and critical infrastructure: proceedings of the 48th annual convention of CSI, vol. 2*. Springer International Publishing Switzerland, 2014. С. 593-600. DOI:10.1007/978-3-319-03095-1_64.
3. Burden K., Palmer C. Internet crime: cyber crime - A new breed of criminal? *Computer Law & Security Review*. 2003. Vol. 19, no. 3. С. 222-227.
4. Hobbs Ch., Morgan M., Salisbury D. *Open source intelligence in the twenty-first century*. Palgrave, 2014. С. 1-6.
5. Hoque N., Bhuyan H., Baishya R.C., Bhattacharyya D.K., Kalita J.K.V. Network attacks: taxonomy, tools and systems. *Journal of Network and Computer Applications*. 2014. Vol. 40. С. 307-324. DOI:10.1016/j.jnca.2013.08.001.
6. Enbody R., Soodo A. *Intelligence gathering*. Elsevier, Targeted cyber attacks, 2014. ISBN 9780128006047.
7. Gottschalk P., Filstad C., Glomseth R., Solli-Sæther H. Information management for investigation and prevention of white-collar crime. *International Journal of Information Management*. 2011. Vol. 31. С. 226-233.
8. Iqbal F., Fung B.C.M., Debbabi M. Mining criminal networks from chat log. *2012 IEEE/WIC/ACM international conferences on web intelligence and intelligent agent technology*. Macau: IEEE, 2012. С. 332-337. DOI:10.1109/WI-IAT.2012.68.
9. Kshetri N. Pattern of global cyber war and crime: a conceptual framework. *International Journal of Information Management*. 2005. Vol. 11. С. 541-562.
10. Simmons C., Ellis C., Shiva S., Dasgupta D., Wu Q. AVOIDIT: a cyber attack taxonomy. *Annual symposium on information assurance*. Office of Naval Research (ONR), 2014.
11. Appe E.J. *Behavior and technology, Internet Searches for Vetting, Investigations, and Open-*

Source Intelligence. Taylor and Francis Group, 2011. С. 3-17.

12. Chen L.P., Zhang C.Y. Data-intensive applications, challenges, techniques and technologies: A survey on Big Data. *Information Science*. 2014. С. 314-347.

13. Akhgar B., Bayerl S. P., Sampson F. (Ed.). *Open Source Intelligence. Investigation. From Strategy to Implementation*. Advanced Sciences and Technologies for Security Applications. Springer International Publishing AG, 2016.

14. Gottschalk P. *White-collar crime: detection, prevention and strategy in business enterprises*. Boca Raton, Florida, USA: Universal-Publishers, 2010. ISBN-10: 1599428393, ISBN-13: 9781599428390.

15. Lindelauf R., Borm P., Hamers H. Understanding terrorist network topologies and their resilience against disruption. *Counterterrorism and open source intelligence / Ed. Kock Wiil U*. Vienna: Springer, 2011. С. 61-72. DOI:10.1007/978-3-7091-0388-3_5.

16. Danowski J.A. Counterterrorism mining for individuals semantically similar to watchlist members. *Counterterrorism and open source intelligence / Ed. Kock Wiil U*. Berlin: Springer, 2011. С. 223-247. DOI:10.1007/978-3-7091-0388-3_12.

17. Iqbal F., Binsalleeh H., Fung B.C.M., Debbabi M. A unified data mining solution for authorship analysis in anonymous textual communications. *Information Science*. 2013. Vol. 231. С. 98-112.

18. Brantingham P.L. Computational criminology. *2011 European intelligence and security informatics conference*. IEEE Computer Society, 2011. DOI:10.1109/EISIC.2011.79.

19. Petersen R.R., Rhodes C.J., Kock Wiil U. Node removal in criminal networks. *2011 European intelligence and security informatics conference*. IEEE Computer Society, 2011. С. 360-365.

20. Fallah M. A puzzle-based defence strategy against flooding attacks using game theory. *IEEE Transactions on Dependable and Secure Computing*. 2010. Vol. 7. С. 5-19.

21. Chonka A., Xiang Y., Zhou W., Bonti A. Cloud security defence to protect cloud computing against HTTP-DoS and XML-DoS attacks. *Journal of Network and Computer Applications*. 2011. Vol. 34. С. 1097-1107.

22. Mukhopadhyay A., Chatterjee S., Saha D., Mahanti A., Sadhukhan S.K. Cyber-risk decision models: To insure IT or not? *International Journal of Decision Support Systems*. 2013. Vol. 56. С. 11-26. URL: <http://dx.doi.org/10.1016/j.dss.2013.04.004>.

Демедюк С. В.,
кандидат юридичних наук,
заступник Секретаря Ради національної
безпеки і оборони України

ЗМІСТОВНА СКЛАДОВА ПОШУКУ ОЗНАК КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ЗБРОЇ

Донець А. І., Єгоров С. О.

У науковій статті досліджено змістовну складову процесу пошуку оперативними підрозділами кримінальної поліції ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї. На основі аналізу існуючих точок зору, положень теорії оперативно-розшукової діяльності та результатів власних досліджень автори розкривають складові оперативного розшуку як організаційно-тактичної форми оперативно-розшукової діяльності, а також надають власне визначення. Автор, спираючись на положення кримінального права, вказують основні кваліфікуючі ознаки кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї.

Процес пошуку оперативними підрозділами кримінальної поліції ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї, є одним із напрямів реалізації форми оперативно-розшукової діяльності, яка полягає в організації та здійсненні оперативними працівниками підрозділів кримінальної поліції комплексу гласних і негласних заходів, з метою вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності, встановлення раніше невідомих фактів кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї. У статті проаналізовано основні погляди сучасних науковців у галузі теорії оперативно-розшукової діяльності щодо організаційно-тактичних форм такої діяльності.

Досліджено основні напрями оперативно-розшукової діяльності в діяльності кримінальної поліції. Окреслено головні складові та об'єкти процесу пошукової діяльності підрозділів кримінальної поліції. Доведено, що процес пошуку оперативними підрозділами кримінальної поліції ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї є однією зі складових і напрямів загального оперативно-розшукового пошуку в діяльності поліції. За результатами дослідження надано конкретні пропозиції щодо внесення змін і доповнень до чинних нормативно-правових актів у сфері протидії злочинності.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, оперативний пошук, кримінальна поліція, незаконний обіг зброї.

Donets A. I., Yehorov S. O. Content component of the search process criminal offenses related to illegal traffic of weapons

The article examines the substantive component of the process of searching by operational units of the criminal police for signs of criminal offenses related to illegal arms trafficking. Based on the analysis of existing points of view, provisions of the theory of operational search activity and the results of their own research, the authors reveal the components of operational search as an organizational and tactical form of operational search activity, and also provide their own definition. Based on the provisions of criminal law, the author identifies the main qualifying features of criminal offenses related to illegal arms trafficking.

The process of searching by operational units of the criminal police for signs of criminal offenses related to illegal arms trafficking is one of the areas of implementation of the form of operational and investigative activity which consists in organizing and carrying out by operational officers of criminal police units a set of public and covert measures with the aim of solving the tasks of operational and investigative activity, and establishing unknown facts of criminal offenses related to illegal arms trafficking. The article analyzes the main views of modern scholars in the field of the theory of operational and investigative activities regarding the organizational and tactical forms of such activities.

The article examines the main areas of operational and search activities in the activities of criminal police. The main components and objects of the search activity of criminal police units are outlined. It is proved that the process of searching by operational units of the criminal police for signs of criminal offenses related to illegal arms trafficking is one of the components and areas of general operational and investigative search in police activity. Based on the results of the study, the author makes specific proposals for amending and supplementing the current regulatory legal acts in the field of crime prevention.

Key words: operational-search activity, operational search, criminal police, illegal traffic of weapons.

Постановка проблеми та її актуальність. В умовах воєнного стану в Україні злочинність, пов'язана із незаконним обігом зброї, стала одним з чинників, що негативно впливає на динаміку та рівень злочинності в цілому. Неконтрольований обіг зброї в місцях нещодавніх активних бойових дій, значна кількість зброї на деокупованих територіях, привласнення покинутої зброї цивільними особами - це лише окремі фактори, які впливають на загальний стан сучасної злочинності в нашій державі. У зв'язку з цим, протидія кримінальним правопорушенням, пов'язаним з незаконним обігом зброї, вимагає своєчасного здобуття оперативної інформації щодо осіб, подій та фактів, які раніше були невідомі. Теорія оперативно-розшукової діяльності визначає, що початковим етапом процесу протидії кримінальним правопорушенням є пошук первинної інформації ознак такої діяльності [1, с. 4]. Отже, розмірковуючи про сучасних проблем протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з незаконним обігом зброї, доречним та обґрунтованим є аналіз змістовної складової пошуку ознак таких злочинів. Саме цим, на нашу думку, обумовлена актуальність зазначеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності, складових та напрямів виявлення, пошуку первинної інформації про події, осіб та факти, які мають оперативний інтерес з метою протидії злочинності завжди привертала увагу наукової спільноти. Певним проблемним аспектам організації і тактики такої діяльності присвятили свої праці такі науковці, як: С.В. Албул, О.М. Бандурка, В.І. Василичук, М.Л. Грібов, В.П. Захаров, О.І. Козаченко, Д.Й. Никифорчук, М.А. Погорецький, Є.В. Поляков, М.Б. Саакян, М.В. Стацак, В.Є. Тарасенко, Д.М. Цехан, В.В. Шендрик, Т.Г. Щурат та інші. Одночасно, питання визначення змістовної складової пошуку ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї, потребують вдосконалення. Отже, метою цієї статті є визначення та аналіз змістовної складової процесу пошуку ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї.

Виклад основного матеріалу. Як справедливо вказують науковці, початковим етапом процесу пізнання є пошук [3, с. 12]. В теорії оперативно-розшуковій діяльності пошук визначається, як окрема організаційно-тактична форма [4, с. 62]. Разом із тим, як стверджують Є.В. Поляков та Т.Г. Щурат, межах пошукової діяльності реалізується інтегральний характер оперативно-розшукової діяльності [6, с. 75]. Підтримуючи

вказану позицію, ми погоджуємося з точкою зору С.В. Албула, який визначає пошук як форму оперативно-розшукової діяльності, що являє собою систему оперативно-розшукових заходів, які організуються і здійснюються оперативними підрозділами Національної поліції з метою виявлення первинних даних про осіб, предмети і факти, що становлять оперативний інтерес [2, с. 5].

Отже, беручи до уваги, що оперативний пошук осіб, предметів і фактів є самостійною формою оперативно-розшукової діяльності, слід проаналізувати ознаки такої діяльності, адже саме вони є змістовною складовою процесу пошуку ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї. Аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що змістовною складовою процесу пошуку в ОРД є:

- організація та проведення пошуку не тільки у зв'язку з вчиненням конкретним кримінальним правопорушенням, а й незалежно від нього. Така діяльність є ініціативною та такою, що має розвідувальний характер, адже під час пошуку встановлюються та виявляються раніше невідомі факти та події [1, с. 13; 5, с. 17];

- здійснення пошуку, зокрема ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї, є не тільки правом, а й одним з основних обов'язків кримінальної поліції, що чітко закріплено у чинному законодавстві [7; 8];

- комплексне застосування заходів та засобів ОРД під час проведення пошуку ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї [4, с. 67].

Пошук ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї, спрямований на виявлення серед значної кількості однорідних об'єктів пошуку саме того, що має відношення до ознак певного кримінального правопорушення. Враховуючи вказані вище змістовні складові, сутністю процесу пошуку ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї, на нашу думку, є пізнання невідомих раніше фактів, подій, осіб, предметів та речей, які мають ознаки кримінально протиправної діяльності або містять явні сліди кримінального правопорушення.

Пошук, як складову оперативно-розшукової діяльності, закріплений у чинних правових актах. В статті 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» під оперативно-розшуковою діяльністю розуміється «система гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та

оперативно-технічних засобів» [7]. У свою чергу, відповідно до ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» поліція відповідно до покладених на неї завдань, серед іншого: виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення; вживає заходів з метою виявлення кримінальних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення [8].

Як вірно наголошують сучасні науковці, значення пошуку в оперативно-розшуковій діяльності полягає в тому, що за допомогою комплексу цілеспрямованих заходів, здійснюваних суб'єктами оперативно-розшукової діяльності, виявляються, перевіряються і накопичуються відомості, які містять нові (раніше невідомі поліції) спеціальні знання, що мають значення під час вирішення завдань боротьби зі злочинністю [3, с. 72]. При цьому, за твердженням С.В. Албула, С.Л. Дьорова та М.О. Волошиної, пошуковий процес в ОРД забезпечує вирішення таких основних завдань:

- виявлення протиправних намірів осіб та їх груп;
- здобуття первинної інформації про кримінальні правопорушення, що готуються, вжиття заходів щодо запобігання їм;
- отримання інформації про вчинені кримінальні правопорушення;
- отримання первинної інформації, необхідної для аналізу, оцінки та прогнозування оперативної обстановки на території обслуговування, і вжиття заходів щодо оптимальної розстановки сил для активізації боротьби з кримінальними правопорушеннями [3, с. 92].

Досліджуючи змістовну складову процесу пошуку ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї, на підставі аналізу наукових джерел, можна, на наш погляд, виділити основні об'єкти пошуку. Це особи, предмети і події (факти), що можуть свідчити про готування та/або вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї, а також дають підстави вважати про їх готування та/або вчинення з достатнім ступенем імовірності.

Предмети і документи, що становлять оперативний інтерес в частині пошуку ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї, це вилучені з обігу речі (у нашому випадку, зброя, деталі зброї, обладнання для її виготовлення, боєприпаси, вибухівка, вибухові речовини та складові), підроблені документи тощо.

До подій та фактів, які мають оперативний інтерес в частині пошуку ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї, можуть відноситися відомості про підготовлювані та вчинені кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом зброї, встановлення місць перебування осіб, причетних до їх готування та/або вчинення, виявлення місць зберігання, виготовлення, транспортування зброї тощо.

Таким чином, процес пошуку в ОРД передбачає здобуття та перевірку первинної інформації про раніше невідомі події, осіб та факти, які мають інтерес для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, поза зв'язком із конкретною особою чи фактом. Процес пошуку ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї, має специфічні ознаки, які відокремлюють його від інших форм оперативно-розшукової діяльності. До таких ознак, на нашу думку, відносяться:

- реалізація пошуку по за зв'язком із конкретними фактами та особами;
  - проведення пошуку в місцях найбільш вірогідного виявлення ознак та об'єктів, що встановлюються.
- При цьому, даними, які встановлюються у процесі пошуку ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї, є:
- факти готування і вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї;
  - знаряддя та сліди готування до вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї;
  - сліди, залишені особами на місці вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї;
  - знаряддя вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї;
  - інші речі, що мають значення для встановлення і викриття винних осіб;
  - предмети і речовини, заборонені для обігу тощо.

Висновки. Підсумовуючи проаналізовані твердження науковців, положення теорії оперативно-розшукової діяльності та чинного законодавства, можна, на наш погляд, наголосити, що змістовна складова процесу пошуку ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї, полягає в організації та здійсненні оперативними працівниками підрозділів кримінальної поліції комплексу гласних та негласних заходів, з метою вирішення завдань

оперативно-розшукової діяльності, спрямованих на виявлення раніше невідомих фактів кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї, а також осіб (груп), причетних до їх готування та/або вчинення.

Література

1. Албул С. В. Оперативно-розшукова діяльність: сучасні доктринальні та праксеологічні концепти. *Воєнний стан: теоретико-праксеологічні проблеми юриспруденції* : колективна монографія. Lviv-Torun : Liha-Pres, 2024. С. 1-24. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-421-7-1>

2. Албул С. В. Специфіка об'єктів оперативного пошуку під час виявлення та документування фактів колабораційної діяльності на деокупованих територіях України. *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, ОДУВС, 21 липня 2023 р.). Одеса: Вид-во «Юридика», 2023. С. 5-10.

3. Оперативний пошук в діяльності підрозділів кримінальної поліції: правові та організаційно-тактичні засади: монографія / С. В. Албул, С. Л. Дьоров, М. О. Волошина; за заг. редакцією С. В. Албула. Одеса: ОДУВС, 2022. 220 с.

4. Оперативно-розшукова діяльність: навчальний посібник / С. В. Албул, С. О. Єгоров, Є. В. Поляков, Т. Г. Щурат; за заг. ред. проф. С.В. Албула. Одеса : ОДУВС, 2023. 304 с.

5. Особливості оперативно-розшукової діяльності, спрямованої на здобуття інформації про криміногенні процеси у злочинному середовищі в умовах

воєнного стану: науково-практичні рекомендації / С. В. Албул, С. О. Єгоров, Т. О. Рекуненко. Одеса : ОДУВС, 2024. 100 с.

6. Поляков Є. В., Щурат Т. Г. Дієвість та необхідність оперативного пошуку. *Правові та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України*: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 07 жовтня 2022 р.). Одеса: ОДУВС, 2022. С. 74-76.

7. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992 № 2135-XII із змін. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/print> (дата звернення 09.01.2025).

8. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/print> (дата звернення 09.01.2025).

*Донець А. І.,
полковник поліції, аспірант
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

*Єгоров С. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри оперативно-розшукової
діяльності
навчально-наукового інституту
підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Національної поліції України
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Купцов М. В.

Стаття присвячена дослідженню становлення поняття публічних закупівель у вітчизняному законодавстві.

Автор розглянув проблему визначення змісту понять «тендер», «конкурсні торги», «прок'юремент», «державне замовлення», «державні закупівлі», «публічні закупівлі», їх взаємозв'язку між собою. У науковій статті автор дійшов висновку, що законодавець свідомо пішов шляхом спрощення визначення публічних закупівель з метою подальшої можливості коригування змісту визначення публічних закупівель, посилаючись на зміст Закону України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року.

Автор в цілому погоджується з окремими науковими поглядами, що поняття тендер, конкурсні торги, прок'юремент, державне замовлення, державні закупівлі, публічні закупівлі - є за змістом тотожними, які передають зміст одного явища.

Публічні закупівлі визначені як закупівлі товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави, територіальних громад та об'єднаних територіальних громад, які повинні забезпечити добросовісну конкуренцію серед учасників, максимальну економію, ефективність та пропорційність, відкритість та прозорість на всіх стадіях, недискримінацію учасників та рівне ставлення до них, об'єктивне та неупереджене визначення переможця, запобігання корупційним діям і зловживанням, необхідні технічні та якісні характеристики предмета закупівлі.

Ключові слова: публічні закупівлі, конкурсні торги, державні закупівлі, державне замовлення, тендерні закупівлі, тендер, конкурси, прок'юремент, процедури закупівель.

Kuptsov M. V. The formation of the concept of public procurement in domestic legislation

The article is devoted to the study of the formation of the concept of public procurement in domestic legislation.

The author considered the problem of defining the content of the concepts of «tender», «competitive bidding», «procurement», «state order», «state procurement», «public procurement», their interrelationship with each other. In the scientific article,

the author concluded that the legislator deliberately followed the path of simplifying the definition of public procurement in order to further be able to adjust the content of the definition of public procurement, referring to the content of the Law of Ukraine «On Public Procurement» of December 25, 2015.

The author generally agrees with certain scientific views that the concepts of tender, competitive bidding, procurement, state order, state procurement, public procurement are identical in content, which convey the content of one phenomenon.

Public procurement is defined as the procurement of goods, works and services to meet the needs of the state, territorial communities and united territorial communities, which must ensure fair competition among participants, maximum economy, efficiency and proportionality, openness and transparency at all stages, non-discrimination of participants and equal treatment of them, objective and impartial determination of the winner, prevention of corrupt acts and abuse, and the necessary technical and qualitative characteristics of the subject of procurement.

Key words: public procurement, competitive bidding, state procurement, state order, tender procurement, tender, competitions, procurement, procurement procedures.

Постановка проблеми. Формування поняттяного апарату теперішнього адміністративно-правового регулювання інституту публічних закупівель в Україні проходило через певні етапи. В різні періоди використовувалися поняття «тендер», «конкурсні торги», «прок'юремент», «державне замовлення», «державні закупівлі», але постає питання їх зв'язку з поняттям «публічні закупівлі». Також саме поняття публічних закупівель потребує свого змістовного наповнення.

Метою цієї наукової статті виступає дослідження становлення поняття публічних закупівель у вітчизняному законодавстві.

Аналіз наукових публікацій. Проблемою визначення змісту понять «тендер», «конкурсні торги», «прок'юремент», «державне замовлення»,

«державні закупівлі», «публічні закупівлі» в різні періоди досліджували такі вчені, як О. В. Альциванович, Р. В. Афанасієв, Л. П. Батенко, М. Г. Борщ, І. В. Влялько, К. Ю. Водоласкова, Р. А. Джабраїлов, А. М. Довбенко, Н. Г. Дроздова, О. А. Загородніх, Н. Г. Здирко, В. Ю. Квач, В. М. Колотій, Н. Е. Конащук, О. О. Критенко, О. П. Кулак, Е. Ю. Курепина, І. Г. Кучеренко, О. І. Лабурцева, С. Б. Левон, В. В. Ліщинська, В. К. Малолітнева, Н. С. Меджибовська, О. С. Мельников, С. М. Науменко, Т. В. Нижній, В. М. Новаковець, Я. В. Петруненко, О. Ф. Овсянюк-Бердадіна, А. О. Олефір, О. А. Сидоренко, В. В. Смиринський, Н. Б. Ткаченко, Ю. М. Уманціва, Я. Ю. Цимбаленко та інші. Однак проблема дослідження становлення поняття публічних закупівель у вітчизняному законодавстві залишається актуальною, що потребує продовження подальших досліджень у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Поняття «публічні закупівлі» було закріплено у законодавстві відносно нещодавно, з прийняттям нового Закону України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року. Відповідно до цього часу застосовувалося поняття «конкурсні торги», «державні закупівлі», постійно використовується термін «тендерні закупівлі», або «тендери» та інші. При цьому поняття «тендер» активно використовується в чинному законодавстві, в тому числі у вказаному Законі, у якому також використовується дефініція «конкурси», якою законодавець охоплює такі поняття, як «тендери», «процедури закупівель». Зміст окремих дефініцій розглянемо у хронології їх виникнення, тобто запровадження у науковий оборот для визначення певних явищ.

Під час становлення закупівель в науковому обороті використовується поняття «конкурсні торги». На думку В. М. Колотія конкурсні торги - це спосіб видачі замовлень на постачання товарів, закупівлю послуг або видачу підрядів на проведення певних робіт за заздалегідь оголошених у спеціальному документі умовах, що передбачають залучення до певного терміну на принципах змагання пропозицій декількох учасників торгів з метою забезпечення найбільш вигідних умов угоди для їхнього організатора [1, с. 24].

В свою чергу під конкурсом Л. П. Батенко, О. А. Загородніх, В. В. Ліщинська розуміють спосіб розміщення на постачання товарів, виконання робіт, надання послуг, при якому замовник або організатор конкурсу в той чи інший спосіб штучно створює умови для конкурентної боротьби між постачальниками - учасниками конкурсу за

замовлення з метою вибору найкращих умов придбання необхідних товарів, робіт, послуг [2, с. 67].

Одночасно в науковий обіг в Україні вводяться терміни, запозичені з іноземних мов, а саме визначення прок'юременту, як аналогу процесу закупівлі. Так, О. О. Критенко зазначає, що у міжнародній практиці застосовують термін «procurement» (закупівлі), який визначений як сукупність методів, що дають змогу максимально ефективно задовольняти потреби замовника в товарах, роботах, послугах [3, с. 23]. При цьому В. В. Смиринський, О. Ф. Овсянюк-Бердадіна дають визначення прок'юременту - як конкурентної системи закупівлі продукції в ринковій економіці, що базується на принципах гласності проведення торгів, справедливості товарного обміну, економічності, ефективності і підзвітності обмінних операцій, обов'язковості виконання контрактних умов [4, с. 180].

Надалі науковці намагаються визначити поняття державних закупівель та державних замовлень. Наприклад у 2009 році І. В. Влялько запропонував авторське визначення поняття «державні закупівлі» як узагальнюючого терміну, що означає закупівлю на конкурентній основі, згідно з визначеними правилами та умовами, товарів, робіт і послуг за державні кошти з метою підтримки життєдіяльності держави на належному рівні [5, с. 194].

З точки зору державного управління О. А. Сидоренко розглядає державні закупівлі як «складову механізму державного регулювання» [6, с. 90].

А. О. Олефір визначив, що державна закупівля - це придбання (у тому числі в порядку централізованої закупівлі) на конкурентній основі замовником товарів, робіт і послуг, відповідно до річного плану закупівель, за державні кошти, у порядку, встановленому Законом, з метою задоволення суспільних потреб у визначених ресурсах і забезпечення реалізації інших завдань державної соціально-економічної політики [7, с. 203].

В. М. Новаковець дійшов висновку, що державні закупівлі пропонується розглядати у вузькому та широкому розумінні. У вузькому (з фінансово-правової точки зору) - як специфічний інструмент фінансово-правового регулювання правовідносин щодо формування, раціонального розподілу та ефективного використання публічних фондів коштів, що застосовується у процесі реалізації публічного інтересу при придбанні товарів, робіт і послуг за публічні кошти; у широкому - як публічні закупівлі - сукупність суспільних правовідносин, що виникають у процесі задоволення

замовником публічних потреб у товарах, роботах і послугах за публічні кошти у порядку, встановленому законодавством України. В. М. Новаковець обґрунтовує необхідність упровадження в правове поле та практику поряд з терміном «державні закупівлі» іншого - «публічні закупівлі», які співвідносяться як часткове і ціле [8, с. 193].

З позиції господарсько-правових відносин Я. В. Петруненко зазначає, що державна закупівля - це ринкова операція, що залишає за ринком процес «прийняття рішень», максимально використовуючи перевагу конкуренції між усіма зацікавленими постачальниками товарів або послуг на ринку [9, с. 17].

К. Ю. Водоласкова під «державною закупівлею» пропонує розуміти сукупність поетапних дій, які складають цілісну, врегульовану законодавством процедуру, що здійснюється на конкурентній основі, спрямовану на придбання за державні кошти необхідних товарів, робіт і послуг, які пропонуються учасниками процедур, відповідно до потреб замовника (розпорядника коштів), виходячи із умов якості, ціни, кількості, строку поставки товару, надання послуг чи виконання робіт, місця знаходження постачальника, строку дії пропозиції конкурсних торгів та ін., та проводиться з метою реалізації державних функцій, а також включає контроль, нагляд, координацію та моніторинг за проведенням процедур уповноваженими органами [10, с. 162].

С. М. Науменко зазначив, що у світі не розроблено загального тлумачення дефініції «державні закупівлі». Дослідженням змісту цього терміну займалися вітчизняні та зарубіжні науковці, але єдине трактування не визначено. У зарубіжній і вітчизняній економічній літературі, нормативній базі існують такі визначення закупівель за державні кошти: тендер, конкурсні торги, торги, закупівля, прок'юремент, державні закупівлі. Під цим мається на увазі тендерні закупівлі [11, с. 244]. С. М. Науменко базуючись на ключових характеристиках державних закупівель, запропонував наступне трактування економічної сутності поняття державних закупівель товарів (робіт, послуг) - це система замовлення державними органами товарів (робіт, послуг) необхідних для повноцінної реалізації програм розвитку та економічного зростання держави, за завчасно оголошеними умовами конкурсу, які передбачають виконання визначених умов на принципах добросовісної конкуренції серед учасників торгів з метою забезпечення ефективності та максимальної економії грошових коштів для їх замовника [11, с. 245-246].

Аналізуючи поняття «державні закупівлі», О. О. Кристенко, зазначає, що воно застосовується досить часто як в економічній, так і в юридичній літературі, але станом на 2014 рік не розроблено загального тлумачення цього поняття. У зарубіжній і вітчизняній економічній та юридичній літературі, нормативній базі існують такі трактування закупівель за бюджетні кошти, як тендер, конкурсні торги, прок'юремент, державне замовлення, державні закупівлі [12, с. 21].

Після прийняття Закону України «Про публічні закупівлі» почалося формулювання дефініції «публічні закупівлі». Так, І. Г. Кучеренко зробив висновок, що у сфері публічних закупівель, законодавець змінюючи термін «державний» на «публічний» намагався змінити не тільки зміст, а й його суть, шляхом створення відкритого, підконтрольного суспільству процес закупівлі товарів та послуг для забезпечення функціонування держави, задовольняючи тим самим публічний інтерес і використовуючи для цього публічну контрольно-наглядову діяльність [13, с. 80].

М. Г. Борщ звертає увагу на те, що за усі роки незалежності нашої держави на законодавчому рівні був закріплений термін «державні закупівлі». Зміна терміну на «публічні закупівлі» законодавець пояснює, що це психологічний аспект розуміння населення. Річ у тім, що оскільки закупівлі продукції, робіт, послуг відбувається за кошти платників податків, то останні наділені правом безперешкодно здійснювати контроль над цією процедурою публічно. Саме це можливе на підставі проведення процедури закупівель за допомогою електронної форми через Інтернет [14, с. 204]. В подальшому М. Г. Борщ робить висновок, що публічні закупівлі - це одна з форм державної діяльності в межах регуляторної політики, регламентований в законодавстві процес придбання уповноваженими суб'єктами з боку держави, тобто замовниками, матеріальних ресурсів (товарів, робіт і послуг) для економічного приросту й забезпечення діяльності та державних потреб, а також територіальних громад, що відбувається за публічні кошти з найбільшою ефективністю й мінімальними витратами за задалегідь проголошеними правилами й умовами на основі конкурсу, враховуючи засадничі принципи добросовісної конкуренції [14, с. 205].

Окремі автори вказують на елементи адаптації національного законодавства до європейського. Наприклад Т. В. Нижній зазначає, що нині, з огляду на новації, закупівлі за кошти держави реформатори назвали «публічні

закупівлі» на зразок європейського підходу до цього визначення. Проте на законодавчому рівні трактування цих понять абсолютно не змінилось [15, с. 111].

За результатами наукового дослідження А. М. Довбенко дійшов висновку, що публічні закупівлі - це регламентована законодавством процедура придбання компетентними з боку держави суб'єктами (замовниками) матеріальних ресурсів (товарів, робіт і послуг), з метою економічного розвитку та забезпечення діяльності й потреб держави, а також територіальних громад, що здійснюється за публічні кошти з максимальною ефективністю і мінімальними витратами за завчасно проголошеними правилами та умовами на конкурсній основі з дотриманням основоположних принципів і засад добросовісної конкуренції [16, с. 101-102].

Роль публічних закупівель на думку В. Ю. Квача, Р. В. Афанасієва полягає в задоволенні потреб держави в товарах, роботах та послугах, що будуть використані для реалізації нею своїх функцій з найменшими бюджетними витратами та з отриманням продукції належної якості [17, с. 886].

Під час наукових досліджень О. В. Альциванович, Я. Ю. Цимбаленко дійшли висновку, що під публічними закупівлями слід розуміти сукупність поетапних дій, які складають цілісну, врегульовану законодавством (в Україні - Законом України «Про публічні закупівлі») процедуру, що здійснюється на конкурентній основі, спрямовану на закупівлю за державні кошти та кошти місцевих бюджетів необхідних товарів, робіт і послуг, що пропонуються учасниками процедур, відповідно до потреб замовника (розпорядника коштів), виходячи із умов якості, ціни, кількості, строку поставки товару, надання послуг чи виконання робіт, місця знаходження постачальника, строку дії пропозиції конкурсних торгів та ін., та проводиться з метою реалізації функцій публічної адміністрації, а також включає контроль, нагляд, координацію та моніторинг за проведенням процедур уповноваженими органами [18, с. 99-100].

Представляє інтерес визначення публічних закупівель з точки зору їх впливу на економіку. Так Р. А. Джабраїлов, В. К. Малолітнева вважають, що основною метою регулювання публічних закупівель є забезпечення економічної ефективності, тобто досягнення найкращого результату за наявних ресурсів, що передбачає співвідношення ціни та якості. При цьому наголошено, що держава

є особливим покупцем, враховуючи необхідність захисту публічних інтересів [19, с. 48].

При цьому п. 25 ст. 1 Закон України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року визначено, що публічна закупівля (далі - закупівля) - придбання замовником товарів, робіт і послуг у порядку, встановленому цим Законом [20]. На наш погляд законодавець свідомо пішов шляхом спрощення визначення публічних закупівель з метою подальшої можливості коригування змісту визначення публічних закупівель, посилаючись на зміст вказаного Закону. Однак нас цікавить більш розширений зміст поняття публічних закупівель з метою визначення найбільш суттєвих ознак, які характеризують його сутність. По перше у преамбулі Закону визначено перелік предметів закупівель та для кого ці закупівлі здійснюються, а саме здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави, територіальних громад та об'єднаних територіальних громад. Також у преамбулі Закону визначено, що метою Закону є забезпечення ефективного та прозорого здійснення закупівель, створення конкурентного середовища у сфері публічних закупівель, запобігання проявам корупції у цій сфері, розвиток добросовісної конкуренції. Крім вищевикладеного, у ч. 1 ст. 5 Закону визначено важливий на наш погляд принципи здійснення закупівель: 1) добросовісна конкуренція серед учасників; 2) максимальна економія, ефективність та пропорційність; 3) відкритість та прозорість на всіх стадіях закупівель; 4) недискримінація учасників та рівне ставлення до них; 5) об'єктивне та неупереджене визначення переможця процедури закупівлі/спрощеної закупівлі; 6) запобігання корупційним діям і зловживанням [20].

Висновки. Таким чином на наш погляд законодавець свідомо пішов шляхом спрощення визначення публічних закупівель з метою подальшої можливості коригування змісту визначення публічних закупівель, посилаючись на зміст Закону України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року.

В цілому ми погоджуємося з окремими авторами, що поняття тендер, конкурсні торги, прок'юремент, державне замовлення, державні закупівлі, публічні закупівлі - є за змістом тотожними, які передають зміст одного явища.

Публічні закупівлі можна визначити як закупівлі товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави, територіальних громад та об'єднаних територіальних громад, які повинні забезпечити добросовісну конкуренцію серед

учасників, максимальну економію, ефективність та пропорційність, відкритість та прозорість на всіх стадіях, недискримінацію учасників та рівне ставлення до них, об'єктивне та неупереджене визначення переможця, запобігання корупційним діям і зловживанням, необхідні технічні та якісні характеристики предмета закупівлі.

Література

1. Колотій В. М. Специфіка ринку державних закупівель. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2003. № 3. С. 24-27.

2. Батенко Л. П., Загородніх О. А., Ліщинська В. В. *Управління проектами* : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2004. 231 с.

3. Критенко О. О. Теоретичні підходи до визначення поняття «державні закупівлі». *Вісник Академії митної служби України*. Сер. : Державне управління. 2014. № 1. С. 19-26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamscudu_2014_1_5 (дата звернення: 01.03.2024).

4. Смирчинський В. В., Овсянюк-Бердадіна О. Ф. Державні закупівлі як фактор формування соціальної політики та якості життя в Україні. *Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України* : зб. наук. праць каф. управління трудовими ресурсами і розміщення продуктивних сил Терноп. акад. нар. госп-ва. 2005. Вип. 10. С. 177-182.

5. Влялько І. В. Правове регулювання державних закупівель в ЄС : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2009. 219 с.

6. Сидоренко О. А. Державна політика регулювання ринку зерна в Україні та наслідки її впровадження. *Вісник Донецького національного університету*. 2011. Спецвипуск. Т. 2. С. 88-91.

7. Олефір А. О. Господарсько-правове забезпечення державних закупівель у сфері охорони здоров'я : теоретичні та практичні аспекти: моногр. Харків : Юрайт, 2012. 456 с.

8. Новаковець В. М. Фінансово-правовий механізм регулювання державних закупівель : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Державний науково-дослідний інститут МВС України. Київ, 2012. 252 с.

9. Петруненко Я. В. Господарсько-правові основи державних закупівель в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. 215 с.

10. Водоласкова К. Ю. Адміністративно-правове регулювання державних закупівель в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Національний авіаційний університет. Київ, 2013. 238 с.

11. Науменко С. М. Система тендерних закупівель: теоретико-методологічні підходи до дефініції і класифікації. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*.

2014. Вип. 1(2). С. 242-247. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Траєіv_2014_1%282%29_41 (дата звернення: 01.03.2024).

12. Критенко О. О. Теоретичні підходи до визначення поняття «державні закупівлі». *Вісник Академії митної служби України*. Сер. : Державне управління. 2014. № 1. С. 19-26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamscudu_2014_1_5 (дата звернення: 01.03.2024).

13. Кучеренко І. Г. Адміністративно-правові засади здійснення контрольно-наглядової діяльності у сфері державних закупівель в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2021. 232 с.

14. Борщ М. Г. Публічні закупівлі в господарській діяльності : проблеми та шляхи вдосконалення. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 57. С. 203-207. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jousepr_2018_57_28 (дата звернення 01.03.2024).

15. Нижній Т. В. Публічні закупівлі у системі електронного урядування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 10. С. 110-113. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/79661416.pdf> (дата звернення: 01.03.2024).

16. Довбенко А. М. Адміністративно-правові засади розгляду Антимонопольним комітетом України скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2017. 269 с.

17. Квач В. Ю., Афанасієв Р. В. Загальнотеоретичні положення про публічні закупівлі : поняття та призначення. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 884-887.

18. Альциванович О. В., Цимбаленко Я. Ю. Теоретико-категоріальний аналіз поняття публічних закупівель та корупційних ризиків при їх здійсненні в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2018. Т. 6, № 9. С. 92-103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2018_6_9_12 (дата звернення: 01.03.2024).

19. Джабраїлов Р. А., Малолітнева В. К. Публічні закупівлі як засіб державного регулювання господарської діяльності та реалізації цілей сталого розвитку. *Право України*. 2019. № 8. С. 47-64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2019_8_6 (дата звернення 01.03.2024).

20. Про публічні закупівлі : Закон України від 25 груд. 2015 р. № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/922-19> (дата звернення: 01.03.2024).

Купцов М. В.,
аспірант кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
Одеського державного університету
внутрішніх справ

ФРАУДАТОРНІ ТА ФІКТИВНІ ПРАВОЧИННИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Самох М. Ю.

Стаття присвячена порівняльному аналізу двох категорій правочинів: фраздаторних і фіктивних, які є важливими для сучасної правозастосовної практики, особливо в умовах розширених фінансово-економічних відносин. Визначено, що фраздаторні і фіктивні правочини здобули актуальність через їх потенціал для маніпулювання правовими наслідками та уникнення юридичних зобов'язань. У статті розглянуто сутність і ознаки кожного з типів правочинів, їхні основні відмінності, а також практичне значення для правової системи України.

Встановлено, що фраздаторні правочини описуються як угоди, укладені з умислом завдати шкоди кредиторам або третім особам. Проаналізовано механізм визнання таких правочинів недійсними згідно з українським законодавством.

Виявлено, що фіктивні правочини характеризуються відсутністю реального наміру сторін досягнути юридичних наслідків. Вони укладаються лише для вигляду, без мети створити правовідносини, і часто використовуються для обману чи ухилення від податкових зобов'язань. У статті розглянуто правову природу таких угод, зауважуючи на відсутність економічного чи правового ефекту, що дозволяє їх визнати недійсними.

Особливу увагу приділено розмежуванню фраздаторних і фіктивних правочинів, оскільки це має важливе значення для правозастосовної практики. Визначено, що хоча ці два типи правочинів мають спільну ознаку - зловживання правом або обман, вони суттєво відрізняються за своєю метою та юридичними наслідками. Фраздаторні правочини здійснюються з наміром завдати шкоди кредиторам або обійти закон, тоді як фіктивні правочини укладаються без наміру створити реальні правові наслідки.

На основі аналізу судової практики автор дійшов висновку, що для розмежування цих правочинів важливо враховувати наміри сторін і їхні юридичні наслідки. У випадку фраздаторних угод можливо застосувати реституцію, тобто повернення активів, що було передано за угодою, тоді як фіктивні правочини взагалі не породжують реальних правових наслідків.

Дослідження також розглядає можливості вдосконалення законодавства для покращення правозасто-

совної практики, боротьби з правовими маніпуляціями і забезпечення стабільності правової системи. У висновках автор підкреслює важливість чіткого розмежування цих правочинів для розвитку ефективної судової практики та забезпечення більшої прозорості в юридичній сфері.

Ключові слова: фраздаторний правочин, фіктивний правочин, недійсний правочин, кредитор, боржник, зловживання правом.

Samokh M. Yu. Fraudulent and fictitious transactions: a comparative legal aspect

The article is devoted to a comparative analysis of two categories of transactions - fraudulent and fictitious, which are important for modern law enforcement practice, especially in the context of expanded financial and economic relations. Transactions of this type have gained relevance due to their potential for manipulating legal consequences and avoiding legal obligations. The article examines the essence and features of each type of transaction, their main differences, as well as their practical significance for the legal system of Ukraine.

Fraudulent transactions are described as agreements concluded with the intent to harm creditors or third parties. In the article, the author analyzes how such transactions can be declared invalid under Ukrainian law.

Fictitious transactions, in turn, are characterized by the absence of a real intention of the parties to achieve legal consequences. They are concluded only for appearance, without the purpose of creating legal relations, and are often used for fraud or tax evasion. The article examines the legal nature of such agreements, in particular noting that they have no economic or legal effect, which allows them to be declared invalid.

Particular attention is paid to the distinction between fraudulent and fictitious transactions, as this is of great importance for law enforcement practice. It is determined that although these two types of transactions have a common feature - abuse of law or deception, they differ significantly in their purpose and legal consequences. Fraudulent transactions are carried out with the intention of harming creditors or circumventing the law, while fictitious transactions are concluded without the intention of creating real legal consequences.

Based on the analysis of case law, the author concluded that to distinguish these transactions, it is important to take into account the intentions of the parties and their legal consequences. In the case of fraudulent transactions, restitution may be applied, that is, the return of assets transferred under the agreement, while fictitious transactions do not generate any real legal consequences at all.

The study also examines the possibilities of improving legislation to improve law enforcement practice, combat legal manipulation, and ensure the stability of the legal system. In its conclusions, the author emphasizes the importance of a clear distinction between these transactions for the development of effective judicial practice and ensuring greater transparency in the legal sphere.

Key words: *fraudulent transaction, fictitious transaction, invalid transaction, creditor, debtor, abuse of law.*

Постановка проблеми та її актуальність.

Сучасне правове середовище потребує чіткої систематизації та розмежування правочинів за їх дійсністю та юридичними наслідками. Особливе місце у цій сфері займають фраздаторні та фіктивні правочини, які набули актуальності у зв'язку з розширенням фінансово-економічних відносин та прагненням суб'єктів до уникнення певних юридичних зобов'язань. Зловживання в сфері правочинів, зокрема через їх недійсність або видимість легальності, спричиняє негативні наслідки не лише для учасників цих відносин, але й для суспільства загалом.

Актуальність теми дослідження обумовлена потребою вдосконалення правового регулювання правочинів з недійсними ознаками, а також необхідністю виявлення та усунення правових прогалин у законодавстві. В умовах глобалізації економічних відносин розробка єдиних підходів до кваліфікації та регулювання фраздаторних і фіктивних правочинів може сприяти підвищенню прозорості ринку та зміцненню як національного, так і міжнародного правопорядку. Порівняльний аналіз таких правочинів дозволяє виявити переваги та недоліки правової систем України і забезпечує ґрунтовне розуміння способів боротьби з правовими маніпуляціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження фіктивних та фраздаторних правочинів привертає увагу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, які вивчають різні аспекти даної проблематики. Значний внесок у розробку правових підходів до регулювання цих правочинів зробили такі автори, як В.В. Борисова, М.С. Кельман, В.М. Кравчук, В.І. Єрьоменко, С.Я. Фурса,

О.В. Дзера, О.А. Белянович та ін. Вони досліджують питання виявлення ознак фраздаторних угод, встановлення критеріїв для розмежування дійсних і фіктивних правочинів, а також розглядають практичні аспекти боротьби з подібними зловживаннями. Проте, незважаючи на наявність ґрунтовних досліджень, залишається потреба у глибшому порівняльному аналізі правового регулювання фіктивних та фраздаторних правочинів.

Мета дослідження. Метою даної статті є здійснення порівняльного аналізу фіктивних та фраздаторних правочинів. У роботі передбачається визначити характерні ознаки, критерії та юридичні наслідки цих правочинів та виявити підходи до їхньої класифікації. Також важливим аспектом дослідження є виявлення недоліків національної правової системи у боротьбі з фіктивними та фраздаторними правочинами та формулювання рекомендацій для вдосконалення законодавства і правозастосовної практики. Даний аналіз може сприяти підвищенню ефективності правового регулювання та сприяти прозорості правовідносин у національному та міжнародному контексті.

Виклад основного матеріалу. Частиною 1 ст. 202 Цивільного кодексу України (далі - ЦК України) визначено, що правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [1]. Є низка умов, недотримання яких призводить до того, що правочин не вважається дійсним, а очікувані правові наслідки не настають. Наявність правових наслідків, які повинні виникнути в результаті здійснення правочину, залежить від здатності цього правочину встановлювати права та обов'язки для особи, що його уклала. Ці наслідки є обов'язковими для будь-якого правочину та визначаються його правовою природою, закріпленою в нормах ЦК України, які чітко вказують, що правочин має бути спрямований на досягнення конкретного результату, що ним передбачений. У цьому контексті надзвичайно цікавим є дослідження фраздаторних правочинів та їх співвідношення із фіктивними правочинами.

Поняття «фраздаторний правочин» не визначене національним законодавством України, хоча на практиці фраздаторні правочини визнаються недійсними національними судами вже більше п'яти років.

Суддя В.І. Крат зазначає, що фраздаторність - це недійсність зі знаком «плюс», яка має позитивний вплив на цивільний обіг: дозволяє забезпечувати виконання судових рішень та виконання боржниками своїх зобов'язань, а також дозволяє

кредитору отримати грошовий еквівалент стягнення, на яке він міг розраховувати, укладаючи договір з боржником [2;3].

Саме суддя Верховного Суду В.І. Крат запровадив в українську судову практику термін «франдаторний правочин», додавши окрему думку до постанови Верховного Суду у справі № 379/1256/15-ц, в якій зазначив, що оспорюваний правочин є франдаторним, оскільки не відповідає законодавству щодо вимог добросовісності та є зловживанням правом щодо кредитора та його майнових інтересів, а тому мав би бути визнаний недійсним [4].

Варто додати, що франдаторні правочини фігурують тільки в певних сферах українського законодавства, а саме: в процедурах банкрутства юридичних осіб та неплатоспроможності фізичних осіб (ст. 42 Кодексу України з процедур банкрутства), у виконавчому провадженні (ч. 4 ст. 9 Закону України «Про виконавче провадження») та при неплатоспроможності банків (ст. 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб») [5].

Згідно зі ст. 42 Кодексу України з процедур банкрутства «правочини, вчинені боржником після відкриття провадження у справі про банкрутство або протягом трьох років, що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство, можуть бути визнані недійсними господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство за заявою арбітражного керуючого або кредитора, якщо вони завдали збитків боржнику або кредиторам» [6].

Частиною 4 ст. 9 Закону України «Про виконавче провадження» визначено, що «правочин щодо майна боржника, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна, є підставою для визнання такого правочину недійсним». Аналіз зазначених норм свідчить, що термін «франдаторний» безпосередньо в законодавстві не застосовується, а відповідні правочини є такими, що визнаються недійсними [7].

Таким чином, можна визначити, що франдаторні правочини (від лат. *fraudatorius* - шахрайський) - це угоди, укладені з метою ухилення від виконання зобов'язань або з метою завдати шкоди правам та інтересам кредиторів. При вчиненні таких угод сторони намагаються ввести в оману третіх осіб або контролюючі органи, щоб уникнути виконання своїх зобов'язань або приховати активи. Франдаторний правочин може мати вигляд абсолютно законної угоди, проте реальна

мета її укладання полягає в ухиленні від виконання зобов'язань.

Для того щоб визнати правочин франдаторним, потрібно довести, що одна зі сторін угоди мала намір завдати шкоди кредиторам або ухилитися від виконання фінансових зобов'язань. У разі визнання такого правочину недійсним, можливий механізм повернення переданих за угодою активів. Слід зазначити, що франдаторним може бути як односторонній, так і дво- чи багатосторонній правочин.

Основними ознаками франдаторних правочинів є: намір ухилитися від виконання зобов'язань; порушення прав та законних інтересів кредиторів; дії сторін, спрямовані на введення в оману інших учасників правовідносин або контролюючих органів; недобросовісність або шахрайство в процесі укладення угоди; вчиняється у період, коли в особи настав строк виконання зобов'язання перед кредитором, було відкрито виконавче провадження щодо особи, було відкрито провадження за позовною заявою до особи чи провадження у справі про банкрутство/неплатоспроможність; вчиняється на користь близької особи чи родича; вчиняється безоплатно або за заниженою вартістю, що ставить під сумнів економічну вигоду від вчинення правочину; внаслідок вчинення правочину боржник стає неплатоспроможним та не може виконати своє зобов'язання перед кредитором.

Саме ці обставини і є вирішальними при доведенні франдаторності, а отже й недійсності відповідного договору, адже наявність вказаних обставин свідчить про те, що боржник діяв недобросовісно, зловживаючи своїми цивільними правами на шкоду правам інших осіб, оскільки відчуження належного йому майна відбулося з метою уникнення звернення стягнення кредитором на його майно як боржника.

Слід зауважити, що окрема думка судді В.І. Крата, безсумнівно, вплинула на правосвідомість суддів, про що свідчить подальший розвиток судової практики. Рішення судів трьох інстанцій у справі № 379/1256/15-ц стали яскравим прикладом того, що для захисту порушеного права особи від недобросовісних дій боржника недостатньо посилань на правила ст. 234 ЦК України про фіктивний правочин, оскільки угода, укладена на шкоду третім особам, не обов'язково повинна мати ознаки фіктивності.

Наслідки недотримання меж здійснення цивільних прав визначаються ч. 6 ст. 13 ЦК України: у разі недодержання особою під час здійснення

своїх прав вимог, які встановлені ч. 2-5 ст. 13 ЦК України, суд може зобов'язати її припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом. До таких наслідків можна віднести застосування ч. 3 ст. 16 ЦК України, відповідно до якої суд може відмовити у захисті цивільного права та інтересу особи в разі порушення нею положень ч. ч. 2-5 ст. 13 цього Кодексу.

Іншим наслідком може бути визнання недійсним правочину на підставі ч. 1 та ч. 3 ст. 215 ЦК України, оскільки правочин, укладений з наміром завдати шкоди іншій особі, є зловживанням правом та порушує межі здійснення цивільних прав всупереч нормі-забороні ст. 13 ЦК України, а отже не відповідає вимозі ч. 1 ст. ЦК України. Такий договір не можна вважати нікчемним, оскільки його недійсність законом прямо не встановлена (ч. 2 ст. 215 ЦК), але він може бути визнаний судом недійсним як оспорюваний за позовом однієї із сторін або іншої зацікавленої особи, які заперечують його дійсність на підставах, встановлених законом правочин (ч. 3 ст. 215 ЦК України).

У свою чергу, фіктивний правочин - це угода, яка укладається без наміру створення реальних правових наслідків. Усі учасники фіктивного правочину знають, що угода є лише формальністю, і не має жодної реальної економічної доцільності. Фіктивність правочину полягає не тільки в тому, що угода укладається без реального виконання обов'язків, але й у тому, що вона вдається до зовнішнього оформлення «для вигляду».

За словами Н. Рабіновича, у випадку вчинення фіктивних правочинів фактично існує лише одне волевиявлення, яке полягає в намірі вчинити правочин «про людське око», тобто лише для зовнішнього вигляду. Оскільки головну роль у таких правочинах відіграє саме воля, наявність подібного «порожнього» волевиявлення не має юридичної сили [8, с. 61].

Як зазначає С. Хімченко, правочин, який не має правових наслідків, фактично є юридичною фікцією. У фіктивному правочині є волевиявлення сторін, але воно спрямоване не на створення реальних правовідносин чи юридичного зв'язку між учасниками, а лише на вигадане створення такого зв'язку. Як правило, такі правочини здійснюються з протиправною метою.

Однак правочин не вважається фіктивним, якщо, на момент його укладання, обидві сторони мають протиправні наміри, але одна з них прагне лише створити видимість правочину, а інша - досягти реального правового результату. Тобто, коли одна сторона має умисел на укладення

фіктивного договору, а інша - на досягнення правових наслідків, це виключає можливість застосування наслідків для фіктивного правочину [9].

Фіктивні правочини часто використовуються для досягнення певних незаконних цілей, таких як уникнення податкових зобов'язань, обхід обмежень або приховування майна. Однак, для того щоб угоду визнати фіктивною, треба довести відсутність реального наміру у сторін створити правові наслідки.

Основними ознаками фіктивних правочинів є: відсутність наміру здійснити реальні правові дії; укладення угоди з метою обману або ухилення від юридичних наслідків; прав чи обов'язків, що передаються за угодою, насправді не існує.

Отже, основною метою вчинення фіктивного правочину є те, що він здійснюється для задоволення певних інтересів особи, яка наперед розуміє, що умови такого правочину не будуть виконані. Більш того, такий правочин характеризується специфічною волею особи, яка свідомо здійснює юридично значиму дію, але без реальних правових наслідків, з наміром ввести в оману інших учасників цивільних відносин стосовно фактичної ситуації [10].

Наслідки укладення недійсних правочинів визначено у ст. 216 ЦК України. До таких наслідків належить також й застосування двосторонньої реституції (двостороння реституція полягає в тому, що кожна сторона недійсного правочину має повернути іншій стороні все, що вона одержала на виконання такого правочину). Якщо повернення неможливе, тоді застосовується відшкодування за цінами, які встановлені в цей момент. Однак, укладаючи фіктивні правочини, сторони не передають одна одній нічого, а тому єдиним варіантом санкції для учасників є лише визнання його недійсним. Суд може визнати фіктивним будь-який правочин, якщо він не має на меті виникнення правових наслідків.

Проаналізувавши визначення та основні ознаки фродаторних та фіктивних правочинів, можна виділити такі їх спільні риси:

1) намір зловживати правом або обманувати: в обох випадках сторони здійснюють угоду з метою маніпуляції правовими наслідками, щоб ухилитися від відповідальності, обманути контрагентів або органи контролю;

2) порушення законних інтересів: обидва види правочинів можуть порушувати права та інтереси третіх осіб, зокрема кредиторів, контрагентів або держави. Вони сприяють неправомірному збільшенню фінансових вигод для однієї зі сторін;

3) можливість визнання недійсними: фраздаторні та фіктивні правочини можуть бути визнані недійсними через наявність обману або недобросовісності в укладанні угоди. Суд або інші уповноважені органи можуть скасувати такі правочини на підставі їх недійсності або фальшивості;

4) застосування механізмів правового захисту: для обох типів правочинів передбачені механізми оскарження та відновлення порушених прав. Це може бути як судовий захист (позовна заява до суду) так і ініціювання кримінального провадження.

Також фраздаторні і фіктивні правочини мають відмінні риси:

1) мета правочину:

– фраздаторний правочин: метою є завдання шкоди інтересам кредиторів, ухилення від виконання зобов'язань або приховування активів, часто з умислом обманути контрагентів або органи державної влади;

– фіктивний правочин: його основною метою є створення вигляду правової угоди без реального наміру виконати її умови. Такі правочини часто не мають реальних економічних або правових наслідків.

2) інтенція сторін (наміри або бажання учасників правочину):

– фраздаторний правочин: одна зі сторін завжди діє з метою отримання незаконної вигоди або завдання шкоди іншій стороні, зокрема кредиторам;

– фіктивний правочин: сторони не мають наміру створювати реальні правові наслідки, а саму угоду укладають лише для того, щоб вона виглядала правомірною на вигляд, без реальних дій або переваг.

3) юридичні наслідки:

– фраздаторний правочин: у разі визнання угоди фраздаторною, вона зазвичай скасовується, а активи, передані за угодою, можуть бути повернуті на користь боржника або вони стягуються на користь кредиторів. Сторони можуть нести відповідальність за шахрайство або зловживання правом;

– фіктивний правочин: оскільки фіктивний правочин з самого початку не має реальних наслідків, він автоматично визнається недійсним, і правові наслідки з цього правочину не виникають.

4) правова природа:

– фраздаторний правочин: має зовнішні ознаки правомірності та може виглядати як законна угода, однак насправді має на меті обман або ухилення від зобов'язань;

– фіктивний правочин: фіктивні правочини, як правило, не мають реального правового змісту або економічного ефекту, і вони укладаються лише для зовнішньої форми, без наміру реалізації реальних правових наслідків.

5) форма та види використання:

– фраздаторний правочин: як правило, має більш складну і різноманітну форму (наприклад, продаж активів за заниженою ціною або безоплатно, створення «штучних» боргів перед іншими кредиторами, приховування майна), що дозволяє частково реалізувати правовий ефект угоди, але при цьому приховати реальні наміри;

– фіктивний правочин: зазвичай виглядає як угода, в якій не передбачається реального виконання будь-яких умов. Це може бути угода, що укладається без фактичного виконання обов'язків, або ж одна зі сторін має намір лише ввести в оману третіх осіб (наприклад, створити видимість фінансової стабільності або ухилитися від податкових зобов'язань).

б) застосування до контрагентів:

– фраздаторний правочин: зазвичай пов'язаний з конкретним кредитором чи групою осіб, і спрямований на порушення їх прав або зменшення можливості отримати компенсацію;

– фіктивний правочин: оскільки така угода не укладається з реальними намірами, її наслідки можуть впливати на ширше коло осіб, зокрема на органи влади, фінансові інститути чи платників податків.

На необхідність розмежування фіктивних та фраздаторних правочинів вказує й суддя В.І. Крат. Він зазначає, що з урахуванням того, що при фіктивному правочині повинен бути відсутнім намір створити юридичні наслідки на момент його вчинення, то неможливе виникнення будь-яких майнових наслідків, і відповідно застосування двосторонньої реституції, оскільки такий правочин не може породжувати юридичних наслідків. Тобто, двостороння реституція унеможлиблюється конструкцією фіктивного правочину, оскільки на підставі нього виключається можливість передачі коштів та майна. У випадку якщо буде встановлено таку передачу, неможливо вести мову про застосування положень ст. 234 ЦК України, тому, що фіктивний правочин ніколи не породжує якихось правових наслідків.

Висновки. Проаналізувавши наведене вище, можна визначити, що, хоча фраздаторні і фіктивні правочини мають спільну рису - спрямовані на обман, маніпуляції чи ухилення від правових наслідків, їхні основні відмінності полягають

у мотивах та наслідках укладання таких угод. Фраудаторні правочини, як правило, мають конкретну мету - завдання шкоди кредиторам чи ухилення від погашення боргів, тоді як фіктивні правочини можуть укладатися з будь-якою іншою метою, без наміру реального виконання умов угоди. Враховуючи різний характер порушень, законодавство передбачає різні механізми їх виявлення, оскарження та правового реагування.

Таким чином, можна дійти висновку, що будь-який правочин може бути визнаний фіктивним, якщо на момент його укладення сторони не мали наміру спричинити правові наслідки, передбачені договором, і якщо його метою було введення в оману іншої сторони або третіх осіб. Натомість, фраудаторний правочин завжди укладається з метою завдання шкоди майновим інтересам кредитора.

Слід зауважити, що фіктивні та фраудаторні правочини є складними видами недійсних правочинів, які мають певні особливості та мету вчинення. З урахуванням проведеного дослідження, автором було визначено що таке фіктивні та фраудаторні правочини, названо основні ознаки, мету їх вчинення, а також окреслено їх спільні та відмінні риси.

Чинне законодавство України та сформована судова практика говорять нам про те, що фраудаторний правочин, є видом недійсного правочину до якого застосовуються положення щодо фіктивного правочину. Це пояснюється тим, що, якщо фраудаторний правочин не вчиняється в натурі, його можна класифікувати ще й як фіктивний правочин. Однак, фраудаторні та фіктивні правочини слід відрізняти один від одного оскільки серед правочинів, які боржники вчиняють на шкоду кредиторам, можливі й фіктивні правочини, але ними не вичерпується весь обсяг фраудаторних правочинів, так як у більшості випадків вчинення фраудаторних правочинів договори виконуються сторонами, що унеможлиблює його фіктивність.

З огляду на зазначене, на нашу думку, слід закріпити на законодавчому рівні поняття та ознаки фраудаторних правочинів, що дозволить кредиторам ефективно захищати свої права та інтереси від недобросовісних боржників.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.11.2024).

2. Крат В.І. Фраудаторні конструкції не вичерпуються фраудаторними правочинами. 2021. URL: <https://advokatpost.com/fraudatorni-konstruktsii-ne-vycherpuiutsia-fraudatornymu-pravochynamu-suddia-vasyl-krat/> (дата звернення: 15.11.2024).

3. Крат В.І. Гра з правочинами: за допомогою яких дій боржник намагається унеможливити повернення боргу. 2021. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1167934/> (дата звернення: 15.11.2024).

4. Окрема думка судді Верховного Суду Крата В.І. від 14.02.2018 року по справі № 379/1256/15-ц. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/72348706>. (дата звернення: 15.11.2024).

5. Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 14.07.2020 р. у справі № 754/2450/18. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/90714158> (дата звернення: 15.11.2024).

6. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018р. №2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19> (дата звернення: 15.11.2024).

7. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404 VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення: 15.11.2024).

8. Білик О.Р. Особливості фіктивного правочину та його відмежування від інших юридично значимих дій. *Альманах наук*. 2018. № 12/2 (21). С. 60-63. URL: [http://almanah.ltd.ua/save/2018/12%20\(21\)/216.pdf](http://almanah.ltd.ua/save/2018/12%20(21)/216.pdf) (дата звернення: 15.11.2024).

9. Хімченко С.В. Загальні аспекти фіктивного правочину в цивільному праві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2311-8040. С. 96-104. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:x6cY_tg7xo8J:www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyku/nvsvy/01_2018/14.pdf+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua (дата звернення: 15.11.2024).

10. Белянович О. А. Про застосування в справах про банкрутство конструкції фраудаторного правочину. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 2. С. 14-23. URL: <https://jpcchdnu.donnu.edu.ua/article/view/12118> (дата звернення: 15.11.2024).

Самох М. Ю.,

orcid.org/0009-0004-8278-6015

аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ

СУЧАСНІ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ РОЗБУДОВИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Турченко І. В.

У статті проаналізовано ключові моделі державно-приватного партнерства (ДПП), розроблені на основі рекомендацій міжнародних міжурядових організацій, зокрема Європейської економічної комісії ООН, Світового банку та інших інституцій, які активно сприяють уніфікації підходів до реалізації сучасних моделей ДПП. Особливу увагу приділено класифікації моделей ДПП, що визначається міжнародними фінансовими організаціями, такими як Світовий банк, Азіатський банк розвитку та Між-американський банк розвитку, за трьома ключовими параметрами. Тип об'єкту: нові інфраструктурні проекти, реалізовані «з нуля» (greenfield projects), та проекти, що передбачають модернізацію й управління існуючими об'єктами (brownfield projects). Функції приватного суб'єкта: залежно від рівня відповідальності, що бере на себе приватний партнер, включаючи проектування, фінансування, будівництво, управління та обслуговування. Джерело фінансування: механізм оплати за контрактом приватному суб'єкту може передбачати залучення платежів від користувачів або фінансування з державного (місцевого) бюджету. Також у статті проаналізовано чинне законодавство України про ДПП, яке на сучасному етапі характеризується рамковістю, хоча й закладає загальні принципи співпраці між публічними суб'єктами та приватними партнерами. Встановлено, що обмеження вітчизняної нормативно-правової бази, зокрема щодо взаємодії між державними та приватними партнерами, стримують ефективне використання механізмів ДПП для залучення інвестицій, реалізації транспортних інфраструктурних проектів. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення правових і організаційних механізмів ДПП в Україні, особливо у контексті розбудови та модернізації транспортної інфраструктури.

Ключові слова: державна політика, державно-приватне партнерство, типи ДПП, транспортна інфраструктура, зарубіжний досвід, господарське право.

Turchenko I. V. Modern models of public-private partnership in the development of domestic transport infrastructure

The article analyzes key models of public-private partnerships (PPP) developed based on the recommendations of international intergovernmental organizations, including the United Nations Economic Commission for Europe, the World Bank, and other institutions actively promoting the unification of approaches to implementing modern PPP models. Special attention is given to the classification of PPP models as defined by international financial organizations such as the World Bank, the Asian Development Bank, and the Inter-American Development Bank, based on three key parameters. Type of Asset: New infrastructure projects initiated «from scratch» (greenfield projects) and projects involving the modernization and management of existing assets (brownfield projects). Functions of the Private Partner: Depending on the level of responsibility assumed by the private partner, including design, financing, construction, management, and maintenance. Source of Financing: Contractual payment mechanisms for the private partner may involve user fees or financing from public (state or local) budgets. The article also reviews Ukraine's current PPP legislation, which is characterized as framework-based at this stage. Although it establishes general principles for cooperation between public entities and private partners, it reveals significant limitations. The study finds that shortcomings in the national regulatory framework, particularly regarding interaction between public and private partners, hinder the effective utilization of PPP mechanisms for attracting investments and implementing transportation infrastructure projects. The findings of this study may be used to improve the legal and organizational mechanisms of PPPs in Ukraine, especially in the context of the development and modernization of transport infrastructure.

Key words: public policy, public-private partnership, PPP types, transport infrastructure, international experience, economic law.

Постановка проблеми та її актуальність. Сучасність характеризується безпрецедентними викликами, зумовленими повномасштабною війною в Україні, зокрема, значними руйнаціями критичної транспортної інфраструктури. Враховуючи обраний нашою країною курс на гармонізацію вітчизняного законодавства із нормами Європейського Союзу в межах Угоди про асоціацію, дослідження найбільш ефективних моделей господарсько-правового забезпечення відновлення та модернізації вітчизняної транспортної інфраструктури набуває виняткового значення. Однією із таких моделей постає форма державно-приватного партнерства (далі – ДПП), здатна забезпечити комплексний підхід до реалізації масштабних проєктів із проектування, будівництва, фінансування, експлуатації та обслуговування об'єктів транспортної інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На різних етапах розвитку ДПП в Україні його проблематику досліджували такі науковці, як: Д. Амуц, А. Баженов, Н. Безбах, І. Біла, А. Білоус, В. Варнавський, Ф. Відтак, М. Гамурадов, Е. Деркач, І. Дробот, А. Жуковська, Е. Іллічова, А. Клименк, А. Козлов, В. Корольов, В. Круглов, Н. Куракова, С. Курбанов, І. Лук'яненко, М. Мар'янович, І. Макаров, Ю. Мех, К. Павлюк, С. Павлюк, О. Полякова, В. Пучков, Б. Сидиков, М. Солодаренко, О. Степанова, Т. Сугак, Л. Сушкова, І. Тараненко, Л. Тюличева, Ф. Узунов, В. Ясінський, О. Охінко тощо. Однак на сучасному етапі, враховуючи післявоєнні виклики, необхідність відновлення транспортної інфраструктури та інтеграції з європейським ринком, ця проблема набуває особливої актуальності. Сьогодні дослідження ДПП вимагає комплексного аналізу, орієнтованого на впровадження ефективних моделей співпраці, адаптованих до нових умов і стратегічних цілей розвитку України.

Метою статті є комплексне дослідження сучасних моделей державно-приватного партнерства (ДПП), що широко впроваджуються у країнах Європейського Союзу та світу, а також аналіз існуючих підходів, закріплених у вітчизняному законодавстві України для реалізації стратегічно важливих проєктів у сфері розбудови транспортної інфраструктури України.

Виклад основного матеріалу. Показово, що різні міжнародні та міжурядові організації, такі як Європейська економічна комісія ООН, Світовий банк та інші інституції, докладають значних зусиль для уніфікації сучасних моделей ДПП. Зокрема, у 2008 році Європейська економічна комісія ООН,

провівши ґрунтовний аналіз правового регулювання відносин у сфері ДПП у низці провідних країн світу, розробила Практичне керівництво з питань ефективного управління у сфері державно-приватного партнерства ООН [1]. Так, у цьому документі зазначається, що існує цілий ряд моделей ДПП, які по-різному розподіляють обов'язки та ризики між державними та приватними партнерами. Зокрема, визначено наступні типові моделі ДПП. Придбання – будівництво – експлуатація (Buy – Build – Operate, BBO). Ця модель визначає передачу державного майна приватній чи квазідержавній структурі на умовах договору, який передбачає модернізацію об'єкта та його експлуатацію протягом визначеного терміну. Контроль з боку держави здійснюється в рамках виконання умов договору. Будівництво – володіння – експлуатація (Build – Own – Operate, BOO). У межах цієї моделі приватний сектор фінансує, будує, володіє та експлуатує об'єкт або надає послугу на основі права постійного володіння чи довгострокової оренди. Державні обмеження встановлюються в початковому договорі та підтримуються регуляторними органами протягом усього періоду експлуатації. Будівництво – володіння – експлуатація – передача (Build – Own – Operate – Transfer, BOOT). За цією моделлю приватна структура отримує франшизу на фінансування, проектування, будівництво та експлуатацію об'єкта (з правом стягнення плати за користування) протягом визначеного терміну, після чого об'єкт передається у власність держави. Будівництво – експлуатація – передача (Build – Operate – Transfer, BOT). Тут приватний сектор здійснює проектування, фінансування та будівництво нового об'єкта за довгостроковим концесійним договором і експлуатує його протягом терміну дії договору. Після завершення концесії право власності передається державі, якщо це право ще не перейшло через завершення будівництва. Ця модель фактично охоплює BOOT та BLOT, відмінність полягає у формі власності на об'єкт. Будівництво – оренда – експлуатація – передача (Build – Lease – Operate – Transfer, BLOT). За цією моделлю приватна компанія отримує франшизу на фінансування, проектування, будівництво та експлуатацію орендованого об'єкта (з правом стягнення плати зі споживачів послуг) на термін оренди, сплачуючи рентну плату. Після завершення оренди об'єкт передається державному власнику. Проектування – будівництво – фінансування – експлуатація (Design-Build-Finance-Operate, DBFO). Умови цієї моделі надають приватному сектору право здійснювати проектування,

фінансування, будівництво та експлуатацію нового об'єкта протягом терміну довгострокової оренди. Після завершення договору об'єкт передається у власність державного сектору. Участь у фінансуванні (Finance Only): приватна структура (зазвичай фінансова компанія) фінансує реалізацію проєкту безпосередньо або за допомогою механізмів, таких як довгострокова оренда чи випуск цінних паперів (облігацій). Контракт на експлуатацію та обслуговування (O&M – Operation & Maintenance Contract): приватний партнер здійснює експлуатацію та обслуговування державного об'єкта протягом визначеного строку. Право власності на об'єкт залишається за державним суб'єктом. У деяких країнах такі моделі не вважаються формами ДПП і класифікуються як «сервісні контракти». Проєктування – будівництво (Design – Build, DB): приватний сектор здійснює проєктування та будівництво інфраструктурного об'єкта на замовлення державного сектору. Договір зазвичай укладається за фіксованою ціною, що перекладає ризик перевищення вартості на приватного партнера. У деяких юрисдикціях ця модель розглядається як державне замовлення, а не форма ДПП. Право на експлуатацію (Operation License): приватний оператор отримує право (ліцензію) на експлуатацію державного об'єкта чи надання громадської послуги протягом визначеного строку. Ця модель часто використовується в ІТ-проєктах, де приватний партнер отримує у користування ІТ-інфраструктуру державного суб'єкта. Моделі державно-приватного партнерства охоплюють широкий спектр відносин, що варіюються від прямого надання послуг державою до повної приватизації. Вони класифікуються залежно від рівня залучення державного і приватного секторів, а також ступеня розподілу ризиків між сторонами. [1, р. 2-3]. Практичне керівництво ООН підкреслює, що у світі відсутній єдиний підхід до єдиного уніфікованого визначення публічно-приватного партнерства та можливих форм його реалізації.

На рівні законодавства ЄС теж здійснено класифікацію форм ДПП. Так, у Зеленій книзі щодо державно-приватних партнерств та законодавства співтовариства у сфері державних контрактів та концесій (далі – Зелена книга ЄС) у параграфі 1 пункту 1.1 зазначається, що поняття «державно-приватне партнерство» в межах Європейського Союзу не має чіткого визначення. Загалом ДПП охоплює різноманітні форми співпраці між державними органами влади та бізнесом, які мають на меті забезпечити фінансування, будівництво, реконструкцію, управління або утримання

інфраструктури чи надання послуг [2]. Аналіз «Зеленої книги» дозволяє чітко розрізнити два ключові типи державно-приватного партнерства, які базуються на різних формах співпраці між публічним і приватним секторами. Перший тип – ДПП суто контрактного характеру. У цьому випадку партнерство між державним і приватним секторами ґрунтується виключно на договірних зв'язках. Приватний партнер може виконувати завдання різного масштабу, включаючи проєктування, фінансування, будівництво, реконструкцію або експлуатацію об'єктів чи послуг. Ця модель включає: концесійну модель, яка характеризується прямим зв'язком між приватним партнером і кінцевими споживачами. Приватний партнер надає послуги громадськості замість державного партнера, але під його контролем. Особливістю цієї моделі є спосіб винагорода, що здебільшого складається із плати користувачів за послуги, іноді доповненої субсидіями від державних органів. PFI (Private Finance Initiative). У цій моделі приватний партнер виконує і управляє інфраструктурними об'єктами (школи, лікарні, транспортні об'єкти) для державного партнера. Його винагорода складається з регулярних платежів, що надходять від державного партнера. Ці платежі можуть бути фіксованими або змінними залежно від доступності об'єкта, рівня його використання чи інших умов. Другий тип – ДПП інституційного характеру. Це форма співпраці, у якій державний і приватний сектори взаємодіють у межах окремої юридичної або організаційної структури. Такий підхід дозволяє створити спільну установу, в якій обидві сторони інвестують обмежені ресурси (фінанси, обладнання, інформацію, персонал) задля досягнення певних спільних цілей. Цей тип партнерства використовується для довгострокової співпраці та передбачає активну участь обох сторін у прийнятті рішень. Ці два типи ДПП відображають різноманітність практик у державах-членах ЄС. Суто контрактні ДПП ґрунтуються на договірних відносинах і зосереджуються на виконанні чітко визначених завдань. Натомість інституційні ДПП передбачають створення окремих структур для досягнення спільних цілей, що робить їх більш гнучкими, але водночас складнішими з точки зору управління [2, р.8-9]. При цьому, у розумінні «Зеленої книги» поняття «концесія» визначається як договір того ж типу, що і публічний договір, за винятком того, що винагорода за виконані роботи або надані послуги складається або виключно з права на експлуатацію об'єкта чи послуги, або з цього права разом з оплатою [2, р.6].

Міжнародні фінансові інституції, такі як Світовий банк, Азіатський банк розвитку та Міжамериканський банк розвитку, зробили вагомий внесок у систематизацію знань і світових практик у сфері ДПП. Протягом останніх років ними було підготовлено та опубліковано три версії Довідкового посібника з державно-приватного партнерства, які стали важливими джерелами інформації для держав, приватного сектору та наукових дослідників. У 2012 році було опубліковане *The Public-Private Partnerships (PPP) Reference Guide 1.0*. Це перше видання зосередилося на базових аспектах ДПП, включаючи ключові принципи, структури та механізми партнерства. У 2014 році з'явилося друге видання *The Public-Private Partnerships (PPP) Reference Guide 2.0*. Це видання стало значно глибшим і ширшим за попереднє. Воно включало нові розділи, присвячені процедурам розробки, реалізації та управління проєктами ДПП. Також було додано аналіз реальних кейсів успішних партнерських ініціатив, що дозволило користувачам краще зрозуміти специфіку реалізації таких проєктів у різних країнах. У 2017 році побачило світ третє видання – *The Public-Private Partnerships (PPP) Reference Guide 3.0* (далі – посібник з ДПП 3.0). Це найсучасніший і найбільш деталізований посібник, який враховує глобальні виклики та нові реалії.

Посібник з ДПП 3.0 визначає державно-приватне партнерство як довгостроковий контракт між приватною стороною та публічним (державним) суб'єктом на надання державного активу або послуги, в якому приватна сторона несе значні ризики та управлінську відповідальність, а винагорода пов'язана з результатами діяльності. При цьому термін «інфраструктура» використовується для охоплення різноманітних секторів і послуг, у яких застосовуються державно-приватні партнерства (ДПП). У цьому контексті «інфраструктура» включає економічну та соціальну інфраструктуру, тобто «основні фізичні та організаційні структури», необхідні для забезпечення економічної, соціальної та державної діяльності (відповідно до визначення в Оксфордському словнику англійської мови) [3]. У Посібнику з ДПП 3.0 державне приватне партнерство класифікуються за трьома основними параметрами. Тип об'єкту: нові проєкти «з нуля» (так звані *greenfield projects*) або модернізація і управління існуючими об'єктами (*brownfield projects*). Функції приватної сторони: в залежності від відповідальності, яку бере на себе приватний партнер. Спосіб фінансування: Як приватна сторона отримує винагороду [3, р.6].

Центральною характеристикою контракту ДПП є те, що він об'єднує кілька послідовних етапів або функцій проєкту. Проте функції, за які відповідає приватний партнер, можуть значно відрізнятися залежно від типу активу та послуги. Типові функції включають:

– Проєктування (*Design*), також називається інженерними роботами: передбачає розробку проєкту від початкової концепції та вимог до результатів до технічних специфікацій, готових для будівництва.

– Будівництво або реконструкція (*Build/Rehabilitate*): У випадку проєктів з новою інфраструктурою ДПП зазвичай вимагає, щоб приватний партнер забезпечив будівництво об'єкта та встановлення всього необхідного обладнання. У випадках, коли ДПП включає вже існуючі об'єкти, приватний партнер може бути відповідальним за реконструкцію або розширення об'єкта.

– Фінансування (*Finance*): Якщо ДПП передбачає будівництво або реконструкцію, приватний партнер зазвичай зобов'язується фінансувати повністю або частково необхідні капітальні витрати.

– Обслуговування (*Maintain*): У контрактах ДПП приватному партнеру надається відповідальність за утримання інфраструктурного об'єкта на певному рівні якості протягом усього строку дії контракту. Це є фундаментальною особливістю контрактів ДПП.

– Експлуатація (*Operate*): Обов'язки з експлуатації, які бере на себе приватний партнер, можуть значно варіюватися залежно від природи об'єкта та пов'язаної з ним послуги. Наприклад, приватний партнер може бути відповідальним за:

– Технічну експлуатацію об'єкта та надання послуг у великих обсягах державному замовнику (наприклад, станція очищення води).

– Технічну експлуатацію об'єкта та надання послуг безпосередньо кінцевим користувачам (наприклад, система розподілу води за контрактом ДПП) [3, р.6].

Контракти ДПП часто інтегрують кілька етапів проєкту (проєктування, будівництво, обслуговування, експлуатацію), що сприяє підвищенню ефективності надання публічних послуг. Визначення тривалості контракту має враховувати потреби користувачів, здатність приватної сторони взяти на себе відповідальність за послуги, а також можливості державної сторони підтримувати зобов'язання протягом усього терміну контракту.

Більшість проєктів ДПП передбачають значний строк дії контракту – від 20 до 30 років; деякі

контракти мають коротші строки, а окремі можуть укладатись на понад 30 років. Тривалість контракту завжди повинна бути достатньою, щоб приватна сторона мала стимул враховувати витрати на надання послуг ще на етапі проєктування. Це включає також витрати на обслуговування, щоб досягти оптимального балансу між початковими інвестиціями та майбутніми витратами на утримання та експлуатацію. Підхід «повного життєвого циклу», який враховує витрати та вигоди протягом усього періоду функціонування проєкту, максимізує ефективність надання послуг. Цей підхід є основою для обґрунтування використання ДПП у сфері надання публічних послуг [3, р. 6].

При цьому, посібник з ДПП 3.0 акцентує увагу на формах договірних зв'язків, які, попри наявність характерних рис державно-приватного партнерства (взаємодія держави та приватного сектора, довгостроковий характер, орієнтація на ефективність тощо), відносяться до нього. Серед них:

Контракти на управління (Management contracts). Контракти на управління не мають довгострокового характеру, значних приватних капіталовкладень або високого рівня відповідальності за довгострокові результати, які властиві ДПП. Проте вони зазвичай включають подібні показники ефективності та вимоги, як і в ДПП. Стимули до продуктивності створюються переважно через схеми оплати та штрафів. Такі контракти мають значення, коли приватний сектор не готовий інвестувати, або уряд не бажає брати на себе довгострокові зобов'язання.

Контракти типу оренда з експлуатацією (Affermage contracts). У цих контрактах уряд делегує управління публічною послугою приватній компанії в обмін на певну плату. Наприклад, у сфері водопостачання оплата оператору може бути фіксованою сумою за кубометр проданої води, що може коригуватися залежно від інфляції або ефективності роботи оператора. Такі контракти не передбачають інвестицій у інфраструктуру з боку приватного оператора. Вони застосовуються, коли зацікавленість приватного сектора в інвестиціях низька, або уряд сам готовий інвестувати та не бажає передавати значну частину відповідальності за управління приватній стороні.

Контракти на проєктування-будівництво (Design-build or turnkey contracts). Ці контракти включають специфікації, орієнтовані на результати, але є короткостроковими та не включають обслуговування або експлуатацію. Тому вони не створюють довгострокових стимулів до продуктивності, як у випадку з ДПП. Для складних

інфраструктур такі контракти можуть призводити до оптимізації витрат на шкоду якості, що вимагає додаткових витрат на технічне обслуговування та експлуатацію. Вони зазвичай використовуються для простих проєктів або там, де продуктивність очікувано залишається стабільною за належного обслуговування.

Фінансові лізингові контракти (Financial lease contracts). Ці довгострокові контракти передбачають надання об'єктів публічної власності, але передають значно менше ризиків приватній стороні, ніж ДПП. У таких контрактах уряд несе більшу частку ризику, ніж зазвичай у ДПП. Вони не передбачають значної відповідальності за управління чи продуктивність для приватної сторони, а отже, не сприяють істотному покращенню продуктивності послуг чи економії коштів [3, р. 10-11].

Слід зазначити, що у сучасній зарубіжній правовій доктрині розглядається значно ширший перелік моделей ДПП, ніж представлено у нормативних і рекомендаційних документах міжнародних організацій. При цьому окремі форми співпраці демонструють суттєвий рівень взаємопроникнення за критеріями правової форми або функціонального змісту. Така багатоманітність відображає не лише відмінності у правових традиціях та економічних моделях різних країн, але й характеризує унікальні особливості регуляторної політики, інституційного середовища та структурної організації приватного сектора в конкретних юрисдикціях. Еволюційна динаміка концепції ДПП засвідчує її здатність до адаптації під впливом трансформаційних викликів сучасного суспільства, зокрема у контексті задоволення потреб у розбудові транспортної інфраструктури та забезпеченні публічних послуг. З позиції доктринального аналізу важливо наголосити, що межі між окремими категоріями ДПП у сфері розбудови вітчизняної транспортної інфраструктури залишаються досить умовними, а їхня класифікація в значній мірі базується на прагматичних підходах, орієнтованих на оптимізацію економічного зростання та стимулювання інвестиційної активності приватного капіталу.

На рівні чинного законодавства України питання правового регулювання відносин у сфері ДПП визначено у Законі України «Про державно-приватне партнерство». Так, відповідно до пункту 1 статті 1 цього закону державно-приватне партнерство визначено як співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі

Типологія контрактів для інфраструктури (адаптовано з PPP Reference Guide 3.0, 2017,
International Bank for Reconstruction and Development, p. 7-8)

Тип контракту	Загальний огляд	Тип об'єкта	Передані функції	Джерело оплати
<i>Проектування-Будівництво-Фінансування-Експлуатація-Обслуговування</i> (Design-Build-Finance-Operate-Maintain, DBFOM)/ <i>Проектування-Будівництво-Фінансування-Експлуатація</i> (Design-Build-Finance-Operate, DBFO)/ <i>Проектування-Будівництво-Управління-Фінансування</i> (Design-Construct-Manage-Finance, DCMF)	У межах цієї номенклатури типи контрактів державно-приватного партнерства (ДПП) класифікуються за функціями, які передаються приватному сектору. Функція обслуговування може не зазначатися в описі (наприклад, замість DBFOM контракт, що передбачає передачу всіх цих функцій, може бути описаний як DBFO, при цьому відповідальність за обслуговування мається на увазі як частина операцій). Альтернативний опис у схожому форматі – Design-Construct-Manage-Finance (DCMF), що є еквівалентом контракту DBFOM. Після закінчення строку дії контракту він передає об'єкт публічному суб'єкту.	Нова інфраструктура	Відповідно до назви включає: проектування, будівництво, фінансування, експлуатацію, управління, обслуговування	Користувач платить або уряд платить
<i>Будівництво-Експлуатація-Передача</i> (Build-Operate-Transfer, BOT)/ <i>Будівництво-Володіння-Експлуатація-Передача</i> (Build-Own-Operate-Transfer, BOOT)/ <i>Будівництво-Передача-Експлуатація</i> (Build-Transfer-Operate, BTO)	Цей підхід до опису ДПП для нових проєктів враховує юридичне право володіння та контроль над проєктними активами. У межах контракту Будівництво-Експлуатація-Передача приватна компанія володіє активами проєкту до їх передачі наприкінці строку дії контракту. Будівництво-Власність-Експлуатація-Передача. Приватний партнер за рахунок власних або залучених коштів будує об'єкт, володіє ним і здійснює експлуатацію з метою надання публічної послуги. При цьому держава контролює як виконання контракту, так і надання послуг. Після закінчення строку дії контракту об'єкт передається публічному суб'єкту. Будівництво-Передача-Експлуатація право володіння на об'єкти передається одразу після завершення будівництва.	Нова інфраструктура	Зазвичай це проектування, будівництво, фінансування, обслуговування та частково або повністю експлуатація. За деякими визначеннями, контракти Будівництво-Експлуатація-Передача або Будівництво-Передача-Експлуатація можуть не включати приватне фінансування, тоді як Будівництво-Володіння-Експлуатація-Передача завжди передбачає участь приватного фінансування.	Користувач платить або уряд платить
<i>Реконструкція-Експлуатація-Передача</i> (Rehabilitate-Operate-Transfer, ROT)	У будь-якій із зазначених вище номенклатур, функція реконструкції може замінювати функцію будівництва, якщо приватна сторона несе відповідальність за реконструкцію, модернізацію або розширення існуючих об'єктів.	Існуюча інфраструктура	Все, що вище, але без будівництва	Користувач платить або уряд платить
<i>Концесія</i> (Concession)	Термін «концесія» використовується для позначення різноманітних типів контрактів (Delmon 2010, Box 1 on page 9). У деяких юрисдикціях концесія може означати конкретний тип контракту, тоді як в інших вона має ширше застосування. У контексті державно-приватного партнерства (ДПП) концесія здебільшого використовується для опису моделі «користувач платить». З іншого боку, термін «концесія» іноді використовується як загальний термін для позначення широкого спектра типів ДПП (наприклад, Чілі).	Нова або існуюча інфраструктура	Проектування, будівництво/реконструкція, обслуговування, експлуатація, надання послуг користувачам	Зазвичай «користувач платить». У деяких випадках приватна сторона може платити уряд або отримувати субсидію

Тип контракту	Загальний огляд	Тип об'єкта	Передані функції	Джерело оплати
<i>Ініціатива приватного фінансування (Private Finance Initiative, PFI)</i>	Сполучене Королівство було однією з перших країн, які впровадили концепцію державно-приватного партнерства (ДПП) під назвою Ініціатива приватного фінансування. Цей термін зазвичай використовується для опису ДПП як способу фінансування, будівництва та управління новою інфраструктурою.	Нова інфраструктура	Проектування, будівництво, фінансування, обслуговування – може включати деякі операції, але зазвичай не передбачає надання послуг безпосередньо користувачам.	Уряд платить
<i>Експлуатація та обслуговування (Operations and Maintenance, O&M)</i>	Контракти на експлуатацію та обслуговування для існуючих об'єктів можуть підпадати під визначення державно-приватного партнерства (ДПП), якщо вони базуються на результативності, є довгостроковими та включають значні приватні інвестиції (іноді такі контракти також називають контрактами на обслуговування, заснованими на результативності).	Існуюча інфраструктура	Обслуговування та експлуатація	Уряд платить
<i>Оренда з експлуатацією (Affermage)</i>	Подібний до концесії, але зазвичай уряд залишається відповідальним за капітальні витрати. У пояснювальних записках Світового банку щодо регулювання водопостачання (Groom та ін., 2006, р. 36-42) описані як орендні контракти, так і концесії. Такі контракти можуть входити або не входити до визначення державно-приватного партнерства (ДПП), залежно від тривалості контракту.	Існуюча інфраструктура	Обслуговування, експлуатація, надання послуг користувачам	Користувач платить, частина зборів передається уряду для покриття капітальних витрат
<i>Контракт на управління (Management Contract)</i>	Держава зберігає право володіння об'єктами, капітальні витрати залишаються відповідальністю державного сектора. При цьому приватний сектор виконує функції експлуатації та обслуговування. Тривалість таких контрактів зазвичай становить 3-5 років.	Існуюча інфраструктура	Управління, обслуговування, експлуатація	Оплата управлінських послуг
<i>Франшиза (Franchise)</i>	Термін «франшиза» іноді використовується для опису контрактів, подібної до концесії, оренди або контракту типу оренди з експлуатацією, у якому держава зберігає право володіння активами, але передає приватному сектору функції експлуатації та обслуговування. Як зазначає Йескомб (Yescombe, 2007), такі угоди можуть мати різні форми залежно від конкретних юридичних і фінансових умов.	Нова або існуюча інфраструктура	Може включати проектування, будівництво, фінансування, обслуговування або бути обмеженим лише до експлуатації активу	Користувач платить або уряд платить

відповідних державних органів, що згідно із Законом України «Про управління об'єктами державної власності» здійснюють управління об'єктами державної власності, органів місцевого самоврядування, Національною академією наук України, національних галузевих академій наук (державних партнерів) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, установ, організацій (приватних партнерів), що здійснюється

на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами, та відповідає ознакам державно-приватного партнерства, визначеним цим Законом [4]. У пункті 3 статті 1 Закону України «Про державно-приватне партнерство» визначено ознаки ДПП. Так, до них відноситься: створення та/або будівництво (нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт та технічне переоснащення)

об'єкта державно-приватного партнерства та/або управління (користування, експлуатація, технічне обслуговування) таким об'єктом; довготривалість відносин (від 5 до 50 років); передача приватному партнеру частини ризиків у процесі здійснення державно-приватного партнерства; внесення приватним партнером інвестицій в об'єкт державно-приватного партнерства. Всі інвестиційні проекти, що відповідають ознакам державно-приватного партнерства, мають бути реалізовані лише із застосуванням вимог цього Закону. У статті 5 вказується, що у рамках здійснення державно-приватного партнерства відповідно до цього Закону та інших законодавчих актів України можуть укладатися: концесійний договір; договір управління майном (виключно за умови передбачення у договорі, укладеному в рамках державно-приватного партнерства, інвестиційних зобов'язань приватного партнера); договір про спільну діяльність; інші договори. Договір, укладений у рамках державно-приватного партнерства, може містити елементи різних договорів (змішаний договір), умови яких визначаються відповідно до цивільного законодавства України [4]. Ознаки, закріплені у статті 3 Закону України «Про державно-приватне партнерство», є правовою основою для юридичної кваліфікації проєкту як такого, що реалізується в межах ДПП. Натомість стаття 5 цього закону встановлює договірні механізми для реалізації цих проєктів, адаптуючи їх до різних потреб і специфіки. Важливо, що стаття 5 не обмежується закритим переліком договорів, залишаючи можливість для використання інших інноваційних моделей партнерства. Цільова спрямованість угоди про державно-приватне (або муніципально-приватне) партнерство полягає в юридично оформленому на певний зазеленіть визначений строк співробітництва між публічним і приватним партнерами. Таке співробітництво базується на об'єднанні ресурсів, розподілі ризиків і спрямоване на залучення приватних інвестицій в економіку з метою забезпечення органами державної влади (або органами місцевого самоврядування) доступності товарів, робіт, послуг і поліпшення їх якості. Відповідно статті 4 Закону України «Про державно-приватне партнерство» у межах такого співробітництва сторони реалізують широкий спектр заходів. Мова йде про заходи, що можуть бути спрямовані на будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури. Прийнятий

Закон України про ДПП, незважаючи на закріплення в ньому основних ознак державно-приватного партнерства (ДПП), залишається рамковим і в сучасних умовах недостатньо ефективним. Це призводить до того, що потенційні проєкти ДПП переважно реалізуються у формі концесійних договорів. Д. В. Задихайло вказує на необхідність суттєвого реформування чинного закону про ДПП. Він підкреслює, що примусовий перерозподіл активів олігархічних груп може призвести до економічної стагнації, втрати ринків збуту та порушення логістичних мереж. У таких умовах відносини між державою та великими холдингами мають будуватися на основі індивідуалізованих умов господарської діяльності. Для уникнення зловживань впливом на державу, Задихайло пропонує запровадити механізм затвердження умов таких договорів шляхом прийняття спеціальних законів [5, с. 417]. О. М. Винник звертає увагу на низку проблем, які стримують розвиток ДПП в Україні. Зокрема, увага акцентується на таких недоліках: лаконізм законодавчих норм; неузгодженість з іншими актами законодавства, що регулюють подібні відносини (зокрема концесійні договори та державні закупівлі); відсутність належного регулювання важливих для ДПП аспектів, таких як інституційне ДПП, державні закупівлі як форма ДПП, вимоги до угод про ДПП та засоби саморегулювання цих відносин; нечіткість системи взаємодії органів, уповноважених вирішувати питання, пов'язані з ДПП [6]. Таким чином, ці недоліки значно обмежують потенціал використання механізмів ДПП для стимулювання економічного розвитку країни.

Висновки. Результати проведеного дослідження основних форм ДПП в світі та в Україні у сфері розбудови та модернізації транспортної інфраструктури дозволяють сформулювати низку висновків, які мають як теоретичне, так і прикладне значення для подальшого вдосконалення цього механізму в нашій країні. По-перше, світова практика демонструє надзвичайну різноманітність форм ДПП, які включають як договірні моделі (наприклад, концесійні договори, угоди про спільну діяльність, управління майном), так і інституційні моделі, що передбачають створення окремих суб'єктів господарювання із частковою участю державного та приватного секторів. Це свідчить про гнучкість ДПП, яка дозволяє адаптувати його до специфіки різних секторів, включаючи транспорт, енергетику, водопостачання, охорону здоров'я та освіту. Така різноманітність забезпечує ефективне розв'язання інфраструктурних

і соціальних завдань, оптимізуючи співпрацю між державою та бізнесом. По-друге, чинне законодавство України про ДПП має рамковий характер, що, хоча і забезпечує загальні принципи співпраці, виявляє низку системних недоліків. Вітчизняна нормативно-правова база не враховує низки важливих аспектів, зокрема гармонізації з європейськими стандартами, вимог до договірних відносин у рамках ДПП та взаємодії між державними й приватними партнерами. Це обмежує ефективність використання механізму ДПП для залучення інвестицій та підвищення якості суспільних послуг. Європейські стандарти розвитку ДПП, зокрема визначені у Зеленій книзі ЄС з публічно-приватного партнерства, акцентують увагу на забезпеченні ефективної конкуренції, юридичної ясності та розподілі ризиків між партнерами. Гармонізація українського законодавства із цими стандартами сприятиме інтеграції України у європейський ринок і підвищить інвестиційну привабливість національних проєктів. Глобальні тенденції розвитку ДПП акцентують увагу на необхідності адаптації механізмів партнерства до сучасних викликів, таких як кліматичні зміни, цифрова трансформація, а також посткризове відновлення транспортної інфраструктури. Для України, яка зіткнулася з масштабними руйнуваннями інфраструктури в цілому, ці тенденції є критично важливими. Вони створюють передумови для залучення інноваційних рішень, приватного капіталу та сприяють створенню нових робочих місць і стимулюванню економічного зростання.

Таким чином, подальше вдосконалення української моделі ДПП можливе через імплементацію кращих міжнародних практик і адаптацію їх до вітчизняних реалій. Це дозволить забезпечити ефективне використання приватного капіталу для вирішення соціально-економічних завдань,

сприяти післявоєнній відбудові та модернізації вітчизняної транспортної інфраструктури та створити надійну логістичну основу для сталого економічного зростання України.

Література

1. Guidebook on Promoting Good Governance in Public-Private Partnerships. United Nations Economic Commission for Europe, Geneva (Switzerland), 2008, p. 91 URL: <https://unece.org/sites/default/files/2022-01/ppp.pdf>
2. European Commission. Green Paper on Public-Private Partnerships and Community Law on Public Contracts and Concessions. European Commission. Brussels, 2004. p.22 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004DC0327>
3. The Public-Private Partnerships (PPP) Reference Guide 3.0, 2017, International Bank for Reconstruction and Development, p. 224. URL: <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/sites/default/files/2024-08/PPP%20Reference%20Guide%20Version%203.pdf>
4. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 1 липня 2010р. № 2404-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>
5. Задихайло Д. В. Правові засади формування та реалізації економічно політики держави: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04. Харків, 2012. 465 с.
6. Вінник О. М. Публічно-приватне партнерство: вдосконалення правового регулювання з урахуванням досвіду ЄС. Міжнародне право розвитку: сучасні тенденції та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2015 р.). Одеса: НУ «ОЮА», 2015. С. 8-13.

*Турченко І. В.,
orcid.org/0000-0001-6127-7968
доктор філософії у галузі права*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Швець М. О., Журавель А. В.

В статті розкрито закріплені в Конституції України екологічні права та свободи людини і громадянина та визначено, що передумовою реалізації цих прав є потреба в залученні екологічних інвестицій.

Зазначено, що в українському законодавстві відсутнє визначення поняття «екологічних (зелених) інвестицій», а у зв'язку з цим пропонується доповнити статтю 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 року №1560-XII визначивши «екологічні (зелені) інвестиції» як всі види майнових та інтелектуальних цінностей, які вкладаються в народногосподарський обіг, з метою досягнення екологічного ефекту, а саме поліпшення, запобігання, обмеження й усунення деструктивного впливу на навколишнє природне середовище та збереження наявних природних ресурсів».

Вперше акцентовано увагу на тому, що жодний нормативно-правовий акт не містить визначення поняття «екологічний інвестиційний проект» та надано пропозицію закріпити поняття «екологічний інвестиційний проект» в ч.3 ст.2 Закону «Про інвестиційну діяльність» як інвестиційний план, що містить елементи визначені абз.6 ч.3 ст.2 цього Закону, метою якого є покращення стану або зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище за допомогою залучення екологічних інвестицій.

Внесено пропозицію щодо виправлення законодавчої прогалини, що проявляється у відсутності в п.7 абз.6 ч.3 ст.2 Закону України «Про інвестиційну діяльність» вимоги містити прогноз досягнення екологічного ефекту від реалізації інвестиційного проекту.

Запропоновано розширити перелік сфер під який підпадає механізм дії Закону України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» № 1116-IX від 17.12.2020 шляхом додання відсылної норми в п.1 ч.1 ст.5 цього Закону, а саме: «інвестиційний проект із значними інвестиціями, для реалізації якого може надаватися державна підтримка згідно з цим Законом, має відповідати таким вимогам: 1) інвестиційний проект із значними інвестиціями реалізується на території України у сферах переробної промисловості...у сфері альтернативних джерел енергії відповідно до переліку зазначеному в абзаці 4 частини 1 статті 1 Закону України «Про альтернативні джерела енергії».

Ключові слова: екологічне інвестування, зелене інвестування, екологічний інвестиційний проект, альтернативні джерела енергії.

Shvets M. O., Zhuravel A. V. Constitutional principles for environmental investments

The article describes the environmental rights and freedoms of human and citizen enshrined in the Constitution of Ukraine and determines that a prerequisite for the exercise of these rights is the need to attract environmental investments.

It is noted that Ukrainian legislation does not define the concept of «environmental (green) investments», and in this regard, it is proposed to supplement Article 1 of the Law of Ukraine «On Investment Activity» of 18 September 1991 No. 1560-XII by defining «environmental (green) investments» as all types of property and intellectual property invested in the national economic circulation with a view to achieving an environmental effect, namely, improvement, prevention, limitation and elimination of destructive impact on the environment and preservation of existing natural resources».

It is emphasised that no legal act contains a definition of the concept of «environmental investment project». In this regard, the author proposes to enshrine the concept of «environmental investment project» in part 3 of Article 2 of the Law «On Investment Activity» as an investment plan containing the elements defined in paragraph 6 of part 3 of Article 2 of this Law, the purpose of which is to improve the condition or reduce the negative impact on the environment by attracting environmental investments.

A proposal has been made to correct the legislative gap manifested in the absence of a requirement in point 7, paragraph 6, part 3, Article 2 of the Law of Ukraine «On Investment Activity» to contain a forecast of the environmental effect of the investment project.

It is proposed to expand the list of areas covered by the mechanism of the Law of Ukraine «On State Support of Investment Projects with Significant Investments in Ukraine» No. 1116-IX of 17.12.2020 by adding a reference provision to point 1, part 1, Article 5 of this Law, namely: «an investment project with significant investments, for the implementation of which state support may be provided in accordance with this Law, must meet the following requirements: 1) an investment project with significant investments is implemented on the territory of Ukraine in the areas of processing industry... in the field of alternative energy sources in accordance with the list specified in paragraph 4 of part 1 of Article 1 of the Law of Ukraine «On Alternative Energy Sources».

Key words: environmental investment, green investment, environmental investment project, alternative energy sources.

Постановка проблеми та її актуальність. З початку 2022 року, у зв'язку з агресією російської федерації, Україна перебуває в обставинах, коли гарантувати екологічну безпеку держави та реалізацію екологічних прав та свобод людини та громадянина стає дедалі складніше. Терористичні дії держави-агресора зумовлюють справжній екоцид на території України, а саме: масове знищення лісів на окупованих територіях та їх використання в військових цілях, забруднення водойм, атмосферного повітря, а також навмисне знищення Каховської гідроелектростанції, що призвело до підтоплення території Херсонщини та як наслідок - загибелі не тільки тваринного, рослинного світу, а також багатьох людей, що проживали на тій території. Дані обставини негативно вплинули як на територію, які є епіцентром фактів здійснення екоциду російською федерацією, так і на екологію всієї країни.

Зважаючи на військові дії на території країни, враховуючи глобальну світову екологічну кризу, завдання держави щодо забезпечення екологічної безпеки, як одного з невід'ємних прав на життя, передбачених статтею 27 Конституції України, набуває ще більшої актуальності. У зв'язку з цим, держава повинна розвивати наявні та шукати нові механізми для забезпечення екологічної безпеки країни та кожної людини, що проживає на її території.

Одним із дієвих механізмів гарантування екологічної безпеки можна впевнено назвати екологічні інвестиції, які стоять на варті захисту екології та природного середовища. Тим не менш, в Україні існують проблеми щодо ефективного функціонування даних видів інвестицій, які пов'язані, насамперед, з відсутністю належного правового регулювання, зокрема: законодавча база України у сфері екологічних інвестицій характеризується деякою непослідовністю і неузгодженістю, має прогалини в регламентації та потребує вдосконалення; а сучасний стан реалізації механізму конституційно-правового регулювання екологічних інвестицій в Україні є незадовільним. З огляду на це виникає нагальна потреба наукового осмислення ефективного законодавчого механізму реалізації конституційно-правових засад екологічних інвестицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Увага як українських, так і закордонних науковців вже довгий час прикута до проблематики інвестиційної діяльності в цілому, та зокрема, екологічних інвестицій. Дослідженнями інвестиційної діяльності та застосування екологічних інвестицій займалося чимало вітчизняних науковців:

Андрєєва Н.М., Аніщенко В.О., Вінник О.М., Григорєцька І.І., Мартинюк О.М., Міхальов В.О., Остапенко О.Г., Петрецька Н.І., Белова М.В., Єлєніна Ж.М., Тихенко В.С. та інших відомих вчених. Проте ступінь вивченості цієї проблеми недостатньо повний, особливо, що стосується правової регламентації даної сфери, що склалася в Україні. Крім того, актуальність проблеми власне екологічного інвестування та інвестиційної діяльності загалом практично не буде вичерпана ніколи, оскільки інвестиційна діяльність в екологічній сфері на часи набуває виняткової актуальності й стає умовою розвитку нових віх виробництва в нашій державі.

Метою статті є дослідження конституційно-правових засад екологічних інвестицій в Україні, виявлення їх значення та недоліків в правовому регулюванні та обґрунтування напрямів подальшого їх розвитку. В науковій роботі розглянуто сучасні підходи до визначення понять екологічних інвестицій, розглянуто конституційні гарантії застосування екологічних інвестицій в інвестиційній діяльності в Україні, проаналізовано окремі аспекти їх державного регулювання. Надано практичні рекомендації щодо покращення механізму державного регулювання екологічних інвестицій в Україні.

Виклад основного матеріалу. В жодній сфері успішна інвестиційна діяльність не може здійснюватися без впливу держави. Не стали винятком й екологічні інвестиції. Держава, використовує правові, адміністративні і економічні важелі регулювання, та визначала і продовжує визначати основні засади, відповідно до яких реалізується застосування екологічних інвестицій в інвестиційній діяльності та задля забезпечення екологічної безпеки держави.

Одним з базових законодавчих актів, який формує правову основу інституційного забезпечення екологічних інвестицій, є Конституція України.

Конституційний рівень гарантування екологічних інвестицій виходить із загальних положень Основного закону щодо визначення: людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності й безпеки в Україні найвищою соціальною цінністю; захисту приватної власності та права на підприємницьку діяльність, забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки; виконання державою обов'язку щодо екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного

масштабу, збереження генофонду Українського народу; захисту державою права споживачів та здійснення контролю за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт; забезпеченню права на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди; закріплення обов'язку не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані ним збитки, закріплення ст.ст. 2, 13, 16, 41, 50, 66 Конституції України [1]. Вказані положення є основоположною складовою нормативного середовища правового регулювання екологічних інвестицій з урахуванням критеріїв національної безпеки держави.

Таким чином, держава виступає гарантом інвестиційної діяльності. Крім того, саме держава регулює процес залучення інвестицій в цілому та екологічних інвестицій зокрема, а також їх захисту.

Так, гарантії - це система норм, принципів, засобів, що разом забезпечують реалізацію та захист прав людини. Якщо права - це певні блага, то гарантії - це засоби забезпечення цих благ [2, с. 181].

Поняття «конституційних гарантії прав і свобод людини і громадянина» розкриває Остапенко О.Г., який вважає, що це закріплена Основним Законом система умов, засобів, методів і механізмів забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина [3, с. 23].

Отже, значення конституційних гарантії надзвичайно велике та важливе, тому що за допомогою них реалізуються права людини і громадянина, що підтверджується, наприклад, ч. 2 ст. 3 Конституції України: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Конституційний обов'язок держави щодо забезпечення екологічної безпеки полягає у реалізації екологічних прав і свобод людини на конституційному рівні. Вважаємо, що визначення екологічних прав допоможе зрозуміти заради чого державі потрібно залучати інвестиції.

Так, О.Г. Остапенко розкриває поняття «екологічні права і свободи» як групу прав, що забезпечують людині безпечне для життя та здоров'я довкілля [3, с.22].

Петрецька Н.І., Бєлова М.В., Єленіна Ж.М. зазначають, що екологічні права - це можливість (свободи) людини користуватися природним середовищем [4, с.159].

На думку О.Г. Остапенко, Конституція України закріплює такі екологічні права і свободи:

- Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст.50);

- Право на відшкодування шкоди, завданої порушенням екологічних прав (ст.50);

- Право на вільний доступ до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту (ст. 50) [3, с.22].

Аналогічну думку поділяє О.Г. Міхальов розкриваючи екологічні права та свободи людини і громадянина виключно посилаючись на статтю 50 Конституції України [5, с.130].

В Конституції України встановлено принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, який виражено як у визначенні обов'язків держави (статті 3, 16, 22), так і в потребі повного та своєчасного виконання цих обов'язків [6]. Гарантії передують захисту прав людини і громадянина. У зв'язку з цим, саме створення належних гарантії є також завданням держави для реалізації екологічної безпеки, а також можливістю людини і громадянина для захисту своїх прав в нашій державі.

Відповідно до пріоритетів держави, її обов'язком є розширення спектру гарантії, тому що саме за допомогою них буде реалізована відповідна норма. В даному випадку, забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України можливе саме завдяки гарантіям, визначеним на конституційному та законодавчому рівні.

Так, Законом України «Про національну безпеку України» [7] визначено, що екологічна безпека, зокрема безпека середовища життєдіяльності людини, - один із найвищих пріоритетів держави.

Гарантувати реалізацію статті 16 Конституції України та інших екологічних прав людини і громадянина можливо за допомогою інвестиційної діяльності в екологічній сфері.

Саме екологічні інвестиції стають в нагоді задля збереження довкілля, в процесах постійного екологічного вдосконалення, покращення технологій та екологічної безпеки виробництва, надають можливості для вкладання нових ресурсів в екологію, націлені на створення та впровадження «зелених» технологій, зумовлюють покращення можливостей для розвитку та функціонування альтернативних джерел енергії в нашій державі, що покращує гарантування екологічної безпеки нашої держави та її сталий розвиток.

Як стверджує І.І. Григорєвська, то впровадження альтернативних джерел енергії відбувається доволі повільно. На думку науковця, це пов'язано

саме із недосконалістю вітчизняного законодавства в зазначеній сфері, а також невисокими показниками інвестицій у цю перспективну галузь національної економіки [8, с.10]. Відповідно, покращення національного законодавства, що регулює екологічні інвестиції реалізуватиме гарантії щодо забезпечення екологічної безпеки, що є обов'язком держави згідно Конституції України.

Для кращого розуміння, що саме підпадає під термін екологічні інвестиції потрібно, в першу чергу, розкрити, що саме є інвестиціями згідно правової доктрини та чинного законодавства.

Так, в перекладі з англійської інвестиції (investments) означають капіталовкладення. О.М. Вінник розкриває термін «інвестиції» як майнові та інтелектуальні цінності, що мають грошову оцінку та вкладаються в об'єкти господарської діяльності та інших сфер суспільної діяльності (науки, культури та ін.) з метою досягнення певного соціального-економічного ефекту, в т.ч. прибутку [9, с.7; 9-10].

На законодавчому рівні визначення «інвестицій» закріплено статтею 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 року № 1560-XII (зі змінами від 23 березня 2017 року), де зазначено, що «інвестиції» - це всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) та/або досягається соціальний та екологічний ефект [10].

Слід зазначити, що трансформація цілей інвестиційної діяльності відбулась в березні 2017 року, коли в ст. 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність», визначення поняття «інвестиції», окрім досягнення прибутку та соціального ефекту, як кінцевої мети інвестицій, було доповнено й метою досягнення екологічного ефекту, що створило правове підґрунтя для розвитку в країні саме екологічного інвестування.

Тим не менш, законодавче визначення «екологічних інвестицій» відсутнє, що зумовило в цьому напрямку велику кількість досліджень з боку науковців.

Так, екологічні інвестиції визначають як підприємницький капітал (матеріальні, інтелектуальні, сировинні ресурси, основні засоби виробництва та технології), який спрямовується у будівництво об'єкта або виробництво товару/послуги/технології, кінцевою метою яких є здійснення позитивного впливу на довкілля (зменшення рівня забруднення) з одночасним відновленням чи підтримкою рівня природного капіталу [11, с.85].

О.М. Мартинюк стверджує, що інвестиціями природоохоронного призначення є інвестиції, спрямовані на отримання екологічного ефекту за двома напрямками: збереження природних ресурсів і збереження навколишнього природного середовища [12, с. 67].

В свою чергу, Н.М. Андрєєва визначає, що екологічними інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, які вкладаються в народногосподарський обіг, основною метою яких є запобігання, обмеження й усунення деструктивного впливу на навколишнє природне середовище [12, с. 66].

В.С. Тихенко наголошує, що інвестиції в раціональне природокористування - це сукупність законодавчо-правових, організаційно-економічних, техніко-технологічних, інтелектуальних ресурсів, які спрямовані безпосередньо на поліпшення екологічної обстановки або сприяють цьому через інші чинники [13, с. 22].

Слід зазначити, що особливість «екологічних інвестицій» полягає у таких їх характеристиках: вони спрямовані на використання, охорону й відтворення умов щодо підтримки і нарощення природно-ресурсного потенціалу, а також забезпечення екологічної безпеки; об'єкт екологічних (зелених) інвестицій має загальний для багатьох споживачів і користувачів характер, тому завдання не може бути вирішене окремим суб'єктом господарювання, регіоном чи країною самостійно; такі інвестиції повинні здійснюватися з урахуванням властивостей екосистем чи їх окремих компонентів до саморегуляції і самовідновлення [14, с. 177].

Враховуючи відсутність законодавчого визначення поняття «екологічних (зелених) інвестицій», вважаємо, що цю прогалину необхідно заповнити та пропонуємо в ст. 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 року № 1560-XII закріпити їх визначення в наступній редакції - «це всі види майнових та інтелектуальних цінностей, які вкладаються в народногосподарський обіг, з метою досягнення екологічного ефекту, а саме поліпшення, запобігання, обмеження й усунення деструктивного впливу на навколишнє природне середовище та збереження наявних природних ресурсів» [15, с.271].

Окрім того, чинне законодавство в жодному нормативно-правовому акті не містить визначення поняття «екологічний інвестиційний проект». Хоча згідно ч. 1 ст. 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність» визначено, що результатом інвестицій може бути й досягнення екологічного

ефекту, а тому вважаємо, що й інвестиційні проекти можуть бути суто екологічними. В зв'язку з чим, пропонуємо в ч. 3 ст. 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність» закріпити поняття «екологічний інвестиційний проект - це інвестиційний план, що містить елементи визначені абз. 6 ч. 3 ст. 2 цього Закону, метою якого є покращення стану або зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовища за допомогою залучення екологічних інвестицій».

Також, в п. 7 абз. 6 ч. 3 ст. 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність» визначено, що «Інвестиційний проект, для реалізації якого може надаватися державна підтримка, повинен містити:... прогноз економічного та соціального ефекту від реалізації проекту», а досягнення екологічного ефекту, як мети інвестиційного проекту, відсутнє. Тож, пропонуємо виправити дану законодавчу прогалину, та викласти п. 7 абз. 6 ч. 3 ст. 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність» в такій редакції: «Інвестиційний проект, для реалізації якого може надаватися державна підтримка, повинен містити: ... прогноз економічного, соціального та/або екологічного ефекту від реалізації проекту».

Верховною Радою України був прийнятий Закон «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» № 1116-ІХ від 17 грудня 2020 року [16]. Цей нормативно-правовий акт визначає організаційні, правові та фінансові засади державної підтримки інвестиційних проектів, з метою створення сприятливих умов для залучення в Україну значних інвестицій (внутрішніх і зовнішніх), створення нових робочих місць, стимулювання економічного розвитку регіонів та зростання конкурентоспроможності економіки України.

Так, в абз.2 п.2 ч.1 ст.8 Закону «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» № 1116-ІХ від 17 грудня 2020 року [16], регламентовано, що «оцінка інвестиційного проекту із значними інвестиціями проводиться уповноваженим органом не більше ніж 60 календарних днів з дня отримання документів, передбачених частиною першою ст. 7 цього Закону, та включає: аналіз фінансових, соціальних показників та екологічних наслідків реалізації інвестиційного проекту із значними інвестиціями». В свою чергу, абз. 8 ч.2 ст.8 Закону визначає, що «за результатами оцінки інвестиційного проекту із значними інвестиціями уповноважений орган готує один із таких висновків: виявлення під час проведення оцінки інвестиційного проекту фінансових,

соціальних та/або екологічних ризиків та/або негативних наслідків, до яких може призвести його реалізація» [16]. Окрім того, згідно п. 5 ч. 3 ст. 14 Закону, спеціальний інвестиційний договір може бути достроково припинений: «у разі заподіяння значної екологічної шкоди чи виникнення техногенних надзвичайних ситуацій з вини інвестора із значними інвестиціями» [16].

На нашу думку, внесені пропозиції щодо доповнення ст.1-2 Закону України «Про інвестиційну діяльність» на практиці узгодять між собою нормативно-правові акти та полегшать правовий механізм застосування екологічних інвестицій регламентований законами України: «Про інвестиційну діяльність» № 1560-ХІІ від 18 вересня 1991 року [10] та «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» № 1116-ІХ від 17 грудня 2020 року [16].

Окрім того, за всієї привабливості та перспективності Закону «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» № 1116-ІХ від 17 грудня 2020 року [16], задля відповідності нормативно-правового акту часу та обставинам, визначені сфери діяльності та інвестиційний проект із значними інвестиціями, для реалізації якого може надаватися державна підтримка, та які підпадають під дію ст.5 Закону України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» № 1116-ІХ від 17.12.2020 року потребують значного розширення [15, с.272].

Так, наприклад, цинічне знищення російською федерацією об'єктів критичної інфраструктури протягом 2022-2023 років погіршила енергетичну незалежність України від інших держав, але в той же час, звернуло увагу на зовсім нові потреби - можливості для трансформації своєї енергетики - на альтернативні джерела енергії вже зараз. Сьогодні, інвестиції в альтернативні джерела енергії - це справжні, дієві інвестиції в майбутнє та енергетичну незалежність, а також інвестиції в забезпечення права людини на чисте, здорове та стале довкілля [15, с.272].

А тому, вважаємо, що ст.5 Закону України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» № 1116-ІХ від 17.12.2020 року слід доповнити пунктом: «інвестиційний проект із значними інвестиціями, для реалізації якого може надаватися державна підтримка згідно з цим Законом, має відповідати таким вимогам: 1) інвестиційний проект із значними інвестиціями реалізується на території України у сферах переробної промисловості...у сфері

альтернативних джерел енергії відповідно до переліку зазначеному в абзаці 4 частини 1 статті 1 Закону України «Про альтернативні джерела енергії» [15, с.272].

В Україні діє Закон «Про альтернативні джерела енергії» № 555-IV від 20.02.2003 року [17], яким визначено правові, економічні, екологічні та організаційні засади використання альтернативних джерел енергії, їх правовий статус та сприяння розширенню їх використання у паливно-енергетичному комплексі [15, с.272].

Відповідно до абз.7 ч.1 ст.3 Закону «Про альтернативні джерела енергії», основними засадами державної політики у сфері альтернативних джерел енергії є: «залучення вітчизняних та іноземних інвестицій і підтримка підприємництва у сфері альтернативних джерел енергії, в тому числі шляхом розробки і здійснення загальнодержавних і місцевих програм розвитку альтернативної енергетики» [17], а саме тому вважаємо, що поєднання цього нормативно-правового акту та можливостей Закону «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» може в сумі дати позитивний поштовх розвитку екологічних інвестицій в країні [15, с.272].

Немає сумніву, що дані законодавчі зміни посилять конституційно-правові засади екологічних інвестицій та полегшать реалізацію гарантій екологічної безпеки та екологічних прав людини і громадянина в нашій державі.

Висновки. Теоретично аргументовано, що правова природа екологічних інвестицій полягає у створенні умов для відтворення природо-ресурсного потенціалу країни, а покращення правового регулювання екологічних інвестицій в Україні сприятиме забезпеченню екологічної безпеки, що є конституційним обов'язком держави.

Успішне застосування екологічних інвестицій в нашій країні може бути забезпечене лише за активного впливу з боку держави, шляхом створення ефективних конституційно-правових засад екологічних інвестицій в Україні.

Вважаємо, що подальше вдосконалення конституційно-правових засад екологічних інвестицій в Україні можливо реалізувати шляхом формування ефективної, несуперечливої, стабільної, прозорої законодавчої бази в сфері застосування екологічних інвестицій та дотримання конституційних гарантій, оскільки невідповідності, протиріччя в ній та регулярна зміна негативно впливає як на діяльність інвесторів, так й на екологічну безпеку держави. Реалізацію даного шляху можна розпочати з заповнення прогалин чинного

законодавства, як то: закріплення в Законі України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 року № 1560-XII понять «екологічні інвестиції», «екологічний інвестиційний проект», а також внесення відповідних доповнень у ст.1-2 «Про інвестиційну діяльність» № 1560-XII від 18 вересня 1991 року [10], ст.5 Закону України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» № 1116-IX від 17 грудня 2020 року [16], які на практиці узгодять між собою вказані нормативно-правові акти та полегшать правовий механізм застосування екологічних інвестицій регламентований законами України.

Впевнені, що дані зміни - це ще один важливий крок щодо реалізації принципу відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, а також забезпечення, шляхом застосування економічних інвестицій, екологічної безпеки як обов'язку, який держава на себе взяла.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 08.05.2023).
2. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. К.: Ваіте, 2021. 528 с.
3. Конституційне право України: навчальний посібник / О. Г. Остапенко, В. В. Сергієнко. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 260 с.
4. Конституційне право України : Підручник. 11-е видання: (присвячене 30-ій річниці заснування юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет») перероблене та доповнене. Ужгород : ПІК-У, 2023. 536 с.
5. Конституційне право України: прагматичний курс : навч. посіб. / М. В. Афанасьєва, Ю. Ю. Бальцій, Ю. Д. Батан та ін. ; за заг. ред. М. В. Афанасьєвої, А. А. Єзерова ; тех. ред. Ю. Д. Батан. Одеса : Юридична література, 2017. 256 с.
6. Конституційній Суд України: офіційний веб-сайт. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka/16> (дата звернення: 08.05.2024).
7. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19> (дата звернення: 08.05.2023).
8. Григорецька І.І. Правове регулювання відновлювальної енергетики: європейський та україн-

ський підходи. *Морська безпека та оборона*. 2023. № 1. С. 9-15.

9. Вінник О.М. Інвестиційне право: навч. посібник. 2-ге вид., перероб. та доп. К. : Правова єдність, 2009. 616 с.

10. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1560-12> (дата звернення: 08.05.2024).

11. «Зелені» інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст / кер. проекту К. Маркевич ; наук. конс. В. Сіденко. Київ: Заповіт, 2019. 316 с.

12. Андрєєва Н. М, Мартинюк О.М. Сучасні аспекти екологізації інноваційної діяльності України в умовах трансформації вітчизняної економіки. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. 2014. № 3 (3). С. 65-68.

13. Тихенко В.С., Жулавський А.Ю. Науково-методичний підхід до типологізації екологічних інвестицій. *Вісник Сумського державного університету*. 2014. № 4. С. 21-28.

14. Аніщенко В.О. До питання щодо удосконалення теоретико-методологічних засад екологічного інвестування. *Актуальні проблеми економіки*. 2007. № 8 (74). С. 175-183.

15. Швець М. Правове регулювання «зелених» інвестицій в Україні: окремі аспекти. *Бізнес і права*

людини в Україні: проблеми та рішення під час війни й повоєнного відновлення: *Збірник матеріалів III-го Всеукраїнського конкурсу наукових робіт*. За заг. ред. Устименка В.А.; ред.-упоряд. Санченко А.Є. Київ: Компанія «ВАІТЕ», 2024. 422 с.

16. Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні : Закон України від 17.12.2020 № 1116-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1116-20> (дата звернення: 08.05.2023).

17. Про альтернативні джерела енергії : Закон України від 20.02.2003 № 555-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/555-15> (дата звернення: 08.10.2023).

*Швець М. О.,
аспірант*

*Інституту права та безпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

*Журавель А. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Інституту права та безпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

ПРАВО НА БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ: СУДОВА ПРАКТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Блащук Т. В., Дробуш І. В.

Право на безпечне довкілля є важливим елементом системи прав людини, однак його реалізація ускладнюється під час воєнних дій. Руйнування природних екосистем, забруднення води, ґрунтів та повітря, а також ослаблення екологічного контролю створюють загрози для довкілля та здоров'я населення. Військові дії знищують об'єкти екологічної інфраструктури, унеможливаючи ефективний моніторинг стану довкілля. Відсутність належних правових механізмів фіксації екологічних злочинів та притягнення винних до відповідальності ускладнює боротьбу з екологічними загрозами.

У статті досліджено основні виклики для забезпечення права на безпечне довкілля у період воєнного стану, розглянуто вплив бойових дій на екологічну ситуацію та особливості судового захисту права людини на безпечне середовище життєдіяльності (довкілля). Проаналізовано механізми фіксації завданої довкіллю шкоди та розглянуто заходи, що сприятимуть запобіганню довготривалим екологічним наслідкам. Особливу увагу приділено питанням доступу до екологічної інформації, ролі судової системи у контролі за дотриманням екологічних прав та необхідності удосконалення адміністративно-правових механізмів у цій сфері.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи правового аналізу. Використано системний підхід для оцінки взаємозв'язку між екологічною безпекою та військовими діями, а також методи аналізу та синтезу для визначення ключових загроз. Формально-правовий підхід застосовано для дослідження судової практики та ефективності чинних механізмів екологічного захисту. Діалектичний метод дозволив розглянути проблему в динаміці, враховуючи зміни у правовому регулюванні внаслідок війни.

Результати дослідження свідчать про необхідність удосконалення правового регулювання екологічної безпеки в умовах війни. Встановлено, що для ефективного захисту права на безпечне довкілля слід посилити державний контроль, впровадити сучасні технології екологічного моніторингу та розширити доступ громадськості до екологічної інформації. Запропоновано заходи для вдосконалення механізмів

судового захисту екологічних прав, а також створення системи фіксації екологічних порушень. Наголошено на необхідності комплексного підходу до відновлення довкілля після війни, що передбачає взаємодію державних органів, судової системи, наукових установ та громадянського суспільства.

Ключові слова: конституційне право на безпечне довкілля, екологічні права, права людини, середовище життєдіяльності, воєнний стан, судова практика, екологічна безпека, екологічні загрози, фіксація екологічних порушень.

Blashchuk T. V., Drobush I. V. The right to a safe environment: judicial practice and implementation features under martial law

The right to a safe environment is a crucial element of the human rights system; however, its implementation becomes significantly more challenging during armed conflicts. The destruction of natural ecosystems, pollution of water, soil, and air, as well as the weakening of environmental oversight, pose serious threats to both the environment and public health. Military actions devastate environmental infrastructure, making effective monitoring of environmental conditions impossible. The lack of proper legal mechanisms for documenting environmental crimes and holding perpetrators accountable further complicates the fight against ecological threats.

The article examines the key challenges in ensuring the right to a safe environment during martial law, analyzing the impact of military actions on the ecological situation and the specifics of judicial protection of environmental rights. It explores mechanisms for recording environmental damage and considers measures aimed at preventing long-term environmental consequences. Special attention is given to access to environmental information, the role of the judiciary in monitoring compliance with environmental rights, and the need to improve administrative and legal mechanisms in this area.

The study is based on general scientific and specialized legal analysis methods. A systematic approach is applied to assess the interconnection between environmental security and military actions, while methods of analysis

and synthesis are used to identify key threats. The formal-legal approach is employed to examine judicial practice and the effectiveness of existing environmental protection mechanisms. The dialectical method allows for an examination of the issue dynamically, considering changes in legal regulation due to wartime conditions.

The study's findings highlight the necessity of improving legal regulation of environmental security during war. It is established that effective protection of the right to a safe environment requires enhanced state oversight, the implementation of modern environmental monitoring technologies, and expanded public access to environmental information. The study proposes measures to strengthen judicial protection mechanisms for environmental rights and to create a system for documenting environmental violations. Emphasis is placed on the need for a comprehensive approach to environmental restoration after the war, involving collaboration between government authorities, the judiciary, research institutions, and civil society.

Key words: *the constitutional right to a safe environment, environmental rights, human rights, living environment, martial law, court practice, environmental safety, environmental threats, recording environmental violations.*

Постановка проблеми. Право на безпечне довкілля є одним із фундаментальних прав людини, гарантованих Конституцією України, однак його реалізація ускладнюється в умовах воєнного стану. Масштабні руйнування промислових об'єктів, викиди небезпечних речовин, забруднення водних ресурсів і ґрунтів створюють екологічні загрози, що можуть мати довгострокові наслідки для здоров'я людини та здоров'я населення. Водночас контроль за станом довкілля послаблюється через зменшення екологічних перевірок, обмежений доступ до інформації та зосередженість державних ресурсів на воєнних потребах.

Попри ці виклики, право на безпечне довкілля не може бути повністю призупинене навіть під час війни, а держава зобов'язана забезпечувати його дотримання. Судова практика підтверджує, що бездіяльність органів влади у сфері екологічної безпеки є порушенням, а міжнародні стандарти, закріплені в Орхуській конвенції та Конвенції Еспо, продовжують діяти. Водночас постає проблема фіксації екологічних злочинів та документування завданої шкоди для подальшого міжнародного судового переслідування країни-агресора. Необхідним є комплексний аналіз законодавчих механізмів захисту екологічних прав, оцінка ефективності судового реагування та розробка правових рішень для посилення екологічної безпеки у кризових умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження, присвячені реалізації права

на безпечне довкілля в умовах воєнного стану, відображають різні аспекти цієї проблематики, зокрема її правове забезпечення, міжнародні стандарти та наслідки військових дій для екологічної безпеки.

Так, Денисенко К. В. у своїй роботі «Проблеми реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в умовах воєнного стану» (2024) [1] розглядає негативний вплив повномасштабного вторгнення російської федерації на стан навколишнього середовища та порушення екологічних прав громадян. Автор наголошує, що масштабні екозлочини, зокрема забруднення ґрунтів, водних ресурсів, знищення природоохоронних територій та використання екологічно небезпечних видів зброї, порушують міжнародні норми, зокрема Конвенцію про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, а також положення Додаткового протоколу до Женевських конвенцій. Відзначається, що об'єктивна оцінка екологічних збитків, завданих війною, можлива лише після завершення бойових дій та проведення комплексного аналізу завданої шкоди.

Альонкін О. у статті «Ensuring the right to a safe environment under martial law» (2024) [2] аналізує правові механізми забезпечення права на безпечне довкілля у воєнний період, зокрема зміни у нормативно-правовій базі України. Автор звертає увагу на складність реалізації цього права в умовах бойових дій, що спричиняє необхідність перегляду та адаптації екологічного законодавства до реалій воєнного часу. Зокрема, вказується на впровадження нових правових актів, спрямованих на документування наслідків воєнних дій для довкілля, спрощення процедур екологічного контролю та врегулювання доступу до екологічної інформації. Автор наголошує, що попри правові гарантії, ефективне забезпечення екологічних прав у воєнний період залишається складним процесом, що потребує удосконалення механізмів державного управління та адаптації чинного законодавства.

Запольський Д. Є. у статті «Поняття «адміністративно-правове забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні»» (2024) [3] розглядає проблематику адміністративно-правового регулювання екологічних прав в Україні, підкреслюючи необхідність удосконалення правової бази та впровадження нових механізмів державного контролю. Автор вказує, що воєнні дії, зокрема руйнування інфраструктури, мінування територій, підлив Каховської ГЕС та забруднення природних ресурсів, значно ускладнюють реалізацію права на безпечне довкілля. Запропоновано комплекс заходів, спрямованих на покращення адміністративно-правового

забезпечення екологічної безпеки, зокрема розширення функцій органів державного управління у сфері довкілля, посилення контролю за забрудненням та інтеграцію міжнародних стандартів у національне законодавство.

Загалом, аналіз наукових джерел підтверджує, що право на безпечне довкілля зазнає суттєвих обмежень у воєнний період через руйнування екосистем, послаблення екологічного контролю та зростання загроз для здоров'я населення. Однак правове регулювання цієї сфери продовжує розвиватися, зокрема через адаптацію екологічного законодавства, вдосконалення адміністративно-правових механізмів та інтеграцію міжнародних стандартів.

Метою статті є аналіз судової практики щодо захисту права на безпечне довкілля в умовах воєнного стану, дослідження особливостей його реалізації та обмежень, спричинених воєнними діями, а також виявлення проблем, що виникають у процесі забезпечення екологічної безпеки. Особлива увага приділяється міжнародним та національним правовим нормам, які регулюють екологічні права громадян, а також ролі судової влади у контролі за їх дотриманням. Важливим завданням є визначення шляхів удосконалення правового регулювання, посилення механізмів відповідальності за екологічні правопорушення та розробка пропозицій щодо ефективного захисту довкілля в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Одне з найважливіших прав, яке гарантує Конституція України [4], – це право кожної людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля, що закріплене в статті 50. Крім того, кожен має право на вільний доступ до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту, а також на її поширення. У разі порушення цього права громадяни мають право на відшкодування завданої шкоди, і така інформація не може бути засекречена.

В період воєнного стану особливо гостро постає питання про те, які саме обмеження конституційних прав є допустимими. Стаття 64 дозволяє вводити такі обмеження, але лише якщо вони виправдані, пропорційні та спрямовані на оборону країни. Зазвичай ідеться про контроль доступу до певної інформації чи зменшення обсягу екологічних перевірок, що може ускладнити повну реалізацію права на безпечне довкілля. Утім, жоден закон не скасовує дію статті 50 і не «ставить її на паузу». Тому загальний принцип збереження безпеки середовища життя людини залишається важливим навіть під час воєнного стану.

Цей принцип прослідковується у рішеннях Конституційного Суду України (КСУ). У Рішенні № 4-р(І)/2024 від 3 квітня 2024 року КСУ [5] зазначив, що право на безпечне довкілля входить до

обов'язків держави щодо екологічної безпеки, і навіть у кризові періоди це право не може бути звужене. Під час війни екологічні катастрофи, спричинені бойовими діями, загрожують населенню. Суд наголосив, що стаття 16 Конституції України зобов'язує державу не лише усунути наслідки екологічних катастроф, а й запобігати їм, документуючи завдану шкоду довкіллю, заподіяної воєнними діями, і подальшого відшкодування збитків.

Україна імплементує норми міжнародних договорів, які формують імперативні стандарти в екологічній сфері. Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) [6] закріплює право громадськості на достовірну інформацію про стан довкілля, участь у нормотворчих процесах і судовий захист. І навіть у період воєнного стану ці положення *de jure* зберігають силу, бо згідно з *pacta sunt servanda* держава має виконувати взяті зобов'язання, хоча воєнна необхідність може частково обмежувати їх реалізацію (*derogation*). Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (Конвенція Еспо) [7] передбачає оцінку впливу на довкілля: попри воєнні дії, її приписи не скасовано, а Україна зобов'язана *ex post* пояснити й обґрунтувати всі тимчасові відступи.

Документи ООН і Ради Європи визнають, що право людини на життя й безпеку тісно пов'язане зі станом довкілля. Це підтверджує справа «Лопес Остра проти Іспанії» № 16798/90 (*Lopez Ostra v. Spain*, рішення від 9 грудня 1994 року) [8]. Європейський суд з прав людини встановив, що робота заводу з очищення відходів спричиняла надмірне забруднення, яке негативно впливало на здоров'я та добробут заявниці, і визнав це порушенням права на приватне й сімейне життя (стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) [9]. Така практика свідчить, що серйозне забруднення або екологічні катастрофи можуть порушувати фундаментальні права людини, а норми, які захищають від цього, є «*jus cogens*» – тобто обов'язковими за будь-яких умов, навіть у період війни. Відтак, держава не може виправдовувати грубе нехтування екологічною безпекою військовими потребами.

Національне законодавство України з охорони довкілля, разом із конституційними нормами та міжнародними договорами, утворює цілісну систему правил. Її мета – зберегти природу та раціонально користуватися її ресурсами.

У цій системі, важливу роль відіграє Закон «Про охорону навколишнього природного середовища» [10]. Він визначає керуючі принципи й цілі державної екополітики і не розпилює сили навіть

за умов воєнного стану, зобов'язуючи виконавчу владу стежити, щоб військові потреби не призводили до тиску на довкілля.

Закон «Про правовий режим воєнного стану» [11] встановлює, якими можуть бути тимчасові обмеження прав і свобод, зокрема в контексті безпеки довкілля. Він дозволяє спрощувати або скеровувати процедури екологічного контролю та доступу до інформації, але не відмінє базових принципів безпеки довкілля.

У сфері екологічного оцінювання діють спеціальні закони, що зобов'язують враховувати потенційний вплив на довкілля [12] та «Про оцінку впливу на довкілля» [12] та «Про стратегічну екологічну оцінку» [13] вимагають аналізу можливих наслідків для природи від різних проєктів і програм. І навіть у період війни ці механізми залишаються необхідними, хоч можуть діяти у скороченому форматі.

Кодекс цивільного захисту України [14] – це ключовий нормативно-правовий акт, що регулює дії держави у разі надзвичайних ситуацій. Він визначає порядок евакуації, проведення рятувальних операцій, фінансування ліквідації наслідків та розмежовує повноваження органів влади.

Підриб греблі Каховської ГЕС російськими військами у червні 2023 року спричинив масштабне затоплення. Кодекс став правовою основою для мобілізації сил Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), евакуації населення, розгортання гуманітарних штабів. В Кодексі передбачено також механізм міжнародної підтримки. Це дозволило залучити ресурси міжнародних партнерів для мінімізації наслідків спричинених росією.

Коли в Україні ввели воєнний стан, у суспільстві швидко поширився вислів «Конституція на паузі». Насправді стаття 64 Конституції лише дозволяє тимчасово обмежувати деякі права і свободи, коли це потрібно для оборони країни. Важливі права, як-от право на життя й недоторканність особи, ніхто не має права скасовувати.

Водночас інші права – наприклад, свободу пересування чи доступ до екологічної інформації – можуть тимчасово звужувати, якщо існує реальна військова потреба. Так, улітку 2022 року в частині Донецької області запровадили обов'язкову евакуацію (розпорядження № 679-2022-р від 2 серпня 2022 р. [15]), яка фактично обмежила конституційне право людини вільно обирати місце проживання (стаття 33). Уряд пояснював такий крок необхідністю вберегти людей від обстрілів і полегшити роботу рятувальним службам, яким не довелося би рятувати цивільних у зоні активних бойових дій. Формально Конституція залишається чинною, та в подібних обставинах вона «ставиться на паузу» в окремих аспектах, коли

пріоритет віддають безпеці та потребам оборони.

У період війни держава змушена обмежувати доступ до інформації про руйнування критичної інфраструктури. Це не лише засіб захисту стратегічних об'єктів, а й спосіб запобігти повторним ударам. Однак така секретність має і зворотний ефект – місцеві жителі залишаються без життєво важливої інформації про стан водопостачання, енергомереж та тепломереж. Як наслідок, люди змушені орієнтуватися на чутки, що підвищує рівень тривоги та невизначеності.

Жителі прифронтових зон часто не мають доступу до актуальних даних щодо безпечності джерел питної води, термінів відновлення електропостачання або масштабів руйнування теплових систем. Через відсутність комунікації багато хто не встигає підготуватися до зимових холодів або змушений приймати рішення про евакуацію, не маючи повної картини ризиків. У таких умовах люди покладаються на неперевірені джерела, що може призвести до хаосу й додаткових загроз.

Відсутність належного контролю за небезпечними об'єктами може мати катастрофічні наслідки. Наприклад, 21 березня 2022 року ракетний удар по ПАТ «Сумхімпром» спричинив масштабний витік аміаку, що змусило рятувальників евакуювати мешканців та вживати термінових заходів з нейтралізації хімічного забруднення. Через бойові дії екологічні служби не змогли своєчасно оцінити рівень забруднення, а місцеві жителі залишилися без важливої інформації про потенційні ризики. Виконувач обов'язків Міністра захисту довкілля Руслан Стрілець зазначив, що внаслідок обстрілу території ПАТ «Сумхімпром» під загрозою опинилося село Новоселиця, а місцевих жителів закликали використовувати засоби індивідуального захисту та ховатися в укриттях. За його словами, ситуація була під контролем рятувальників, але країна-агресор повинна понести відповідальність за наслідки [16].

Це лише один із багатьох випадків, коли воєнні дії спричиняють масштабні гуманітарні кризи. У 2023 році внаслідок інтенсивних обстрілів Бахмута та Мар'їнки було зруйновано житлові будинки, критичну інфраструктуру та транспортні шляхи. Тисячі мешканців залишилися без електроенергії, водопостачання та опалення в умовах низьких температур, які подекуди сягали -10°C . Волонтери та рятувальники змушені були організувати пункти обігріву, доставляти теплий одяг і засоби для виживання. Відсутність чіткої координації відновлювальних робіт і нестача оперативної інформації ускладнювали ситуацію, створюючи додаткові санітарні та епідеміологічні загрози [17].

Водночас органи місцевого самоврядування зобов'язані фінансувати та реалізовувати заходи,

спрямовані на ліквідацію наслідків руйнування критичної інфраструктури, управління відходами та охорону довкілля. Їхня бездіяльність у цьому питанні може становити загрозу екологічній безпеці та бути підставою для судового втручання. Суди вже розглядали справи, в яких органи місцевого самоврядування ухилялися від виконання екологічних зобов'язань. У рішенні від 11 вересня 2024 року у справі № 400/10642/23 [18] суд визнав протиправною бездіяльність міської ради, яка не забезпечила фінансування програми поводження з побутовими відходами, попри завершення її строку дії.

Ця справа підтверджує, що екологічні зобов'язання залишаються чинними незалежно від завершення програм чи зміни політичних пріоритетів. Ігнорування цих зобов'язань порушує законодавство та загрожує довкіллю й здоров'ю населення. У воєнний час знижується контроль за екологічними порушеннями, а відновлення критичної інфраструктури відкладається.

Рішення суду підтверджує, що навіть за надзвичайних обставин екологічне право зберігає чинність, а бездіяльність влади може бути визнана протиправною. Цей прецедент доводить, що навіть під час війни держава зобов'язана забезпечувати екологічну безпеку, а економічні чи адміністративні труднощі не виправдовують системного нехтування правом громадян на безпечне довкілля.

Воєнні дії завдають непоправної шкоди довкіллю, і це потребує належної фіксації. Руйнування очисних споруд, забруднення водних ресурсів і ґрунтів токсичними речовинами мають бути задокументовані для подальших судових розглядів. Відповідно до міжнародного права, навмисне знищення природного середовища може бути кваліфіковане як воєнний злочин. Римський статут Міжнародного кримінального суду у статті 8(2)(b) (iv) [19] визначає воєнним злочином здійснення нападу, якщо відомо, що він спричинить широкомасштабну, довготривалу та серйозну шкоду природному середовищу, яка буде надмірною порівняно з очікуваною військовою перевагою. Додатково, Протокол I до Женевських конвенцій у статті 35(3) [20] прямо забороняє використання методів війни, які мають на меті або можуть спричинити серйозну шкоду довкіллю. Фіксація таких випадків є необхідною для подальшого судового переслідування держави-агресора та отримання компенсацій за завдані екологічні втрати. В Україні процес збору доказів екологічних злочинів здійснює Державна екологічна інспекція та спеціальні комісії при військових адміністраціях, що є важливим для міжнародного правосуддя та притягнення винних до відповідальності.

Нинішня нормативно-правова база України не забезпечує достатньої конкретизації щодо

відновлення екологічної безпеки у постконфліктний період, що створює суттєві прогалини у правовому регулюванні цієї важливої галузі. З метою усунення виявлених недоліків доцільно внести зміни до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», де, крім загальних положень про екологічний моніторинг, слід встановити чіткі процедури проведення перевірок безпосередньо на місцях. Як приклад, доцільно передбачити обов'язок військових адміністрацій систематично фіксувати рівень забруднення повітря, водних об'єктів та ґрунтових ресурсів у зонах активних бойових дій із подальшим публічним розкриттям відповідних звітів, а також створення спеціалізованих комісій, уповноважених координувати заходи з ліквідації наслідків воєнних дій для довкілля та залучати необхідне фінансування. Аналогічно, Кодекс цивільного захисту України вимагає доповнення розділом, що регламентує евакуацію населення у разі виникнення ризиків, пов'язаних із масовим викидом шкідливих речовин або іншими надзвичайними екологічними ситуаціями, спричиненими військовими діями.

Ефективність судового захисту екологічних прав громадян безпосередньо залежить від можливості застосування механізмів колективного позовного процесу, що має бути закріплено у Господарському процесуальному кодексі. Таке регулювання дозволить громадським організаціям, органам місцевої влади або об'єднанням громадян спільно пред'являти позови до суб'єктів, дії яких призводять до масового забруднення довкілля. Водночас, розширення статті 441 Кримінального кодексу України [21] з метою конкретизації відповідальності за умисне або свідомо недбале створення довготривалих екологічних загроз у результаті військових операцій сприятиме більш адекватному кримінальному переслідуванню відповідних правопорушень.

Для забезпечення міжнародної юридичної відповідальності держави-агресора доцільним є інтеграція українського законодавства з міжнародними стандартами у сфері захисту довкілля. Залучення Європейського суду з прав людини та Міжнародного кримінального суду до процесу відшкодування збитків дозволить кваліфікувати дії агресора як екоцид. У цьому контексті необхідно встановити обов'язок для українських слідчих органів систематично збирати та документувати докази екологічної шкоди відповідно до міжнародних стандартів, а також розробити процедури передачі цих даних до компетентних міжнародних інстанцій, що сприятиме пришвидшенню розгляду справ.

Невирішена проблема бездіяльності державних органів у сфері екологічного захисту вимагає розробки ефективних механізмів фінансового

забезпечення заходів з відновлення довкілля. З метою цього доцільно внести зміни до Закону України «Про місцеве самоврядування» [22], передбачивши створення цільових екологічних фондів, з яких фінансуватимуться заходи з ліквідації наслідків забруднення, а також встановити обов'язкову частку бюджетних коштів, спрямованих на відновлення екологічного балансу. До того ж, передбачення штрафних та дисциплінарних санкцій для посадових осіб, які систематично не виконують свої зобов'язання у цій сфері, стане додатковим стимулом для ефективного управління екологічними ризиками.

Нарешті, забезпечення реального захисту населення від негативного впливу на довкілля вимагає створення державного реєстру екологічних втрат і внесення відповідних змін до Цивільного кодексу України, що дозволить громадянам оперативно фіксувати випадки забруднення та шкоди здоров'ю. Запровадження спрощеної процедури подання колективних позовів і механізму автоматичного нарахування штрафів або пені за невідшкодування завданої шкоди забезпечить прозорість і дієвість компенсаційних заходів, що в свою чергу зробить право на безпечне довкілля більш реальною гарантією для кожного громадянина.

Висновки і пропозиції. Право на безпечне довкілля є одним із фундаментальних прав людини, гарантованих Конституцією України та міжнародними угодами, зокрема Орхуською конвенцією та Конвенцією Еспо, Цивільним кодексом України. Однак у період воєнного стану його реалізація зазнає суттєвих обмежень через бойові дії, руйнування екосистем, спрощення екологічного контролю та обмеження доступу до інформації. Масштабні екологічні злочини, включаючи забруднення води, ґрунтів, атмосферного повітря, знищення природно-заповідних територій, вимагають системного реагування як на національному, так і на міжнародному рівні.

Судова практика демонструє, що екологічні права не можуть бути повністю обмежені навіть у період воєнного стану. Рішення Конституційного Суду України № 4-р(І)/2024 підтверджує обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку навіть за умов війни. Водночас національні суди вже розглядали справи, пов'язані з порушенням екологічного законодавства органами місцевого самоврядування, що свідчить про актуальність судового контролю у цій сфері.

Негативні наслідки війни для довкілля підкреслюють необхідність запровадження додаткових правових механізмів захисту екологічних прав. Одним із ключових напрямів є вдосконалення законодавчої бази

Для забезпечення міжнародної юридичної відповідальності держави-агресора необхідно

посилити співпрацю з міжнародними судами, зокрема Європейським судом з прав людини та Міжнародним кримінальним судом, з метою фіксації та кваліфікації екологічних злочинів як екоциду. Крім того, доцільним є вдосконалення механізму документування екологічних правопорушень та створення окремих інституцій, відповідальних за збір і передачу доказів міжнародним правовим інстанціям.

Важливо також посилити фінансування екологічних ініціатив, спрямованих на відновлення довкілля. Для цього пропонується внести зміни до Закону України «Про місцеве самоврядування», передбачивши створення цільових екологічних фондів для фінансування заходів з ліквідації наслідків війни. Додатково слід встановити обов'язкову частку бюджетних коштів, спрямованих на екологічну безпеку, та запровадити санкції для посадових осіб, які ігнорують свої обов'язки у цій сфері.

Отже, право на безпечне довкілля має залишатися пріоритетом навіть в умовах війни. Його захист вимагає комплексного підходу, що включає вдосконалення законодавства, посилення судового контролю, запровадження ефективних адміністративно-правових механізмів та міжнародно-правову кваліфікацію екологічних злочинів. Лише завдяки комплексним заходам можна забезпечити екологічну безпеку громадян та відновити довкілля після завершення бойових дій.

Література

1. Денисенко К. В. Проблеми реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 323-327. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.57>
2. Альонкін О. Забезпечення права на безпечне довкілля в умовах воєнного стану. *Foreign trade: economics, finance, law*. 2024. Т. 134, № 3. С. 15-25. [https://doi.org/10.31617/3.2024\(134\)02](https://doi.org/10.31617/3.2024(134)02)
3. Запольський Д. Є. Поняття «Адміністративно-правове забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні». *State and Regions. Series: Law*. 2023. № 4. С. 325-331. <https://doi.org/10.32782/1813-338x-2023.4.51>
4. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
5. Рішення КСУ ПС № 4-р(І)/2024 від 3 квітня 2024 року № 3-18/2023(39/23, 95/23). URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/4-ri2024>
6. Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що

стосуються довкілля : Закон України від 06.07.1999 № 832-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/832-14#Text>

7. Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 25.02.1991 № 995_272. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_272#Text

8. European Court of Human Rights, Chamber, Judgment (Merits and Just Satisfaction), López Ostra v. Spain, App. No. 16798/90, 09/12/1994, ECLI:CE:ECHR:1994:1209JUD001679890

9. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр#Text>

10. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

11. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

12. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>

13. Про стратегічну екологічну оцінку : Закон України від 20.03.2018 № 2354-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text>

14. Кодекс цивільного захисту України : Кодекс України від 02.10.2012 № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>

15. Про проведення обов'язкової евакуації населення Донецької області : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 02.08.2022 № 679-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-2022-р#Text>

16. Руслан Стрілець: Окупанти влаштували хімічну атаку на Сумщину – Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України – офіційний сайт*. URL: <https://mepg.gov.ua/ruslan-strilets-okupanty-vlashtuvaly-himichnu-ataku-na-sumshynu-2/>

17. Усні свідчення Ольги Данілової (6 лютого 2023 року) - ДОКМ | Донецький обласний краєзнавчий музей. *Донецький обласний краєзнавчий музей | Офіційний сайт*. URL: <https://muzeu-dokm.pp.ua/usni-svidchennya-olgy-danilovoyi-vid-6-lyutogo-2023-roku.html>

18. Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 11 вересня 2024 року у справі № 400/10642/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121576080>

19. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

20. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (укр/рос) : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

21. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

22. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 17.12.2024).

Блащук Т. В.,
orcid.org/0000-0002-0605-1920
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Інституту права імені І. Малиновського
Національного університету
«Острозька академія»,
Експерт Центру досконалості імені Жана Моне
програми Еразмус+ «Хаб європейських рішень»
Національного університету «Острозька
академія»

Дробуш І. В.,
orcid.org/0000-0002-0006-8676
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
Інституту права імені І. Малиновського
Національного університету
«Острозька академія»

СЕСУАЛЬНІ ДОМАГАННЯ: ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ПРОФІЛАКТИКА

Ковальова О. В.

Метою статті є дослідження особливостей відповідальності за вчинення сексуального домагання на підставі аналізу новел законодавства, а також можливих складових профілактики даного правопорушення.

На підставі аналізу поняття та ознак сексуального домагання відповідно до положень Стамбульської конвенції та національного законодавства зроблено висновок про відповідність останнього європейським стандартам.

Охарактеризовано форми сексуального домагання та наведено орієнтовний перелік дій в межах кожної із них, з окремим фокусом уваги на використання електронних комунікацій.

Звернуто увагу на доцільність приведення складу правопорушення, передбаченого статтею 173-7 КУпАП, у відповідність до визначення сексуального домагання, закріпленого в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», зокрема в контексті настання адміністративної відповідальності також за фізичну форму сексуального домагання.

Наголошено на доцільності розробки та затвердження методичних рекомендацій для правоохоронців та правників з питань кваліфікації та документування сексуального домагання, зокрема відмежування його від кримінальних правопорушень, які посягають на статеву свободу та статеву недоторканість особи, а також від булінгу (цькування) сексуальної форми.

Акцентовано увагу на важливості комплексного підходу до запобігання та протидії сексуальним домаганням, який має включати вжиття заходів, спрямованих на профілактику сексуальних домагань. Підкреслено важливість окремих складових профілактики сексуальних домагань, в тому числі роз'яснення алгоритмів реагування осіб, які зазнають сексуального домагання, та його свідків, з фокусом уваги на важливість документування та збереження доказів такої поведінки.

Ключові слова: сексуальні домагання, вербальна форма, невербальна форма, фізична форма, адміністративна відповідальність, профілактика.

Kovalova O. V. Sexual harassment: responsibility and prevention

The purpose of the article is to study the peculiarities of liability for sexual harassment based on the analysis of legislative innovations and possible components of prevention of this offense.

Based on the analysis of the concept and signs of sexual harassment in accordance with the provisions of the Istanbul Convention and national legislation, the author concludes that the latter complies with European standards.

The author characterizes the forms of sexual harassment and provides an indicative list of actions within each of them, with a special focus on the use of electronic communications.

Attention is drawn to the expediency of bringing the offense under Article 173-7 of the Code of Administrative Offenses in line with the definition of sexual harassment enshrined in the Law of Ukraine "On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men", in particular in the context of administrative liability for the physical form of sexual harassment.

The author emphasizes the expediency of developing and approving methodological recommendations for law enforcement officers and lawyers on the qualification and documentation of sexual harassment, in particular, its distinction from criminal offenses that infringe on sexual freedom and sexual inviolability of a person, as well as from sexual bullying (harassment).

The author emphasizes the importance of a comprehensive approach to preventing and combating sexual harassment, which should include taking measures aimed at preventing sexual harassment. The importance of individual components of sexual harassment prevention is emphasized, including explanation of algorithms for responding to sexual harassment and its witnesses, with a focus on the importance of documenting and preserving evidence of such behavior.

Key words: sexual harassment, verbal form, non-verbal form, physical form, administrative responsibility, prevention.

Актуальність дослідження. Більшість жінок в Європі в певний момент свого життя піддавалися тій чи іншій формі небажаної сексуальної

уваги або домагань [1]. Результати дослідження 2021 року у 15 країнах світу свідчать, що 78% жінок зазнавали домагань у громадських місцях [2]. Результати оприлюдненого у 2019 р. опитування щодо добробуту й безпеки жінок в Україні свідчать, що майже половина (49%) жінок віком від 15 років стверджує, що зазнала сексуального домагання [3, с.4]. Частка жінок у ЄС, які стверджують, що вони зазнали сексуального домагання, становить 55% і варіюється від 24% у Болгарії до 81% у Швеції. Рівень поширеності в Польщі й Румунії (32%) нижчий, ніж в Україні [3, с.27]. На нашу думку, в даному контексті наведені дані свідчать не тільки про поширеність сексуальних домагань, а й про рівень їх толерування, а також обізнаності щодо наявних механізмів протидії.

Половина (50%) постраждалих жінок в Україні нікому не розповідала про свій найсерйозніший інцидент сексуального домагання після того, як це сталося. А ті постраждали, що розповідали, вирішили поговорити з другом/подругою або членом сім'ї, замість того, щоб звернутися до поліції або відповідної служби чи організації [3, с.5]. На нашу думку, частково це можна пояснити тим, що станом на 2019 рік відповідальність за вчинення сексуальних домагань не була передбачена в національному законодавстві, хоча Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» містив визначення сексуальних домагань, яке на той час було обмежено виключно наявністю відносин трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування. Слід зазначити, що лише близько третини жінок у ЄС, які стикалися з сексуальними домаганнями, зазнали цього на роботі [4], що свідчить про необхідність більш широкого тлумачення даного поняття. ГРЕВІО (група експертів Ради Європи, відповідальна за моніторинг виконання Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (далі - Стамбульська конвенція) у своєму огляді 2022 року наголосила, що сексуальні домагання не обмежуються робочим місцем або сім'єю і можуть мати місце в різних контекстах [5, с.114].

Цікаво, що в 1989 році Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок зазначив про сексуальні домагання в своїй Загальній рекомендації №12, з фокусом уваги саме на сферу праці, тобто використовував вузький підхід [6, с.12]. В 1999 році в Загальній рекомендації №24 цей Комітет зазначав, що дівчатка молодшого і підліткового віку частіше зазнають сексуальних домагань з боку більш старших чоловіків і членів сім'ї [6, с.24],

отже розширив своє бачення сексуальних домагань, що в цілому прослідковується і в подальших рекомендаціях, в яких йде мова про ризики сексуальних домагань в транспорті [6, с.258], в навчальних закладах і за її межами [6, с.246], в спорті [6, с.297].

Українські дослідники звертали увагу як на необхідність більш широкого підходу до тлумачення сексуальних домагань (переважно в контексті охоплення не лише відносин підпорядкування, а і відносин між колегами [7, с.74], а також між незнайомими людьми [8, с.129]), так і на необхідність встановлення відповідальності за сексуальні домагання, хоча їх думки щодо виду юридичної відповідальності розділились. Так, Левченко К. [9, с.7-8], Руфанова В. [10, с.129-131], Гурковська К., Мороз О. [11, с.321], Рямзіна А. [12, с.181] зазначали про необхідність криміналізації сексуальних домагань. В свою чергу, Дудоров О. та Письменьський Є. висловлювали сумнів у тому, що кримінально-правовими або принаймні тільки кримінально-правовими засобами варто реагувати на дії, описані в ст. 40 Стамбульської конвенції [13, с.310-318]. Дубенко О. та Постол О. пропонували передбачити адміністративну відповідальність за сексуальні домагання, які не мають насильницьких ознак та не пов'язані з проникненням у тіло іншої особи [14, с.69].

Новим поштовхом для наукових дискусій стала ратифікація Стамбульської конвенції, яка активізувала діяльність щодо приведення національного законодавства у відповідність до її положень. Слід зазначити, що в Стамбульській конвенції наголошено, що сторонам дозволено самостійно обирати, будуть вони відносити сексуальні домагання до кримінального права чи застосовуватимуть адміністративні або інші правові санкції, але при цьому вони мають забезпечити наявність у законодавстві положень щодо сексуальних домагань [15, с.131-132]. Станом на 2022 рік згідно звіту ГРЕВІО Албанія, Андорра, Франція, Мальта, Португалія, Сербія, Іспанія, Туреччина та Франція мають окремий склад злочину «сексуальні домагання», який передбачає кримінальне покарання; Фінляндія, Італія, Монако, Чорногорія та Нідерланди включають сексуальні домагання до більш широких кримінальних злочинів. При цьому Фінляндія, Італія та Чорногорія одночасно охоплюють деякі дії, типові для сексуальних домагань, іншим законодавством, яке передбачає некримінальні санкції [5, с.115].

В 2024 році було прийнято закон [16], яким зокрема змінено визначення поняття «сексуальне

домагання» та передбачено настання адміністративної відповідальності за його вчинення (ст.173-7 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП).

Огляд останніх досліджень. Питанням відповідальності за сексуальне домагання присвячені наукові праці таких вчених як Гурковська К., Дубенко О., Дудоров О., Левченко К., Мороз О., Письменьський Є., Постол О., Рямзіна А., Руфанова В. та ін. Проте більшість із них були присвячені науковим пошукам в цій царині до прийняття змін до законодавства з метою його наближення до положень Стамбульської конвенції. Питання адміністративної відповідальності за сексуальні домагання у світлі сучасного законодавства розглядалися Іщенко-Ладною Т. [17], яка дослідила сутність сексуальних домагань як протиправного діяння, а також питання настання адміністративної відповідальності. При цьому окремі аспекти відповідальності за сексуальні домагання залишились поза увагою науковиці, а питання профілактики не розглядалися.

Метою цієї статті є дослідження особливостей відповідальності за вчинення сексуального домагання на підставі аналізу новел законодавства, а також можливих складових профілактики даного правопорушення.

Виклад основних положень. Стамбульська конвенція визначає сексуальні домагання як «будь-яку форму небажаної вербальної, невербальної або фізичної поведінки сексуального характеру, метою або наслідком якої є порушення гідності особи, зокрема шляхом створення залякувального, ворожого, принизливого або образливого середовища» [15, с.32]. Майже ідентичне визначення сексуальних домагань міститься в Глосарії і тезаурусі ґендерної рівності EIGE [18]. Аналіз даного визначення дозволяє виокремити наступні ознаки сексуального домагання: 1) небажаність поведінки для особи, яка зазнає домагання, тобто її має нав'язувати правопорушник; 2) може вчинятись у вербальній, невербальній, фізичній формі; 3) поведінка має сексуальний характер; 4) діяння повинні мати на меті або своїм наслідком порушення гідності особи; 5) може супроводжуватись створенням залякувального, ворожого, принизливого або образливого середовища. Оновлене в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначення «сексуальне домагання» наразі містить в собі всі з наведених характерних ознак, отже в цілому відповідає положенням Стамбульської конвенції.

При цьому звертає увагу, що статтею 173-7 КУпАП передбачено настання адміністративної відповідальності лише за вербальну та невербальну форми сексуальних домагань, фізична форма сексуальних домагань не охоплюється даним складом правопорушення. Можна припускати два варіанти такого підходу: 1) правова прогалина; 2) передбачення того, що фізична форма сексуальних домагань має тягнути настання кримінальної відповідальності. Однак, слід врахувати наступне: 1) окремі прояви сексуальних домагань фізичної форми (наприклад, дотики до тіла, обійми, масаж плечей тощо), не охоплюються будь-яким складом правопорушення, передбаченого Кримінальним кодексом України; 2) кримінальна відповідальність настає за діяння, які посягають на статеву свободу та статеву недоторканість особу, а об'єктом сексуальних домагань є честь та гідність особи; 3) кримінальна відповідальність передбачена переважно за дії, які мають характер насильства або примушування (мова йде про особу, яка досягла віку згоди), а не домагання, які за своєю суттю є проявом дискримінації. Отже, схилиємось до думки, що в даному контексті мова має йти саме про правову прогалину.

Цілком погоджуючись з думкою Іщенко-Ладної Т. про те, що можуть виникнути проблемні питання, пов'язані з кваліфікацією протиправних дій особи [17, с.147], лише частково поділяємо думку авторки про те, що фізичні дотики, обійми, притискання без згоди особи й інші дії сексуального характеру, які не посягають на статеву свободу та статеву недоторканність особи та які включають фізичний контакт можна також частково зарахувати й до невербальних домагань [17, с.147]. На наш погляд, слід передбачити настання адміністративної відповідальності за сексуальні домагання фізичної форми у разі, якщо вони не посягають на статеву свободу та статеву недоторканість особи. Це сприятиме уникненню відповідальності у разі, якщо сексуальне домагання має виключно фізичний характер, зокрема не супроводжується жестами або рухами тіла, проте не охоплюється жодним складом кримінальних правопорушень.

Окремої уваги в контексті відповідальності за сексуальні домагання потребує можливий перелік діянь, які підпадають під ту чи іншу форму, який звісно не може бути вичерпним.

Так, *вербальна форма* - це слова або звуки, які висловлює або промовляє правопорушник: наприклад, жарти, запитання, зауваження, які можуть висловлюватися в усній або письмовій

формі [15, с.132]. Вербальні сексуальні домагання включають недоречні та образливі з точки зору статі коментарі, жарти або запитання щодо зовнішнього вигляду або приватного життя особи. Вони можуть також включати погрози, принизливі вислови та образи сексуального спрямування; нетактовні запитання щодо приватного життя або обговорення зовнішності людей [19]; звернення до дорослої людини як до дівчинки, хлопчика, ляльки, крихітки; свист на когось, тваринні вигуки; сексуальні коментарі про тіло людини; коментарі чи натяки сексуального характеру; переведення робочих дискусій на сексуальні теми; анекдоти чи історії на сексуальну тематику; розпитування про сексуальні фантазії чи вподобання; особисті запитання про сексуальне життя; звуки поцілунків, виття та плямкання губами; сексуальні коментарі про одяг людини; неодноразові запрошення на побачення людини, яка не зацікавлена в цьому; поширення чуток про особисте сексуальне життя людини [20].

Невербальна форма - це будь-яка комунікація з боку правопорушника без застосування слів або звуків: наприклад, вираз обличчя, рухи руками або знаки [15, с.132]. Невербальні форми сексуальних домагань можуть включати демонстрацію або надсилання матеріалів і зображень сексуального характеру; неоднозначні жести; неприємні погляди; непристойне оголення в присутності іншої людини; нав'язливі візити; спостереження [19]; сексуальні жести руками або за допомогою рухів тіла; демонстрація візуальних образів сексуального характеру; дарування особистих подарунків; підморгування; облизування губ; розглядання людини з ніг до голови [20].

Фізична форма стосується будь-якої поведінки сексуального змісту, до неї також можуть належати ситуації контакту з тілом постраждалої особи [15, с.132]. Фізичні сексуальні домагання включають небажаний фізичний контакт - обійми, погладжування частин тіла або порушення особистого простору людини [19]; масаж шиї або плечей; дотики до одягу, волосся чи тіла людини; поцілунки, поплескування; торкання або тертя в сексуальному плані навколо іншої людини; притискання до іншої людини [20].

Адміністративна відповідальність має наставати в тому числі у разі вчинення сексуального домагання з використанням електронних комунікацій. ГРЕВІО в 2021 році акцентувала увагу, що під визначення сексуальних домагань в Інтернеті підпадає наступна поведінка за допомогою цифрових засобів: 1) поширення оголених або

сексуальних зображень (світлин чи відео) без згоди особи або погрози поширення таких зображень, в тому числі «порнопомста»; 2) зйомка, виготовлення або закупівля зображень або відео інтимного характеру без згоди особи, а також виготовлення зображень або відео без згоди особи, де обличчя або тіло людини накладається поверх обличчя або тіла іншої людини на фото або відео порнографічного характеру («fake pornography» або дїпфейки, коли такі зображення створюються за допомогою штучного інтелекту); 3) експлуатація, примус і погрози, тобто примусовий секстинг, сексуальні вимагання, погрози зґвалтування, сексуалізований або гендерно обумовлений доксинг, видавання себе за іншу особу та аутинг; 4) сексуалізоване знуцання, залякування сексуального характеру, поширення чуток про сексуальну поведінку, розміщення сексуалізованих коментарів під світлинами або постами, видавання себе за постраждалу та поширення матеріалів сексуального характеру або сексуальні домагання до інших, що впливає на репутацію та/або засоби до існування особи, або «аутинг» особи без її згоди з метою залякування, погрози та бодішеймінгу; 5) кіберфлешинг, який полягає у надсиланні небажаних зображень сексуального характеру через додатки для знайомств або обміну повідомленнями, за допомогою текстових повідомлень або технологій Airdrop чи Bluetooth [21, с.11]. Вважаємо, що з використанням електронних комунікацій може бути вчинена як вербальна (голосові повідомлення, повідомлення, електронні листи тощо), так і невербальна (емоджі, відео з жестами, рухами тіла тощо) форми сексуального домагання.

Стамбульська конвенція не передбачає обов'язковості настання шкоди здоров'ю постраждалих осіб. Отже, стаття 173-7 КУпАП має формальний склад правопорушення. В контексті документування даного виду правопорушень, крім визначення форми домагань, має значення те, що дії: 1) є умисними; 2) вчинені проти бажання особи; 3) є образливими, принизливими; 4) мають сексуальний характер.

При цьому поведінка має бути образливою чи принизливою не лише з суб'єктивної точки зору, але й з точки зору «розумної людини» (або «поза розумним сумнівом»), тобто слід враховувати її сприйняття сторонньою (незацікавленою) особою. При цьому доцільно враховувати культурний аспект. Так, опитування у семи європейських країнах демонструє, що французи, британці та фіні мають нижчу межу толерантності порівняно

з німцями та датчанами. Найбільші відмінності виникають у гуморі. Коли чоловіки жартують із жінкою з сексуальним підтекстом, це турбує лише кожного шостого (17%) данців. Серед німців (35%) і шведів (38%) принаймні кожен третій був би обурений. Найбільше проблем у тих, хто розповідає образливі анекдоти, у Великобританії (69%) і Фінляндії (67%) [22].

Суттєвою характеристикою сексуальних домагань є те, що вони небажані. Саме небажаний характер поведінки відрізняє сексуальні домагання від дружньої поведінки, компліментів тощо. Хорошим емпіричним правилом є те, що коментарів щодо зовнішнього вигляду людей на сучасному робочому місці краще уникати [23]. При цьому небажана не означає «недобровільна». Потерпіла особа може дати згоду або погодитися на певну поведінку та брати в ній активну участь, навіть якщо вона є образливою, особливо якщо вона перебуває у матеріальній, службовій чи іншій залежності від правопорушника. Така залежність, наряду з повторністю, наразі становить кваліфікований склад сексуального домагання як адміністративного правопорушення.

Місце вчинення сексуального домагання не має значення для його кваліфікації, тобто такі дії можуть відбуватись як в публічному (на роботі, в громадських місцях, закладах освіти, розважальних закладах, транспорті, тощо), так і в приватному просторі (вдома, в гостях, тощо).

Також слід пам'ятати, що відповідно до ч.2 ст.9 КУпАП адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності. Тому кваліфікація сексуальних домагань потребує особливої уваги в контексті відмежування перш за все від кримінальних правопорушень. Задля забезпечення уникнення кримінальної відповідальності винних осіб важливо посилити підготовку правоохоронців та правників з питань відмежування сексуальних домагань від кримінальних правопорушень, які посягають на статеvu свободу та статеvu недоторканість особи. Крім того, важливим є відмежування сексуальних домагань від сексуальної форми булінгу (цькування).

Навчання фахівців має також охоплювати питання комунікації з постраждалими особами з метою запобігання їх повторній і вторинній віктимізації, а також наявні заходи захисту та підтримки для осіб, які зазнали сексуальних домагань. Доцільно підготувати методичні рекомендації для

суддів, прокурорів, поліцейських та адвокатів, які ґрунтуватимуться на спільних підходах кваліфікації та документування сексуальних домагань.

Мета адміністративної відповідальності полягає поміж іншим в запобіганні адміністративним правопорушенням, виявленні й усуненні причин та умов, які сприяють їх вчиненню. Щодо вжиття заходів для запобігання сексуальних домагань на робочому місці слід згадати про рекомендації CEDAW до 9-ої періодичної доповіді України, зокрема доцільність:

- проведення регулярних трудових інспекцій та ґендерних експертиз компаній;
- розробки системи подачі скарг, яка забезпечить ефективний доступ постраждалих осіб до відшкодування шкоди [24].

Стандарти ЄС передбачають, що внутрішні або зовнішні консультаційні послуги повинні надаватися як постраждалим особам, так і роботодавцям. Такі послуги повинні включати інформацію про способи адекватного реагування на випадки сексуальних домагань на роботі та про доступні засоби правового захисту. Посадові особи, які можуть контактувати з постраждалими особами, мають проходити спеціалізоване навчання [25].

В контексті профілактики сексуальних домагань в громадських місцях слід звернути увагу на положення Резолюції 2177 (2017), яка закликає держави-члени Ради Європи:

- прийняти та активно впроваджувати політику нульової терпимості до насильства щодо жінок у громадському просторі, забезпечуючи помітну присутність достатньої кількості поліцейських, які навчені допомагати постраждалим від насильства, а також шляхом регулювання та контролю за споживанням наркотиків та алкоголю на заходах із високим ризиком заворушень та насильства;
- започатковувати та підтримувати інформаційно-просвітницькі кампанії щодо необхідності запобігання та боротьби з сексуальним насильством і домаганнями в громадських місцях, включаючи кампанії, які спрямовані спеціально на чоловіків, а також кампанії, які закликають свідків насильства реагувати та втрутитися [26].

Результати міжнародного дослідження щодо домагань у громадських місцях свідчать, що 86% свідків домагань у громадських місцях не знають, як діяти в такій ситуації. Тому слід поширювати інформацію про алгоритм реагування осіб, які зазнають сексуального домагання, а також стратегії втручання осіб, які стали свідками цього. У партнерстві з неурядовою організацією Hollaback! бренд L'Oréal Paris запустив

програму Stand Up з метою навчити, як протидіяти домаганням у громадських місцях. Схвалена експертами програма навчання, базується на методології «5Д»: «Direct» - діяти прямим втручанням, «Distract» - діяти на відволікання, «Delegate» - долучати інших, «Document» - документувати, «Delay» - допомогти згодом. Застосовуючи ці тактики, можна ефективно й безпечно протидіяти домаганням у громадських місцях з метою створення безпечного, інклюзивного простору для всіх [27]. Доцільно також сприяти поширенню інформаційно-просвітницьких кампаній (наприклад, #ЯНеБоюсьСказати та #MeToo) та інформації про успішні випадки захисту інтересів постраждалих осіб та притягнення до відповідальності кривдників.

Під час профілактичної роботи з населенням важливо: 1) роз'яснювати форми та прояви сексуальних домагань; 2) наголошувати на протиправності цього діяння та інформувати про відповідальність за його вчинення; 3) акцентувати увагу на наслідках сексуальних домагань як для потерпілої особи, так і суспільства в цілому; 4) формувати нульову толерантність до будь-яких проявів сексуальних домагань та небайдужість до осіб, які їх зазнали; 5) інформувати про права осіб, які зазнали сексуального домагання, зокрема право на відшкодування матеріальних збитків та моральної шкоди, завданих унаслідок сексуальних домагань; 6) поширювати контакти безоплатної правничої, а також психологічної допомоги для постраждалих осіб; 7) роз'яснювати алгоритм реагування осіб, які зазнають сексуального домагання, та його свідків, з фокусом уваги на важливість документування та збереження доказів такої поведінки.

Висновки. Розширення закріпленого у національному законодавстві поняття сексуального домагання та доповнення КУпАП нормою, яка передбачає настання адміністративної відповідальності за його вчинення, є важливим кроком наближення національного законодавства до положень Стамбульської конвенції та складовою формування нульової толерантності до будь-яких проявів дискримінації та насильства. Проте доцільно привести склад правопорушення, передбаченого статтею 173-7 КУпАП, у відповідність до визначення сексуального домагання, закріпленого в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», зокрема передбачити настання адміністративної відповідальності також за фізичну форму сексуального домагання.

Невідворотність відповідальності осіб, які вчиняють сексуальні домагання, та належний захист прав та інтересів постраждалих осіб залежить зокрема від рівня підготовки фахівців, зокрема поліцейських, суддів, адвокатів. Тому доцільно розробити та затвердити методичні рекомендації з питань кваліфікації та документування сексуальних домагань, а також включити дані питання до програм підготовки та підвищення кваліфікації правоохоронців та правників.

Система запобігання та протидії сексуальним домаганням має передбачати комплексний характер та включати крім притягнення до відповідальності кривдників, дієві механізми надання допомоги та підтримки постраждалим особам, а також вжиття заходів, спрямованих на профілактику сексуальних домагань.

Література

1. Bullying and sexual harassment at the workplace, in public spaces, and in political life in the EU. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/604949/IPOL_STU\(2018\)604949_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/604949/IPOL_STU(2018)604949_EN.pdf).
2. Факти та статистика. URL: <https://www.standup-international.com/ua/uk/facts>.
3. Добробут і безпека жінок. Дослідження насильства над жінками в Україні. Проведено під керівництвом ОБСЄ. Україна. Результати дослідження. 2019. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf.
4. Proposal for a Directive Of The European Parliament And Of The Council on combating violence against women and domestic violence. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0105>.
5. Mid-term Horizontal Review of GREVIO baseline evaluation reports. URL: <https://rm.coe.int/prems-010522-gbr-grevio-mid-term-horizontal-review-rev-february-2022/1680a58499>.
6. Загальні рекомендації, ухвалені Комітетом ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок №1-37. URL : <https://surl.li/anyrrh>.
7. Кісілюк Е. М. Кримінально-правова протидія сексуальним домаганням. Актуальні проблеми кримінального права: тези доп. X Всеукр.наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (м. Київ, 22 листопада 2019 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 73-77.
8. Руфанова В. М. Сексуальні домагання як форма ґендерно зумовленого насильства. Прикарпатський юридичний вісник.2021. Вип. 5. С. 128-132.
9. Левченко К.Б. Конвенція Ради Європи із запо-

бігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами ратифікована. що далі? *Сучасний стан та перспективи розвитку системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі в умовах глобальних викликів сьогодення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8 липня 2022 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 5-11.*

10. Руфанова В. М. Сексуальні домагання як форма ґендерно зумовленого насильства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. 5. С. 128-132. URL : http://pju.nuoua.od.ua/v5_2021/24.pdf.

11. Гурковська К. А., Мороз О. Б. Проблеми реалізації положень Стамбульської конвенції у національному законодавстві України з протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 319-322.

12. Рямзіна А. Ю. Удосконалення суб'єктного складу сексуальних домагань щодо жінок у сфері праці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2022. Вип. 72: ч. 2. С. 179-183.

13. Dudorov O., Pysmensky Y. Sexual Sphere : Thin Line between Freedom and Crime. *The Lawyer Quarterly*. 2019. P. 299 - 318.

14. Дубенко О., Постол О. Імплементация положень Стамбульської конвенції в контексті притягнення кривдників до відповідальності та зміни їх насильницької моделі поведінки. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_1/11.pdf.

15. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e>.

16. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція): Закон України № 3733-IX від 22 травня 2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3733-20#Text>.

17. Іщенко-Ладна Т. Адміністративна відповідальність за сексуальні домагання в Україні у світлі

сучасного законодавства. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 3. С. 144-152. URL: <https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/897>.

18. Сексуальні домагання. URL: <https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1212>.

19. Види насильства. URL: <https://1547.ukc.gov.ua/dovidkova-informatsiya/protydiya-nasylstva-z-oznakoyu-stati/vydy-nasylstva/>.

20. What is Sexual Harassment. URL : <https://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/whatish.pdf>.

21. Загальна рекомендація ГРЕВІО № 1 щодо цифрового виміру насильства стосовно жінок. URL: <https://rm.coe.int/grevio-2021-20-first-general-recommendation-ukr/1680a4ad92>.

22. Sexuelle Belästigung gegenüber Frauen: Wo fängt sie an und wo hört sie auf? URL: <https://yougov.de/international/articles/19588-sexuelle-belastigung-gegenuber-frauen-wo-fangt-sie>.

23. Sexism at work: how can we stop it? URL: https://eige.europa.eu/publications-resources/toolkits-guides/sexism-at-work-handbook/part-1-understand/what-sexual-harassment?language_content_entity=en.

24. Concluding observations on the ninth periodic report of Ukraine. URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/UKR/CO/9&Lang=en.

25. Directive (EU) 2024/1385 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 on combating violence against women and domestic violence. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1385/oj>.

26. Putting an end to sexual violence and harassment of women in public space: Resolution 2177 (2017). URL: <https://pace.coe.int/en/files/23977/html>.

27. StandUp : запобігання домаганням у громадських місцях. URL: <https://www.standup-international.com/ua/uk/>.

Ковальова О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
професор кафедри адміністративної
діяльності поліції
Одеського державного університету
внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ДИСКРЕЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Білих І. В.

У статті досліджено теоретико-правова природа дискреційних повноважень органів публічної адміністрації. Визначено, що дискреційні повноваження є важливим інструментом гнучкого прийняття рішень у межах, визначених законодавством, що дозволяє ефективно адаптувати управлінську діяльність до будь-яких надзвичайних обставин. Проаналізовано історичне походження поняття «дискреція», етимологічні та доктринальні аспекти, а також ключові підходи до його розуміння у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі.

Зазначено, що дискреційні повноваження можуть становити потенційну загрозу при здійсненні державного управління, що потребує обмеження їх правом.

Розглянуто норми права, які регулюють дискреційні повноваження в Україні, зокрема в положеннях Конституції України, Кодексу адміністративного судочинства та інших законодавчих актів. Акцентовано увагу на міжнародному досвіді, зокрема судовій практиці Європейського суду з прав людини та рекомендаціях Ради Європи.

Висвітлено проблеми, пов'язані з реалізацією дискреційних повноважень, серед яких ризики перевищення повноважень, суб'єктивність під час прийняття рішень органами публічного адміністрування, недостатність механізмів контролю та юридична невизначеність. Автором підкреслено значущість прозорості, обґрунтованості та пропорційності під час прийняття рішень у межах дискреційних повноважень для уникнення корупції, зловживань і дискримінації.

На підставі проведеного дослідження надано рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання, запровадження чітких процедур та стандартів прийняття рішень, а також посилення механізмів судового, адміністративного та громадського контролю. Визначено, що належне використання дискреційних повноважень сприятиме підвищенню ефективності державного управління, зниженню соціальної напруги та зміцненню довіри громадян до публічної адміністрації.

Ключові слова: дискреційні повноваження, дискреція, органи публічного адміністрування, державна влада, правове регулювання, прозорість, контроль.

Bilykh I. V. The concept of discretionary powers of public administration bodies: theoretical and legal aspect

The article examines the theoretical and legal nature of discretionary powers of public administration bodies. It is determined that discretionary powers are an important tool for flexible decision-making within the limits established by law, which allows for effective adaptation of management activities to any emergency circumstances. The author analyzes the historical origin of the concept of "discretion", its etymological and doctrinal aspects, as well as key approaches to its understanding in the national and foreign scientific literature.

It is noted that discretionary powers may pose a potential threat in the exercise of public administration, which requires limiting them by law.

The author analyzes the legal provisions governing discretionary powers in Ukraine, in particular, the provisions of the Constitution of Ukraine, the Code of Administrative Procedure and other legislative acts. The author emphasizes international experience, in particular, the case law of the European Court of Human Rights and recommendations of the Council of Europe.

The author highlights the problems associated with the exercise of discretionary powers, including the risks of abuse of power, subjectivity in decision-making by public administration bodies, insufficient control mechanisms and legal uncertainty. The author emphasizes the importance of transparency, reasonableness and proportionality in decision-making within the scope of discretionary powers in order to avoid corruption, abuse and discrimination.

Based on the study, the author provides recommendations for improving legal regulation, introducing clear procedures and standards for decision-making, and strengthening the mechanisms of judicial, administrative and public control. It is determined that the proper use of discretionary powers will contribute to improving the efficiency of public administration, reducing social tension and strengthening public confidence in public administration.

Key words: discretionary powers, discretion, public administration bodies, public authority, legal regulation, transparency, control.

Постановка проблеми. Дискреційні повноваження є одним із ключових елементів діяльності органів публічного адміністрування, що надають їм можливість діяти на власний розсуд у межах, визначених законодавством. В умовах демократичного суспільства ці повноваження сприяють ефективному виконанню управлінських функцій, адаптації до змінних обставин і врахуванню індивідуальних особливостей конкретних ситуацій. Водночас реалізація дискреційних повноважень вимагає чітких механізмів контролю з метою уникнення зловживань владою.

Україна є демократичною державою, в якій народ реалізує своє право на управління країною шляхом обрання представників влади. За таких умов на перший план виходить необхідність чіткого регулювання взаємовідносин між фізичними та юридичними особами, органами державної влади й місцевого самоврядування. Ми погоджуємося з думкою тих авторів, які вважають що питання дискреційних повноважень включає в себе зміну повноважень та функцій органів публічної влади, а також їх обґрунтування щодо підходів регулювання суспільних відносин в процесі реалізації вказаних повноважень [1, с. 137]. За таких умов стає можливим налагодження відносин між органами публічної влади і фізичними, юридичними особами.

Дискреційні повноваження є одним із ключових в діяльності органів публічного адміністрування, що надають їм можливість діяти на власний розсуд у межах, визначених законодавством. В умовах демократичного суспільства ці повноваження сприяють ефективному виконанню управлінських функцій, адаптації до змінних обставин тощо. У контексті публічного адміністрування це право, надане органу влади ухвалювати рішення в межах законодавства, коли: закон передбачає можливість вибору між кількома варіантами дій; відсутні чітко визначені норми чи правила для конкретного випадку; орган має враховувати обставини конкретної справи, які виходять за межі типових ситуацій.

Дискреційні повноваження відрізняються від чітко регламентованих, оскільки надають суб'єктам владних повноважень можливість застосовувати професійне судження та враховувати доцільність у межах правових норм.

Однак реалізація дискреційних повноважень супроводжується низкою проблем. По-перше, існує ризик перевищення повноважень або зловживання владою через відсутність чітких меж. По-друге, суб'єктивність рішень, що ухвалюються

в межах реалізації дискреційних повноважень, може призводити, зокрема, до дискримінації. По-третє, відсутність достатньої кількості прозорих механізмів контролю ускладнює виявлення порушень та притягнення до відповідальності. Крім того, недостатня обізнаність громадян щодо принципів реалізації дискреційних повноважень може породжувати недовіру до органів публічного адміністрування.

Отже, хоча дискреція є важливим інструментом для забезпечення ефективного управління, вона вимагає належного правового регулювання, чітких механізмів контролю та прозорості для уникнення потенційних зловживань і забезпечення довіри громадян до влади.

Стан дослідження проблеми. Загальні проблеми та актуальність дослідження проблем теорії та практики реалізації дискреційних повноважень органів публічної влади знайшли широке відображення у вітчизняній правовій науці у роботах: В.Б. Авер'янова, Н.А. Бааджи, Ю.Г. Барабаша, В.М. Бевзенко, М.І. Бойчука, В.М. Венгера, О.В. Ільницького, В.А. Колесник, А.Є. Краковської, Д.А. Красовської, Р.В. Сінельніка, Х.М. Тримбашевської та інших науковців. Однак, залишається частково дослідженим поняття дискреційних повноважень органів публічного адміністрування, яке розкриває відносини між органами публічної влади та фізичними, юридичними особами.

Актуальність проблематики дискреційних повноважень органів публічного адміністрування обумовлена їхнім впливом на ефективність державного управління, захист прав громадян і забезпечення верховенства права. Відповідно актуальними питаннями у контексті нашого дослідження стають: гнучкість державного управління та публічного адміністрування в надзвичайно складних умовах сьогодення; баланс між законністю та доцільністю; запобігання корупції та зловживанням; захист прав громадян; вектор на євроінтеграційний контекст; суспільна довіра до органів державної влади. Відповідно виникає необхідність у дослідженні обраної тематики, яка зумовлена потребою у вдосконаленні правового регулювання, створенні механізмів контролю та підвищенні прозорості дій органів державної влади, що забезпечить ефективно й справедливо управління в інтересах суспільства.

Мета і завдання дослідження. Метою даної наукової роботи є аналіз поняття дискреційних повноважень, їх юридичної характеристики, а також визначення ролі й значення в системі публічного адміністрування загалом.

На основі зазначеної мети наукової статті можна визначити такі завдання:

1) обґрунтування необхідності дослідження поняття дискреційних повноважень як правової категорії, визначення їх основних ознак та особливостей;

2) обґрунтування необхідності аналізу юридичної характеристики дискреційних повноважень;

3) обґрунтування необхідності визначити роль дискреційних повноважень у публічному адмініструванні та проаналізувати їх вплив на ефективність управлінських рішень;

4) сформулювати висновки та рекомендації щодо використання дискреційних повноважень.

Виклад основного матеріалу. На початку нашого наукового дослідження вважаємо за необхідне визначити зміст поняття «дискреція», що надасть даній науковій роботі логічності та послідовності. Словник іншомовних слів надає визначення поняття «дискреція» як «вирішення посадовою особою чи державним органом певного питання на власний розсуд» [2, с. 183]. Разом з тим етимологія говорить нам про те, що поняття «дискреція» походить від латинського слова «discretion», що перекладається як «розподіл». Цікавою є думка про переклад французького слова «discretionnaire», що означає той, що залежить від власного розсуду [3, с. 195].

Вважаємо за необхідне звернути увагу на доктринальні підходи до визначення поняття «розсуд» («дискреція»). Так у своїх наукових роботах Ю.Г. Барабаш зазначає, що для сучасного розуміння відповідної категорії потрібно звернутися до її англійського варіанта «discretion», що перекладається як «здоровий глузд» або ж «свобода розсуду» [4, с. 50]. У свою чергу, вітчизняний дослідник Р.В. Сінельнік тлумачить поняття «дискреційна влада» як надання вищим органам виконавчої влади, судам та іншим органам повноважень діяти на власний розсуд залежно від обставин як у рамках закону, так і поза ними [5, с. 65]. Автор вказує на міру визначеності повноважень суб'єкта владних повноважень та межі дозволеності відходу від визначеного порядку. Цікавою є позиція вищезазначеного поняття у науковому доробку В.Б. Авер'янова, який стверджує, що «дискреційна влада» - це спосіб реалізації публічної влади, за яким відповідний суб'єкт влади (орган чи посадова особа) застосовує надані йому в межах закону повноваження на власний розсуд, без необхідності узгодження в будь-якій формі своїх дій з іншими суб'єктами [6, с. 195]. Цю наукову позицію підтримує В.М. Венгер і вважає, що

визначальним є не стільки внутрішня мотивація суб'єкта владних повноважень, хоча й вона значною мірою впливає на ухвалення рішення, скільки необов'язковість погодження такого рішення не тільки з іншими особами, але й з об'єктивними явищами, в тому числі й правом [7, с. 49].

Наукові погляди щодо дискреційних повноважень мають місце і в наукових працях зарубіжних учених. Так, французький учений Г. Бребан вважає, що дискреційні повноваження, які означають свободу адміністрації оцінювати ситуації й ухвалювати щодо них рішення, надають адміністрації простір у здійсненні вибору між вільними рішеннями. Вона має право діяти або не діяти, а коли вона діє, то може вибирати один або кілька з можливих варіантів поведінки [8, с. 483]. Найбільш вдалою та цікавою, на наш погляд, є вислів австрійського економіста Ф. фон Гаска, який вважав, що «дискреція - це шпарина, через яку може втекти свобода кожної людини» [9, с. 218]. Отже, з огляду на те, що дискреційні повноваження можуть становити потенційну загрозу при здійсненні державного управління, відповідно виникає необхідність у обмеженні їх правом.

Варто зазначити, що нормативно-правові акти вищої юридичної сили, зокрема закони, не надають детального тлумачення поняття «дискреційні повноваження». Це зумовлено його новизною, складністю розуміння та труднощами у правильному практичному застосуванні. У законодавстві України сутність вказаного поняття впливає з положень окремих законодавчих актів і судової практики. Так, до основних джерел, що розкривають зміст дискреційних повноважень можна віднести наступні. У першу чергу, це Конституція України, у тексті якої поняття «дискреційні повноваження» прямо не зазначені, однак принципи верховенства права (стаття 8) і законності (стаття 19) створюють основу для визначення меж дискреції [10].

Кодекс адміністративного судочинства України (далі - КАСУ). У частині 2 статті 2 КАСУ зазначено, що суд повинен перевіряти, чи діяли суб'єкти владних повноважень на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України, а також з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано [11]. Тобто мова йде про те, що суд повинен перевірити чи не було в діях суб'єкту владних повноважень перевищення дискреції як такої.

Водночас фрагментарно поняття дискреційних повноважень згадується в контексті судового контролю за рішеннями, діями або бездіяльністю

органів влади в Законі України «Про центральні органи виконавчої влади», який визначає повноваження центральних органів виконавчої влади, серед яких є і можливість самостійного ухвалення рішень у межах компетенції [12].

Однак чинний підзаконний нормативно-правовий акт, а саме мова йде про методологію проведення антикорупційної експертизи, затверджену Міністерством юстиції України в наказі «Про затвердження методології проведення антикорупційної експертизи», визначив поняття дискреційних повноважень, як сукупності прав і обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, які дозволяють на власний розсуд визначати вид і зміст управлінського рішення або вибирати з кількох варіантів управлінських рішень, передбачених нормативно-правовим актом або проєктом нормативно-правового акта [13].

У практиці Європейського суду з прав людини поняття дискреційних повноважень використовується для аналізу дій держав у межах їхнього «права на розсуд» (*margin of appreciation*). Це поняття впливає на національне законодавство через ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Також поняття «дискреційних повноважень» розглядається в Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи № R(80)2 щодо здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами, прийнятих на засіданні 11 березня 1980 року. Вони визначають дискреційні повноваження («discretionary power») як такі, що надають адміністративному органу певну свободу у прийнятті рішень, надаючи йому право вибору серед кількох законних варіантів того, яке рішення є найбільш прийнятним («Council of Europe», 1980 рік) [14]. Таким чином, для визначення та аналізу дискреційних повноважень у законодавстві України необхідно враховувати адміністративні, конституційні норми, судову практику та міжнародні стандарти.

Водночас на підставі аналізу вищезазначених норм національного законодавства можна виокремити такі ознаки, притаманні поняттю «дискреційні повноваження»: 1) є особливим правом суб'єкта владних повноважень; 2) реалізація розсуду обмежується чинними нормами та відповідними принципами права; 3) стосується прийняття рішень (здійснення дій або утримання від прийняття рішень чи виконання конкретних дій); 4) розсуд використовується відповідно до мети, з якою був наданий.

У сукупності вищезазначені ознаки складають юридичну характеристику дискреційних повноважень, яка передбачає: гнучкість у прийнятті рішень, особливо в умовах швидких змін або кризових ситуацій, необхідно оперативно приймати рішення; є обмеженою законодавством, тобто дискреційні повноваження не є абсолютними, органи влади зобов'язані діяти в межах, визначених законом, і не перевищувати свої повноваження; рішення, прийняті в межах дискреції, повинні бути обґрунтованими, відповідати принципам справедливості та пропорційності.

Роль дискреційних повноважень у діяльності органів публічного адміністрування впливає на ефективність управління у цілому в державі. Дискреційні повноваження сприяють швидкому та гнучкому реагуванню на суспільні виклики, тобто дозволяють органам влади враховувати особливості кожної справи, що забезпечує індивідуальний підхід. Сучасний світ швидко змінюється через економічні кризи, збройні конфлікти, глобальні виклики (зокрема, пандемії, війна), що вимагає від органів влади оперативного ухвалення рішень. Дискреційні повноваження дозволяють враховувати специфіку кожної ситуації, проте відсутність належного регулювання може призводити до помилок або перевищення повноважень.

Також дискреція забезпечує поєднання юридичної визначеності та гнучкості в управлінських рішеннях, що забезпечує баланс між законністю та доцільністю прийняття конкретного рішення. Вона дозволяє уникати надмірного формалізму в ситуаціях, що вимагають нестандартного підходу.

Разом з тим відсутність прозорих механізмів контролю за дискреційними повноваженнями створює умови для корупції та неправомірних рішень. Це підриває довіру громадян до державних інституцій. Чітке та обґрунтоване використання дискреційних повноважень є запорукою довіри громадян до публічної адміністрації. Помилки чи зловживання під час їх реалізації можуть призводити до соціальної напруги та конфліктів в середині країни загалом.

У контексті нашого дослідження також вважаємо за необхідне вказати на виклики та ризики, пов'язані з дискреційними повноваженнями. По-перше, це може бути можливість зловживання правом зі сторони суб'єктів владних повноважень. Відсутність чітких механізмів контролю може призвести до перевищення повноважень або корупційних дій. По-друге, це ризик, пов'язаний із суб'єктивним підходом при прийнятті рішень уповноваженим органом влади, тобто

мається на увазі прийняття рішень на основі особистого судження, що може спричинити дискримінацію. По-третє, у якості виклику, пов'язаному з дискреційними повноваженнями, може виступати юридична невизначеність, тобто громадяни можуть зіткнутися з труднощами у передбаченні рішень органів влади. Така невизначеність виникає через відсутність чітких правил або критеріїв для реалізації дискреційних повноважень, що створює труднощі у прогнозуванні результатів управлінських рішень. Наприклад, суб'єктивний підхід посадових осіб до оцінки обставин може призводити до ухвалення різних рішень у схожих ситуаціях. Це підриває довіру громадян до органів публічної адміністрації, породжує відчуття несправедливості та нерівності перед законом. Крім того, юридична невизначеність може спричинити збільшення кількості судових спорів, оскільки громадяни звертаються до суду для захисту своїх прав і оскарження дискреційних рішень. Для подолання цього виклику необхідно розробити чіткі методичні рекомендації, стандарти прийняття рішень та забезпечити прозорість дій органів державної влади.

Висновки. Дискреційні повноваження органів публічного адміністрування є важливим інструментом для забезпечення ефективності управлінських рішень. Вони дозволяють адаптувати дії зазначених органів до конкретних обставин, водночас потребуючи чітких механізмів контролю. Правильне використання дискреції сприяє підвищенню рівня довіри до державних органів, забезпечуючи баланс між гнучкістю, законністю та суспільними інтересами.

Однак реалізація дискреційних повноважень потребує дотримання принципів прозорості, обґрунтованості та пропорційності. Запровадження чітких процедур, методичних рекомендацій і стандартів допоможе уникнути зловживань, забезпечуючи рівне ставлення до усіх громадян. Крім того, важливим є забезпечення контролю за діяльністю органів влади через механізми судового, адміністративного та громадського нагляду. Це дозволить підвищити ефективність державного управління, знизити ризики юридичної невизначеності та зміцнити довіру суспільства до органів публічного адміністрування.

Література

1. Тримбашевська Х.М. Питання дискреційних повноважень органів публічної влади в Україні. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2022. № 1.14. С. 137-141.

2. Словник іншомовних слів / С.П. Бибик, Г.М. Сюта. Х.: Консум, 2006. 380 с.

3. Юридична енциклопедія. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана. 2001. Т. 2 : К-М. 792 с.

4. Барабаш Ю.Г. Дискреційні повноваження вищих органів влади: правова природа та умови ефективного застосування. *Університетські наукові записки*. 2007. № 4 (24). С. 49-54.

5. Сінельник Р.В. Дискреційні повноваження президента України в контексті проведення конституційної реформи. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2009. № 1. С. 62-68.

6. Авер'янов В.Б. Дискреційна влада. Юридична енциклопедія: у 6 т. Т. 2. К.: Українська енциклопедія, 1999. 744 с.

7. Венгер В.М. Обмеження дискреційних повноважень як складова принципу верховенства права. *Наукові записки. Юридичні науки*. 2013. С. 49-54.

8. Резанов С. А. Використання дискреційних повноважень в діяльності органів державного управління. *Форум права*. 2009. № 1. С. 480-483.

9. Гаєк Ф.А. Конституція свободи / Ф.А. Гаєк; [пер. з англ. М. Олійника, А. Королишина]. Львів: Літопис. 2002. 290 с.

10. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.12.2024.).

11. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 20.12.2024.).

12. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (дата звернення: 20.12.2024.).

13. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи: Наказ Міністерства юстиції України від 24.04.2017 р. № 1395/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17#Text> (дата звернення: 20.12.2024.).

14. Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R (80) 2 of the Committee of Ministers Concerning the Exercise of Discretionary Powers by Administrative Authorities [Digital source]. URL: <https://rm.coe.int/16804f22ae> (дата звернення: 20.12.2024.).

*Білих І. В.,
ад'юнкт*

*Одеського державного університету
внутрішніх справ*

РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ОПЕРАТИВНОГО ПРАЦІВНИКА ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Дьорова О. М.

Метою статті є дослідження ролі психологічної підготовки оперативного працівника під час виконання службових повноважень в умовах воєнного стану. Проблема психологічної підготовки поліцейських є професійно значущою, адже від рівня готовності залежить не тільки ефективність виконання службових обов'язків, але й їх власна безпека. Особливо, в умовах воєнного стану психологічна підготовка набуває особливої актуальності. Сучасні виклики зумовлюють необхідність поглибленого дослідження проблемних питань психологічної підготовки оперативного працівника під час виконання службових повноважень. Результати проведеного анонімного анкетування підтверджують важливу роль психологічної підготовки оперативного працівника під час несення служби.

Важливо визначити у процесі дослідження рівень психологічної підготовки у поліцейського на теперішній час, а особливо, які негативні чинники впливають на оперативного працівника під час виконання службових обов'язків та які шляхи вирішення проблемних питань. Для цього, нами було проведено анонімне анкетування оперативних працівників НПУ України. Окремі результати опитування говорять про те, що для успішного виконання службових обов'язків оперативним працівникам необхідно приділити увагу розвитку таких якостей як впевненість в собі, наполегливість, самовдосконалення, цілеспрямованість та інше. На нашу думку, їх розвиток можливий на тренінгах під час проходження професійної підготовки на заняттях психологічної підготовки, яка в свою чергу, має бути багаторівневою та максимально адаптивною до умов близьких до сучасних викликів.

Системні заняття сприятимуть: виробленню психологічної стійкості у оперативного працівника; подолання тривожності; покращення здатності швидко та якісного виконання завдань; оптимізації навичок щодо своєчасного вжиття заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю; налаштуванню до проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій у екстремальних умовах тощо.

Ключові слова: поліцейський, оперативний працівник, психофізична готовність, психологічна підготовка, воєнний стан, заходи примусу.

Dorova O. M. The role of psychological training of an operational officer in the performance of duty under martial law

The purpose of the article is to study the role of psychological training of an operational officer in the performance of duty under martial law. The problem of psychological training of police officers is professionally significant, since not only the efficiency of performance of official duties, but also their own safety depends on the level of readiness. Especially in the context of martial law, psychological training becomes especially relevant. Modern challenges necessitate an in-depth study of the problematic issues of psychological training of an operational officer in the performance of his/her duties. The results of the anonymous survey confirm the important role of psychological training of an operational officer during service.

It is important to determine in the course of the study the level of psychological training of a police officer at the present time, and especially what negative factors affect an operational officer during the performance of his/her duties and what are the ways to solve problematic issues. For this purpose, we conducted an anonymous survey of operational officers of the National Police of Ukraine. Some results of the survey indicate that in order to successfully perform their duties, operatives need to pay attention to the development of such qualities as self-confidence, perseverance, self-improvement, determination, etc. In our opinion, their development is possible in training sessions during professional training at psychological training classes, which, in turn, should be multi-level and as adaptive as possible to the conditions close to modern challenges.

Systematic training will help to: develop psychological resilience in an operative; overcome anxiety; improve the ability to perform tasks quickly and efficiently; optimize skills in taking timely measures to eliminate threats to life and health; prepare for operational and search activities and investigative (detective) actions in extreme conditions, etc.

Key words: police officer, operational officer, psychophysical readiness, psychological training, martial law, coercive measures.

Постановка проблеми та її актуальність.

Психологічна підготовка відіграє важливу роль у діяльності всіх працівників та підрозділів Національної поліції України. Не дивлячись на те, що стандартна освітня доктрина підготовки здобувачів у закладах вищої освіти системи МВС України зорієнтована на несення служби у мирний час, кількість поліцейських, які потребують психологічної підготовки, на нашу думку, зростає кожного дня. Оперативні працівники під час виконання службових завдань постійно перебувають у складних умовах. Застосовуючи такі заходи примусу, як: 1) фізичний вплив (сила); 2) застосування спеціальних засобів; 3) застосування вогнепальної зброї, що передбачені Законом України «Про Національну поліцію України» [1], поліцейський повинен перебувати у такій психофізичній готовності, аби його дії сприяли охороні прав і свобод людини, попередженню та запобіганню правопорушень, та й в цілому належно виконувати широке коло обов'язків.

Тим більше, у зв'язку із активними реформацийними процесами, викликаними запровадженням воєнного стану в Україні, на поліцейських покладено значно ширший спектр повноважень, що супроводжується психологічним та фізичним навантаженням. Відповідно, успіх у діяльності фахівця забезпечується лише за умови організації систематичної психологічної підготовки у підрозділах. Однак, на практиці рівень психологічної підготовленості не зовсім відповідає сучасним викликам. Підтвердженням цього є результати анонімного анкетування щодо визначення проблемних аспектів психофізичної готовності відносно працівників кримінальної поліції. Так, нами було розроблено ряд питань, які включають визначення стану психологічної вогневої, фізичної та стрілецької готовності оперативного працівника під час виконання службових обов'язків. Деякі результати опитування, що стосуються психологічної підготовки поліцейського проаналізуємо у даній статті.

Тож, вбачаємо проблему недостатньої психофізичної підготовленості оперативних працівників до виконання завдань, що негативно відображається на результатах службової діяльності. Негативні аспекти результатів діяльності оперативних працівників підсилюють необхідність детального дослідження як психофізичної підготовки поліцейських в загальному, так і визначення ролі психологічної підготовки оперативного працівника під час виконання службових повноважень у тому числі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні положення психологічної підготовки поліцейських в цілому та й на сучасному етапі досліджували ряд таких науковців як: С.С. Вітвіцький, Н.І. Клименко, О.М. Мердова, О.М. Пасько, Л.М. Прудка, О.М. Цільмак, Н. Ярема та інші.

Колектив дослідників В.П. Остапович, В.Г. Бабенко, Л.А. Кирієнко, І.І. Пампура вдало окреслили особливості підготовки поліцейського до застосування заходів фізичного впливу [2], наголошуючи на методах і прийомах психологічної підготовки особового складу. На їх думку, слід акцентувати увагу на систематичних прийомах і способах розвитку психологічної готовності й стійкості до впливу психотравмуючих факторів [2].

Удосконалення організації психологічної підготовки поліцейських до перебування в умовах бойової обстановки та виконання бойових (спеціальних) завдань досліджувала Н.О. Білевич, яка дійшла висновку, що психологічна підготовка особового складу до перебування в умовах бойової обстановки та виконання бойових (спеціальних) завдань починається в першу чергу із фахової підготовки самих психологів, оволодіння ними необхідними для цього знаннями та навичками, а також удосконалення здатності надавати потрібну теоретичну інформацію та формувати необхідні якості та уміння у особового складу [3].

Я.С. Пономаренко [4] досліджувала психологічну стійкість до стресу у поліцейських в умовах війни, акцентуючи увагу на тому, що своєчасна психологічна підготовка поліцейських має вирішальне значення у підвищенні стійкості до стресу та зменшення його наслідків у майбутньому [4].

Однак, попри інтенсивне збільшення кількості наукових досліджень, присвячених проблемним питанням психологічної підготовки поліцейських Національної поліції України, актуальність вивчення ролі психологічної підготовки оперативного працівника під час виконання службових повноважень залишається.

Тож, метою цієї статті є дослідження ролі психологічної підготовки оперативного працівника під час виконання службових повноважень в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні, на оперативних працівників, та й на поліцейських Національної поліції в загальному, покладено дуже відповідальне завдання, яке, зумовлене особливостями службової діяльності, а саме:

- постійна загроза життю та здоров'ю;
- безперервна нервово-психологічна напруга;

– підвищений рівень відповідальності щодо прийняття критично важливих рішень;
– ускладнені умови виконання повноважень (ненормований робочий день, брак ресурсів та брак часу тощо).

З.Р. Кісіль та Р.-В. В. Кісіль зазначають, що професійний стрес у працівників Національної поліції України спричинений різноманітними за своєю природою детермінантами, однією із домінуючих є специфічні умови професійної діяльності поліцейських. Службова діяльність правоохоронців обумовлюється такими стрес-факторами, як протидія озброєному деліквенту; отримання каліцтва або поранення під час виконання службових завдань; високий рівень відповідальності за прийняте рішення в умовах інформаційної невизначеності; стресогенність та ризик небезпечності здійснюваних функцій; застосування заходів фізичного примусу чи вогнепальної зброї на ураження тощо [5].

Тож, важливо визначити, який рівень психологічної підготовки у поліцейського на теперішній час, які негативні чинники впливають на оперативного працівника під час виконання службових обов'язків, які шляхи вирішення проблемних питань тощо. Для цього, нами було проведено анонімне анкетування оперативних працівників Одеської, Миколаївської, Херсонської областей. Розглянемо результати опитування деяких з них.

Отже, у вищезгаданому дослідженні взяли участь 328 оперативних працівників – поліцейських НП України. Опитувальник включав запитання, що стосувались визначення рівня психофізичної готовності працівників кримінальної поліції до застосування заходів примусу. Тож, для того, аби визначити роль психологічної підготовки оперативного працівника під час виконання службових повноважень в умовах воєнного стану, проаналізуємо деякі результати опитування.

В умовах воєнного стану ефективно виконання службових обов'язків потребує не тільки набуття професійно важливих якостей але й володіння навичками контролю власного стану, підвищення рівня психологічної підготовки поліцейського.

Так, на питання, що є головною складовою успішного виконання службових обов'язків, ми отримали наступні результати (дивись рис. 1.):

а) впевненість у собі – 29%; б) наполегливість – 22%; в) самовдосконалення – 14%; г) цілеспрямованість – 24%; д) інше - 11% (наявність мотивації, законність дій, розум (інтелект), професіоналізм, фінансове забезпечення).

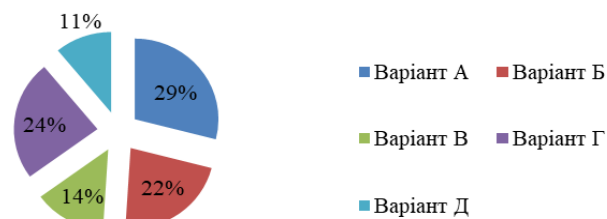

Рис. 1. Головна складова успішного виконання службових обов'язків

Так, відповідно до результатів анкетування, 29% опитаних поліцейських вважає, що впевненість у собі є головною складовою успішного виконання службових обов'язків; 14% респондентів переконані, що це самовдосконалення, ще 22% оперативних працівників зазначили, що це наполегливість; 24% особи відмітили цілеспрямованість. Інші 11% вказали на такі складові як: наявність мотивації, законність дій, розум (інтелект), професіоналізм, фінансове забезпечення. Такі результати говорять про те, що для успішного виконання службових обов'язків оперативним працівникам необхідно приділити увагу розвитку таких якостей як впевненість в собі, наполегливість, самовдосконалення, цілеспрямованість та інше. На нашу думку, їх розвиток можливий на тренінгах під час проходження професійної підготовки на заняттях психологічної підготовки, яка в свою чергу, має бути багаторівневою та максимально адаптивною до умов близьких до сучасних викликів.

Напружений характер професійної діяльності працівників кримінальних підрозділів поліції України, висока відповідальність та психологічна «вартість» результатів їхньої діяльності, наявність невизначеності та інформаційних перевантажень, висока ймовірність виникнення > непередбачених подій, а також загроза їхньому здоров'ю та життю сьогодні являються причинами виникнення різного роду труднощів при здійсненні професійної діяльності в особливих умовах, викликають в особового складу стан напруженості та ставлять під загрозу зриву виконання професійного завдання [6].

На психологічному рівні тривожність відчувається як: напруга, занепокоєність, нервозність, почуття невизначеності, почуття, що загрожує небезпеці, невдачі, неможливість прийняти рішення та відчуття безсилля перед ними тощо [7].

Особливо, виконання службових повноважень поліцейських супроводжується тривожністю у зоні бойових дій. Тож на питання, чи часто у Вас виникає почуття тривоги під час виконання службових обов'язків, ми отримали такі результати (дивись рис. 2.):

а) так, виникає – відповіло 7% оперативних працівників; б) ні, не виникає – відповіли 64% оперативних працівників; в) іноді виникає – відповіли 27% оперативних працівників; г) вагаюся з відповіддю – відповіли 2% оперативних працівників.

Таким чином, виходячи із результатів опитування, ми встановили, що тільки у 7% опитаних оперативних працівників виникає почуття тривоги під час виконання службових обов'язків; 64% респондентів відповіли, що ні, не виникає; 27% опитаних зазначили, що іноді виникає; 2% осіб вагаються з відповіддю. Отже, необхідно спрямувати навчально-формуючі заходи на підвищення психологічної готовності у респондентів в напрямку подолання почуття тривоги під час виконання ними службових обов'язків. Більше того, важливо переглянути засоби реалізації та форми психологічної підготовки працівників кримінальної поліції для несення служби в активній зоні бойових дій.

Рис. 2. Показники частоти почуття тривоги у оперативних працівників під час виконання ними службових обов'язків

Психологічна готовність оперативних працівників до виконання службових обов'язків є особливим станом, який пов'язаний з внутрішнім мотиваційно-ціннісним ставленням до професійної діяльності. Так, на питання, чи вважаєте Ви себе психологічно готовим до виконання службових обов'язків, за результатами опитування оперативних працівників ми отримали результати (дивись рис. 3.):

а) так, вважаю – відповіло 96% оперативних працівників; б) ні, не вважаю – відповіли 1% оперативних працівників; в) іноді вважаю – відповіли 2% оперативних працівників; г) вагаюся з відповіддю – відповіли 1% оперативних працівників.

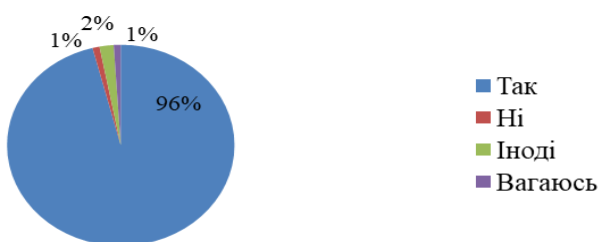

Рис. 3. Точка зору оперативного працівника відносно власної готовності до виконання службових обов'язків

Таким чином, підсумовуючи результати дослідження ми встановили, що вважають себе психологічно готовим до виконання службових обов'язків 96% респондентів; психологічно не готовим вважають себе 1% оперативних працівників; іноді психологічно готовим відзначили 2% опитаних поліцейських; вагаються з відповіддю 1% осіб. Отже, психологічна готовність оперативного працівника до виконання службових обов'язків є основою активної поліцейської роботи, яка сприяє продуктивності та ефективності діяльності.

Високий рівень психологічної готовності поліцейських до професійної діяльності в ризиконебезпечних ситуаціях є можливим за умови періодичного відпрацювання спеціальної психологічної підготовки та постійного психологічного супроводу. Вказані заходи є надзвичайно важливими, адже психологічна готовність – це система динамічна, тобто така, що формується за певних умов задля досягнення результату – створення психічного стану, який забезпечує можливість і здатність бійців успішно виконувати завдання. Причому слід зауважити, що сформований психічний стан потребує постійного підтримання рівня функціонування [8].

На питання, які повинні бути очікувані результати внаслідок підвищення рівня психологічної готовності поліцейського кримінальної поліції, оперативні працівники відповіли (дивись рис. 4.):

а) налаштованість до швидкого та якісного виконання завдань – зазначили 21% оперативних працівників; б) своєчасне вжиття заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю – зазначили 17% оперативних працівників; в) налаштованість до проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій – зазначили 14% оперативних працівників; г) все вищеперераховане – зазначили 47% оперативних працівників. д) жодних результатів не очікується – 1% оперативних працівників.

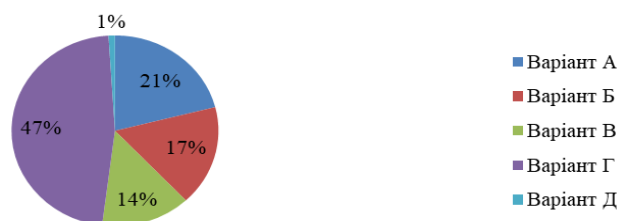

Рис. 4. Показники очікуваних результатів внаслідок підвищення рівня психологічної готовності поліцейського кримінальної поліції

Таким чином, підсумовуючи результати дослідження ми встановили, що внаслідок підвищення

рівня психологічної готовності поліцейського кримінальної поліції очікують налаштованість до швидкого та якісного виконання завдань 21% опитаних оперативних працівників; налаштованість до проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій так зазначили 17% респондентів; на налаштованість до проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій очікують 14% опитаних; очікують в результаті підвищення рівня психологічної готовності все вищеперераховане 47% поліцейських; тоді як взагалі нічого не очікують 1% осіб.

Тож вважаємо, що якісні заняття з психологічної підготовки працівників кримінальної поліції сприятимуть здатності швидкого та якісного виконання завдань, оптимізують навички щодо своєчасного вжиття заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю, налаштують до проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій.

Висновки. Актуальність психологічної підготовки сьогодні є вкрай суттєвою у період воєнного стану для поліцейських, так як формує готовність виконувати службові повноваження в умовах ризику для життя та здоров'я, незважаючи на зовнішні та внутрішні впливи.

Таким чином, психологічна підготовка оперативного працівника під час виконання службових повноважень у період воєнного стану відіграє важливу роль. Цілеспрямовані системні заняття сприятимуть: виробленню психологічної стійкості у оперативного працівника; подолання тривожності; покращення здатності швидкого та якісного виконання завдань; оптимізації навичок щодо своєчасного вжиття заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю; налаштуванню до проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій у екстремальних умовах тощо.

Література

1. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text1.

2. Остапович В.П., Бабенко В.Г., Кирієнко Л.А., Пампура І.І. Психологопедагогічні особливості підготовки поліцейського до застосування заходів фізичного впливу: навч.-метод. посіб. / за ред. д-ра юрид. наук, проф. В.О. Криволапчука. Київ: ДНДІ МВС України, Вид. Людмила, 2018. 168 с.

3. Білевич Н.О. Організація психологічної підготовки поліцейських до перебування в умовах бойової обстановки та виконання бойових (спеціальних) завдань. *Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності Національної поліції та закладів вищої освіти МВС України* [Текст] : матеріали VI міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 18 квіт. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 32-37.

4. Пономаренко Я.С. Поліція в умовах війни: професійні стресові фактори. *Особистість, Суспільство, Війна*. Харків, 2022. С. 95-98. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/30db4e1b-15a3-46eb-9ebf-1d10de7a5a07/content>.

5. Кісіль З.Р., Кісіль Р.-В.В. Психоемоційна напруженість як детермінанта професійної деформації працівників Національної поліції України. *Соціально-правові студії*. 2021. № 3 (13). С. 177-188.

6. Чухраєва Г.В. Стреси та дистреси в психологічній діяльності працівників поліції. *Вісник Харківського національного університету*, 2016. Вип. 59. С. 94-97.

7. Ткаченко С.В., Ніколаєнко Н.В. Дослідження рівня емоційної тривожності борців в змагальних умовах. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету*. Серія: педагогічні науки. *Фізичне виховання та спорт*. Випуск 44. Чернігів: ЧДПУ, 2007. № 44 С. 106-109.

8. Галич М.Ю. Особливості впливу умов професійної діяльності поліцейських на емоційну сферу особистості. *Юридична психологія*. 2021. № 3 (29). С. 44-52.

*Дьорова О. М.,
інспектор відділу «Служба освітньої безпеки»
ОРУП № 2
Головного управління Національної поліції
в Одеській області*

ПИТАННЯ СТАТУСУ СЛУЖБИ СУДОВОЇ ОХОРОНИ В УКРАЇНІ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Заросило В. О., Заросило В. В., Крютченко Л. А.

У науковій статті проаналізовано статус Служби судової охорони та її повноваження. Відмічено позитивні аспекти створення зазначеної служби, яка стала останнім етапом реформування судової системи України. Разом з тим визначені і окремі дискусійні моменти, які мають досить суттєвий вплив на діяльність Служби судової охорони.

Перш за все Служба судової охорони має досить широкі повноваження проте рішення про її створення прийнято на основі рішення Вищої Ради правосуддя. Зазначений правоохоронний орган має бути створений принаймні Постановою Кабінету Міністрів України, адже він відноситься до правоохоронних органів, а всі правоохоронні органи утворюються Кабінетом Міністрів України або Законами України.

Викликає також сумніви у ефективності діяльності Служби судової охорони у питаннях захисту учасників судового процесу ненадання Службі судової охорони можливості використання форм і методів оперативно-розшукової діяльності. В діяльності щодо забезпечення безпеки учасників судового процесу питання використання форм і методів оперативно-розшукової діяльності відіграє досить важливу роль. Тим більше як свідчить закордонний досвід подібних служб, особливо Служби Маршалів Сполучених штатів Америки показує, що використання зазначених форм і методів є необхідним.

Обґрунтовано також внесення окремих змін і доповнень до обов'язків працівників Служби судової охорони стосовно захисту присяжних, адже вони разом з суддями відіграють провідну роль у судовому процесі.

Оскільки при створенні Служби судової охорони в Україні досить активно використовувався досвід Служби Маршалів Сполучених штатів Америки то поставлено питання про можливість об'єднання у Служби судової охорони і аспектів виконання судових рішень. Проте зазначене питання підлягає більш глибокому аналізу

Ключові слова: судді, присяжні, судові та правоохоронні органи України, Служба судової охорони, статус Служби судової охорони, адміністративно-правове регулювання, оперативно-розшукова діяльність, учасники судового процесу, забезпечення охорони учасників судового процесу

Zarosylo V. O., Zarosylo V. V., Kryutchenko L. A.
The issue of the status of the Court Security Service in Ukraine and the legal support for its activities

The scientific article analyzes the status of the Court Security Service and its powers. The positive aspects of the creation of the specified service, which became the last stage of reforming the judicial system of Ukraine, are noted. At the same time, some discussion points are identified that have a rather significant impact on the activities of the Court Security Service.

First of all, the Court Security Service has quite broad powers, but the decision to establish it was made on the basis of the decision of the High Council of Justice. The specified law enforcement body should be established at least by a Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, since it belongs to law enforcement bodies, and all law enforcement bodies are established by the Cabinet of Ministers of Ukraine or by the Laws of Ukraine.

The fact that the Court Security Service is not provided with the opportunity to use forms and methods of operational and investigative activities also raises doubts about the effectiveness of the Court Security Service in protecting participants in the trial. In activities aimed at ensuring the safety of participants in the trial, the issue of using forms and methods of operational and investigative activities plays a rather important role. Moreover, as evidenced by the foreign experience of similar services, especially the United States Marshals Service, shows that the use of these forms and methods is necessary.

It is also justified to introduce certain changes and additions to the duties of the Court Security Service employees regarding the protection of jurors, since they, together with judges, play a leading role in the trial.

Since the experience of the United States Marshals Service was used quite actively when creating the Judicial Protection Service in Ukraine, the question of the possibility of combining the aspects of the execution of court decisions into the Judicial Protection Service was raised. However, this issue is subject to more in-depth analysis

Key words: judges, jurors, judicial and law enforcement bodies of Ukraine, Judicial Protection Service, status of the Judicial Protection Service, administrative and legal regulation, operational and investigative activities, participants in the trial, ensuring the protection of participants of the trial.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Питання ефективності судового процесу в Україні є досить важливим для встановлення верховенства права. Створення Служби судової охорони, головною метою якої є охорона учасників судового процесу та забезпечення ефективності діяльності судових органів стало останнім етапом реформування судової системи України. Разом з тим статус, обов'язки та повноваження Служби судової охорони вимагають уточнення і доповнення.

Відповідно до вимог Конституції України правоохоронні органи створюються в переважній більшості вищими органами державної влади, а Служба судової охорони створена відповідно до рішення Вища рада правосуддя, яка відноситься до судової гілки влади і відповідно не уповноважена вирішувати питання про створення правоохоронних органів. У зазначеному питанні є певні аспекти, тому воно має розглядатися більш детально.

Дискусійним є також питання про застосування працівниками Служби судової охорони форм і методів оперативно-розшукової діяльності. Ненадання права працівникам Служби судової охорони використання форм і методів оперативно-розшукової діяльності досить відчутно знижує ефективність їхньої діяльності у сфері захисту учасників судового процесу та підтримання правопорядку під час судових засідань. Тому питання внесення змін до відповідних нормативних документів щодо використання працівниками Служби судової охорони форм і методів оперативно-розшукової діяльності також має бути розглянутим більш детально.

Подальша ефективна діяльність Служби судової охорони обумовлює необхідність належного висвітлення існуючих аспектів і відповідного реагування на них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Теоретичною основою статті є широкий спектр наукових і законодавчих джерел. Основними з них є закони та законопроекти України та інші нормативно-правові акти. Висвітлення зарубіжного досвіду діяльності державних структур, які мають відповідні функції як працівники Служби судової охорони розглядається в публікаціях Воробйова О. В., Корчак Н. М., Христової Ю. та ряду інших авторів.

Використовується також інформаційно-аналітичний матеріал, який висвітлює різні аспекти діяльності Служби судової охорони, в тому числі аналітичні звіти про діяльність Служби судової охорони. У статті також використані наукові публікації вітчизняних науковців які визначають правовий статус державних органів та їх повноваження (Сухорукової А., Нижник Н.Р., Поліщука М.Г. та інших)

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою пропонованого наукового дослідження є аналіз правового статусу Служби судової охорони, а також розгляд його функцій. Констатується, що окремі функції, які притаманні подібним державним установам за кордоном у Служби судової охорони України відсутні

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів

Створення Служби судової охорони є певною мірою завершальним етапом реформування судової влади в Україні. Система правосуддя на сьогодні має всі відповідні структури, які мають забезпечувати функції правосуддя на відповідному рівні.

У ст. 161 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено, що Служба є державним органом у системі правосуддя. До її завдань відносяться питання забезпечення охорони та підтримання порядку під час проведення судових засідань у судах

У науковій літературі на сьогодні є цілий ряд праць, які стосуються правового статусу Служби судової охорони як органу метою якого є забезпечення порядку при здійсненні правосуддя в Україні.. Розглядалися також питання адміністративно-правового регулювання її діяльності та повноважень.

В цілому як визначено в Рішенні Вищої ради правосуддя від 04.04.2019 № 1051/0/15-19 «Служба судової охорони є державним органом у системі правосуддя для забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах» [1].

Разом з тим виникає питання чи дійсно можна визначити Службу судової охорони державним органом у тому значенні як визнаються державні органи в Україні. Серед науковців на сьогодні немає єдиної думки стосовно поняття державного органу. Державний орган окремі дослідники визначають як частину апарату держави або як спеціально створени за особливою процедурою орган, що здійснює державні функції [2, 3,4]. У Великому енциклопедичному юридичному

словнику запропоновано визнавати органом державної влади такі органи які відповідають наступним критеріям:

- це колегіальні або одноособові органи;
- ці органи наділені державно-владними повноваженнями, які зафіксовані у відповідних нормативних актах;
- ці органи мають і застосовують необхідні засоби, які вони використовують для виконання своїх функцій;
- зазначені органи формуються безпосередньо народом, тобто шляхом виборів або державою;
- зазначені органи мають відповідну структуру, яка відповідає вимогам нормативних документів про їх створення [5].

Немає заперечень, що державні органи мають формуватися або шляхом виборів, або відповідними державними органами. Вища рада правосуддя утворена відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [6,7] і є державним органом, проте питання утворення Служби судової охорони простим рішенням Вищої ради правосуддя певною мірою викликає окремі питання. Тобто утворення державних органів іншим державним органом є певною мірою суперечливим. Разом з тим в наукових джерелах зазначена питання ще не обговорювалося.

Вбачається, що доцільним було б більш детально визначити функції та правовий статус Служби судової охорони окремим законом України.

Іншим питанням яке стосується адміністративно-правового статусу Служби судової охорони і викликає певні питання є повноваження Служби судової охорони, які визначені у згаданому рішенні Вищої ради правосуддя.

Не викликає запитань щодо діяльності Служби судової охорони у сфері пропуску осіб до приміщень судів, проведення заходів стосовно підтримання порядку при проведенні судових засідань та відповідного реагування на виявлені порушення.

Проте у пункті 4 зазначеного рішення Служба судової охорони має здійснювати заходи щодо запобігання загрозам для життя і здоров'я громадян, які беруть участь у судових засіданнях, а також суддів, членів їх сімей та працівників суду. Крім того працівники Служби судової охорони повинні виявляти загрози для перерахованих категорій громадян та нейтралізувати їх а також вживати заходів щодо забезпечення безпеки членів сімей суддів.

У здійсненні зазначених заходів працівники Служби судової охорони можуть використовувати відповідно матеріали, якої вони мають отримувати

від інших правоохоронних органів. Проте у Положенні не передбачено чіткого переліку інших правоохоронних органів, які повинні постачати відповідну інформацію працівникам Служби судової охорони для реагування.

Таким чином зазначене положення має бути доповненим відповідним переліком правоохоронних та інших органів, які повинні надавати інформацію та допомогу працівникам Служби судової охорони.

Крім того якщо загрози для життя і здоров'я учасників судового засідання виникають у короткий термін, а працівники інших правоохоронних органів не повідомляють підрозділи Служби судової охорони, то відповідно ліквідувати такі загрози неможливою

З іншого боку можна розглянути питання про можливість надання працівникам Служби судової охорони повноважень щодо використання форм і методів оперативно-розшукової діяльності, але для цього перш за все внести відповідні зміни до законодавства. Адже в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» підрозділи Служби судової охорони не визначені такими, які можуть використовувати форми і методи оперативно-розшукової діяльності [13].

У зазначеному законі передбачено, що форми і методи оперативно-розшукової діяльності можуть використовувати працівники управління державної охорони. Слід зазначити, що функції зазначених підрозділів певною мірою співпадають у сфері охорони життя і здоров'я громадян, тому можливість розгляду зазначеного питання не виключається.

Разом з тим у Службі судової охорони, для того, щоб використовувати форми і методи оперативно-розшукової діяльності необхідно формувати відповідний апарат та проводити відбір працівників. При цьому окремі дослідники наголошують, що використання форм і методів оперативно-розшукової діяльності Службою судової охорони зменшить ризики для створення загроз учасникам судового процесу, а також суддям [16]

Якщо взяти для порівняння службу Маршалів Сполучених штатів Америки, то вони можуть застосовувати форми і методи оперативно-розшукової діяльності з метою попередження правопорушень проти суддів та інших учасників судового процесу. [11]

Зі звіту Служби судової охорони за 2023 рік у громадян, які намагалися пронести у приміщення судів було виявлено до 200 тисяч заборонених предметів, з них різних видів зброї понад

12 тисяч. [8]. Але ця кількість заборонених предметів була виявлена тільки при контролі на вході до приміщень. Кількість зброї та заборонених предметів, які перебували у громадян, що знаходилися біля приміщень судів залишається невідомою, що створює відповідні загрози як для суддів так і для інших учасників судових процесів.

Певною мірою можна внести доповнення до статусу Служби судової охорони стосовно діяльності у сфері створення системи відео нагляду не тільки в залах судових засідань, але й на відповідній території біля будинків судів та прилеглих вулицях. Зазначені відеокамери можуть фіксувати територію і відповідно підрозділи Служби судової охорони будуть спроможні реагувати на виявлені факти порушень та спроб спричинити шкоду.

У рішенні Вищої ради правосуддя в цілому не передбачено забезпечення безпеки присяжних, які як відомо є такими ж учасниками процесу як судді. Тим більше судді можуть звертатися за наданням їм відповідної охорони, в той час як присяжні можуть піддаватися загрозам і питання про їх охорону не висвітлено в нормативних актах.

Тому мабуть є необхідність внести відповідні доповнення до рішення Вищої ради правосуддя і включити також до функцій Служби судової охорони питання щодо забезпечення охорони життя і здоров'я присяжних.

У звіті Вищої ради правосуддя за 2023 рік визначено також кількість повідомлень щодо втручання в діяльність суддів у сфері здійснення правосуддя. Таких повідомлень було виявлено 208. При цьому ряд повідомлень містив загрози для життя і здоров'я громадян та учасників судового процесу в тому числі суддів. [10]

Відкритим залишається питання щодо здійснення працівниками Служби судової охорони відповідної охорони та захисту життя і здоров'я, а також житла та майна осіб, які затримані чи стосовно яких є рішення щодо взяття їх під захист. У зазначеному питанні мабуть слід було передбачити взаємодію працівників Служби судової охорони з іншими правоохоронними органами такими як Державна міграційна служба, Служба безпеки України, Національна поліція та іншими.

Особливо проблемними можуть бути питання щодо охорони майна учасників судового процесу, адже повноваження Служби судової охорони розповсюджуються лише на території судів, в той час як судді, присяжні та інші учасники судового процесу мають майно в інших місцях.

Як вже зазначалося служба Маршалів у Сполучених Штатах Америки є подібною до Служби

судової охорони, проте якщо подивитися перш за все на історію існування служби Маршалів то вона існує вже понад 2 сторіччя і відповідно вже розроблено та застосовується цілий ряд форм і методів, що дають можливість цій службі працювати ефективно [11,12].

У відповідних нормативних актах у Сполучених Штатах Америки закріплено, що інші правоохоронні органи повинні сприяти діяльності маршалів. У разі не надання інформації чи інших дій, які шкодять діяльності служби маршалів винні особи притягаються до відповідальності.

Щодо структури служби маршалів то слід зазначити, що американська система судочинства в усій країні розділена на 94 райони. У кожному зі згаданих районів існує представництво американських маршалів [14]

Служба судових маршалів у Сполучених Штатах Америки має своє давнє коріння і традиції. Зародилася дана служба більше 200 років тому і вступила у свої права з прийняттям Акту про судоустрій 1789, який поклав на судових маршалів обов'язки по виконанню всіх указів, що виходять від органів влади в США.

На початку діяльності маршалів зобов'язали виконувати вироки військових трибуналів і контролювати утримання військових в'язниць, брати участь у слідчій роботі з кримінальних справ і виконувати інші обов'язки.

Розкриття особливостей процесу становлення такої важливої служби, як служба судових маршалів у Сполучених Штатах Америки, певною мірою дає нам можливість зрозуміти, в чому полягає секрет її ефективності та довголіття.

Коли створювалася федеральна судова Система у Сполучених Штатах Америки, Конгрес США намагався знайти оптимальну модель організації судів на всій території Америки. В результаті вибір ліг на адміральські суди, чия структура та організація існували ще в перших колоніях, які, своєю чергою, встановили британці. Ця модель організації суду була настільки ефективна, що вбирала в себе всі закони і діяла на всій території країни, а також однаково задовольняла всі сторони [15].

У результаті нова американська держава разом із судовою системою перейняла і назву, а також повноваження судових маршалів морських суден, які вручали повістки про явку до суду, здійснювали арешти, виконували присуди, зберігали конфісковане майно тощо.

Природно, створюючи нову судову систему, представники в Конгресі США усвідомлювали, що

всі рішення, які будуть прийняті владою та суддями, хтось має виконувати. На цю роль вони також безпомилково обрали маршалів, повноваження яких виходили за межі самої судової системи у зв'язку з тим, що вони підкорялися і виконували всі розпорядження та укази Президента США та Конгресу США.

Це, безумовно, унікальне явище, коли одна служба, яка за ідеєю виконує рішення судової влади, також відповідно до Конституції США виявилася корисною для всіх інших гілок влади. Фактично всі три гілки влади Америки стали користуватися послугами маршала, який спочатку здійснював свої повноваження як морський судовий виконавець на кораблях.

Безумовно, у зв'язку з наділенням їх такими широкими повноваженнями вимоги до судових маршалів і до їх роботи змінилися, ставши більш завищеними, якщо не сказати складними.

Наприклад, щоб працювати маршалом, потрібно було внести не менше 20 тис. дол., як заставу на випадок розкрадань конфіскованих або переданих урядом коштів самим маршалам. Така сума була непосильною для того часу, і маршалом могла бути тільки дуже багата людина. Терміни перебування на посаді маршала також були суворо регламентовані чотирма роками, що не давало тим особам довго займати цю посаду. Надалі посада маршала стала оплачуваною, що дозволило маршалам наймати собі помічників.

Звичайно, говорити про подібність функцій Служби судової охорони та Служби маршалів Сполучених Штатів Америки можна досить умовно, проте питання щодо об'єднання посад працівників Служби судової охорони та державних і приватних виконавців може бути обговорене.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі

1. Аналіз правового статусу Служби судової охорони в Україні показує, що поряд з позитивними аспектами визначення зазначеного статусу є також і певні дискусійні. Перш за все до дискусійних аспектів, на нашу думку, належить питання створення Служби судової охорони, яка створена відповідно до рішення Вищої ради правосуддя, проте Служба судової охорони має досить широкі повноваження і тому мабуть доцільно статус Служби судової охорони визначати принаймні Постановою Верховної Ради України.

2. Дискусійним є питання про надання Служби судової охорони можливості використовувати форми і методи оперативно-розшукової діяльності з метою попередження спроб спричинення

шкоди суддям та іншим учасникам судового процесу. У Сполучених Штатах Америки на сьогодні функціонує досить ефективно Служба маршалів Сполучених Штатів Америки, яка використовує в повному обсязі форми і методи оперативно-розшукової діяльності з метою захисту учасників судового процесу. В Україні це питання не вирішується проте його треба вивчати в подальших досягненнях

3. Досить суттєвим недоліком законодавства про Службу судової охорони та її правовий статус є не включення присяжних до списку осіб, які підлягають охороні підрозділами судової охорони. Адже в окремих випадках рішення присяжних має досить великий резонанс і злочинці використовують будь-який шанс впливу на присяжних.

Література

1. Рішення Вищої Ради правосуддя від 04.04.2019 № 1051/0/15-19 <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1051910-19#Text>

2. Конституційне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / [авт.-уклад. Ю.С. Шемшученко]. НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ : Юридична думка, 2006. Т. 2. 2008. 800 с.

3. Сухорукова А. Трансформація сучасного поняття «державні органи влади». Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. Київ ; Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. Вип. 13. 302 с. <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/ukrpolituk/3/29.pdf>.

4. Органи державної влади в Україні: структура, функції й тенденції розвитку : навч. посібник / [авт.-уклад. Н.Р. Нижник]. Київ: НІЧЛАВА; Івано-Франківськ, 2003. 284 с.

5. Великий енциклопедичний юридичний словник [авт.-уклад. Шемшученко Ю. С.]. Київ: Юридична думка, 2007. 990 с.

6. Про судоустрій і статус суддів Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 31, ст.545

7. Про Вищу раду правосуддя Закон України від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 7-8, ст.50

8. Звіт про діяльність Державної судової адміністрації України за 2023 рік https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/2024/pidsumky_roboty_2023/ЗВІТ%20про%20діяльність%20ДСАУ%20за%202023_.pdf

9. Оприлюднений звіт Служби судової охорони за 2023 рік <https://court.gov.ua/archive/1538057/>

10. Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Вищої ради правосуддя у 2023 році https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/analiz_za_2023_rik_.pdf

11. Добош З.А. Конституційно-правовий статус судової влади в США: історико-правові аспекти. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/nov/19927/dobosh.pdf>

12. Поліщук М.Г. Система судів США та можливість використання окремих її положень в діяльності судів в Україні Наукові праці МАУП, 2014, вип. 43(4), с. 110-113

13. Про оперативну-розшукову діяльність Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 22, ст.303

14. Служба_маршалів_США <https://uk.wikipedia.org/wiki>

15. Воробйов О. В. Корчак Н. М. Теоретичні засади розвитку системи виконавчого провадження в США Таврійський науковий вісник № 3 [file:///C:/Users/VA/Downloads/243-Текст%20статті-454-1-10-20220915%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/VA/Downloads/243-Текст%20статті-454-1-10-20220915%20(2).pdf)

16. Хрїстова Юлія Зарубіжний досвід кримінологічного захисту правосуддя <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/11713>

Заросило В. О.,

orcid.org/0000-0002-9572-7530

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри правоохоронної
та антикорупційної діяльності*

*Навчально-наукового інституту права імені князя
Володимира Великого Міжрегіональної Академії
управління персоналом*

Заросило В. В.,

orcid.org/0000-0003-2452-264X

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового та банківського
права*

*Навчально-наукового інституту права імені князя
Володимира Великого Міжрегіональної Академії
управління персоналом*

Крютченко Л. А.,

orcid.org/0009-0005-1289-9935

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правоохоронної
та антикорупційної діяльності*

*Навчально-наукового інституту права імені князя
Володимира Великого Міжрегіональної Академії
управління персоналом*

ВЗАЄМОДІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Коломієць Ю. М.

Стаття присвячена вивченню особливостей взаємодії Національної поліції та Національної гвардії України під час воєнного стану, зокрема у контексті виконання завдань на деокупованих територіях. Актуальність даної теми зумовлена необхідністю забезпечення правопорядку та безпеки в умовах збройного конфлікту, а також викликами, які постають перед правоохоронними органами у процесі відновлення соціальної стабільності, зокрема, на звільнених територіях.

У статті розглядаються основні аспекти співпраці між Національною поліцією та Національною гвардією, включаючи організаційні, функціональні та правові аспекти. Особливу увагу приділено аналізу оперативних дій, проведених спільно в умовах, що змінилися, та специфіці роботи на деокупованих територіях, де постає необхідність адаптації до нових реалій, а також забезпечення охорони прав і свобод громадян. Досліджено методи і засоби, що використовуються правоохоронними органами для виконання завдань у складних умовах воєнного стану, з акцентом на інноваційні підходи, які забезпечують ефективність їхньої взаємодії.

Визначено коло спільних завдань, які стоять перед підрозділами Національної поліції та Національної гвардії на звільнених територіях та потребують конструктивної взаємодії: забезпечення публічного порядку; розмінування територій; захист прав громадян; охорона стратегічних об'єктів.

У статті також проаналізовані проблеми та перспективи співпраці Національної поліції та Національної гвардії. Визначено проблеми, які потребують термінового вирішення, та запропоновано рекомендації щодо вдосконалення механізмів взаємодії між Національною поліцією та Національною гвардією на деокупованих територіях. Кінцевою метою статті є підвищення рівня усвідомлення важливості злагодженої роботи правоохоронних органів загалом для відновлення миру і порядку на деокупованих територіях, що є невід'ємною складовою національної безпеки України.

Ключові слова: Національна поліція, Національна гвардія, деокуповані території, воєнний стан, взаємодія, публічний порядок, службово-бойові завдання.

Kolomiets Yu. M. Interaction of the National Police and the National Guard of Ukraine during martial law: peculiarities of performing tasks in the de-occupied territories

The article examines the peculiarities of interaction between the National Police and the National Guard of Ukraine during martial law, in particular in the context of performing tasks in the de-occupied territories. The relevance of this topic is stipulated by the need to ensure law and order and security in the context of armed conflict, as well as the challenges faced by law enforcement agencies in the process of restoring social stability, in particular, in the liberated territories.

The article examines the main aspects of cooperation between the National Police and the National Guard, including organizational, functional and legal aspects. Particular attention is paid to the analysis of operational actions carried out jointly in the changed conditions and the specifics of work in the de-occupied territories, where there is a need to adapt to new realities and ensure the protection of citizens' rights and freedoms. The article examines the methods and means used by law enforcement agencies to perform tasks under difficult martial law conditions, with an emphasis on innovative approaches that ensure the effectiveness of their interaction.

The article identifies the range of common tasks facing the units of the National Police and the National Guard in the liberated territories that require constructive cooperation: ensuring public order; demining of territories; protection of citizens' rights; and protection of strategic facilities.

The article also analyzes the problems and prospects of cooperation between the National Police and the National Guard. The author identifies the problems that need to be urgently addressed and offers recommendations for improving the mechanisms of interaction between the National Police and the National Guard in the de-occupied territories. The ultimate goal of the article is to raise awareness of the importance of coordinated work of law enforcement agencies in general for the restoration of peace and order in the de-occupied territories, which is an integral part of Ukraine's national security.

Key words: National Police, National Guard, de-occupied territories, martial law, interaction, public order, service-combat tasks.

Постановка проблеми. В умовах збройного конфлікту та введення воєнного стану в Україні взаємодія правоохоронних органів є особливо важливою для забезпечення публічної безпеки, правопорядку та, серед іншого, відновлення стабільності на деокупованих територіях. Національна поліція (далі - НПУ) та Національна гвардія України (далі - НГУ) виконують різні, але взаємопов'язані функції, що вимагає тісної співпраці та координації дій між цими силовими структурами. Ми погоджуємося з думкою А.В. Жбанчика, який вважає, що ефективність виконання покладених на дані силові структури завдань залежить, у тому числі, від відпрацьованого та злагодженого механізму організації їх взаємодії [1, с. 131]. Водночас взаємодія Національної поліції та Національної гвардії є необхідною для ефективного виконання службово-бойових завдань у період воєнного стану. Спільні патрулі, проведення обшуків та затримань, а також забезпечення правопорядку під час масових заходів допомагають створити умови для безпеки населення. Після деокупації українських територій, де велися бойові дії, правоохоронні органи виконують завдання з відновлення правопорядку, запобігання злочинності та забезпечення дотримання законності. У складних умовах, які виникають на деокупованих територіях, взаємодія цих державних інституцій також необхідна для організації гуманітарних коридорів та доставки різного роду допомоги місцевому населенню.

Стан дослідження проблеми. Першочергово слід відзначити, що враховуючи те, що з подібними викликами Українська незалежна держава стикається не вперше в історії країни, відповідно дана проблематика стала предметом дослідження вітчизняних учених, особливо після повномасштабного вторгнення російської федерації. Дійсно протягом двох останніх років у сучасній науці з'явилися дослідження українських науковців, які присвячені діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану, у тому числі, й на деокупованих територіях. Окремі проблеми у контексті вищезазначеної тематики розглядалися у наукових працях таких вітчизняних учених, як В.В. Аброськін, С.В. Албул, О.І. Безпалова, Є.С. Гіденко, О.В. Джафарова, А.В. Жбанчик, Д.В. Колодій, Д.А. Морквін, О.Т. Ніколаєв, С.О. Островський, Є.В. Поляков, А.О. Шелехов, Т.Г. Щурат та інших дослідників. Однак вивчення особливостей взаємодії Національної поліції України та Національної гвардії України під час дії правового режиму воєнного стану при виконанні

завдань на деокупованих територія на практиці залишається актуальним з огляду на невелику кількість досліджень, присвячених цій проблематиці. Це обумовлює необхідність подальших ґрунтовних досліджень у зазначеному напрямку.

Мета і завдання дослідження. *Метою даної наукової статті є обґрунтування необхідності дослідження взаємодії Національної поліції України та Національної гвардії України під час дії правового режиму воєнного стану при виконанні службово-бойових завдань на деокупованих територіях, розробці конкретних практичних рекомендацій, науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства та практики його застосування.*

Для досягнення поставленої мети в роботі передбачається вирішити такі завдання: 1) обґрунтування необхідності дослідження загальнотеоретичних засад службово-бойової діяльності Національної поліції України та Національної гвардії на деокупованих територіях в умовах воєнного стану; 2) обґрунтування необхідності дослідження організаційно-тактичних засад взаємодії Національної поліції з Національною гвардією України під час виконання службово-бойових завдань на деокупованих територіях; 3) обґрунтування необхідності дослідження основних пріоритетних напрямків удосконалення взаємодії Національної поліції з Національною гвардією України в умовах воєнного стану під час виконання ними завдань на деокупованих територіях.

Виклад основного матеріалу. Діяльність НПУ та НГУ в Україні під час дії правового режиму воєнного стану суттєво відрізняється від роботи в мирний час. Це зумовлено специфічними завданнями, які держава ставить перед правоохоронними органами для протидії внутрішнім загрозам, що виникають в умовах військового конфлікту. Згідно із проведеними науковими дослідженнями, завдання та функції Національної поліції можуть коригуватися відповідно до актуальних вимог та загроз, які ставлять під загрозу законність та правопорядок у країні [2, с. 37]. Це ж саме положення стосується і військовослужбовців НГУ. Однією з основних проблем, з якою стикаються поліцейські та військовослужбовці НГУ в умовах воєнного стану, є підвищений ризик для їх життя та здоров'я, а також емоційний стрес, яким супроводжується виконання службових обов'язків. Це вимагає чіткого визначення алгоритмів дій поліцейських та військовослужбовців НГУ особливо при несенні служби на деокупованих територіях. Від результативності їх взаємодії

значною мірою залежить стан внутрішньої безпеки держави загалом.

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність Національної поліції під час воєнного стану, є Закони України «Про Національну поліцію» [3] та «Про правовий режим воєнного стану» [4]. Відповідно до останнього нормативно-правового акту Національна поліція під час воєнного стану виконує функції, спрямовані на забезпечення законності та правопорядку, а також підтримку військової адміністрації, суду, прокуратури та інших органів, звітує про стан правопорядку та результати своєї діяльності на відповідній території.

Разом з тим в системі нормативно-правових актів у сфері діяльності НГУ є Закон України «Про Національну гвардію України» [5], який регулює організаційно-правові засади діяльності зазначеної силової структури, правовий статус працівників, її загальну структуру, функції та повноваження.

У контексті російсько-української війни, яка триває з 2014 року, взаємодія Національної поліції України та Національної гвардії України стала ключовим фактором забезпечення безпеки та стабільності на деокупованих територіях. Особливого значення ця співпраця набуває під час виконання завдань на звільнених територіях, де відновлення правопорядку, захист громадян і відбудова інфраструктури є пріоритетними завданнями для всієї держави у цілому. Звільнення раніше окупованих територій потребує значних зусиль з боку держави, які направлені на відновлення всіх сфер життєдіяльності населення. Однією з таких сфер є поновлення безпекового простору правоохоронними органами, що пов'язано з запобіганням кримінальним правопорушенням на деокупованих територіях [6, с. 32].

На деокупованих територіях перед підрозділами Національної поліції та Національної гвардії стоїть чимало спільних завдань, досягти які можливо шляхом конструктивної взаємодії. Серед таких завдань можна виділити наступні:

1) забезпечення публічного порядку: патрулювання вулиць, охорона громадських місць та попередження масових заворушень. У складних умовах після деокупації населених пунктів створюються змішані патрулі, що включають поліцейських та військовослужбовців НГУ. Це дозволяє посилити контроль за дотриманням правопорядку на вулицях, забезпечити швидке реагування на правопорушення чи надзвичайні ситуації, проводити додаткові перевірки документів та підозрілих осіб.

До особливостей патрулювання в умовах воєнного стану можна віднести: контроль за виконанням комендантської години; виявлення мародерів або колаборантів, запобігання несанкціонованому переміщенню військових матеріалів чи зброї. Ефективне спільне патрулювання НПУ та НГУ дозволяє не лише швидко виявляти правопорушення, але й превентивно запобігати їх скоєнню, підтримуючи публічний порядок у суспільстві.

Громадські місця, такі як адміністративні будівлі, ринки, навчальні заклади та пункти гуманітарної допомоги, є осередками скупчення людей та також потребують охорони зі сторони НПУ та НГУ, а саме встановлення постів охорони біля стратегічно важливих об'єктів, використання мобільних підрозділів для патрулювання навколо місць масового скупчення людей. Також поліцейські у взаємодії з військовослужбовцями НГУ проводять інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення про важливість дотримання правил безпеки, обмеження доступу до певних зон та об'єктів тощо.

2) Розмінування територій: спільна робота з інженерними підрозділами для очищення територій від вибухонебезпечних предметів. Воєнні дії на окупованих територіях залишають після себе значну кількість вибухонебезпечних предметів, зокрема, протипіхотні та протитанкові міни, встановлені на стратегічних об'єктах, дорогах і в житлових районах; нерозірвані боєприпаси: снаряди, гранати, ракети; імпровізовані вибухові пристрої, створені для диверсій та терактів, які можуть бути приховані в побутових предметах. Розмінування спрямоване на запобігання втрат серед мирного населення, забезпечення безпеки працівників енергетичної та іншої інфраструктури та відновлення доступу до звільнених територій.

На першому етапі НПУ та НГУ, спільно з інженерними підрозділами, проводять оцінку ризиків у визначених районах на звільнених територіях. Національна поліція здійснює опитування місцевих жителів для збору інформації про ймовірні місця замінування, веде облік та документує знайдені вибухонебезпечні предмети. У свою чергу, Національна гвардія організовує та здійснює захист території, щоб не допустити проникнення сторонніх осіб, використовує сучасні технічні засоби для дистанційної розвідки.

3) Захист прав громадян, у тому числі документування порушень прав людини та воєнних злочинів. Захист прав громадян на деокупованих територіях є одним із ключових завдань як Національної поліції так і Національної гвардії України.

В умовах воєнного стану це завдання набуває особливого значення через значну кількість порушень прав людини, скоєних під час окупації, а також необхідність створення умов для стабільного відновлення суспільства. Документування є важливим етапом для фіксації воєнних злочинів, забезпечення правосуддя та відновлення справедливості. Так Національна поліція України на звільнених територіях здійснює: виїзд на місця подій для фіксації фактів скоєних, серед іншого, воєнних злочинів; опитування свідків і потерпілих; організацію оперативно-розшукових операцій щодо зниклих осіб. Крім того поліцейські мають право збирати біометричні дані, такі як відбитки пальців, для ідентифікації осіб. Ці дані використовуються для перевірки особи під час розслідування злочинів, запобігання ухиленню від відповідальності або розшуку. Біометричні дані мають високий рівень точності в ідентифікації і дозволяють ефективніше розслідувати злочини та запобігати повторним правопорушенням. Проведення зазначених заходів потребує взаємодії НПУ із підрозділами НГУ, а також з іншими державними органами та службами. Отже, захист прав громадян на деокупованих територіях - це комплексний процес, який вимагає скоординованої роботи між НПУ, НГУ та іншими державними органами, міжнародними партнерами та громадськістю.

4) Охорона стратегічних об'єктів, тобто забезпечення безпеки на важливих об'єктах інфраструктури, зокрема електростанціях, мостах, лікарнях тощо. Ці заходи, які уповноважені здійснювати НПУ та НГУ, спрямовані на захист критичної інфраструктури, яка забезпечує життєдіяльність країни, а також на охорону публічного порядку та недопущення диверсій. Так при виконанні цього завдання НПУ виконує наступні функції. По-перше, це моніторинг безпеки шляхом проведення постійного патрулювання поблизу стратегічних об'єктів, а також використання технічних засобів (камер відеоспостереження, дронів) для контролю території, на якій знаходиться об'єкт критичної інфраструктури. По-друге, здійснення превентивної діяльності з метою запобігання скоєння правопорушень поблизу або на території, де знаходяться об'єкти інфраструктури. По-третє, це проведення постійної інформаційної роботи з населенням щодо правил поведінки поблизу стратегічних об'єктів за підтримки голів місцевих громад.

У свою чергу, під час виконання завдання щодо охорони стратегічних об'єктів та забезпечення безпеки на важливих об'єктах інфраструктури

Національна гвардія України здійснює розгортання блокпостів та пунктів спостереження біля стратегічних об'єктів із використанням спеціальних засобів для посилення безпеки, таких як бронетехніка, системи виявлення загроз. Нагадаємо, що блокпост - це загороджувальний укріплений контрольно-пропускний пункт з озброєною охороною [7, с. 7].

Поряд із цим військовослужбовці НГУ виявляють та знешкоджують міни та вибухонебезпечні пристрої на звільнених територіях. Охорона стратегічних об'єктів є важливою складовою забезпечення національної безпеки та життєдіяльності країни у цілому. Завдяки взаємодії НПУ, НГУ та інших органів влади вдається оперативно реагувати на потенційні загрози для зазначених об'єктів.

У попередніх дослідженнях нами неодноразово було проаналізовані організаційно-тактичні засади форм взаємодії НПУ та НГУ [8]. Уданій науковій статті вважаємо за необхідне зупинитися на формах взаємодії НПУ та НГУ, саме на звільнених територіях. У першу чергу, це координація зусиль через штаби НПУ та НГУ. На рівні регіональних координаційних штабів забезпечується узгодження дій між Національною поліцією та Національною гвардією України; визначаються оперативні завдання, які стоять перед підрозділами НПУ та НГУ; розподіляються ресурси, сили та засоби та здійснюється контроль за виконанням поставлених завдань.

Звертає на себе увагу також вищезазначена нами форма взаємодії НПУ та НГУ при виконанні завдань на деокупованих територіях як спільне патрулювання. Після звільнення від окупантів населених пунктів НПУ та НГУ створюють змішані патрулі, які забезпечують безпеку на вулицях, запобігають здійсненню мародерства, контролюють пересування підозрілих осіб.

Не можна оминути у нашому дослідженні такої форми взаємодії НПУ та НГУ як здійснення анти-терористичних заходів, оскільки на звільнених територіях зберігається ризик диверсійних дій зі сторони ворога. Відповідно підрозділи НГУ здійснюють зачистку звільнених територій, тоді як НПУ фіксують факти скоєння правопорушень та розслідують злочини, у тому числі й ті, що були скоєні російськими військовими.

Форма взаємодії НПУ та НГУ також простежується під час здійснення гуманітарної евакуації цивільного населення та надання гуманітарної допомоги. Національна гвардія України відіграє ключову роль у забезпеченні безпеки гуманітарних вантажів, які доставляють життєво необхідні

ресурси на деокуповані території. Так, НГУ супроводжує колони вантажівок із гуманітарною допомогою на небезпечних маршрутах, а також охороняє склади та логістичні центри, де розподіляється гуманітарна допомога. До вказаного слід додати, що перед відправленням гуманітарної допомоги НГУ проводить перевірку маршрутів на наявність мін, вибухонебезпечних предметів чи диверсійних груп. Водночас військовослужбовці НГУ здійснюють захист конвоїв із цивільними особами, що евакуюються із зон бойових дій.

У свою чергу, Національна поліція України забезпечує реєстрацію евакуйованих осіб, допомагає відновити документи та розслідує кримінальні правопорушення, пов'язані з воєнними діями. У цьому випадку функціями НПУ є: створення реєстрів евакуйованих осіб; збір даних про осіб, які виїхали із зон бойових дій; надання допомоги громадянам у визначенні місць тимчасового розміщення; інформування про доступні соціальні послуги тощо.

Водночас у межах даної наукової роботи хотілося акцентувати увагу на проблемах та перспективах взаємодії Національної поліції та Національної гвардії України під час виконання завдань, зокрема, на деокупованих територіях. Відповідно коло проблем взаємодії між вказаними державними інституціями складають: недостатнє технічне забезпечення (не вистачає спеціалізованої техніки, особливо на звільнених територіях); не належним чином налагоджена комунікація (через відмінну структуру та підпорядкування не завжди вдається швидко узгодити дії НПУ та НГУ); психологічний стан особового складу НПУ та НГУ (ускладнені умови роботи на звільнених територіях впливають на ефективність виконання завдань).

Стосовно перспектив розвитку взаємодії Національної поліції та Національної гвардії України під час виконання завдань на деокупованих територіях слід відзначити наступне. По-перше, позитивно вплинути на співпрацю між НПУ та НГУ може інтеграція інформаційних систем, тобто створення єдиної платформи для обміну інформацією між цими силовими структурами, що дозволить оперативніше реагувати на зовнішні та внутрішні загрози на звільнених територіях. По-друге, проведення спільних навчань поліцейських з військовослужбовцями НГУ сприятиме підвищенню рівня регулярної підготовки особового складу та взаєморозумінню та злагодженості дій. По-третє, покращення матеріально-технічної бази, а саме оновлення техніки та засобів

індивідуального захисту дозволить ефективніше виконувати завдання.

Висновки. На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що взаємодія Національної поліції та Національної гвардії України під час воєнного стану є критично важливою для забезпечення правопорядку та безпеки на деокупованих територіях. В умовах воєнних дій, відновлення контролю над територією та стабілізація ситуації потребують чіткої координації дій між цими державними органами, які мають різні, але взаємодоповнюючі завдання.

По-перше, ефективна взаємодія НПУ та НГУ дозволяє оперативно реагувати на виклики, пов'язані з відновленням правопорядку, розслідуванням кримінальних та адміністративних правопорушень, а також захистом цивільного населення. Спільні патрулювання та проведення заходів з безпеки забезпечують не лише захист від можливих загроз, але й підвищують рівень довіри населення до правоохоронних органів. По-друге, важливим аспектом співпраці НПУ та НГУ є обмін інформацією. Безумовно швидкий і точний обмін даними між Національною поліцією та Національною гвардією сприяє оперативному вирішенню питань, пов'язаних із боротьбою з правопорушеннями, які можуть виникати в умовах постконфліктного середовища. Інформаційна підтримка та аналітичні звіти допомагають виявляти злочинні елементи, які намагаються використати нестабільність для власних цілей. По-третє, реалізація соціальних програм і психологічна підтримка населення на деокупованих територіях також є важливими завданнями, які можуть бути успішно вирішені в рамках спільних зусиль НПУ та НГУ. Спільні заходи, спрямовані на допомогу людям, які постраждали від війни, зокрема надання медичної, психологічної та соціальної допомоги, підвищують ефективність роботи обох державних структур.

На завершення, в умовах воєнного стану та з метою відновлення територіальної цілісності України, важливо продовжувати зміцнювати співпрацю між Національною поліцією та Національною гвардією. Зазначене передбачає постійне навчання, обмін досвідом та адаптацію до нових викликів, що виникають на деокупованих територіях. Тільки за умов тісної взаємодії можна забезпечити безпеку, стабільність і порядок у регіонах, які потребують особливої уваги та підтримки.

Література

1. Жбанчик А.В. Актуальні питання взаємодії Національної гвардії України та Національної полі-

ції України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 131-137.

2. Аброськін В.В. Адміністративно-правові засади забезпечення Національною поліцією України публічної безпеки в умовах антитерористичної операції : монографія. Харків : Фоліо, 2019. 285 с.

3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 02.12.2024).

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 02.12.2024).

5. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення: 02.12.2024).

6. Титаренко О.О. Проблемні питання запобігання кримінальним правопорушенням на деокупованих територіях України. *Правова позиція*. № 4 (41). 2023. С. 31-36.

7. Організація і тактика несення служби на блокпостах в умовах антитерористичної операції : метод. рек. / С.В. Албул, О.Т. Ніколаєв, А.О. Шелехов. Одеса : ОДУВС, 2014. 34 с.

8. Коломієць Ю.М., Трояновський В.С. Взаємодія Національної поліції з Національною гвардією України під час виконання службово-бойових завдань в умовах воєнного стану: постановка проблеми. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 283-289.

*Коломієць Ю. М.,
orcid.org/0000-0002-9767-0750
в.о. завідувача кафедри тактико-спеціальної
та спеціальної фізичної підготовки
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

ФІЗИЧНА АКТИВНІСТЬ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТРАВМОВАНИХ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Ком'яга А. В., Мосузенко В. Ю.

Тривала історія та сучасне втілення соціальної реабілітації травмованих учасників бойових дій у багатьох розвинених країнах світу з свідчить про активне використання можливостей фізичної активності. Основною метою таких програм соціальної реабілітації військовослужбовців є послаблення негативних наслідків соціальних ризиків після поранення чи травмування, підвищення якості життя, зміцнення здоров'я, соціальної інтеграції та адаптації до інвалідності. У статті наведено результати аналізу зарубіжних публікацій щодо оцінки ефективності програм соціальної реабілітації учасників бойових дій за допомогою адаптивної фізичної активності. З'ясовано, що успішність соціальної реабілітації залежить від правильного підбору комплексу фізичних вправ, а також залучення до заняття адаптивним спортом з урахуванням тяжкості поранення та травми. Зроблено висновок, що соціальна реабілітація на основі фізичної активності є ефективним способом відновлення не тільки фізичного, але й психологічного здоров'я, а також повернення травмованих військових до активного суспільного життя. Надано інформацію про використання елементів адаптивної фізичної активності при реалізації програм соціальної реабілітації травмованих військовослужбовців на базі Одеського державного університету внутрішніх справ. Окрім цього зроблені висновки, що через заняття фізичною активністю можна здобути соціальне визнання, інтегруватися в громадянське суспільство та стати активним учасником суспільного життя. Успішність соціальної реабілітації залежить від правильного підбору комплексу фізичних вправ, урахування тяжкості травми та виконання інших умов. Заняття адаптивною фізичною активністю має виступати позитивним, продуктивним і творчим процесом, що приносить задоволення військовослужбовцям з інвалідністю. Важливою є своєчасність, комплексність, наукова обґрунтованість та повнота проведення соціальних реабілітаційних заходів на основі фізичної активності. Загальне усвідомлення всіма членами громадянського суспільства відчуття обов'язку перед тими, хто отримав травму при захисті Батьківщини, має сприяти соціальній реабілітації інвалідів на основі занять фізичною активністю із широкою суспільною підтримкою.

Ключові слова: адаптивна фізична активність, соціальна реабілітація, травмовані військовослужбовці, реабілітаційні заходи.

Komiaha A. V., Mosuzenko V. Yu. Physical activity as a means of social rehabilitation of traumatized combatants

The long history and modern implementation of social rehabilitation of injured combatants in many developed countries of the world indicates the active use of opportunities for physical activity. The main goal of such programs of social rehabilitation of servicemen is to reduce the negative consequences of social risks after injury or trauma, to improve the quality of life, to strengthen health, social integration and adaptation to disability. The article presents the results of the analysis of foreign publications regarding the evaluation of the effectiveness of programs of social rehabilitation of participants in hostilities with the help of adaptive physical activity. It was found that the success of social rehabilitation depends on the correct selection of a complex of physical exercises, as well as involvement in adaptive sports, taking into account the severity of the injury and trauma. It was concluded that social rehabilitation based on physical activity is an effective way of restoring not only physical, but also psychological health, as well as returning wounded soldiers to active social life. Information is provided on the use of elements of adaptive physical activity in the implementation of social rehabilitation programs for wounded servicemen on the basis of the Odessa State University of Internal Affairs. In addition, it was concluded that through physical activity, one can gain social recognition, integrate into civil society and become an active participant in social life. The success of social rehabilitation depends on the correct selection of a set of physical exercises, taking into account the severity of the injury and fulfilling other conditions. Adaptive physical activity should be a positive, productive and creative process that brings satisfaction to military personnel with disabilities. The timeliness, comprehensiveness, scientific validity and completeness of social rehabilitation measures based on physical activity are important. The general awareness of all members of civil society of a sense of duty to those who were injured while defending the Motherland should contribute to the social rehabilitation of disabled people based on physical activity with broad public support.

Key words: adaptive physical activity, social rehabilitation, wounded servicemen, rehabilitation measures.

У XIX ст. видатний вітчизняний хірург М. Пирогов – засновник військово-польової медицини та учасник чотирьох війн – влучно визначив війну як «епідемію травм» [2]. У теперішній час, в умовах повномасштабної агресії російської федерації проти України цей вислів, на жаль, набуває дедалі більшої актуальності. Водночас слід зауважити, що сучасні можливості та технології військової хірургії, покращені засоби особистого бронезахисту, способи евакуації поранених з поля бою, широке та своєчасне застосування антибіотиків, знеболюючих та кровоспинних препаратів призводять до порятунку значно більшої кількості військовослужбовців, ніж у минулих війнах.

Тому спостерігається зростання кількості військовослужбовців, які отримали поранення, контузії, травми, каліцтва чи захворювання під час захисту України від зовнішньої агресії. Отже, соціальна реабілітація та повернення травмованих учасників бойових дій до повноцінного життя – це актуальне завдання для нашої держави, територіальну цілісність та незалежність якої відстоювали військовослужбовці на полі бою.

Одержання інвалідності внаслідок бойових дій – це травмуюча та руйнівна подія, що знижує якість життя індивідуума. Особливо важко травмованим військовослужбовцям адаптуватися до обмежень у мобільності, втрати м'язової сили, складнощів із просторовою орієнтацією. Поряд з фізичними й емоційними стражданнями після втрати або пошкодження частини тіла в травмованих військовослужбовців можуть розвиватися тривалі психологічні порушення в поведінці, виявлятися хибні відчуття безпорадності, втрати мужності, знецінення свого соціального становища в суспільстві. Тому для підвищення якості життя поряд з медичною допомогою військовий інвалід потребує соціальної реабілітації, яка найчастіше реалізується у вигляді окремих проєктів або програм [4].

Відповідно до Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) якість життя людини слід розглядати «... як сприйняття індивідами їхнього положення в житті в контексті культури та системи цінностей, в яких вони живуть, і відповідно з їхніми власними цілями, сподіваннями, стандартами і турботами...» [11]. Тобто в широкому контексті якість життя включає не лише відсутність хвороб, а й розумове здоров'я, добробут соціальних відносин та довкілля.

Отже, основна мета соціальної реабілітації – підвищення якості життя, покращення самостійного функціонування та адаптація до інвалідності.

Важливе місце в соціальній реабілітації відводиться фізкультурно-спортивній реабілітації – системі заходів, розроблених із застосуванням фізичних вправ для відновлення здоров'я особи та спрямованих на ревіталізацію і компенсацію за допомогою занять фізичною культурою і спортом функціональних можливостей її організму для поліпшення фізичного і психологічного стану [6].

Метою статті є розгляд позитивних ефектів, обмежень та умов реалізації програм соціальної реабілітації, визначення деяких засобів фізичної активності, які найбільш підходять для підвищення якості життя військових інвалідів.

Зважаючи на оголошення в Україні воєнного стану, пов'язаного з відбиттям воєнної агресії, в останні роки активно проводяться наукові дослідження в аспекті технологій соціальної реабілітації травмованих воїнів [3; 10] та їх адаптації до цивільного життя [8].

Світовий досвід використання технологій у соціальній роботі з інвалідами збройних сил свідчить про значний прогрес у покращанні якості їхнього життя та відновленні функцій. Використання сучасних технологій, таких як робототехніка, віртуальна реальність, біонічні пристрої та інші інновації, дозволяє створювати унікальні рішення для підтримки інвалідів у їхній соціалізації. Водночас доцільно активізувати наукові пошуки інноваційних технологій для досягнення позитивних зрушень у якнайшвидшій реабілітації військовослужбовців, які отримали статус інваліда, що, у свою чергу потребує не лише вивчення передових світових практик, але й вивчення можливостей їх імплементації в національних реаліях, за умов обмеженого ресурсного забезпечення.

У теперішній час використання фізичної активності як інструменту реабілітації, соціалізації та підвищення якості життя інвалідів бойових дій – це загальносвітова практика. Тому варто узагальнити міжнародний досвід та сучасні докази цінності фізичної активності для соціальної реабілітації та відновлення осіб, які стали інвалідами внаслідок отримання бойових травм.

Системні програми реабілітації військових інвалідів на основі фізичної активності вперше були реалізовані під час Другої світової війни. Американський дослідник Г. А. Пак для реабілітації та відновлення пілотів, які отримали бойові поранення, запропонував застосовувати систему спеціально розроблених оздоровчих фізичних вправ. У лікарні Белв'ю (англ. Bellevue Hospital) в Нью-Йорку під його керівництвом було відкрито

медичний центр на 80 місць – відділ реабілітації та фізичної медицини [1, с. 58]. Маючи великий досвід у реабілітації, нагромаджений у ході війни, Г. Пак розробив власну програму, засновану на філософії, що набула відображення в його словах: «Реабілітація поширюється на період між лежачою стадією пацієнта до його одужання і професійної придатності» [9].

Для реабілітації військовослужбовців з порушеннями опорно-рухового апарату англійський лікар Л. Гуттманн у стаціонарних умовах Сток-Мандевільського (англ. Stoke Mandeville) госпіталю використовував корекційну гімнастику, більярд, фехтування та інші види фізичної культури та спорту [5]. У результаті було продемонстровано корисність адаптивної фізичної активності для соціальної та психологічної реабілітації, а організовані Л. Гуттманном змагання зі стрільби з лука для паралізованих військових стали попередником сучасних Паралімпійських ігор.

Таким чином було доведено, що завдяки адаптивній фізичній активності людина з обмеженими можливостями може значно прискорить процес реабілітації, покращуючи тим самим якість свого життя. Завдяки адаптивній фізичній активності соціальна обмеженість людини, невпевненість у собі, характерні для людей, які пережили травматичний досвід, будуть бентежити людину значно менше, ніж якби вона не вдавалася до адаптивної фізичної активності.

У спеціальній літературі «фізична активність» визначається як «рухи тіла, вироблені скелетними м'язами з витратою енергії вище за рівень спокою, які приносять користь здоров'ю людини» [18], «будь-який рух тіла, що виконується м'язами і вимагає витрат енергії» [19].

Отже, під «адаптивною фізичною активністю» ми розуміємо діяльність, спрямовану на відновлення та оздоровлення людини з обмеженими можливостями та особливими потребами. Тому адаптивна фізична активність для травмованих та поранених учасників бойових дій – це система (або комплекс) оздоровчих реабілітаційних заходів щодо фізичної активності, спрямованих на відновлення функціональних можливостей, мінімізацію травматичного впливу, заохочення самостійності в повсякденному житті та стимулювання активності в суспільстві.

Дослідження останніх років, проведені в розвинених країнах, підтверджують висновки про те, що адаптивна фізична активність покращує загальний фізичний стан організму, уповільнює прогресування інвалідності та навіть може

сприяти відновленню деяких втрачених функцій у травмованих учасників бойових дій [22].

Особливого значення соціальна реабілітація на основі адаптивної фізичної активності має при вибухових або балістичних травмах із втратою значного обсягу скелетних м'язів. У цих випадках відбувається зниження м'язової сили, діапазону рухів у суглобах та інших важливих функціональних характеристик через фіброз пошкоджених м'язів та вторинні зміни в тканинах [15]. Проте досі немає науково обґрунтованої стратегії соціальної реабілітації травмованих військових із втратою великої м'язової маси, крім виконання нескладних корекційних фізичних вправ.

Регулярне виконання комплексу фізичних вправ характеризується чотирма принципами фізичної активності: частотою, інтенсивністю, тривалістю, типом активності [14]. Користь для здоров'я людини може приносити виконання фізичних вправ з невисокою частотою та інтенсивністю, наприклад, не більше 150 хвилин на тиждень [16]. Навіть дворазових занять на тиждень протягом 12-тижневої програми реабілітації було достатньо для збільшення м'язової маси, покращення обміну речовин та зменшення накопичення ектопічного жиру в інвалідів із травмами спинного мозку [13]. Сприятливим є вплив адаптивної фізичної активності на зміцнення серцево-судинної та опорно-рухової системи людини, що особливо важливо для військових, які отримали бойові поранення, травми і каліцтва. Мета реабілітаційних фізичних вправ – викликати корисні для організму перетворення механічних подразників (напруження, стискання, зрушення тощо) на біохімічні сигнали активації внутрішньоклітинних процесів.

Пошук чи підбір оптимальних фізичних вправ – важлива та відповідальна складова будь-якої програми соціальних реабілітаційних заходів з адаптивної фізичної активності для травмованих учасників бойових дій. Також важливим питанням є час, коли потрібно розпочинати соціальні реабілітаційні заходи на основі адаптивної фізичної активності з травмованими військовими. Зарубіжні науковці вказують на те, що найбільший ефект досягається при запуску програми адаптивної фізичної активності на ранніх стадіях лікування бойової травми [21]. Вітчизняні реабілітологи також засвідчують, що реабілітація за допомогою адаптивної фізичної активності приносить максимальну користь у критичний період життя, тобто відразу після отримання травми [7]. Водночас для забезпечення якнайшвидшого

загоєння рекомендується мінімізувати або виключити фізичний вплив на місце поранення чи травми. Однак час запуску соціальної реабілітації на основі адаптивної фізичної активності все ж таки залежить від виду та ступеня травматичної події у військового інваліда. При деяких бойових травмах застосовувати адаптивну фізичну активність можна лише після медичного лікування або на завершальних його етапах. Тривалість таких реабілітаційних програм може становити від кількох днів та тижнів до кількох років [23].

Досвід засвідчує, що після проходження програми соціальної реабілітації військові інваліди навіть з ампутаціями кінцівок можуть досягати рівня фізичної готовності, порівнянної зі здоровою людиною.

У програми реабілітації за допомогою адаптивної фізичної активності для травмованих військовослужбовців включають різні типи «помірних» фізичних вправ на силову підготовку, виховання загальної витривалості, розвиток гнучкості та координаційних здібностей. Як правило, це різні варіанти ходьби, бігу, плавання, гімнастики, фітнесу, танців, розважальних ігор. Обсяг та тривалість фізичних навантажень для травмованих військових повинні визначатися з урахуванням тяжкості бойової травми, загального фізичного стану організму, ризику розвитку серцево-судинних та опорно-рухових захворювань [12].

У ході реалізації програми реабілітації навіть помірні фізичні навантаження на організм слід збільшувати незначно та поступово. Проте виконання комплексу фізичних вправ є необхідною, але недостатньою умовою реалізації соціальної програми реабілітації. Для досягнення повного успіху реабілітаційна програма на основі адаптивної фізичної активності має виконувати такі завдання:

- сприяти розвитку соціальних зв'язків;
- виступати «викликом» для зміни способу життя;
- відповідати конкретним запитам інваліда [20].

Зазначається, що після завершення реабілітаційної програми в інваліда бойових дій має відбуватися покращання здоров'я та загального настрою, посилення мотивації для участі в громадському житті, зміцнення соціальних зв'язків, позитивна зміна у сприйнятті своєї інвалідності, набуття знань та компетенцій. Тобто соціальна реабілітація засобами адаптивної фізичної активності має багатоцільовий результат [7]. Але це досягається, якщо в реалізації соціальних

реабілітаційних програм на основі адаптивної фізичної активності бере участь команда високопрофесійних тренерів, фахівців та наставників, які використовують у практичній роботі сучасні досягнення педагогіки, біомеханіки та фізіології. Як інструменти навчання успішно використовуються цифрові технології [10]. У сучасній реабілітації на основі адаптивної фізичної активності зростає роль знань про етичні норми, а також медичні та психологічні особливості поранених військовослужбовців. Тому залучені тренери та фахівці зобов'язані мати когнітивні компетенції щодо взаємодії з пораненими та травмованими учасниками бойових дій.

Зарубіжними фахівцями доведено, що фізична активність сприяє утворенню нових та зміцненню існуючих нейронних зв'язків у головному мозку людини, покращує когнітивні процеси та пам'ять, уповільнює старіння мозку людини [17].

Користь від застосування адаптивної фізичної активності для відновлення фізичного і психічного здоров'я, а також психологічного благополуччя травмованих військовослужбовців можна констатувати і на підставі досвіду залучення травмованих військовослужбовців до фізичної активності на базі Одеського державного університету внутрішніх справ (ОДУВС). У межах реалізації проєкту Міністерства внутрішніх справ України «Дружня підтримка» організовано тренування з боксу, волейболу і настільного тенісу за участю курсантів університету та військових, які проходять лікування та реабілітацію в закладах охорони здоров'я м. Одеса. Також відбуваються зустрічі представників ветеранських спільнот та керівництва й фахівців ОДУВС з метою максимального висвітлення можливостей університету щодо розвитку видів адаптивної фізкультури та спорту, що надзвичайно важливо сьогодні для ефективної та повноцінної реабілітації учасників бойових дій, зокрема тих, хто отримав ушкодження та інвалідність. Для багатьох військових інвалідів участь у рекреаційних заходах та спортивно-оздоровчих програмах приносить позитивні емоції, підвищення самооцінки та рівня соціалізації. У таких випадках повсякденна адаптивна фізична активність є самостійною усвідомленою діяльністю, спрямованою на фізичне відновлення та на компенсацію комунікаційних та соціальних зв'язків, перерваних унаслідок одержання поранення чи військової травми.

На жаль, економічна криза в державі обмежує можливість розгортання масштабних соціальних програм підтримки для поранених і травмованих

військовослужбовців. Також часто виникають численні додаткові перешкоди (бар'єри) для занять: територіальна віддаленість спортивних та оздоровчих об'єктів від місця проживання інваліда, труднощі з транспортуванням спеціального обладнання, чималі фінансові витрати, залучення супроводжуючих для пересування на транспорті для участі в реабілітаційних заходах. Тому для військовослужбовців, які вирішили займатися адаптивною фізичною активністю, надається допомога в різних формах, у тому числі в дистанційному режимі. Багато інвалідів бойових дій проживають на віддалених територіях, у малих містах чи сільській місцевості, що створює додаткові перешкоди для занять адаптивною фізкультурою. Іноді військові інваліди, які вимушено ведуть малорухливий спосіб життя, уважають заняття фізичною активністю нудною та важкою діяльністю. Зрозуміло, що в подібних випадках важливо підвищити мотивацію, а іноді навіть стимулювати інваліда на проходження програм соціальної реабілітації через адаптивну фізичну активність. Тому фахівцями ОДУВС для індивідуальних тренувань розроблено спеціальні навчальні програми, а також практикується дистанційне консультування за допомогою телекомунікаційних засобів. Наші спостереження доводять, що подолання труднощів та перешкод під час заняття адаптивною фізичною активністю загартовує характер військового інваліда, повертає йому колишню впевненість та самоповагу.

Висновки. Проведений аналіз публікацій зарубіжних авторів останніх років підтвердили цінність фізичної активності як ефективного засобу відновлення здоров'я, адаптації до інвалідності та професійної самореалізації у програмах соціальної реабілітації травмованих та поранених учасників бойових дій. Крім того, через заняття фізичною активністю можна здобути соціальне визнання, інтегруватися в громадянське суспільство та стати активним учасником суспільного життя. Успішність соціальної реабілітації залежить від правильного підбору комплексу фізичних вправ, урахування тяжкості травми та виконання інших умов. Заняття адаптивною фізичною активністю має виступати позитивним, продуктивним і творчим процесом, що приносить задоволення військовослужбовцям з інвалідністю. Важливою є своєчасність, комплексність, наукова обґрунтованість та повнота проведення соціальних реабілітаційних заходів на основі фізичної активності. Загальне усвідомлення всіма членами громадянського суспільства відчуття обов'язку перед тими,

хто отримав травму при захисті Батьківщини, має сприяти соціальній реабілітації інвалідів на основі занять фізичною активністю із широкою суспільною підтримкою.

Література

1. Берлінець І.А. Удосконалення державного регулювання надання медичної реабілітаційної допомоги і послуг в Україні. Дис. ... канд. н. держ. упр. 25.00.02. Запоріжжя, 2020. 217 с.
2. Військова хірургія з хірургією надзвичайних ситуацій / За ред. В.Я. Білого. Тернопіль: Укрмедкнига, 2004. 324 с.
3. Горбенко С.В., Хома В.В., Шпанчук Г.В. Досвід адаптації військовослужбовців до цивільного життя в США. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил*. 2014. Вип. 2. С. 42-44.
4. Державна цільова програма з медичної, фізичної реабілітації та психосоціальної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2023 року: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2018 р. № 1021.
5. Примачок Л.Л. Історія медицини та реабілітації: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2014. 104 с.
6. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України № 2961-IV від 5 жовтня 2005 р. *Відомості Верховної ради України*. 2006. № 2-3. Ст. 36.
7. Реабілітація військовослужбовців в Україні. Загальні проблеми та особливості організації під час воєнного стану. К.: ВД «Професіонал», 2022. 406 с.
8. Соціальна робота з різними категоріями населення у територіальній громаді: українські реалії та міжнародний досвід: монографія / В. Поліщук, Н. Горішна, Г. Слосанська та ін. Тернопіль, 2018. 221 с.
9. Фізична активність і якість життя людини [текст]: зб. тез доп. IV Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (10 черв. 2020 р.) / уклад.: А. В. Цьось, С. Я. Індика. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2020. 101 с.
10. Шапошникова, І. В., Катрич, В. М. Світовий досвід технологій соціальної роботи з інвалідами збройних сил та перспективи його реалізації в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2024. № 13.
11. Якість життя населення України та перші наслідки війни / Черенько Л.М., Полякова С.В., Шишкін В.С. та ін.; Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи. К., 2023. 191 с.

12. Boos C.J., Schofield S., Cullinan P. Association between combat-related traumatic injury and cardiovascular risk. *Heart*. 2022. № 108(5). P. 367-374.

13. Fisher J.A., McNelis M.A., Gorgey A.S. Does upper extremity training influence body composition after spinal cord injury? *Aging and Disease*. 2015. № 6(4). P. 271-281.

14. Foster Ch., Armstrong M.E.G. What types of physical activities are effective in developing muscle and bone strength and balance? *Journal of Frailty, Sarcopenia & Falls*. 2018. № 3(2). P. 58-65.

15. Garg K., Ward C.L., Hurtgen B.J. Volumetric muscle loss: persistent functional deficits beyond frank loss of tissue. *Journal of Orthopaedic Research*. 2015. № 33(1). P. 40-46.

16. Ginis K.A.M., Van der Ploeg H.P., Fosrer Ch. Participation of people living with disabilities in physical activity: a global perspective. *The Lancet*. 2021. № 398 (31 July – 6 August). P. 443-455.

17. Phillips C. Brain-derived neurotrophic factor, depression, and physical activity: Making the neuroplastic connection. *Neural Plasticity*. 2017. article ID 7260130. P. 1-17.

18. Piggin J. What is physical activity? A holistic definition for teachers, researchers and policy makers. *Frontiers in Sport and Active Living*. 2020. № 2. article ID 72. P. 1-7.

19. Resolution WHA57.17. Global Strategy on Diet, Physical Activity and Health. In: Fifty-seventh World Health Assembly, Geneva, 17-22 May 2004. Resolutions

and decisions, annexes. Geneva, World Health Organization, 2004.

20. Shirazipour C.H., Aiken A.B., Latimer-Cheung A.E. Exploring strategies used to deliver physical activity experiences to Veterans with a physical disability. *Disability and Rehabilitation*. 2018. № 40(26). P. 3198-3205,

21. Smith D.C. Extremity injury and war: a historical reflection. *Clinical Orthopaedics and Related Research*. № 473. P. 2771-2776.

22. Walker R.A.J., Colclough M., Limbert C., Smith P.M. Perceived barriers to, and benefits of physical activity among British military veterans that are wounded, injured, and/or sick: a behaviour change wheel perspective. *Disability and Rehabilitation*. 2022. № 44(6). P. 900-908.

23. Woodruff S.I., Galarneau M.R., McCabe C.T. Health-related quality of life among US military personnel injured in combat: findings from the Wounded Warrior Recovery Project. *Quality of Life Research*. 2018. № 27. P. 1393-1402.

Ком'яга А. В.,
старший викладач кафедри тактико-спеціальної
та спеціальної фізичної підготовки
Одеського державного університету
внутрішніх справ

Мосузенко В. Ю.,
викладач кафедри вогневої підготовки
Одеського державного університету
внутрішніх справ

БЕЗПЕКА ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ АВТОМОБІЛЬНОГО ТА ІНШИХ ВИДІВ МЕХАНІЧНОГО ТРАНСПОРТУ: ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ

Меркулова В. О.

Визначитися із загальним станом дослідження особливостей умов та підстав застосування кримінальної відповідальності у разі вчинення кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту, характером змісту тих проблем, які виокремлюються вітчизняними вченими в зазначеній сфері, – дозволить систематизація доволі значного обсягу доктринального матеріалу за певними критеріями. В основу систематизації та виокремлення доктринальних положень щодо відповідної групи однорідних кримінально-правових норм пропонуємо покласти доволі важливий критерій - оцінку науковцями доцільності, чіткості, повноти визначення об'єктивних та суб'єктивних ознак відповідних кримінальних правопорушень. Аналізу піддаватимуться переважно джерела, які стосуються як загальних проблем кримінально-правового регулювання визначеної сфери, так і безпосередньо змісту кримінально-правових положень, що містяться у ст. ст. 277, 279, 280, 286, 286-1, 287, 288, 289, 290, 291 КК, а отже безпосередньо, або ж опосередковано стосуються безпеки дорожнього руху та експлуатації механічних видів транспорту.

Спрямувавши дослідження на визначення як типових загальноновизнаних, так і дискусійних наукових позицій щодо доцільності чинної класифікації кримінально-правових норм, що містяться у Розділі XI Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту» (ст. ст. 276-292 КК); значення та співвідношення родового та видового, основного та додаткового безпосереднього об'єктів посягання; впливу бланкетного характеру диспозиції норми на чіткість визначення ознак об'єктивної сторони; впливу обставин вчиненого діяння, властивостей суб'єкта на криміналізацію діяння; співвідношення змісту інтелектуального та вольового моменту форм вини у разі настання тяжких та особливо тяжких наслідків; дієвості співвідношення тяжкості вчиненого діяння та суворості чинної санкції (видів, термінів покарання) тощо, – ми отримали певне уявлення про тенденції в зміні напрямків та характеру обговорення актуальних проблем чин-

ного кримінального законодавства, обумовлені подовженням реформування кримінального законодавства та більш поглибленим вивченням зарубіжного законодавчого досвіду у досліджуваній сфері.

Особливості кримінально-правової доктрини в частині суб'єктивної сторони розглядуваних кримінальних правопорушень полягають у посиленні уваги до співвідношення змісту інтелектуального та вольового моментів підвидів необережності (кримінально-протиправної самовпевненості, кримінально-протиправної недбалості), непрямого умислу (підвид умислу) та кримінально-протиправної самовпевненості (підвид необережності), що має значення під час обґрунтування доцільного обсягу кримінальної відповідальності за вчинення діянь з ознаками загального чи спеціального складу кримінального правопорушення, настання особливо тяжких наслідків в результаті явно грубого порушення правил дорожнього руху та експлуатації транспорту.

Ключові слова: кримінально-правова доктрина; безпека дорожнього руху; об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення.

Merkulova V. O. Road traffic safety and operation of motor vehicles and other types of mechanical transport: features of criminal legal doctrine

To determine the general state of research on the features of the conditions and grounds for the application of criminal liability in the event of criminal offenses against traffic safety and transport operation, the nature of the content of those problems that are identified by domestic scientists in the specified field, will allow the systematization of a fairly significant amount of doctrinal material according to certain criteria. We propose to base the systematization and isolation of doctrinal provisions regarding the relevant group of homogeneous criminal law norms on a fairly important criterion – the assessment by scientists of the expediency, clarity, completeness of the definition of objective and subjective features of the relevant criminal offenses. The analysis will be mainly based on sources that relate to both general problems of criminal law regulation

of a certain field, and directly to the content of criminal law provisions contained in Art. Art. 277, 279, 280, 286, 286-1, 287, 288, 289, 290, 291 of the Criminal Code, and therefore directly or indirectly relate to road traffic safety and the operation of mechanical modes of transport.

Having directed the research to the definition of both typical generally recognized and debatable scientific positions on the expediency of the current classification of criminal law norms contained in Section XI of the Special Part of the Criminal Code "Criminal Offenses against the Safety of Traffic and Operation of Transport" (Articles 276-292 of the Criminal Code); the meaning and correlation of generic and specific, main and additional direct objects of encroachment; the influence of the blanket nature of the disposition of the norm on the clarity of determining the signs of the objective side; the influence of the circumstances of the committed act, the properties of the subject on the criminalization of the act; the ratio of the content of the intellectual and volitional moment of the forms of guilt in the event of grave and especially grave consequences; the effectiveness of the ratio of the gravity of the committed act and the severity of the current sanction (types, terms of punishment), etc. – we have gained some idea of the trends in changing the directions and nature of the discussion of current problems of the current criminal legislation, due to the continuation of the reform of criminal legislation and a more in-depth study of foreign legislative experience in the area under study.

The peculiarities of the criminal law doctrine in terms of the subjective side of the criminal offenses under consideration consist in increased attention to the correlation of the content of the intellectual and volitional moments of the subtypes of carelessness (criminally unlawful self-confidence, criminally unlawful negligence), indirect intent (subtype of intent) and criminally unlawful self-confidence (subtype of carelessness), which is important when substantiating the appropriate scope of criminal liability for committing acts with signs of a general or special component of a criminal offense, the occurrence of particularly serious consequences as a result of a clearly gross violation of traffic rules and the operation of transport.

Key words: *criminal law doctrine; road safety; objective and subjective signs of the composition of a criminal offense.*

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Загальноновизнаним є те, що на тлі закономірного інтенсивного реформування кримінального законодавства в Україні, значно збільшуються потенційні ризики щодо неякісного законодавчого процесу, який здійснюється досить часто безсистемно, без врахування основоположних визначень теорії кримінального права,

взаємообумовлюючих зв'язків між інститутами та нормами права. Що у підсумку відтворюється у відсутності єдності у використанні термінології; нечіткості у визначенні ознак основних та кваліфікованих складів кримінальних правопорушень; суперечностях щодо ознак діянь, які співвідносяться як суміжні, як загальний та спеціальний склад; невідповідності між тяжкістю діяння та суворістю покарання за його вчинення; доволі низькій ефективності та дієвості кримінально-правових заходів тощо. Такий стан суттєво позначається на якості актів судового тлумачення, на ефективності правозастосовної діяльності. Адже дієвість попереджувальної функції кримінального законодавства безпосередньо залежить від чіткості та повноти кримінально-правових положень. До того ж, кількість невирішених, суперечливих та дискусійних положень теорії кримінального права та законодавства постійно збільшується, – до існуючих сталих проблем додаються нові, які обумовлюються не лише відсутністю належної системно-правової експертизи суто вітчизняного кримінального законодавства, але й сучасними тенденціями приведення його у відповідність із міжнародно-правовими стандартами та кращими зразками зарубіжного законодавчого досвіду. Усі зазначені недоліки сучасного реформування кримінального законодавства мають відношення і до розглядуваної нами сфери – безпеки руху та експлуатації автомобільного та інших видів механічного транспорту. Зазначені законодавчі проблеми в останній час все частіше є предметом спеціальних наукових публікацій.

Визначитися із загальним станом дослідження особливостей умов та підстав застосування кримінальної відповідальності у разі вчинення кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту, характером змісту тих проблем, які виокремлюються вітчизняними вченими в зазначеній сфері, – дозволить систематизація доволі значного обсягу доктринального матеріалу за певними критеріями. В основу систематизації та виокремлення доктринальних положень щодо відповідної групи однорідних кримінально-правових норм пропонуємо покласти доволі важливий критерій – оцінку науковцями доцільності, чіткості, повноти визначення об'єктивних та суб'єктивних ознак відповідних кримінальних правопорушень. Аналізу піддаватимуться переважно джерела, які стосуються як загальних проблем кримінально-правового регулювання визначеної сфери, так і безпосередньо змісту кримінально-правових положень, що містяться

у ст. ст. 277, 279, 280, 286, 286-1, 287, 288, 289, 290, 291 КК, а отже безпосередньо, або ж опосередковано стосуються безпеки дорожнього руху та експлуатації механічних видів транспорту.

Наше дослідження не претендує на повноту охоплення необхідної спеціальної інформації з зазначеного питання. Проте обсяг обраного нами переліку наукових джерел, що піддаються в даній статті аналізу, надає певне уявлення про тенденції в зміні напрямків та характеру обговорення в доктрині права актуальних проблем чинного кримінального законодавства, обумовлені подовженням реформування кримінального законодавства та більш поглибленим вивченням зарубіжного законодавчого досвіду у досліджуваній сфері.

Мета статті полягає у визначенні як *типових загально визнаних, так і дискусійних наукових* позицій щодо доцільності чинної класифікації кримінально-правових норм, що містяться у Розділі XI Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту» (ст. ст. 276-292 КК); значення та співвідношення родового та видового, основного та додаткового безпосереднього об'єктів посягання; впливу бланкетного характеру диспозиції норми на чіткість визначення ознак об'єктивної сторони; впливу обставин вчиненого діяння, властивостей суб'єкта на криміналізацію діяння; співвідношення змісту інтелектуального та вольового моменту форм вини у разі настання тяжких та особливо тяжких наслідків; дієвості співвідношення тяжкості вчиненого діяння та суворості чинної санкції (видів, термінів покарання) тощо.

Вклад основного матеріалу. Оскільки за критерій систематизації доктринального матеріалу обрано оцінку науковцями якості визначення об'єктивних та суб'єктивних ознак розглядуваного виду кримінальних правопорушень, маємо здійснювати аналіз відповідно до чотирьох елементів загального складу кримінального правопорушення: об'єкт (предмет), об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона діяння. При цьому увага приділятиметься переважно тим доктринальним положенням, в яких відтворюється певні новітні підходи щодо обґрунтування актуальності законодавчих проблем в розглядуваній сфері, піднімаються питання, що мають стати предметом наукової дискусії, чітко проглядається суперечливість та недосконалість кримінально-правових положень.

Питання *об'єкту (предмету)* розглядуваного виду кримінальних правопорушень є невід'ємною

складовою більш загального питання: доктринальних підходів щодо *критеріїв класифікації* усіх кримінально-правових норм, які є змістом Розділу XI Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту» (ст. ст. 276 - 292 КК), оскільки саме в цьому питанні відтворюється ставлення науковців до різних видів об'єктів як критеріїв систематизації законодавчого матеріалу та формулювання інститутів Особливої частини кримінального законодавства.

Звернення до змісту підручників, посібників, науково-практичних коментарів з навчальної дисципліни Кримінальне право (Особлива частина), виданих у різний час за чинності останнього Кримінального кодексу (2001 року), доводить, що на тлі сталості окремих наукових позицій, актуальності набувають нові підходи щодо значення різних видів об'єктів посягання у класифікації діянь на певні групи. До загально визнаних положень маємо віднести твердження, що виокремлення в Особливій частині сукупності однорідних кримінально-правових норм відбувається на підставі родового об'єкту - суспільних відносин, що забезпечують безпеку руху та експлуатації транспорту; що критерієм розмежування кримінально-правових норм даного виду на групи є вид транспорту. (7, С. 267; 8, С. 334; 19, С. 789)

Проте предметом дискусії залишаються питання виокремлення такої групи кримінальних правопорушень, яка стосується будь-якого виду транспорту, тож є узагальнюючого характеру. В окремих публікаціях, при виокремленні різних груп кримінальних правопорушень Розділу XI Особливої частини КК, до таких норм відносять лише статтю 291 КК, в якій встановлюється відповідальність за порушення чинних на транспорті правил. Проте чомусь діяння, передбачені ст. ст. 277, 279, 280 КК, доволі часто відносили до групи діянь, які вчиняються на залізничному, водному чи повітряному транспорті. (1, С. 33-34)

Тож актуальною є оцінка змісту ознак складу цих кримінальних правопорушень з точки зору усіх видів транспорту. В окремих доктринальних джерелах доводиться той факт, що за змістом диспозицій до норм узагальненого характеру слід віднести значно більшу кількість статей. Зокрема: ст. 277 КК, яка визначає відповідальність за пошкодження шляхів сполучення, споруд на них тощо; ст. 279 КК - за блокування транспортних комунікацій та захоплення транспортних підприємств; ст. 280 КК - за примушування працівників транспорту до невиконання своїх службових

обов'язків; ст. 291 КК - за порушення чинних на транспорті правил. Об'єднуючим критерієм є те, що шкода завдається (створюється загроза спричинення шкоди) порядку функціонування, організаційно-економічним основам усієї транспортної системи, що пропонується розглядати як видовий об'єкт даної групи кримінальних правопорушень. (12, С. 120-131.)

Новітність такого підходу обумовлюється, певним чином, окремими тенденціями систематизації кримінально-правових норм в зарубіжному законодавстві, де спостерігається в значній мірі відмова від виокремлення видів транспортних галузей, з одного боку, – з іншого, спостерігається дворівневий підхід до класифікації кримінально-правових норм у розглядуваній сфері, коли розглядуваний вид діянь є підсистемою більш широкої сфери кримінально-правового захисту - громадської (колективної) безпеки. (15, С. 223-234; 20, С. 12-13; 25, С. 804)

Проблеми класифікації кримінально-правових норм, що містяться у Розділі XI Особливої частини КК, взаємопов'язані із ставленням науковців до місця та значення *видового об'єкту в кримінальному праві*, взагалі, під час систематизації діянь, які посягають на безпеку руху та експлуатацію транспорту, зокрема. Загальновизнаним є те, що у видовому об'єкті відтворюється більш вузька, специфічна сфера суспільних відносин, що є складовою родового об'єкту. (9, С. 112-113) Проте на питання «Яким чином, та у який спосіб має впливати ця специфічність на систематизацію (кодифікацію) кримінального законодавства?», – до тепер немає чіткої відповіді. Вперше специфічність кримінально-правової охорони безпеки дорожнього руху та експлуатації автомобільного транспорту підкреслив на початку цього століття В.А Мисливий, який і запропонував визнати цю особливу сферу видовим об'єктом. (17, С. 4, 11-13) Зазначене вище щодо доцільності виокремлення узагальненого родового об'єкту (порядок функціонування, організаційно-економічні основи усієї транспортної систем), на тлі тривалості обговорення в доктрині права значення родового об'єкту, слід розглядати як актуалізацію питання щодо доцільності у якості критерію класифікації діянь, що посягають на безпеку руху та експлуатацію транспорту, розглядати не види транспорту, а видовий об'єкт - більш вузьку сферу суспільних відносин, що має призвести до більш чіткого визначення правового статусу певного кола суб'єктів специфічних суспільних (а отже і кримінально-правових) відносин уже всередині

транспортної системи. Відповідно позначиться на змісті тих правових положень, які є основою тлумачення об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінального правопорушення, вчиненого у сфері безпеки руху та експлуатації транспорту. (12, С. 120-131.)

Предметом наступного аналізу є доктринальні положення, що стосуються оцінки характеру та значення *безпосереднього об'єкту* окремих суспільно небезпечних діянь, що посягають на безпеку дорожнього руху та експлуатації різних видів механічного транспорту. Якщо відштовхуватися від розуміння того, що безпосередній об'єкт - це конкретні суспільні відносини, які поставлені під охорону конкретної кримінально-правової норми і яким безпосередньо завдається шкода (створюється стан потенційної загрози спричинення шкоди), – то маємо визнати, що практично усі розглядувані нами норми передбачають встановлення як основного (є частиною родового, видового об'єкту), так і додаткового (завжди завдається шкода поряд із основним) безпосереднього об'єкту. Проте системоутворююче значення цих видів безпосередніх об'єктів є різним. Від того, яка сфера суспільних відносин буде визнаною основною (основний безпосередній об'єкт) залежить місце норми в системі інститутів Особливої частини КК.

Зокрема, на увагу заслуговують доктринальні аспекти щодо особливостей структури, змістовної сутності об'єктивних та суб'єктивних ознак бланкетної диспозиції кримінально-правових норм, передбачених ст. 286 КК (визначає відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, особами, які керують транспортним засобом), ст. 286-1 КК (передбачає відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, особами, які керують транспортним засобом у стані сп'яніння), ст. 287 КК (відповідальність настає за випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення особами, які відповідальні за технічний стан та експлуатацію транспорту), ст. 288 КК (відповідно, за порушення нормативно-правових актів, норм і правил, що стосуються убезпечення дорожнього руху особами, які відповідальні за будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання автомобільних доріг тощо); ст. 289 КК (встановлена відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом), ст. 290 КК (відповідно, за знищення, підробку або заміну номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу), ст. 291 КК (за порушення чинних на транспорті правил).

Аналіз спеціальних доктринальних джерел надає підстави віднести до більш типової позиції твердження, сутність якого полягає у тому, що безпосереднім об'єктом діянь, передбачених ст. ст. 286, 286-1, 287, 288 КК є безпека дорожнього руху або експлуатації автомобільного, міського, електротранспорту й деяких інших видів транспорту, перелік яких наведено у примітці до ст. 286 КК. (3, С. 122; 16, С. 20; 19, С. 804)

В той же час предметом дискусії доволі тривалий час було питання доцільності визначення у якості основного безпосереднього об'єкту діянь, ознаки яких містяться у ст. 289 (незаконне заволодіння транспортним засобом) та ст. 290 (знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу), – безпеку дорожнього руху або експлуатації механічних видів транспорту. Пропозиції суттєво різняться за змістом: від уточнення формулювання основного безпосереднього об'єкту як «дезорганізація функціонування транспортних засобів» (5, С. 29), або ж «контрольоване використання транспортних засобів» (1, С. 28, 32; 20, С. 7), – до визнання основним безпосереднім об'єктом цих діянь відносин власності (13, С. 264; 17, С. 15). Певний результат дискусії відтворюється у Проекті КК (контрольний текст станом на 10.01. 2024 р.), в якому у Розділі 7.4. «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту» ці норми не передбачені.

Предмет розглядуваних видів кримінальних правопорушень (види транспорту) як факультативна ознака об'єкта посягання в доктрині права відтворюється переважно в обговоренні доцільності його використання у якості критерію класифікації усіх видів діянь, ознаки яких зазначені у Розділі XI Особливої частини КК (про що вже згадувалося вище); у визначенні значення та доцільності формулювання безпосередньо у кримінальному законі конкретного переліку механічних видів транспорту та новітніх тенденціях його поширеного тлумачення за рахунок окремих видів двоколісних транспортних засобів (мопеди, моторолери тощо). (3, С. 122; 16, С. 20; 18, С. 121).

Щодо відтворення в доктрині права особливостей *ознак об'єктивної сторони*. По-перше, маємо відштовхуватися від того, що зважаючи на бланкетний характер диспозицій розглядуваних кримінально-правових норм, особливе значення під час кваліфікації діяння та визначення ознак його об'єктивної сторони (особливостей виду та характеру суспільно-небезпечної поведінки та її наслідків) відіграють інші нормативно-правові

акти відомчого характеру, що регламентують поведінку працівника транспорту чи іншого учасника дорожнього руху. Зокрема, в частині переліку порушених правил, виду активної, або ж пасивної поведінки, способів вчиненого діяння, виду та тяжкості наслідків. Лише чіткість та повнота відомчих нормативно-правових положень, які є основою для розуміння ознак вчиненого діяння, дозволять здійснити його правильну кваліфікацію. Тож закономірним є те, що увагу привертають саме ті сучасні дослідження, в яких розглядається зміст та співвідношення конкретних нормативно-правових актів (зокрема, Закону «Про дорожній рух», «Правил дорожнього руху»), обґрунтовується значення повноти змісту цих актів в частині прав, обов'язків суб'єктів дорожнього руху. (18, С. 120).

По-друге, маємо сконцентруватися на посиленні значення проблеми щодо визначення доцільного переліку суспільно небезпечних діянь, які потребують криміналізації. Серед найбільш поширених видів порушень безпеки дорожнього руху в останні роки виокремлюються перевищення швидкості руху, обгін транспортних засобів, порушення правил переїзду перехресть, керування транспортом у стані сп'яніння, управління несправним транспортним засобом тощо. Проте саме в цій частині актуальності набуває певна тенденція – доведення необхідності зміни підходів у визначенні підстав та обсягу кримінальної відповідальності за поведінку, яка вчиняється за наявності певних обтяжуючих обставин (стану алкогольного або ж наркотичного сп'яніння, факту залишення водієм місця дорожньо-транспортної пригоди). Вважаємо, що питання постали на тлі інтенсифікації євроінтеграційних процесів, поглиблення вивчення та комплексного аналізу особливостей європейських країн в цій частині. (14, С. 248-253.)

Щодо факту *залишення водієм місця дорожньо-транспортної події (ДТП)*: безпосередньо ця обставина в чинному кримінальному законодавстві України взагалі не згадується. Якщо розглядати дану поведінку як різновид постзлочинної дії винної особи, можна лише опосередковано оцінити її обтяжуючий вплив на обсяг кримінальної відповідальності у протилежність змісту та сутності такої пом'якшуючої обставини як «надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення» (п.2-1 ч. 1 ст. 66 КК). Особливу увагу цьому питанню надав М.І. Хавронюк, досліджуючи кримінальне законодавство континентальної Європи

у порівнянні із вітчизняним законодавством. Вчений підкреслив наступне: саме положення міжнародно-правових актів, зокрема, Європейської конвенції про покарання за дорожньо-транспортні злочинні діяння (1964 р.) та Конвенції РЕ про дорожній рух (1968 р.) стали визначальними для встановлення у кримінальних законах багатьох держав континентальної Європи кримінальної відповідальності за залишення водієм місця дорожньо-транспортної події; що посилення відповідальності водіїв, які зникли з місця вчинення ДТП, передбачено у кримінальному законодавстві Албанії, Болгарії, Латвії, ФРН тощо. У якості прикладу наводяться законодавчі положення ФРН, відповідно до яких суб'єктом незаконного залишення місця дорожньо-транспортної події може бути кожен учасник дорожньо-транспортної події, чия поведінка за обставинами справи могла потягнути за собою створення ситуації, пов'язаною із зазначеною подією. В той же час кримінальна відповідальність виключається, якщо учасник дорожньо-транспортної події у найкоротший час передав усі необхідні відомості про себе до поліцейської ділянки. (25, С. 800- 806).

Невід'ємною складовою реформування вітчизняного інституту караності за діяння, вчинені у сфері безпеки руху та експлуатації транспорту, є суттєві зміни у підходах законодавця щодо оцінки ступеня *небезпечності відповідних діянь, вчинених в стані сп'яніння*. Це стало результатом сталого доволі тривалого характеру наукової дискусії та обговорення питання доцільних меж та суворості покарання за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які свідомо доводять себе до такого стану. Відповідно до Закону № 1231 - IX від 16.02.2021 Кримінальний кодекс було доповнено статтею 286-1 КК, що визначала підстави відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції. Проте слід підкреслити, що відповідальність настає лише за умови спричинення потерпілому середньої тяжкості тілесного ушкодження.

Проте ця проблема носить комплексний характер і стосується не лише проблем об'єктивної сторони розглядуваних видів діяння, але й певних ознак суб'єкта та суб'єктивної сторони, оскільки стосується особливого значення властивостей особи, яка вчиняє діяння у стані сп'яніння,

особливостей інтелектуального та вольового моментів форм вини (про що мова піде нижче). Слід зазначити, що з перших років набуття чинності Кримінальним кодексом України 2001 року вченими піднімалося питання щодо удосконалення вітчизняного законодавства в цій частині на двох рівнях: посилення суттєво суворості відповідальності за керування транспортом у стані сп'яніння та криміналізації самого факту керування різними видами механічного транспорту у стані сп'яніння. (4, С. 112-113; 17, С. 8-9; 25, С. 802-803, 805).

Якщо в частині першого напрямку вітчизняне законодавство набуло відповідних змін (про що вже йшлося), то питання встановлення відповідальності за керування у стані сп'яніння, виконання організаційно-управлінських функцій, пов'язаних із безпекою руху та експлуатацією транспорту, у стані сп'яніння (незалежно від настання наслідків) потребує подальшого обговорення та наукової оцінки. Той факт, що в більшості країн Європи надається кримінально-правове значення такому стану, має вплинути на подальше реформування вітчизняного кримінального законодавства.

В доктрині права обгрунтовано звертається увага на суттєвий перелік видів суспільно-небезпечної поведінки, вчиненої у стані сп'яніння, яка за зарубіжним законодавчим досвідом є кримінально-караною: сам факт керування транспортом у стані сильного алкогольного сп'яніння; свідомо передача керування транспортом такій особі; відмова, або ухилення водія транспортного засобу від проведення тесту на алкоголь; керування наземним, водним чи повітряним транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного сп'яніння, під впливом психотропних або інших діючих на психіку речовин; виконання особою обов'язків безпосередньо пов'язаних із забезпеченням безпеки руху транспортних засобів у стані сп'яніння; надання кримінально-правового значення такій поведінці лише у разі рецидиву тощо. (14, С.248-253; 15, С.223-234)

Щодо наступного елементу складу кримінального правопорушення - *суб'єкта діяння*, маємо засвідчити те, що на тлі визнання того факту, що у разі вчинення діянь, передбачених ст. ст. 286, 286-1, 287, 288 КК відповідальності піддається спеціальний суб'єкт, а ст. ст. 289, 290, 291 КК - загальний, - дискусійним залишається питання визначення особливостей суб'єктивного складу діяння, передбаченого ст. 287 КК (випуск в експлуатацію технічно несправного транспортного засобу та інше порушення особами,

відповідальними за технічний стан те експлуатацію транспорту). Предметом обговорення є пропозиція щодо розширення кола осіб, які мають підпадати під дію цього закону: особи, що обіймають посади, пов'язані з відповідальністю за технічний стан або експлуатацію транспортних засобів; власники приватних транспортних засобів та особи, які користуються ними за довіреністю чи з інших підстав. (1, С. 25; 3, С. 122).

Узагальнений аналіз окремих доктринальних джерел засвідчує посилення актуальності дослідження *особливостей суб'єктивної сторони* вчинення діянь, які посягають на безпеку дорожнього руху та експлуатації різних видів механічного транспорту. Доволі складно оцінити зміст та сутність інтелектуального та вольового моменту певної форми вини у особи, яка свідомо доводить себе до стану алкогольного сп'яніння, значно перевищує швидкість руху тощо і вчиняє дорожні транспортні пригоди (ДТП) з особливо тяжкими наслідками. А отже свідомо створює стан потенційної небезпеки, грубо порушуючи правила дорожнього руху, передбачає можливість (хоч і абстрактно) настання тяжких наслідків.

Як на нашу думку, питання суб'єктивної сторони розглядуваних діянь викликає зацікавленість, щонайменше з декількох позицій. Передусім, оцінки співвідношення ознак підвидів необережності у складах кримінальних правопорушень, які зазвичай розглядаються як загальні (ст. ст. 119, 128 КК) та спеціальні (ст. ст. 286, 286-1 КК). Той факт, що при наявності однієї форми вини (необережність) та однакових наслідків (тяжке, середньої тяжкості тілесне ушкодження, смерть людини), підвиди необережності в цих випадках є різними (кримінально-протиправна недбалість, у першому; кримінально-протиправна самовпевненість, у другому випадку), – доводить різну оцінку законодавством вчиненого особою. Різниця у змісті інтелектуального та вольового моменту цих підвидів необережності обумовлює більш сувору санкцію діянь, які посягають на безпеку дорожнього руху. (3, С. 124; 11, С. 48-56; 26, С. 169).

Наступний напрям обговорення особливостей суб'єктивної сторони діянь, що посягають на безпеку дорожнього руху та експлуатації механічних видів транспорту є співвідношення інтелектуального та вольового моментів непрямого умислу та кримінально-протиправної самовпевненості у разі настання в результаті ДТП тяжких та особливо тяжких наслідків. Підставою для оцінки певних випадків настання таких наслідків як результату

умисної діяльності (непрямий умисел) є те, що спостерігається збіг декількох обтяжуючих обставин, коли очевидним є те, що ніякі розрахунки на уникнення наслідків не спрацюють. І це явно усвідомлює винна особа. Тож кримінально-правового значення набуває ступінь усвідомлення особою потенційної небезпеки та її наслідків (інтелектуальний момент) та ступінь розуміння можливостей їх попередити (вольовий момент). (11, С. 48-56; 22, С. 269).

Складовою доктринальних положень в цій частині є також оцінка доцільності та законодавчих шляхів криміналізації факту створення реальної потенційної небезпеки як результату умисної діяльності людини, що грубо порушує правила дорожнього руху та експлуатації транспорту. Кримінальне законодавство України потребує суттєвого реформування, зміни підходів щодо змісту та сутності ознак основного складу відповідних кримінальних правопорушень, підстав настання відповідальності не лише в наслідок спричинення шкоди з необережності, але й за різні види суспільно *небезпечної умисної поведінки*, що впливають на безпеку дорожнього руху та експлуатацію механічного транспорту. Вважаємо, що посилюється значення міжнародного законодавчого досвіду щодо структурованості, співвідношення елементів кримінально-правових інститутів, що стосуються забезпечення дорожнього руху, особливостей змісту основних та кваліфікованих ознак складу відповідних кримінальних правопорушень, визначення тяжкості діяння, доцільного обсягу кримінальної відповідальності, виду та терміну покарання за ці діяння. За різних підходів зарубіжного законодавця щодо формулювання саме ознак основного складу цих діянь, вчинених умисно, позитивним законодавчим досвідом є визнання в досліджуваних країнах світу кримінально-караними чималої кількості умисної поведінки, яка містить у собі потенційну загрозу настання тяжких та особливо тяжких наслідків у разі порушення правил дорожнього руху та експлуатації транспорту. (15, С.223-234)

Насамкінець, маємо піддати аналізу окремі положення кримінально-правової доктрини з позицій оцінки *дієвості кримінально-правових заходів у запобіганні посягань* на відносини в сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту; *співвідношення тяжкості вчиненого діяння та обсягу відповідальності*, виду, терміну покарання, визначених у санкції норм, які піддавалися аналізу. Справедливим є те, що зазвичай в доктрині права ефективність кримінально-правових

заходів у розглядуваній сфері аналізується на тлі співвідношення реального стану судової практики та відповідних статистичних даних щодо наслідків вчинення ДТП. Тож до сьогодні доволі виразним є відносно гуманне ставлення кримінального правосуддя до суб'єктів розглядуваного виду правопорушень, з одного боку, та сталість тенденції щодо значної кількості дорожніх транспортних пригод з спричиненням шкоди здоров'ю, – з іншого. Той факт, що у понад 40 % випадків стосовно осіб, які вчинили діяння, передбачене ст. 286 КК, закриваються кримінальні провадження за різних обставин; майже кожний третій звільняється від кримінальної відповідальності на підставі примирення з потерпілим; у більше ніж 60 % випадків застосовується штраф переважно на мінімальному рівні; призначене покарання здебільшого є умовним, з застосуванням випробування; лише стосовно кожного третього застосовується позбавлення права керувати транспортним засобом тощо, – є підтвердженням цьому. (21, С. 313-317; 26, С. 172) Зміна типової тяжкості діяння, ознаки якого визначені у ч. 1 ст. 286 КК (зважаючи на суму штрафу, воно із проступку перетворилося на нетяжкий злочин), – суттєво ситуації не змінила.

Проблема ж *співвідношення тяжкості вчиненого діяння та санкції норми* відтворюється у науковій дискусії за декількома напрямками. Доволі активно обговорюється питання визначення ступеню небезпечності діяння, вчиненого у стані сп'яніння. Суперечливість вбачається у наявності однакової міри покарання у вигляді позбавлення волі у разі спричинення тяжких тілесних ушкоджень у разі відсутності та наявності стану сп'яніння (ч. 2 ст. 286 КК та ч. 2 ст. 286-1 КК) (11, С. 48-56; 16, С. 22). Звертається увага на відсутність системного підходу у співвідношенні інститутів адміністративної та кримінальної відповідальності у разі вчинення діяння у стані сп'яніння, що призводить до збільшення випадків залишення водія місця транспортної пригоди (23, С. 163, 165). Як приклад неузгодженості законодавчих положень розглядаються факти визначення різних розмірів покарання за спричинення одного виду і характеру наслідків, за однієї форми вини (необережність) в кримінально-правових нормах, які співвідносяться між собою як загальні (ст. ст. 119, 128 КК) та спеціальні (ст. ст. 286, 286-01 КК) (27, С.379). Слід зазначити, що тенденцією доктрини кримінального права в цьому питанні є те, що зазначені проблеми недосконалості вітчизняного кримінального законодавства в частині єдності розуміння співвідношення

тяжкості діяння та характеру (змісту) санкції все частіше аналізується на тлі узагальненого зарубіжного законодавчого досвіду, який доводить, що розглядувані нами діяння (зважаючи на ознаки основного складу) передбачають більш суворі види та розміри покарання. (15, С.223-234)

Підсумовуючи вище зазначене, слід підкреслити наступне. Комплексного характеру набуває питання класифікації кримінально-правових норм, які є змістом Розділу XI Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту» (ст. ст. 276 - 292 КК), оскільки саме в цьому питанні відтворюється ставлення науковців до різних видів об'єктів як критеріїв систематизації законодавчого матеріалу та формулювання інститутів Особливої частини кримінального законодавства. Подовжується обговорення доцільності визначення у якості критеріїв класифікації як предмету (вид транспорту), так і видового об'єкту. Посилюється увага до значення видового об'єкту в кодифікації кримінального законодавства, у виокремленні такої сфери кримінально-правової охорони як «порядок функціонування та організаційно-економічні основи усієї транспортної системи».

На тлі ускладненого характеру безпосереднього об'єкта в діяннях, що посягають на безпеку руху та експлуатації транспорту, подовжується дискусія щодо доцільності визначення у якості основного безпосереднього об'єкту діянь, ознаки яких містяться у ст. 289 (незаконне заволодіння транспортним засобом) та ст. 290 (знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу), – безпеку дорожнього руху або експлуатації механічних видів транспорту.

Актуальності не втрачає проблема доцільності (недоцільності), способу визначення безпосередньо у кримінальному законі конкретного переліку механічних видів транспорту.

Новітність підходів в доктрині права пов'язана із обґрунтуванням доцільності значного поширення видів суспільно небезпечної поведінки (об'єктивна сторона діяння), вчинених як необережно, так і умисно. Що є безумовно відтворенням стану запозичення зарубіжного досвіду в розглядуваній сфері.

Досить тривалий час предметом дослідження є різні кримінально-правові аспекти вчинення посягань на безпеку дорожнього руху та експлуатації транспорту в стані сп'яніння, що має результатом формулювання законодавцем положень ст. 286-1 КК. Сучасний стан досліджень з цього питання характеризується новим спрямуванням - обґрунтуванням

доцільності криміналізації самого факту керування транспортом, виконання різних функцій, пов'язаних із безпекою руху та експлуатацією транспорту, у стані сп'яніння.

Особливості кримінально-правової доктрини в частині суб'єктивної сторони розглядуваних кримінальних правопорушень полягають у посиленні уваги до співвідношення змісту інтелектуального та вольового моментів підвидів необережності (кримінально-протиправної самовпевненості, кримінально-протиправної недбалості), непрямого умислу (підвид умислу) та кримінально-протиправної самовпевненості (підвид необережності), що має значення під час обґрунтування доцільного обсягу кримінальної відповідальності за вчинення діянь з ознаками загального чи спеціального складу кримінального правопорушення, настання особливо тяжких наслідків в результаті явно грубого порушення правил дорожнього руху та експлуатації транспорту.

Література

1. Авраменко О.В., Бурда С.Я., Сас М.В. Кримінально-правова характеристика злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту: навч. посібник у схемах. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 36 с.
2. Бабанін С.В. Кримінальна відповідальність за порушення чинних на транспорті правил: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2008. 20 с.
3. Безчастна В.В. Відмежування порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, від суміжних складів злочинів та адміністративних правопорушень. *Наше право*. № 2, 2019. С. 121-127.
4. Бурдін В. М. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені в стані сп'яніння: Монографія. К.: Атіка, 2005. 160 с.
5. Ємельяненко В.В. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2009. С. 29.
6. Красницький І.В. Кримінальна відповідальність як інститут кримінального права Франції та України : порівняльний аналіз: Монографія. Львів: ЛДУВС, 2008. 232 с.
7. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник. // за заг. Ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, К.: Юрінком Інтер; Х.: Право, 2002. 496 с. С. 267;
8. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за редщд. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., перер. і доп. Х.: Право, 2010. 608 с, С. 334;
9. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Підготовлено колективом авторів за заг. ред. В.Я. Конопельського, В.О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 472 с., С. 112-113.
10. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповн. станом на 8 листопада 2022 р.: К.: ПАЛИВОДА А.В., 2022. 312 с.
11. Конопельський В.Я., Меркулова В.О., Суб'єктивна сторона діянь, спрямованих проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту та покарання за їх вчинення: особливості співвідношення. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 1. С. 48-56.
12. Конопельський В.Я., Меркулова В.О., Об'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту: співвідношення класифікації об'єктів посягання та змісту бланкетних диспозицій кримінально-правових норм. *Центрально український вісник права та публічного управління*. 2024. Вип. 3 (7). С.120-131.
13. Максимович Р.А. Об'єкт складу злочину «Незаконне заволодіння транспортним засобом» (ст. 289 КК): *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Прогаліни у кримінальному законодавстві. Міжнародний симпозіум, 12-13 вересня 2008 р.* Львів: ЛДУВС, 2008. С. 264.
14. Меркулова В.О. Обставини, які мають впливати на відповідальність за порушення правил дорожнього руху та експлуатації транспорту: зарубіжний досвід та перспективи реформування кримінального законодавства. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали XVI міжнар. наук.-практ. інтернет конф.*, м. Одеса, 29 березня 2024 р. Одеса: ОДУВС, 2024. С. 248-253.
15. Меркулова В., Конопельський В., Чекмарьова І., Резніченко Г., Когут В. Особливості кримінальної відповідальності за посягання на безпеку дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Соціально-правові студії*. 2024. Т. 7, № 3. С. 223-234. (Scopus)
16. Микитчик О.В. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння. *Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права*. Вип. 2. 2022. С. 18-24
17. Мисливий В.А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту (криміналь-

но-правове та кримінологічне дослідження): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08. Київ: КНУВС, 2005. 36 с.

18. Мисливий В. Кримінально-правове значення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. № 3, 2020. С. 118-125.

19. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 5-те вид., перероб. та доповн. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2008. 1216, С. 789.

20. Протидія незаконному заволодінню транспортними засобами підрозділами Національної поліції України: практичний poradnik з елементами інтерактивних технологій / Бондар В.С., Бочковий О.В., Дудоров О.О., Кривонос М.В., Скляніченко Д.В. та ін. / за ред. д-ра юрид. наук, проф., заслуженого діяча науки і техніки України О.О. Дудорова. Сєвєродонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2020. 311 с. С. 12-13.

21. Тарасенко О.Ю. Аналіз призначення покарання за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Часопис Київського університету права*. № 3, 2020. С. 313-319.

22. Тунтула А.С. Правова кваліфікація одного з відомих дорожньо-транспортних діянь. Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали X міжнар. наук.практ. інтернет конференції (м. Одеса, 30 березня 2018 р.), Одесса: ОДУВС, 2018. 282 с., С. 268-270.

23. Філіппов А.В. Правові проблеми криміналізації керування транспортними засобами у стані сп'яніння. *DICTUM FACTUM*. С. 159-167.

24. Хавронюк М.І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації: Монографія. К.: Істина, 2005. 264 с.

25. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Монографія. К.: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

26. Хелік В.В. Поняття та зміст порушень правил безпеки дорожнього руху особами, які керують транспортними засобами. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. № 2 (8), 2019. С. 168-176.

27. Шармар О.М. Аналіз законодавчих ініціатив щодо посилення кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія Право, Випуск 69. 2022. С. 379-385.

28. Яремко Г.З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України: автореф. канд... юрид. наук: 12.00.08. Львів: ЛДУВС, 2010. 20 с.

Меркулова В. О.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових
дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ

НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Савіцький О. В.

Надання послуг сьогодні – це одна з найперспективніших галузей економіки, яка, до того ж, швидко розвивається. Вона охоплює торгівлю і транспорт, фінанси і страхування, комунальне господарство, освітні та медичні установи, шоу-бізнес тощо. Дійсно всі організації тією або іншою мірою надають послуги. Проте на протязі багатьох років інституту послуг не приділялось достатньої уваги. Незалежно від власного бажання кожен громадянин періодично вимушений звертатися до публічної адміністрації за отриманням паспорта чи оформленням субсидії, за реєстрацією себе як суб'єкта підприємницької діяльності чи для отримання посвідчення водія, дозволу на зберігання та носіння вогнепальної зброї тощо.

Концепцією адміністративної реформи в Україні запропоновано таку нову функцію виконавчої влади, як надання «управлінських послуг», а «управлінські послуги» визначені як «послуги з боку органів виконавчої влади, що є необхідною умовою реалізації прав і свобод громадян – зокрема реєстрація, ліцензування, сертифікація та ін.».

До речі, слід зазначити, що спочатку фахівцями було запропоновано вживання саме терміну «управлінські послуги», який частіше використовується і в чинних нормативно-правових актах і охоплював всі види управлінських послуг. Але використання даного терміну підлягало активній критиці з боку теоретиків права, оскільки під управлінськими послугами часто розуміють обслуговування власне управлінського процесу, в тому числі й у приватному секторі виробництва.

Відразу ж зазначимо, що термін «адміністративні послуги» спрямований не на виокремлення нового виду адміністративно-правових відносин між органами наділеними владними повноваженнями і приватними фізичними та юридичними особами, а на змістову переоцінку характеру їхніх взаємовідносин. Крім того, підтверджуючи доктринальну правомірність і термінологічну визначеність поняття «послуги» з боку публічних органів, слід водночас звернути увагу на певну недоречність характеризувати цих послуг як «управлінських».

Отже, адміністративна послуга – це результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи

припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону. Суб'єкт надання адміністративної послуги – це орган виконавчої влади, інший державний орган, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування, їх посадові особи, уповноважені відповідно до закону надавати адміністративні послуги.

Ключові слова: послуга, адміністративна послуга, закон, суб'єкт, Конституція України, стаття, відносини, фізичні та юридичні особи.

Savitskyi O. V. Provision of administrative services in Ukraine

The service sector today is one of the most promising sectors of the economy, which, moreover, is developing rapidly. It includes trade and transport, finance and insurance, utilities, educational and medical institutions, show business, etc. Almost all organizations provide services to one degree or another. However, for many years, the institution of services has not been given sufficient attention. Regardless of their own wishes, every citizen is periodically forced to contact the public administration to obtain a passport or apply for a subsidy, to register themselves as a business entity or to obtain a driver's license, a permit to store and carry firearms, etc.

The concept of administrative reform in Ukraine proposes such a new function of the executive branch as the provision of “management services”, and “management services” are defined as “services provided by executive bodies that are a necessary condition for the exercise of citizens' rights and freedoms – in particular, registration, licensing, certification, etc.”.

By the way, it should be noted that initially, experts proposed the use of the term “management services”, which is more often used in current regulatory legal acts and covers all types of management services. But the use of this term was subject to active criticism from legal theorists, since management services are often understood to mean servicing the management process itself, including in the private sector of production.

We should immediately note that the term “administrative services” is not aimed at identifying a new type of administrative and legal relations between bodies vested with power and private individuals and legal entities, but at a substantive reassessment of the nature of their relationships. In addition, while confirming

the doctrinal legitimacy and terminological certainty of the concept of "services" on the part of public bodies, it is necessary to pay attention to a certain inappropriateness of characterizing these services as "management".

Thus, an administrative service is the result of the exercise of authority by a subject of administrative services upon the application of an individual or legal entity, aimed at acquiring, changing or terminating the rights and/or obligations of such a person in accordance with the law. The subject of administrative service provision is an executive body, another state body, a body of government of the Autonomous Republic of Crimea, a local government body, their officials authorized in accordance with the law to provide administrative services.

Key words: *service, administrative service, law, subject, Constitution of Ukraine, article, relations, individuals and legal entities.*

Постановка проблеми. Реформи та зміни в адміністративному законодавстві, визначають формування законодавчо закріплених гарантій незворотності демократичних перетворень в Україні та передбачає глибоке дослідження базових категорій адміністративного права. Однією з таких категорій виступає категорія адміністративної послуги, яка найбільш повно, системно відтворює засади реалізації діяльності суб'єктів владних повноважень. Надання адміністративних послуг в Україні регулюються Конституцією України, Законом України «Про адміністративні послуги», Законом України «Про адміністративну процедуру та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють саме відносини у сфері надання адміністративних послуг.

Розглядаючи поняття адміністративні послуги, зазначимо що це новітній елемент взаємовідносин між державою та людиною. Адміністративними послугами вважаються численні обов'язки державних органів для виконання різних видів дозвільно-реєстраційних дій за відповідними зверненнями фізичних та юридичних осіб. Сучасний стан надання адміністративних послуг в Україні характеризується значними позитивними змінами, спрямованими на спрощення процедур та підвищення ефективності роботи органів публічної влади.

Забезпечення належного рівня якості надання адміністративних послуг в Україні вимагає виконання багатьох системних заходів, зокрема, : залучення споживачів до оцінки якості надання адміністративних послуг, що дозволить чітко визначити пріоритетні проблемні питання в сфері надання адміністративних послуг та шляхи їх вирішення;

об'єктивніше оцінити роботу органів влади саме з надання послуг, а саме критеріїв оцінки на основі визначення стандартів надання адміністративних послуг; складання перспективних планів розвитку для вдосконалення якості надання адміністративних послуг органами влади, які їх надають; запровадження заходів для покращання правового регулювання адміністративних послуг.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи статтю 1 Закону України «Про адміністративні послуги» від 6.09.2012 р. № 5203-VI зазначимо, що адміністративна послуга – це результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону [1]

Відповідно до статті 5 Закону «Про адміністративні послуги» виключно законами, які регулюють суспільні відносини щодо надання адміністративних послуг, установлюються:

- 1) підстави для одержання адміністративної послуги;
- 2) суб'єкт надання адміністративної послуги та його повноваження щодо надання адміністративної послуги;
- 3) перелік і вимоги до документів, необхідних для отримання адміністративної послуги;
- 4) платність або безоплатність надання адміністративної послуги;
- 5) граничний строк надання адміністративної послуги;
- 6) перелік підстав для відмови в наданні адміністративної послуги. [1].

Згідно статті 2 Закону України «Про адміністративні послуги» його дія не поширюватиметься на відносини щодо:

- здійснення державного нагляду (контролю);
- метрологічного контролю і нагляду;
- акредитації органів з оцінки відповідності;
- дізнання, досудового слідства;
- оперативно-розшукової діяльності;
- судочинства, виконавчого провадження;
- нотаріальних дій;
- виконання покарань;
- доступу до публічної інформації;
- застосування законодавства про захист економічної конкуренції;
- провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею;
- набуття прав на конкурсних засадах;
- набуття прав стосовно об'єктів, обмежених у цивільному обігу;

- здійснення державного регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг;
- сертифікації оператора системи передачі відповідно до Закону України «Про ринок електричної енергії»;
- гарантій походження електричної енергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії;
- авторизації електронних майданчиків та прийняття рішення про відключення авторизованих електронних майданчиків від електронної системи закупівель, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі»;
- здійснення дій, пов'язаних з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, географічні зазначення, об'єкти авторського права і суміжних прав, реєстрація та акредитація організацій колективного управління;
- здійснення державного регулювання у сфері медіа;
- набуття статусу резидента Дія Сіті та внесення відомостей до реєстру Дія Сіті відповідно до Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні»;
- видачі міжнародних сертифікатів, міжнародних ветеринарних сертифікатів та інших ветеринарних документів, передбачених законами України.

З цього приводу треба зауважити щодо присутності в понятті «адміністративна послуга» реалізації «визначених законом обов'язків», ця позиція є суперечливою щодо специфіки відносин, які виникають при реалізації особою покладених на неї обов'язків. Тобто адміністративна послуга не передбачає ознаки обов'язковості та можливості застосування заходів примусу при не виконанні цих обов'язків.

Значна частина фахівців адміністративного права вважає адміністративними послугами різного роду дозвільні дії публічних органів за відповідними зверненнями фізичних та юридичних осіб. Про надання адміністративних послуг можна говорити за наявності водночас двох обов'язкових умов:

по-перше, коли уповноважений орган чи посадова особа, реагуючи на звернення того чи іншого суб'єкта, має право на певну свободу адміністративного розсуду і відповідну альтернативність власних дій та рішень;

по-друге, коли суб'єкт, що звертається, може у будь-який час і без настання негативних для нього юридичних наслідків відмовитися від реалізації свого права на звернення або виконання прийнятого за зверненням рішення.

Таким чином, запровадження поняття «адміністративні послуги» суттєво впливає на переосмислення змісту предмета адміністративного права і дає підстави визначати цю категорію через відповідні правовідносини.

Адміністративні послуги надаються згідно із стандартами, що затверджуються суб'єктами відповідно до їх повноважень. Установи, яким делеговані закріплені згідно з нормативно-правовими актами за органами виконавчої влади повноваження щодо надання адміністративних послуг, надають такі послуги згідно із стандартами, затвердженими органами виконавчої влади, що делегували такі повноваження.

Суб'єкти, які надають адміністративні послуги на постійній основі, забезпечують: надання роз'яснень з питань, що стосуються надання адміністративних послуг, розміщення на стендах та офіційних веб-сайтах інформації про надання адміністративних послуг.

Класифікацій адміністративних послуг може бути багато. За критерієм платності адміністративні послуги можуть поділяти на платні й безоплатні для особи.

Залежно від суб'єкта, який надає адміністративні послуги, їх можна поділити на державні адміністративні послуги і муніципальні адміністративні послуги. Важливими є, насамперед, ті класифікації, які мають практичне значення, тобто дають можливість давати рекомендації щодо покращення системи надання адміністративних послуг.

Одним із таких критеріїв класифікації можна назвати рівень встановлення повноважень щодо надання адміністративних послуг та правового регулювання процедури їх надання, зокрема:

1) адміністративні послуги з централізованим регулюванням (закони, акти Президента України, Кабінету Міністрів та центральних органів виконавчої влади України);

2) адміністративні послуги з локальним регулюванням (акти органів місцевого самоврядування, місцевих органів виконавчої влади);

3) адміністративні послуги зі «змішаним» регулюванням (коли здійснюються водночас і централізоване й локальне регулювання).

Можна класифікувати адміністративні послуги за галузями законодавства, точніше, за предметом (характером) питань, за розв'язанням яких звертаються особи до адміністративних органів. Серед них можна виділити підприємницькі (або господарські), соціальні, земельні, будівельно-комунальні, житлові та інші види адміністративних послуг. При

цьому під соціальними адміністративними послугами розуміються послуги, пов'язані з реалізацією владних повноважень, приміром, призначення державної соціальної допомоги тощо. Прикладом земельних адміністративних послуг може бути прийняття органом місцевого самоврядування рішення про надання земельної ділянки у користування, а прикладами підприємницької адміністративної послуги – реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності, видання ліцензій тощо.

Також можна розглянути досвід зарубіжних країн, а саме: Німеччини, Польщі, Нідерландів, Великої Британії, США і саме що стосується підвищення якості надання адміністративних послуг у цих країнах.

Особливість з надання адміністративних послуг у Німеччині полягає саме у тому що, в офісах з надання адміністративних послуг не передбачено надання соціальних послуг, послуг реєстрації актів цивільного стану, дозволів на будівництво. У Німеччині за надання цих послуг відповідають державні органи. Кол-центри, які виконують роль довідкових центрів, здійснюють записи на прийом та можуть надавати інформацію, яка стосується звичайних послуг за принципом «єдиного вікна». Центри надання адміністративних послуг надають певну кількість послуг громадянам щодня та виступають у ролі сервісних центрів і основною задачею інтернет-порталів надавати консультації щодо онлайн-послуг.

Особливість з надання адміністративних послуг у Польщі полягає у тому, що державні органи також можуть бути замовниками адміністративних послуг, в такій ситуації вони виступають як «внутрішні клієнти». В Польщі діє єдина централізована система, відповідно до якої за організацію надання адміністративних послуг відповідальними є територіальні громади. В усіх районах польської столиці створено централізовану систему Відділів обслуговування мешканців. Це дозволяє усунути корупцію та скорочує потреби використання паперових документів Відділи також впроваджують електронні системи обслуговування населення.

Особливість з надання адміністративних послуг у Нідерландах є досвід роботи «універсаму послуг» у місті Гаага, яка по суті складається з двох рівнів. Перший рівень – центральний «універсам послуг», (офіс для громадян), який знаходиться в приміщенні муніципалітету. У різних районах міста розташовані офіси, що відносяться до другого рівня. Такий підхід сприяє ефективному виконанню обов'язків службовців та усуває умови для корупції.

Особливість з надання адміністративних послуг у Великій Британії є центри послуг для населення, які працюють за системою «єдиного вікна» та здійснюють свою діяльність за рахунок основних принципів: рухаються документи, а не громадяни; контроль якості надання послуг; одне звернення – в одному місці. Основне завдання британських центрів послуг – підвищення рівня доступу громадян до державних послуг та висока якість їх надання.

Особливість з надання адміністративних послуг у США є те, що на сьогодні розроблено та працюють тисячі урядових сайтів, які налічують сотні тисяч веб-сторінок.

Також повністю реалізована модель Е-врядування на рівні держави, яка визначає просту взаємодію громадян та бізнес-структур з урядовими організаціями (представниками влади), удосконалення взаємодії між державними інституціями і громадянами.

Висновки. Отже, адміністративна послуга – це правовідносини, що виникають при реалізації суб'єктивних прав фізичної або юридичної особи за їх заявою в процесі публічно-владної діяльності адміністративного органу для отримання певного результату. Адміністративні послуги надаються суб'єктами надання адміністративних послуг безпосередньо або через центри надання адміністративних послуг. Проаналізувавши дане питання потрібно зазначити, що для надання якісних адміністративних послуг в Україні потрібно побудувати досконалу систему, яка матиме ефективне правове регулювання кадрового забезпечення суб'єктів, що надають такі послуги. Забезпечити цей напрямок висококваліфікованими фахівцями, що мають реалізовувати державну політику у сфері надання адміністративних послуг з метою реалізації прав, свобод і законних інтересів суб'єктів звернення, яке безпосередньо залежить від упровадження в практику роботи з персоналом адміністративних органів сучасних підходів та моделей управління персоналом.

Таким чином, удосконалення системи щодо надання адміністративних послуг є одним із пріоритетних напрямів адміністративної реформи в Україні для виходу на новий етап державності при цьому можна застосувати досвід зарубіжних країн. А саме запропонувати рекомендації щодо впровадження системи якісного надання публічних послуг, враховуючи те, що у більшості зарубіжних країн діяльність спрямовується на створення зручних і досяжних умов для надання послуг громадянами. Пропонується впровадити та

розвивати інтегровані офіси; здійснювати пошуки оптимальних суб'єктів з надання послуг, використовувати компетентні інституції; використовувати систему локальної інформаційної мережі та її сегменту для отримання послуг; створити веб-портали адміністративним послугам; здійснити електронізацію окремих послуг. Запровадження нових трансформацій в системі публічної влади в Україні повинні бути спрямовані на те, щоб громадянин який хоче отримати послугу не тільки знав, але й мав реальну можливість отримати той рівень і ту якість послуг, які йому зобов'язані надати органи публічної влади.

Література

1. Закон України «Про адміністративні послуги» // Відомості Верховної Ради України. 2013. №32. ст. 409 (дата звернення 12.12.2024 р.)
2. Буханевич О. Адміністративні послуги в Україні: засади надання та шляхи вдосконалення. Хмельницький: «Поліграфіст», 2017. 392 с.
3. Паутова Т. О., Неділько А. І. Формування та удосконалення системи надання адміністративних

послуг в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2017. №5

4. Паутова Т.О. Механізм надання адміністративних послуг в Україні: аналіз та напрями вдосконалення. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2014. № 1. URL: http://el-zbirndu.at.ua/2014_1/18.pdf

5. Даньшина Ю.В. Зарубіжний досвід оцінювання якості надання адміністративних послуг. Теорія та практика державного управління. 2011. Вип. 4. С. 467-475.

6. Панькова З. Л. Зарубіжний досвід надання адміністративних послуг та його застосування в Україні. Право: Історія, Теорія, Практика: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Дніпро, 18-19 листоп. 2016 р.). Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2016. С. 144-146.

*Савіцький О. В.,
аспірант
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КОМПЕНСАЦІЇ ЗБИТКІВ ПОТЕРПІЛИМ ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Дарій С. В., Ярош В. В., Резніченко Г. С.

У науковій статті розглядаються питання проблем компенсації збитків потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень.

Доводиться, що на сьогодні в Україні спостерігається значна кількість осіб, постраждалих від кримінальних правопорушень та відсутність дієвого механізму компенсації збитків потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень.

Аргументується, що на законодавчому рівні закріплюється право потерпілого від кримінального правопорушення на відшкодування шкоди. Вказане питання можна розглядати в декількох напрямках: законодавство та судова практика щодо права відшкодування шкоди потерпілому, внаслідок кримінального правопорушення, а також механізм реалізації даного права.

Аналізуються підстави та порядок відшкодування шкоди особі, потерпілій від кримінального правопорушення у кримінальному процесуальному та цивільному законодавстві.

Доводиться, що незважаючи на закріплення цивільним законодавством можливості відшкодування моральної шкоди, суб'єктом відшкодування не може бути держава, отже якщо не встановлено особу, яка завдала шкоди, то так само як і будь-які інші види шкоди, моральна шкода потерпілому не буде відшкодована. Під впливом міжнародних нормативно-правових актів, було розроблено декілька законопроектів про умови та порядок відшкодування (компенсації) державою (за рахунок державного бюджету України) шкоди, завданої кримінальними правопорушенням потерпілому, але на жаль, жоден з них не був прийнятий. Отже, згідно з чинним вітчизняним законодавством потерпілій від кримінального правопорушення не може розраховувати на швидке й повне відновлення його порушених прав. Оскільки законодавством не передбачено надійних гарантій відшкодування майнової та немайнової шкоди, заподіяної особі у зв'язку з вчиненням проти неї кримінального правопорушення або іншого правопорушення. Це, безумовно, не відповідає ознакам демократичної та правової держави.

Ключові слова: потерпілий, кримінальне правопорушення, відшкодування шкоди.

Darii S. V., Yarosh V. V., Reznichenko H. S. Some problems of compensation for damages to victims of violent criminal offenses

The scientific article examines the problems of compensating damages to victims of violent criminal offenses.

It is proven that today in Ukraine there is a significant number of victims of criminal offenses and the absence of an effective compensation mechanism for victims of violent criminal offenses.

It is argued that the right of a victim of a criminal offense to compensation for damages is established at the legislative level. This issue can be considered in several directions: legislation and judicial practice regarding the right to compensation for damage to the victim as a result of a criminal offense, as well as the mechanism for implementing this right.

The grounds and procedure for compensation of damage to a person who is a victim of a criminal offense in criminal procedural and civil legislation are analyzed.

It is proven that despite the establishment of the possibility of compensation for non-pecuniary damage by civil law, the subject of compensation cannot be the state, therefore, if the person who caused the damage is not established, then, just like any other types of damage, non-pecuniary damage to the victim will not be compensated. Under the influence of international legal acts, several draft laws were developed on the conditions and procedure for compensation (compensation) by the state (at the expense of the state budget of Ukraine) of damage caused by a criminal offense to the victim, but unfortunately, none of them were adopted. Therefore, according to the current domestic legislation, the victim of a criminal offense cannot count on a quick and complete restoration of his violated rights. Since the legislation does not provide for reliable guarantees of compensation for property and non-property damage caused to a person in connection with the commission of a criminal offense or other offense against him. This, of course, does not correspond to the characteristics of a democratic and legal state.

Key words: victim, criminal offense, compensation for damage.

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні існує декілька проблем, пов'язаних з виплатою компенсації збитків жертвам від умисних насильницьких кримінальних правопорушень. В першу чергу, це значна кількість постраждалих осіб. За даними Міністерства юстиції щороку в середньому в Україні таких осіб - понад 15 тисяч. По-друге, на сьогодні в Україні відсутній дієвий механізм такої компенсації, а також існує велика кількість кримінальних проваджень, де неможливо встановити особу, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Для вирішення цієї проблеми, було напрацьовано проєкти наступних законодавчих актів: проєкт Закону України «Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень» [1], проєкт Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо механізму фінансового забезпечення відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень [2], проєкт Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення механізму відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню розгляду проблем компенсації збитків потерпілим від кримінальних правопорушень була приділена увага у наукових дослідженнях Баганець О.В., Банчук О.А., Дмитрієва І.О., Малишев Б.В., Саїдова З.М., Маланчук П.М. та інших правників. Однак питання компенсації збитків потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень, все ще потребують свого дослідження.

Метою статті є вивчення питань, пов'язаних з компенсацією збитків потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка особа, яка є потерпілою від кримінального правопорушення, має право звернутися до суду з позовом до порушника її прав про відшкодування завданої шкоди. Однак, про шкоду, завдану кримінальним правопорушенням, може йтися лише тоді, коли по справі винесено обвинувальний вирок суду, який набрав законної сили.

Проте існують такі випадки, коли особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, є неплатоспроможною; не встановлена; встановлена, але ухиляється від слідства, та її оголошено у розшук. За таких обставин компенсаційну функцію по відновленню майнового стану особи повинна брати на себе держава.

Вказане питання можна розглядати в декількох напрямках: законодавство та судова практика щодо права відшкодування шкоди потерпілому, внаслідок кримінального правопорушення, а також механізм реалізації даного права.

На законодавчому рівні у п.10 ч.1 ст. 56 Кримінального процесуального кодексу України закріплено що, протягом кримінального провадження потерпілий має право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом.

Також, ч. 1 статті 128 цього ж Кодексу передбачає, що особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

Форма та зміст позовної заяви повинні відповідати вимогам, встановленим до позовів, які пред'являються у порядку цивільного судочинства. Цивільний позов у кримінальному провадженні розглядається судом за правилами, встановленими цим Кодексом. Якщо процесуальні відносини, що виникли у зв'язку з цивільним позовом, цим Кодексом не врегульовані, до них застосовуються норми Цивільного процесуального кодексу України за умови, що вони не суперечать засадам кримінального судочинства. (ч. 4,5 ст. 128 КПК України) [4].

Стаття 1177 Цивільного кодексу України закріплює, що шкода, завдана фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, відшкодовується відповідно до закону. Шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та порядку, передбачених законом. Стаття 1207 Цивільного кодексу встановлює обов'язок держави відшкодувати шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок кримінального правопорушення : Шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок кримінального правопорушення, відшкодовується потерпілому або особам, визначеним статтею 1200 Цивільного кодексу, державою, якщо не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, або якщо

вона є неплатоспроможною. Умови та порядок відшкодування державою шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, встановлюються законом [5].

Як вірно зазначає Ус О. М. диспозиція ч. 2 ст. 1177 та ст. 1207 Цивільного кодексу України відсилають до спеціальних законів, які повинні закріплювати процедуру реалізації цих положень, але такі закони на сьогодні відсутні. Отже практична реалізація цих норм неможлива. Не підлягають в даному випадку також і норми Конституції України, як норми прямої дії, оскільки Конституція України не передбачає права на відшкодування за рахунок держави шкоди потерпілому внаслідок кримінального правопорушення [6, с.84]

Шкода, завдана кримінальним правопорушенням, може бути майнова, фізична чи моральна. Закріплюючи право потерпілого на відшкодування шкоди, законодавець закріплює його право на відшкодування будь-якого виду шкоди, яка була спричинена кримінальним правопорушенням. Цивільний кодекс України встановлюючи обов'язок відшкодування шкоди потерпілому в результаті вчинення кримінального правопорушення за рахунок Державного бюджету України, не встановлює який конкретно вид шкоди повинен бути відшкодований, отже теоретично ним може бути і моральна шкода.

На думку Васильєва В. В., якої б сфери життєдіяльності потерпілої особи не стосувалося кримінальне правопорушення, очевидно, що спричиняється не тільки фізична чи матеріальна шкода, але й душевні страждання.

Можливість компенсації моральної шкоди свідчить про захист прав особи, що має позитивний вплив на психічний стан потерпілої особи, вселяє віру у справедливість. Необхідність компенсації моральної шкоди обґрунтовується тим, що без неї порушення особистого немайнового права часто буде залишатися без свого роду санкції, що призведе до послаблень правового захисту особистості.

Слід наголосити на тому, що низкою міжнародно-правових актів підтверджується необхідність запровадження відшкодування моральної (немайнової) шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, власне, державою. Це - Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживань владою; Європейська конвенція про відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів; Рекомендації Комітету міністрів ради Європи R (85) 11 держава-членам щодо становища потерпілого в рамках кримінального

права і кримінального процесу; Директива Ради Європейського Союзу про компенсацію жертвам злочинів та інші акти [7, с.47].

Чинний Цивільний кодекс України передбачає, що особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. (ст. 23 ЦК України):

Моральна шкода полягає:

1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;

2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;

3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;

4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Моральна шкода відшкодовується грішми, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості.

Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування. Моральна шкода відшкодовується одноразово, якщо інше не встановлено договором або законом. Моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини.

Моральна шкода відшкодовується незалежно від вини органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, фізичної або юридичної особи, яка її завдала:

1) якщо шкоди завдано каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки;

2) якщо шкоди завдано фізичній особі внаслідок її незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності,

незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту або виправних робіт;

3) в інших випадках, встановлених законом.

Постанова Пленуму Верховного суду України “Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди” від 31 травня 1995 року №4 [8] визначає моральну шкоду як втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Відповідно право на відшкодування моральної шкоди мають тільки фізичні чи юридичні особи; із кола суб’єктів виключаються інші суб’єкти цивільного права: український народ, держава, АРК, територіальні громади, іноземні держави.

Цивільне право України розрізняє поняття “моральна” та “немайнова” шкода. Термін “моральна” шкода застосовується до фізичних осіб, а “немайнова” шкода - до юридичних.

Законодавець закріплює у якості критерію визначення розміру завданої моральної шкоди - розумність і справедливість, отже універсальної формули розрахунку моральної шкоди не існує. У той же час мінімальний розмір компенсації за моральну шкоду передбачається Законом України “Про порядок відшкодування шкоди заподіяної громадянину незаконним діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду” від 1 грудня 1994 року [9], за яким відшкодування моральної шкоди за час перебування під слідством і судом проводиться виходячи з розміру, який є не меншим розміру мінімальної заробітної плати за кожен місяць перебування під слідством або судом. Законом України “Про загальнообов’язкове державне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” від 23 вересня 1999 р. [10] передбачений мінімальний розмір страхової виплати за моральну шкоду - 200 розмірів мінімальних заробітних плат. Хоча Цивільний кодекс України не обмежує максимальну суму визначення моральної шкоди [11 с.219-220].

Незважаючи на закріплення цивільним законодавством можливості відшкодування моральної шкоди, суб’єктом відшкодування не може бути держава, отже якщо не встановлено особу, яка завдала шкоди, то так само як і будь-які інші види шкоди, моральна шкода потерпілому не буде відшкодована. Під впливом міжнародних документів,

про які вже йшла мова, було розроблено декілька законопроектів про умови та порядок відшкодування (компенсації) державою (за рахунок державного бюджету України) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням потерпілому, але на жаль, жоден з них не був прийнятий [7 с.47].

Висновки. Отже, вищевикладене є підставою для висновку про те, що згідно з чинним вітчизняним законодавством потерпілий від кримінального правопорушення не може розраховувати на швидке й повне відновлення його порушених прав. Цим законодавством не передбачено надійних гарантій відшкодування майнової та немайнової шкоди, заподіяної особі у зв’язку з вчиненням проти неї кримінального правопорушення або іншого правопорушення. Це, безумовно, не відповідає ознакам демократичної та правової держави.

Вартим є нагадати, що в Україні є чинним Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [12], де в розділі першому зазначається, що загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу визначає механізм досягнення Україною відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в Європейському Союзі. Цей механізм включає адаптацію законодавства, утворення відповідних інституцій та інші додаткові заходи, необхідні для ефективного правотворення та правозастосування.

Таким чином, практика відповідного належного застосування законодавства щодо відшкодування шкоди потерпілому внаслідок кримінального правопорушення відповідно до стандартів ЄС, буде додатковим сприянням міжнародній інтеграції України.

Право потерпілого на відшкодування шкоди, внаслідок кримінального правопорушення є його невід’ємним правом в рамках кримінального процесу. Однак, такі дії передбачають ініціативну та активну позицію самого потерпілого. Це повинно знаходити своє вираження у складенні відповідного позову з конкретними матеріальними вимогами.

Література

1. Проект Закону про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68286 (дата звернення: 27.02.2025)

2. Проект Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо механізму фінан-

сового забезпечення відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68287 (дата звернення: 27.02.2025)

3. Проєкт Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення механізму відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=69542 (дата звернення: 27.02.2025)

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 5.07. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 28.02.2025)

5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 28.02.2025)

6. Ус О. В., Ус М.В. Відшкодування шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення. *Право і суспільство*. 2015. № 3(3). С. 82-87. С. 84.

7. Васильєв В. В. Можливість відшкодування (компенсації) моральної (немайнової) шкоди особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення за рахунок Державного бюджету України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2015. Вип.13(2). С.46-49. С.47

8. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 №4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text> (дата звернення: 28.02.2025)

9. Про порядок відшкодування шкоди заподіяної громадянину незаконним діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду : Закон України від 01.12.1994 № 266/94-ВР.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28.02.2025)

10. Про загальнообов'язкове державне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності : Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text> (дата звернення: 28.02.2025)

11. Крисань Т. Є. Правові аспекти відшкодування моральної шкоди у цивільно-правових відносинах. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 218-222. С. 219-220.

12. Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text> (дата звернення: 28.02.2025)

*Дарій С. В.,
orcid.org/0009-0008-5217-3356
викладач кафедри кримінально-правових
дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

*Ярош В. В.,
orcid.org/0009-0000-0133-2937
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

*Резніченко Г. С.,
orcid.org/0000-0001-6386-4154
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

ТЕХНОЛОГІЇ ТЕСТУВАННЯ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Моргунова Т. І.

Метою цієї статті є встановлення доцільності застосування технології тестування як форми контролю та оцінювання знань здобувачів вищої освіти у сучасному освітньому процесі. Зроблено висновок, що перевірка знань здобувачів освіти є досить складним процесом у різних його аспектах. Успіхи студентів на шляху засвоєння знань мають значення, насамперед, для організації навчання, для його конкретного планування. Найголовнішим питанням під час перевірки знань лишається об'єктивність і тому використання тестів дає можливість забезпечити максимальний рівень цього. Технології тестування посідають одне з перших місць серед форм контролю в багатьох країнах світу. Зазначено, що в Україні впровадження і використання тестування у освітньому процесі диктується не тільки євроінтеграційними процесами, а ще й умовами в яких на сьогодні здійснюється освітній процес і наслідками воєнних дій.

Досліджено тести як форму контролю знань та вмінь здобувачів вищої освіти. Проведено аналіз рекомендацій вчених у галузі технологій освітнього процесу щодо рекомендацій по складанням тестових завдань. З урахуванням їх рекомендацій запропоновано, що слід враховувати й інші форми контролю і не використовувати тестування як основну форму. Зроблені висновки щодо необхідності удосконалення технологій тестування в умовах воєнного стану.

Автором надано перелік ресурсів, які використовуються для формування тестових завдань. Визначаючи який ресурс використовувати, викладач повинен виходити зі своїх можливостей і з того який з ресурсів зручний для використання і крім того слід врахувати думку здобувачів, а для цього потрібно провести опитування серед них. Запропоновано використовувати різні онлайн-ресурсів, щоб у студентів був вибір зручного для них способу тестування.

Автор зазначає, що технології тестування у сучасному освітньому процесі – це система формалізованих завдань, призначених для встановлення освітнього рівня особи, тобто форма оцінювання знань учнів, студентів (абітурієнтів), основана на застосуванні тестів з використанням сучасних технологій і онлайн ресурсів. Тому в сучасних умовах,

коли триває війна, застосування таких технологій є необхідним і доцільним, а найважливіше безпечним в режимі дистанційного навчання.

Ключові слова: тест, технології тестування, освітній процес, форма контролю, завдання, дистанційне навчання, здобувачі освіти.

Morgunova T. I. Testing technologies in the modern educational process

The aim of this article is to establish the feasibility of using testing technology as a form of control and assessment of knowledge of higher education applicants in the modern educational process. It is concluded that testing the knowledge of students is a rather complex process in its various aspects. Students' successes in mastering knowledge are important, first of all, for the organization of training, for its specific planning. The most important issue when testing knowledge remains objectivity, and therefore the use of tests makes it possible to ensure the maximum level of this. Testing technologies occupy one of the first places among the forms of control in many countries of the world. It is noted that in Ukraine the introduction and use of testing in the educational process is dictated not only by European integration processes, but also by the conditions in which the educational process is currently carried out and the consequences of military actions.

Tests was studied as a form of control of knowledge and skills of higher education applicants. The analysis of the recommendations of scientists in the field of educational technology regarding recommendations for writing test tasks was conducted. Taking into account their recommendations, it is proposed that other forms of control should be taken into account and testing should not be used as the main form. Conclusions are drawn regarding the need to improve testing technologies in martial law.

The author provides a list of resources used to form test tasks. When determining which resource to use, the teacher should proceed from his capabilities and from which of the resources is convenient for use, and in addition, the opinion of applicants should be taken into account, and for this it is necessary to conduct a survey among them. It is proposed to use various online resources

so that students have a choice of a convenient method of testing for them.

The author notes that testing technologies in the modern educational process are a system of formalized tasks designed to establish the educational level of a person, that is, a form of assessing the knowledge of pupils, students (entrants), based on the use of tests using modern technologies and online resources. Therefore, in modern conditions, when war is ongoing, the use of such technologies is necessary and appropriate, and most importantly, safe in the distance learning mode.

Key words: *test, testing technologies, educational process, form of control, tasks, distance learning, students.*

Постановка проблеми та її актуальність.

В умовах воєнного стану, спричиненого військовою агресією Росії, велика кількість вітчизняних закладів вищої освіти переорієнтовано на дистанційну форму навчання, яка запроваджена в Україні 21 січня 2004 року Положенням про дистанційне навчання Міністерства освіти і науки України й фактично діяла на момент початку війни понад 18 років. Незважаючи на доволі потужну історію дистанційного навчання загалом викликаного карантинном під час пандемії, вітчизняна вища школа виявилася частково готовою до її оперативного впровадження в умовах воєнного стану. Одним із головних аспектів освітнього процесу є оцінка рівня знань здобувачів освіти. Під час організації освітнього процесу в закладі вищої освіти у звичному (не дистанційному) режимі питання об'єктивного оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти гостро не порушувалося, оскільки існує безліч можливостей для оцінювання, коли в ході спілкування уточнюються, розширюються, поглиблюються знання здобувачів і тим самим визначається рівень розуміння здобувачем певних навчальних категорій, тоді як сучасна система дистанційного навчання вимагає використання різних методів і способів оцінювання знань провідне місце серед яких займає тестування.

Недосконалість системи дистанційного навчання в умовах воєнного стану призводить до низки проблем у об'єктивному оцінюванні знань та вмін студентів, що на нашу думку потребує дослідження та вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій..

Технологіям тестування які застосовуються у освітньому процесі присвячено багато досліджень у сучасній літературі. До вчених, які зробили внесок у вирішення цієї проблеми належать В. Аванесов, І. Адамова, О. Аксьонова, В. Божкова, І. Булах, Г. Мороховець, М. Мруга, І. Петухова,

Н. Олійник С. Остапчук, М. Савчин, О. Сухомлинська, О. Ханіна та ін.

Метою цієї статті є встановлення доцільності застосування технології тестування як форми контролю та оцінювання знань здобувачів вищої освіти у сучасному освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Використання тестування у системі навчальних закладів юридичного профілю є започаткованим за останні п'ятнадцять років і продовжує впроваджуватись у різних його формах.

Тест у навчанні – це система формалізованих завдань, призначених для встановлення освітнього (кваліфікаційного) рівня особи. Педагогічне тестування – форма оцінювання знань учнів, студентів (абітурієнтів), оснований на застосуванні педагогічних тестів [3, с. 712]

На думку Г.Ю. Мороховець, тестовий контроль можна визначити як метод контролю навчальної діяльності здобувачів освіти медичних спеціальностей. Тестування передбачає використання питань різної форми. А саме, тести відкритої форми – це здебільшого питання репродуктивного характеру, які спрямовані на пряме відтворення матеріалу, що вивчається. Тести закритої форми можуть мати таку форму: – тест-альтернатива – тест, що передбачає вибір однієї із запропонованих відповідей. Застосування зазначеного типу питань буде ефективним під час контролю таких показників засвоєння, як уміння визначити використання фактів, законів, підводити під поняття, а також уміння встановлювати причину будь-якого явища; – тест-відповідність – тест, що охоплює дві частини, між якими необхідно встановити відповідність. Його переважно застосовують для виявлення результатів навчання щодо вміння встановлювати зв'язок між абстрактним і конкретним поняттями (наприклад, метод лікування та фізичних характеристик його елементів), терміном і його визначення. Перевагами вищевказаних форм тестових завдань є можливість перевірити результати засвоєння значного обсягу навчального матеріалу за досить короткий термін. Причому завдання, які для цього використовують, є лаконічними, компактними. У процесі конструювання таких питань дещо обмежується формулювання відповіді, а в ході тестування не виключається можливість випадкової відповіді [5, с. 12].

На сьогодні, можна почути різні думки у суспільстві з приводу тестування як форми контролю у закладах освіти. Оскільки основна мета тестування, на нашу думку, це забезпечити об'єктивність під час оцінювання, то це є вагомим

аргументом для прихильників такої технології. Крім того, слід не забувати, що кожного суб'єкта освітнього процесу своє сприйняття інформації і поставлених задач в тесті. І не можна говорити, що здобувач освіти не отримав відповідні навички і не зможе бути фахівцем у галузі права чи займатися юридичною діяльністю. І тут прихильники тестування обов'язково застосують аргумент, що по крайній мірі це показує рівень володіння здобувачем професійними навичками і компетентностями з чим слід частково погодитися.

Для здобувачів спеціальності «Право» вже до моменту вступу до закладів освіти встановлені вимоги щодо середнього балу за НМТ у 2024 році, який має складати 150. І це вже свого роду підготовка до того, що їх чекатиме у майбутньому. Підтвердженням цього стало не тільки наявність вступних випробувань для здобуття ОКР магістра, а ще й введення Єдиного державного кваліфікаційного іспиту у формі тестування, наслідком не складання якого є не отримання диплому.

Тобто, можна з цілковитою впевненістю констатувати, що здобувачів вищої освіти весь шлях навчання супроводжується тестуванням. А повертаючись до особливостей навчання у воєнний період, де дії агресора супроводжуються ракетним терором і заняття повноцінно проводити не вдається особливо це стосується навчальних закладів, які релоковані в інші міста. В такій ситуації безпека людини має бути на першому місці, а це означає, що заклади освіти переходять на дистанційне навчання. І тому перевіряючи рівень здобутих знань застосовуються технології тестування все частіше і частіше.

Перед закладами освіти стоїть завдання розробити такі тестові завдання, які дозволять належним чином оцінити знання студентів і тим самим забезпечити об'єктивність. Оскільки оцінка, яку ставить викладач все одно є суб'єктивною, то на нашу думку, тест мінімізує оскільки все робить комп'ютер. Але, слід пам'ятати, що це лише одна з альтернативних форм оцінювання знань.

Застосовуючи технології автоматизованого (комп'ютерного) тестування з боку викладача спостерігається економія часу на перевірку рівня засвоєння знань студента, проте він витрачає багато сил, педагогічного досвіду і часу для розроблення і доведення тестових завдань до належного стану.

Викладачі, які безпосередньо розробляють тестові завдання з навчальних дисциплін повинні використовувати різні методи і форми складання тестових завдань.

Н. М. Олійником надає рекомендації щодо порядку розробки тестів. Він включає наступні елементи.

1. Структурування навчального матеріалу. Приступаючи до складання тестів, насамперед необхідно встановити, що значить знати. Коли розділ дисципліни складається з кількох тем, то у визначення поняття знання дисципліни має включатись і знання окремих його тем.

2. Встановлення логічних зв'язків між елементами та складання логіко-структурних схем. Після виділення логічних зв'язків складаються логіко-структурні схеми тем, розділів, дисципліни в цілому.

3. Складання тестових завдань на базі логіко-структурних схем. У схемах потрібно відібрати такі елементи, знання яких необхідно перевірити тестуванням.

4. Вибір оптимальної форми тестових завдань.

5. Складання плану тесту.

6. Перевірка тестів у різних типах аудиторій, різних групах студентів [1, с. 177].

Крім того, до обов'язкових правил створення якісного тесту І. Булах, М. Мруга зараховують такі:

1. Кожне тестове завдання має оцінювати досягнення важливої освітньої цілі, тому варто уникати перевірки незначних або побіжно розкритих питань.

2. Кожне тестове завдання має перевіряти відповідний рівень засвоєння знань, у тому числі вищі когнітивні рівні.

3. Умова має містити чітко сформульоване завдання, завдання має фокусуватися на одній проблемі.

4. Варіанти відповідей мають бути гомогенними (однорідними).

5. Інформація, що міститься в одному тестовому завданні, не повинна давати відповідь на інше тестове завдання.

6. Не рекомендується використовувати як правильну відповідь «усе з вищевказаного» або «жодної правильної відповіді».

10. Варто уникати при формулюванні умови підказок на кшталт:

– граматична невідповідність між умовою та варіантами відповідей;

– повторення в правильній відповіді слів з умови;

– використання прикладів із підручника чи лекції як тестових завдань;

– найдовша правильна відповідь;

– найдетальніша правильна відповідь;

– ситуації, коли одне тестове завдання є підказкою для другого [2, с. 37].

Г.Ю. Мороховець зазначає, що у процесі конструювання питань тесту науково-педагогічному працівнику необхідно дотримуватися системи методологічних вимог і принципів, а саме:

- неправильні відповіді необхідно підбирати відповідно до типових помилок;
- формулювання питання у тесті має відрізнятися від формулювання визначень у навчальних матеріалах;
- під час конструювання тестів необхідно уникати повторювання питань, а відповіді не мають бути підказками до інших питань тесту;
- питання, що підлягають оцінюванню, мають бути настільки широкі, щоб можна було охопити ключові моменти теми, яка підлягає вивченню;
- студенти мають знати зміст, терміни та тривалість контролю;
- тестовий контроль має активізувати творче та свідоме ставлення студентів до навчання, стимулювати зростання пізнавальних потреб, інтересів, а також організувати навчальну діяльність;
- правильні відповіді в тестах мають мати різні позиції;
- відповіді на питання мають виглядати правдоподібно, змушуючи студентів аналізувати кожен варіант відповіді та виявляти неточності або помилки;
- необхідно наводити декілька правильних відповідей, кожна з яких доповнює інші правильні відповіді;
- варіанти відповідей розрахункових завдань мають містити не випадкові значення, а лише ті, які було отримано під час розв'язування завдання з урахуванням типових помилок, адже це мінімізує випадковість, що виникає у процесі вибору студентами кожної з відповідей, якщо їх власна не збігається з наведеними [5, с.13].

Для створювання тестових завдань використовуються онлайн-ресурси.

1. Moodle. Безкоштовний ресурс. Дозволяє розробляти тестові завдання різних типів, здійснювати оцінювання знань, вести облік успішності студентів тощо [9].

2. GoogleForms. Безкоштовний ресурс. Дозволяє формувати завдання різних типів, додавати зображення та відео з YouTube, формувати і зберігати результати оцінювання.

3. Kahoot! Безкоштовний ресурс, але потребує реєстрації. Дозволяє не тільки формувати різноманітні тести, проводити онлайн-вікторини, а й створювати навчальні ігри, використовуючи смартфони студентів.

4. ClassMarker. У безкоштовному варіанті ClassMarker дозволяє створити не більше 100 тестів. Для початку роботи вчителю потрібно створити віртуальну групу і розіслати коди студентам.

Цей ресурс дозволяє створювати різноманітні тести, використовуючи необмежену кількість запитань і відповідей, передивлятися результати оцінювання, аналізувати статистику. Можна реєструвати користувачів у групах. Ресурс дає можливість миттєво отримувати результат оцінювання, за потреби показувати його користувачеві або приховувати.

5. ProProfs. Має безкоштовну версію і платні розширені пакети. Ресурс дозволяє створювати і публікувати курси, додавати опитування, компонувати тести з варіантами відповідей або з розгорнутою відповіддю. Можна вставляти в завдання зображення або відеофайли.

6. EasyTestMaker. Передбачений безкоштовний ознайомлювальний період. Дозволяє створювати тести різних типів. Сформовані тести можуть бути завантажені у вигляді документа Microsoft Word або PDF. Можна швидко отримати оцінку, дізнатися, як відповіли тестовані.

7. PLICKERS. Додаток безкоштовний і працює на Android і iOS. Його використання не потребує значних зусиль. Викладач роздає студентам картки з варіантами відповідей (A, B, C і D), вони піднімають їх, а педагог сканує відповіді камерою телефону. Можна вивчати статистику всієї групи, або аналізувати успішність окремого студента/

8. QUIZLET. За допомогою цього сервісу можна створювати тести, в яких учні будуть обирати відповіді із запропонованих, зіставляти зображення та інформацію або вписувати власні варіанти. Quizlet працює на Android і iOS, а також передбачає можливість безкоштовного користування. Якщо Ви бажаєте завантажувати власні картинки і створювати необмежену кількість навчальних груп, то потрібно оформити підписку Plus за певну суму [8].

Визначаючи який ресурс використовувати, викладач повинен виходити зі своїх можливостей і з того який з ресурсів зручний для використання і крім того слід врахувати думку здобувачів, а для цього потрібно провести опитування серед них. На нашу думку, слід використати різні із вище запропонованих онлайн-ресурсів, щоб у студентів був вибір зручного для них способу тестування.

На думку Р. Горбатюк, Т. Сіткар, тестування вимагає значних початкових затрат, проте згодом допоможе значно зекономити час. Із розвитком комп'ютерної техніки і телекомунікацій виявилися додаткові переваги комп'ютерного тестування, а саме: можливість реалізації контролю і моніторингу знань в умовах дистанційної освіти; можливість використання контрольних завдань, які містять графічну, звукову та відеоінформацію. У поєднанні з традиційними методами контролю знань використання комп'ютерного тестування є ефективним інструментом, який допомагає

студентам ґрунтовно готуватися до занять, підвищує їх мотивацію, а як наслідок – дозволяє моніторити фахові знання [4].

Слід погодитися з І.О. Петуховою, зазначає, що до провідних форм тестового контролю, які застосовують викладачі вищої школи для оцінювання програмних результатів в умовах дистанційного навчання, належать тестування, письмове й усне опитування, розв'язання проблемних завдань. Усвідомлюючи те, що значна кількість професій, які опановують здобувачі вищої освіти, вимагає формування в них навичок soft skills, зазначає, що доцільним залишається поєднання різних форм контролю без надання переваги окремим. Тож розумне поєднання різних форм контролю без надання жодних переваг сприятиме як об'єктивному оцінюванню досягнень, так і формуванню важливих професійних компетентностей фахівців різних сфер [7, с. 162].

Це на нашу думку, стосується особливо здобувачів спеціальності «Право» і «Правоохоронна діяльність», які мають крім виконання тестових завдань здобувати професійні навички пов'язані з особливостями юридичної і правоохоронної діяльності.

Слід погодитися з О.П. Брітавською, А.В. Опаріним, які в одній з праць зазначають, що застосування комп'ютерного тестування дозволяє зменшити обсяг паперової роботи і прискорити підрахунок результатів, що спрощує роботу викладача і звільняє час на більш продуктивну діяльність; підвищити оперативність тестування; знизити витрати на організацію і проведення контролю знань. Крім того, автори зазначають, що підвищується мотивація навчальної діяльності студентів, одночасно знижуючи їхню емоційну напруженість у процесі контролю. Достовірна і якісна інформація про кінцевий результат педагогічної діяльності потрібна також викладачам для самооцінки рівня та якості викладання матеріалу і можливості корекції своєї навчальної і методичної роботи [6, с. 69].

Висновки. Отже, технології тестування у сучасному освітньому процесі – це система формалізованих завдань, призначених для встановлення освітнього рівня особи, тобто форма оцінювання знань учнів, студентів (абітурієнтів), оснований на застосуванні тестів з використанням сучасних технологій і онлайн ресурсів.

Таким чином, на нашу думку, технології тестування у сучасному навчальному процесі є ефективним за умови раціонального використання комп'ютерних технологій і дотримання рекомендацій фахівців щодо розробки тестових завдань. Можливість студентів дистанційно опанувати матеріал і отримувати оцінки за знання шляхом складання тестів дає можливість уникнути

суб'єктивного фактору і максимально забезпечує об'єктивність. В умовах воєнного стану така можливість сприяє розвитку освітнього процесу, а не зупинення його, що призведе до знищення системи вищої освіти, оскільки навіть в таких умовах просвітлення людей має лишатись і система освіти має й надалі забезпечувати державу фахівцями різних галузей в тому числі і права та правоохоронної діяльності.

Література

1. Аксьонова О. В. Методика викладання економіки: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2018. 280 с, с. 177
2. Булах І.Є., Мруга М.Р. Створюємо якісний тест: навчальний посібник. Київ : Майстер клас, 2016. 160 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. 6-те вид. Київ; Ірпінь : Перун, 2019. 1080 с.
4. Горбатюк Р. Тестування як метод педагогічного контролю якості знань майбутніх фахівців із вищою освітою. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 3. С. 179-183. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2014_3_47 (дата звернення: 26.11.2024).
5. Мороховець Г. Ю. Тестування як форма контролю та діагностики знань здобувачів вищої освіти. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2018. № 3. С. 11-15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2018_3_4 (дата звернення: 27.11.2024).
6. Опарін А. В. Проблеми комп'ютерного тестування знань у сучасній освіті. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Педагогічні науки*. 2017. № 1. С. 68-74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpuirpp_2017_1_15 (дата звернення: 25.11.2024).
7. Петухова І. О. Тестування навчальних досягнень здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 30(2). С. 159-162. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/innped_2020_30\(2\)_34](http://nbuv.gov.ua/UJRN/innped_2020_30(2)_34) (дата звернення: 24.11.2024).
8. Підбірка сервісів для створення шкільних тестів. URL: <https://vseosvita.ua/news/pidbirka-servisiv-dla-stvorennja-skilnih-testiv-2217.html> (дата звернення: 23.11.2024).
9. Шість онлайн-інструментів для створення тестових завдань. URL: <https://naurok.com.ua/post/6-onlayn-instrumentiv-dlya-stvorennja-testovih-zavdan> (дата звернення: 22.11.2024).

Моргунова Т. І.,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального аналізу
та інформаційних технологій Одеського
державного університету внутрішніх справ

РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ВДОСКОНАЛЕНИХ СИСТЕМ ЗАХИСТУ БПЛА ВІД РАДІОЕЛЕКТРОННОЇ ПРОТИДІЇ В УМОВАХ СУЧАСНОГО КОНФЛІКТУ

Зуб А. А.

У дослідженні розглядаються сучасні підходи до розробки та впровадження систем захисту безпілотних літальних апаратів (БПЛА) від засобів радіоелектронної протидії, що є надзвичайно актуальним в умовах сучасних бойових дій. Проаналізовано основні типи радіоелектронних загроз, зокрема глушіння сигналів управління, перехоплення каналів зв'язку, створення перешкод для навігаційних систем, а також їхній вплив на ефективність виконання бойових завдань БПЛА. Особливу увагу приділено тому, як такі загрози змінюють сценарії застосування дронів у військових операціях, зокрема обмежуючи їхню автономність та зменшуючи надійність.

У роботі представлено інноваційні методи та технічні рішення, спрямовані на підвищення стійкості БПЛА до радіоелектронного придушення. Серед них виділяються: використання адаптивних антен, що здатні динамічно змінювати частоти сигналів; впровадження алгоритмів штучного інтелекту для прогнозування загроз і розробки альтернативних маршрутів польоту; інтеграція зашифрованих протоколів передачі даних, що забезпечують захист від перехоплення. Зазначено роль багатопарової системи захисту, яка поєднує технічні рішення (спеціалізоване обладнання), програмні елементи (захисні алгоритми управління) та тактичні прийоми (зміна висоти польоту, розробка безпечних зон операцій).

На основі аналізу сучасних досліджень і практичного досвіду розроблено комплексну систему захисту БПЛА, що забезпечує стійкість до різноманітних радіоелектронних впливів. Запропонована система включає механізми для активного виявлення загроз, адаптивної перебудови системи управління та мінімізації ризику втрати дрона або компрометації його місії. Окрім того, сформульовано практичні рекомендації щодо впровадження таких систем у військових підрозділах, включаючи навчання операторів, інтеграцію захисних рішень у наявні платформи та періодичну оцінку ефективності за допомогою симуляцій та польових випробувань.

Запропонований підхід не лише покращує захищеність БПЛА, але й сприяє підвищенню їхньої функціональної надійності, знижуючи ризики втрати

обладнання та збільшуючи ефективність бойового застосування в умовах сучасного радіоелектронного протистояння.

Ключові слова: БПЛА, радіоелектронна протидія, системи захисту, радіоелектронна боротьба, завадостійкість, криптографічний захист, автономна навігація, адаптивні системи управління, електромагнітна сумісність, протидія перехопленню.

Zub A. A. Development and implementation of advanced systems of protection of UAVS against radio electronic countermeasure in the conditions of modern conflict

The study examines modern approaches to the development and implementation of systems for the protection of unmanned aerial vehicles (UAVs) from radio-electronic countermeasures, which is extremely relevant in the conditions of modern warfare. The main types of radio-electronic threats are analyzed, in particular jamming of control signals, interception of communication channels, creation of obstacles for navigation systems, as well as their impact on the effectiveness of UAV combat missions. Particular attention is paid to how such threats change the scenarios for the use of drones in military operations, in particular, limiting their autonomy and reducing reliability.

The work presents innovative methods and technical solutions aimed at increasing the resistance of UAVs to radio electronic suppression. Among them, the following stand out: the use of adaptive antennas capable of dynamically changing signal frequencies; implementation of artificial intelligence algorithms for forecasting threats and developing alternative flight routes; integration of encrypted data transmission protocols that provide protection against interception. The role of a multi-layered protection system, which combines technical solutions (specialized equipment), software elements (protected control algorithms) and tactical techniques (change of flight height, development of safe areas of operations) is indicated.

Based on the analysis of modern research and practical experience, a comprehensive UAV protection system has been developed, which provides resistance to various

radio-electronic influences. The proposed system includes mechanisms for active detection of threats, adaptive restructuring of the control system and minimizing the risk of losing the drone or compromising its mission. In addition, practical recommendations for the implementation of such systems in military units are formulated, including operator training, integration of protective solutions into existing platforms, and periodic evaluation of effectiveness through simulations and field tests.

The proposed approach not only improves the security of UAVs, but also contributes to increasing their functional reliability, reducing the risks of equipment loss and increasing the effectiveness of combat use in the conditions of modern radio-electronic confrontation.

Key words: UAVS, radio-electronic countermeasures, protection systems, radio-electronic warfare, immunity to interference, cryptographic protection, autonomous navigation, adaptive control systems, electromagnetic compatibility, anti-interception.

Постановка проблеми. Широке застосування БПЛА в сучасних конфліктах призвело до розвитку засобів радіоелектронної протидії, що вимагає створення ефективних систем захисту. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю забезпечення стійкого функціонування БПЛА в умовах інтенсивної радіоелектронної боротьби.

Виклад основного матеріалу. Розробка і впровадження вдосконалених систем захисту безпілотних літальних апаратів (БПЛА) від радіоелектронної протидії є важливим завданням в умовах сучасного конфлікту, де противник часто використовує різноманітні засоби для перехоплення або знищення безпілотників. БПЛА відіграють критичну роль у сучасних воєнних діях, виконуючи завдання розвідки, спостереження, навігації та, в багатьох випадках, атаки цілей. Однак їх ефективність значною мірою залежить від здатності захиститися від радіоелектронних атак, що можуть призвести до втрати контролю над БПЛА, викрадення інформації чи виведення їх з ладу [1, с. 3].

Однією з основних загроз для БПЛА є глушіння сигналу зв'язку з наземною станцією. Оскільки безпілотники переважно керуються через супутникові або радіоканали, противник може використовувати спеціальні системи, щоб заблокувати чи замінити ці сигнали, що робить дрон неефективним або призводить до його втрати. Щоб протидіяти цьому, сучасні системи захисту для БПЛА розробляються з урахуванням багаторівневого захисту каналів зв'язку. Використання частотного гопінгу (частотного перестрибування) — швидкого перемикавання між різними частотами в межах

одного сигналу — дозволяє значно ускладнити для противника перехоплення та глушіння сигналу.

Захист GPS-навігації є ще однією важливою частиною захисних систем БПЛА. Використання завадостійких GPS-приймачів, які можуть визначати та відкидати фальшиві сигнали, є критично важливим. Деякі вдосконалені системи навіть використовують багатоканальні приймачі, що одночасно можуть зчитувати сигнали від різних супутникових систем, як-от Galileo, GLONASS та BeiDou, що дозволяє створити надійнішу навігаційну систему та мінімізувати вплив глушіння.

Ще одним перспективним напрямом є використання автономних навігаційних систем, які дозволяють БПЛА виконувати місію навіть у разі повної втрати GPS. Системи інерційної навігації, що використовують гіроскопи та акселерометри для визначення положення дрона у просторі, є важливим резервним рішенням. Розвиток штучного інтелекту також відкриває можливість для БПЛА ідентифікувати та реагувати на потенційні загрози в режимі реального часу, аналізуючи можливі сигнали втручання та обираючи оптимальні заходи для їх уникнення [3, с. 88].

Для вдосконалення захисту від радіоелектронної протидії розробники також застосовують криптографічні методи шифрування даних, що передаються між БПЛА та наземною станцією. Використання криптографічних алгоритмів підвищує рівень безпеки передачі інформації, що мінімізує ризик перехоплення або підробки сигналів командування. Застосування квантової криптографії в перспективі може значно підвищити захищеність системи зв'язку, оскільки такий захист практично неможливо обійти сучасними методами перехоплення.

Ще один підхід до захисту безпілотників включає використання систем штучного інтелекту, які здатні передбачати можливість радіоелектронної атаки на основі аналізу ситуації. Наприклад, за допомогою сенсорів та системи машинного навчання дрон може ідентифікувати загрозу, адаптувати висоту, змінювати маршрути, уникати небезпечних зон і навіть самостійно виконувати деякі місії в автономному режимі без втручання оператора. У майбутньому подібні системи можуть навчатися на основі аналізу тисяч бойових операцій та забезпечувати індивідуалізований захист для кожного типу місії [2, с. 123].

Важливим аспектом також є здатність швидкої адаптації під час місії. Сучасні системи захисту БПЛА повинні враховувати можливість зміни рівня радіоелектронного тиску та змінювати

конфігурації або поведінку дрона у відповідь на дії противника. Адаптивні системи частотного хопінгу, автоматичне оновлення алгоритмів обробки сигналу та програмовані маршрути, що змінюються залежно від умов, дозволяють уникати багатьох типів атак. Ці технології стають важливим аспектом роботи сучасних БПЛА у конфліктах, де противник постійно удосконалює свої засоби радіоелектронної боротьби.

Отже, сучасні засоби радіоелектронної протидії вимагають застосування різноманітних методів захисту БПЛА, що включає багаторівневий підхід до захисту каналів зв'язку, використання криптографії, штучного інтелекту, автономних систем навігації та адаптивних засобів передачі сигналу. Врахування цих напрямків дозволить суттєво підвищити ефективність і стійкість БПЛА до дій противника, забезпечуючи їхню здатність виконувати критичні місії навіть у складних умовах сучасного конфлікту [4, с. 85].

З метою досконалого управління БПЛА на сьогодні активно використовуються локальні радіотехнічні навігаційні системи (ЛРНС), що дозволяють забезпечити ефективне управління літальним апаратом в умовах складної завадової ситуації, в тому числі в умовах активної радіоелектронної протидії. До основних напрямків підвищення рівня управління БПЛА в умовах активної радіоелектронної протидії варто віднести:

- модернізація ЛРНС у системі підвищення потужності передавачів;
- налаштування динамічної зміни коду та потужності передавачів псевдо супутників ЛРНС, за урахуванням зміни зовнішніх умов;
- псевдовипадкова перебудова робочих частот задля розширення спектра,
- сутність полягає у періодичній зміні частотного каналу кожного фізичного каналу;
- розширення спектру довжини псевдовипадкової послідовності, як наслідок отримуємо сигнал з розширеним спектром, ширина якого визначається спектром псевдовипадкової послідовності та збільшується пропорційно заданій величині;
- впровадження комутованих антен або спрямованих антен з механічним скануванням для підвищення рівня управління променем передавача в умовах БПЛА.

Перспективним напрямом є впровадження технології машинного навчання для аналізу радіочастотного спектра і виявлення аномалій, які можуть сигналізувати про радіоелектронні атаки. БПЛА, обладнані такими системами, здатні виявляти навіть незначні зміни в радіочастотному полі та

визначати джерела потенційної загрози. Завдяки машинному навчанню система може постійно вдосконалювати свої можливості у розпізнаванні атак, стаючи дедалі ефективнішою під час кожної місії. Крім того, інтеграція таких рішень з іншими розвідувальними системами дозволяє оперативно передавати інформацію про загрозу на командні центри, що підвищує обізнаність про ситуацію в зоні конфлікту [5, с. 68].

Новітніми є й методи захисту за допомогою когнітивного радіозв'язку, який дозволяє БПЛА автономно змінювати налаштування зв'язку в реальному часі, вибираючи оптимальні частоти для передачі даних. Цей підхід значно ускладнює противнику можливість заблокувати або перехопити зв'язок, адже когнітивні радіосистеми можуть навчатися і пристосовуватися до будь-якої ситуації. Така гнучкість є надзвичайно корисною в умовах інтенсивної радіоелектронної боротьби, де швидка адаптація є запорукою успішного виконання місії.

Одним із перспективних рішень є також використання розподілених систем безпеки для захисту групи БПЛА, де кілька дронів можуть працювати в одному районі та забезпечувати взаємну безпеку. У такій системі кожен БПЛА може діяти як спостерігач, виявляючи радіоелектронні загрози для інших дронів. Така розподілена модель дозволяє мінімізувати ризик втрати всієї групи через атаку на одного безпілота. Крім того, координація групи БПЛА зменшує залежність від зовнішніх командних центрів, роблячи всю систему більш стійкою до радіоелектронного тиску [6, с. 68].

Ще один перспективний напрямок – це інтеграція систем захисту БПЛА з наземними комплексами протидії, які можуть працювати в парі з безпілотниками. Наприклад, наземні комплекси можуть сканувати радіочастотний спектр на наявність ворожих сигналів і попереджати БПЛА про можливі загрози. Така синергія забезпечує багатоаспектний захист: дрон залишається захищеним від атак противника, а наземні системи можуть посилювати захисні заходи, якщо загроза стає більш інтенсивною. Це значно розширює можливості БПЛА виконувати завдання навіть у найскладніших умовах.

Крім того, розглядається можливість впровадження так званих «хмарних» систем управління і захисту. У цьому підході безпілотники використовують централізовані обчислювальні ресурси для управління та моніторингу, що дозволяє ефективніше обробляти великі обсяги інформації про

радіоелектронну обстановку. Хмарні платформи можуть швидко адаптувати системи захисту до нових загроз, забезпечуючи постійне оновлення алгоритмів безпеки.

Загалом, розвиток інноваційних методів захисту БПЛА від радіоелектронної протидії стає важливим напрямком сучасних оборонних технологій. Поєднання високотехнологічних рішень, таких як штучний інтелект, когнітивний радіозв'язок, розподілені системи безпеки та інтеграція з наземними комплексами, дозволяє створювати дійсно надійні та ефективні захисні системи. У майбутньому такі методи можуть стати стандартом для військових безпілотників, що забезпечить їхню ефективність та безпеку у конфліктах різного масштабу й інтенсивності [2, с. 130].

Таким чином, розвиток технологій захисту БПЛА є критично важливим для забезпечення безпеки військових операцій у сучасних умовах. Поєднання інноваційних підходів, таких як AI, когнітивні радіосистеми, розподілені мережі та інтеграція з наземними системами, дозволяє створити ефективну і стійку систему захисту. Це значно підвищує ефективність використання БПЛА, забезпечуючи їхню адаптивність і незалежність в умовах радіоелектронного протистояння. Відповідно, впровадження таких систем є не лише технологічною перевагою, але й стратегічною необхідністю для збереження конкурентоздатності та захисту військових операцій у майбутніх конфліктах.

Удосконалення систем захисту безпілотних літальних апаратів (БПЛА) від радіоелектронної протидії має стратегічне значення для підвищення ефективності військових операцій, особливо з урахуванням інтенсивного розвитку засобів РЕБ у сучасних конфліктах. Перспективи розвитку в цьому напрямі зосереджені на впровадженні штучного інтелекту, квантових технологій, адаптивного програмного забезпечення та вдосконалених методів комунікації.

Однією з головних сфер удосконалення є використання штучного інтелекту та машинного навчання. ШІ дозволяє БПЛА не лише розпізнавати радіоелектронні загрози, але й прогнозувати дії противника на основі аналізу попередніх моделей атак. Це дозволяє безпілотникам швидко адаптувати свої комунікаційні та навігаційні алгоритми, щоб мінімізувати ризики перехоплення чи глушіння сигналу.

Квантові технології також є перспективним напрямком. Впровадження квантового шифрування та квантового розподілу ключів у системи зв'язку БПЛА може забезпечити надвисокий рівень

безпеки. Це унеможливіє злам систем передачі даних і значно підвищує захищеність БПЛА в умовах активного радіоелектронного протистояння [3, с. 89].

Іншим важливим аспектом є вдосконалення когнітивних радіосистем, що можуть автоматично визначати найменш завантажені частоти і адаптувати зв'язок у реальному часі. Когнітивні мережі, засновані на алгоритмах машинного навчання, дозволяють дронам автоматично налаштовувати комунікації, уникаючи перевантажених чи перешкоджених частот.

У майбутньому також розглядається перспективність використання технологій блокчейн для децентралізованого контролю за БПЛА в бойових умовах. Використання блокчейн-систем дозволяє передавати захищені команди між БПЛА в мережі без центрального контролера, що підвищує стійкість до радіоелектронних атак.

Вдосконалення систем захисту для БПЛА матиме значний вплив на поліпшення автономності та функціональності безпілотників, дозволяючи їм виконувати завдання навіть у глибокому тилу противника без втрати зв'язку з командним центром. Ці технології забезпечать більш стійке виконання стратегічних операцій, підвищать ефективність збору розвідувальної інформації та знизять ризики для екіпажу за рахунок віддаленого керування безпілотними системами.

Подальші дослідження можуть зосередитися на розробці нових матеріалів для створення корпусів БПЛА, що мають поліпшені електромагнітні характеристики. Це включає в себе застосування композитних матеріалів, які можуть забезпечити кращу маскуваність від радіолокаційних систем.

Перспективним напрямком є інтеграція штучного інтелекту (ШІ) для аналізу даних про РЕБ загрози в реальному часі. Розробка алгоритмів, які дозволяють БПЛА адаптувати свою тактику на основі змінюваного електромагнітного середовища, відкриває нові горизонти для їхнього використання в бойових умовах [5].

Дослідження когнітивних радіосистем, які можуть динамічно налаштовувати частотний спектр та алгоритми зв'язку, забезпечать більшу стійкість до глушіння та перехоплення сигналів. Це дозволить БПЛА здійснювати операції в складних умовах радіоелектронної обстановки.

Наступним кроком є дослідження нових алгоритмів управління, що базуються на машинному навчанні. Здатність БПЛА до самостійного навчання та адаптації до умов середовища може суттєво покращити їхню ефективність та зменшити ризики.

Важливим аспектом є розробка моделей для симуляції дій противника, зокрема, щодо використання засобів РЕП. Це дозволить краще підготувати БПЛА до різноманітних сценаріїв бойових дій і створити стратегії протидії.

Необхідно проводити експериментальні дослідження на полігонах для тестування нових систем захисту у реальних умовах. Це допоможе виявити недоліки у вже розроблених рішеннях і вчасно коригувати їх.

Об'єднання зусиль фахівців з різних галузей, таких як електроніка, матеріалознавство, програмування та військові технології, забезпечить комплексний підхід до розробки нових систем захисту.

Співпраця з міжнародними організаціями та компаніями у сфері оборонних технологій дозволить отримати доступ до нових розробок і обмінятися досвідом у впровадженні ефективних систем захисту.

Дослідження також можуть включати стратегічне планування, що передбачає оцінку ризиків та визначення ключових напрямків для інвестицій у дослідження та розробку [7, с. 89].

Нарешті, важливим аспектом є розробка нових стандартів і рекомендацій для забезпечення інтеграції нових технологій у вже існуючі системи безпеки.

Таким чином, перспективи подальших досліджень у цій сфері охоплюють широкий спектр аспектів, що можуть суттєво підвищити ефективність систем захисту БПЛА від радіоелектронної протидії, забезпечуючи їхню надійність і безпеку в умовах сучасного конфлікту.

Висновки. Розробки та впровадження вдосконалених систем захисту безпілотних літальних апаратів (БПЛА) від радіоелектронної протидії в умовах сучасного конфлікту свідчать про значний прогрес і перспективи цього напрямку. У процесі досліджень і впровадження нових технологій стає очевидним, що захист БПЛА від радіоелектронних загроз є одним із ключових факторів для ефективного виконання бойових завдань у складних умовах.

По-перше, інтеграція штучного інтелекту та машинного навчання дозволяє створювати системи, здатні не лише розпізнавати й аналізувати загрози, але й оперативно адаптуватися до нових типів радіоелектронного впливу. Такі системи забезпечують БПЛА можливістю працювати

автономно, що особливо важливо в умовах обмеженого зв'язку з командними центрами.

По-друге, когнітивний радіозв'язок і розподілені системи безпеки значно ускладнюють роботу противника, дозволяючи дронам уникати радіоелектронного придушення та перешкод. Такі технології роблять безпілотники гнучкими та здатними змінювати частоти зв'язку в реальному часі, що підвищує їх стійкість до радіоелектронних атак.

По-третє, синергія наземних і повітряних систем захисту створює багат шаровий підхід до безпеки БПЛА. Наземні комплекси можуть забезпечувати додаткову підтримку, що підвищує шанси на успішне виконання завдання навіть за інтенсивного радіоелектронного впливу з боку противника.

Література

1. Адаптивна система захисту БПЛА від засобів радіоелектронної протидії: пат. 157234 Україна: МПК G01S 7/38. № u202300123; заявл. 15.01.2023; опубл. 25.07.2023, Бюл. № 14. 6 с.
2. Григоренко В.О., Семенов А.П. Методика оцінки ефективності систем протидії радіоелектронному придушенню БПЛА. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. 2023. № 3(77). С. 123-131.
3. Іваненко О.Д., Сидоренко М.П. Радіоелектронна боротьба в сучасних конфліктах: підручник. Харків: ХВУ, 2023. 388 с.
4. Коваленко І.В., Петров О.М. Аналіз сучасних методів захисту БПЛА від засобів радіоелектронної боротьби. *Системи озброєння і військова техніка*. 2023. № 2(68). С. 85-94.
5. Ковальчук П.С. Методи підвищення завадостійкості систем управління БПЛА в умовах радіоелектронної протидії: дис. ... д-ра техн. наук: 20.02.14 / Національний університет оборони України. Київ, 2023. 368 с.
6. Мельник О.В. Криптографічні методи захисту каналів управління БПЛА. *Наука і техніка Повітряних Сил ЗСУ*. 2023. № 2(41). С. 68-76.
7. Михайлов В.С. Системи захисту безпілотних літальних апаратів: монографія. Львів: Львівська політехніка, 2023. 292 с.

Зуб А. А.,
старший науковий співробітник
Українського науково-дослідного інституту
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України

ІНТЕГРАЦІЯ МОБІЛЬНИХ ДОДАТКІВ ТЕЛЕМЕДИЦИНИ З СИСТЕМАМИ БОЙОВОГО УПРАВЛІННЯ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ МЕДИЧНОЇ ЕВАКУАЦІЇ ПОРАНЕНИХ

Ковальов К. Є.

Сучасні бойові дії характеризуються високою інтенсивністю та динамічністю, що створює значні виклики для організації своєчасної медичної евакуації (medevac) поранених військовослужбовців. Ефективність медичної евакуації значною мірою залежить від швидкості та координації дій медичних служб, доступності інформації про стан поранених та оперативного прийняття рішень у складних умовах бойового середовища. Одним із перспективних напрямків підвищення ефективності medevac є інтеграція мобільних додатків телемедицини з системами бойового управління. Завдяки такій інтеграції забезпечується не лише оптимізація процесу надання невідкладної медичної допомоги, але й підвищується точність моніторингу стану пацієнтів, скорочується час на організацію евакуації, а також покращується координація між різними ланками медичних і військових служб.

У статті детально проаналізовано технічні, організаційні та функціональні аспекти інтеграції телемедицини з системами бойового управління. Розглянуто сучасні технології, що можуть бути застосовані у військових умовах, включаючи автоматизовані системи передачі даних, засоби дистанційної діагностики та рішення для планування медичної евакуації. Також визначено основні переваги впровадження таких технологій, серед яких: зменшення часу до отримання пораненим першої допомоги, підвищення якості діагностики на місці події та більш ефективний розподіл ресурсів. Особливу увагу приділено аналізу викликів, пов'язаних із впровадженням телемедицини у військових умовах, таких як забезпечення надійного зв'язку, кібербезпека та адаптація медичного персоналу до роботи з новими технологіями.

На основі проведеного аналізу сформульовано ключові завдання для подальшого впровадження телемедицини в системи бойового управління, а також запропоновано напрями для удосконалення існуючих рішень, що сприятимуть збереженню життя та здоров'я військовослужбовців.

Ключові слова: телемедицина, мобільні додатки, медична евакуація, системи бойового управління, оптимізація процесів.

Kovalov K. Ye. Integration of telemedicine mobile applications with combat control systems to optimize the medical evacuation of the wounded

Modern combat operations are characterized by high intensity and dynamism, which creates significant challenges for the organization of timely medical evacuation (medevac) of wounded servicemen. The effectiveness of medical evacuation largely depends on the speed and coordination of the actions of medical services, the availability of information about the condition of the wounded, and prompt decision-making in the complex conditions of a combat environment. One of the promising directions for improving medevac efficiency is the integration of mobile telemedicine applications with combat control systems. Thanks to such integration, it is ensured not only the optimization of the process of providing emergency medical care, but also the accuracy of monitoring the condition of patients, shortening the time for the organization of evacuation, and also improving the coordination between different branches of medical and military services.

The article analyzes in detail the technical, organizational and functional aspects of the integration of telemedicine with combat control systems. Modern technologies that can be applied in military settings are considered, including automated data transmission systems, remote diagnostics and solutions for planning medical evacuation. The main advantages of implementing such technologies are also identified, including: reducing the time it takes for the wounded to receive first aid, improving the quality of diagnostics at the scene, and more efficient allocation of resources. Particular attention is paid to the analysis of challenges associated with the implementation of telemedicine in military settings, such as ensuring reliable communication, cyber security and adaptation of medical personnel to work with new technologies.

Based on the analysis, the key tasks for the further introduction of telemedicine into the combat management system were formulated, as well as directions for improving the existing solutions that would contribute to the preservation of the life and health of servicemen were proposed.

Key words: telemedicine, mobile applications, medical evacuation, combat control systems, process optimization.

Постановка проблеми. Сучасні бойові дії характеризуються високою інтенсивністю, динамічністю та розосередженістю, що ускладнює своєчасну та ефективну медичну евакуацію поранених. Традиційні підходи часто виявляються недостатніми для забезпечення оперативного виявлення, сортування, стабілізації та транспортування поранених з поля бою.

Використання мобільних додатків телемедицини, інтегрованих з системами бойового управління, може стати ключовим рішенням для оптимізації процесів медичної евакуації. Такий підхід дозволяє:

1. Забезпечити дистанційний моніторинг стану поранених та надання їм невідкладної допомоги.
2. Покращити координацію дій медичного персоналу та бойових підрозділів.
3. Підвищити ефективність прийняття рішень щодо пріоритетів та маршрутів евакуації.
4. Скоротити час доставки поранених до медичних закладів.

Реалізація інтеграції телемедичних мобільних додатків з системами бойового управління потребує вирішення низки технічних, організаційних та функціональних завдань, що й стало предметом даного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція мобільних додатків телемедицини з системами бойового управління є перспективним кроком, що сприятиме значному підвищенню ефективності медичної евакуації та загалом покращенню надання допомоги пораненим. Такий підхід дозволяє оперативно приймати рішення, оптимізувати логістичні ресурси та забезпечувати швидке транспортування поранених до місць надання кваліфікованої медичної допомоги.

За допомогою телемедичних мобільних додатків військові медики та інші особи, що перебувають на полі бою, можуть у реальному часі передавати інформацію про стан пораненого безпосередньо до медичного центру або фахівців тилу. Це включає фото- та відеофіксацію, моніторинг життєво важливих показників (пульс, рівень кисню, кров'яний тиск тощо), а також опис виявлених травм. Така інформація допомагає оперативно класифікувати ступінь тяжкості поранень та визначити пріоритети евакуації.

В Україні впроваджуються різні телемедичні рішення, які можуть бути адаптовані для надання невідкладної допомоги в зоні бойових дій. Ось деякі українські телемедичні додатки та платформи, які вже активно застосовуються або потенційно можуть бути використані в такій специфічній сфері:

1. Medcard24. Додаток для обліку та моніторингу здоров'я пацієнтів. Medcard24 дозволяє вести електронні медичні картки пацієнтів, що особливо важливо для військових підрозділів, де є потреба у швидкому доступі до історії хвороби та інформації про попередні травми чи операції. Підходить для дистанційного моніторингу стану пацієнтів, включаючи обмін даними між медичними закладами та військовими медиками.

2. Doctor Online. Платформа для онлайн-консультацій із лікарями. Дозволяє пацієнтам (у тому числі військовослужбовцям) отримувати консультації від лікарів різних спеціальностей у режимі реального часу. Через цей додаток можна швидко отримати медичну допомогу та рекомендації навіть у зоні бойових дій. Doctor Online працює в додатку та на веб-платформі, що дозволяє підключатися з будь-якого пристрою. Зручний для використання у випадках, коли потрібна швидка консультація лікаря.

3. Helpsi. Платформа телемедичних консультацій із лікарями різних напрямків. Helpsi дозволяє проводити відеоконсультації, обмінюватися зображеннями (фото рентгенів, результатами аналізів), отримувати рекомендації щодо лікування в режимі реального часу. Може бути використана для консультування медичних працівників у польових умовах. Платформа забезпечує захищений обмін інформацією, що важливо для використання в умовах бойових дій, де конфіденційність даних має критичне значення.

4. Asker.net. Додаток для швидкої та зручної комунікації між пацієнтами та медичними спеціалістами. Asker.net надає можливість миттєвих консультацій з лікарями за допомогою відеозв'язку та чату, обміну медичною документацією. Підходить для використання у військових умовах, оскільки дозволяє швидко отримувати поради щодо надання першої медичної допомоги. Можливість доступу до медичних даних навіть при обмеженому інтернет-з'єднанні, що є значною перевагою в умовах відсутності стабільного зв'язку.

5. Medinet. Платформа для обміну медичними даними між пацієнтами та лікарями, інтегрована з медичними установами. Medinet дозволяє зберігати й передавати дані про стан пацієнта, його історію хвороби, отримані травми та лікування. Може використовуватися для координації медичних дій та ведення тріажної оцінки поранених. Існує можливість синхронізації з мобільними пристроями та передачі інформації через захищені канали зв'язку, що особливо важливо для захисту даних у зоні бойових дій.

6. Health24. Додаток для онлайн-консультацій та моніторингу стану здоров'я. Health24 пропонує зручний інтерфейс для запису симптомів, отримання діагностичних рекомендацій та консультацій з лікарями. Платформа дозволяє оперативно надавати підтримку у випадках, коли медики не можуть бути поруч із пацієнтом. Підтримка різних форматів спілкування (текст, відео), зручний для використання як у тилових, так і в бойових умовах.

7. Likar Online. Телемедична платформа для консультацій у віддаленому режимі. Likar Online дозволяє військовим та цивільним пацієнтам спілкуватися з лікарями без необхідності фізичної присутності. Платформа інтегрує можливість обміну результатами досліджень, аналізів та оперативного отримання рекомендацій. Військові можуть використовувати додаток для отримання порад з надання першої допомоги в польових умовах або отримання консультацій щодо подальшої евакуації поранених [1, с. 15].

Ці додатки мають потенціал для використання у військовій медицині, особливо якщо їх доопрацювати для умов обмеженого зв'язку та специфічних потреб медиків на полі бою. Однак для підвищення ефективності багато з них потребують інтеграції з військовими системами управління, удосконалення систем захисту даних, а також навчання медичного персоналу для повноцінного використання цих технологій у зоні бойових дій.

Міжнародна платформа Viveo Health залучає лікарів зі всього світу і працює посередником між медичним працівником і пацієнтом, надаючи доступ до цілодобової телемедичної допомоги. Консультації відбуваються через відео чи голосовий виклик, а для комунікації доступні навіть стоматологи, урологи та ортопеди .

Також, велика кількість клінік (не тільки українських) створили свої номери гарячих ліній або просто надали контактних медичних працівників, які можуть надати медичну допомогу телефоном або в інший дистанційний спосіб. Так, навіть медичний центр ім. Сороки в Ізраїлі надає такі контакти, адже ізраїльські лікарі дуже часто мають великий досвід в лікуванні військових травм, а також можуть порадишити іншим лікарям, як працювати в період бойових дій та під обстрілами.

Aimee for Ukraine - організація, що у партнерстві з Міністерством охорони здоров'я України надає безкоштовні телемедичні консультації американських лікарів для українських солдатів, цивільних осіб та біженців на тлі російської агресії через додаток, що вміє підключатись до

Інтернету Starlink, який доволі часто зараз використовується у місцях дислокації військових або в містах з пошкодженою інфраструктурою для підтримки зв'язку. Програма має цілодобову диспетчерську службу, яка також працює посередником між медичним працівником і пацієнтом, який формує свій запит.

Окрім телемедичних консультацій у різних формах, небувало поширення після початку повномасштабного збройного конфлікту набули чатботи. Так, наприклад за допомогою медичного чат-боту «Турбота» було проведено з 24 лютого вже 5450 консультацій. Механізм простий: пацієнт обирає потрібну спеціалізацію лікаря, надсилає заявку через чат-бот, лікар зв'язується із пацієнтом і надає безкоштовну телемедичну консультацію. У системі наразі підключені 2650 лікарів різних спеціалізацій. Також був розроблений медичний довідник для самопомоги, в якому можна, зокрема, прочитати про те, як приймати пологи в домашніх умовах [2, с. 47].

Інтеграція телемедичних даних з бойовими системами управління дозволяє краще координувати процес евакуації. Система автоматично визначає найближчі до пораненого транспортні засоби, оцінює доступні маршрути з урахуванням поточної бойової обстановки та визначає найбезпечніший шлях для евакуації. Командир підрозділу або оператор бойової системи управління отримує інформацію про місцезнаходження поранених та стан їхнього здоров'я, що дозволяє йому приймати рішення щодо негайної евакуації або початку надання первинної допомоги до прибуття медичного транспорту.

Завдяки мобільним додаткам, які інтегровані з системою бойового управління, стан пораненого можна продовжувати відстежувати навіть під час транспортування. Всі життєво важливі показники фіксуються й передаються до найближчого медичного центру в режимі реального часу, що дозволяє підготувати медичний персонал до надання необхідної допомоги одразу по прибуттю пацієнта. У деяких випадках це дозволяє заздалегідь отримати консультацію від лікарів-спеціалістів для коригування процесу евакуації [4, с. 98].

Завдяки інтеграції мобільних додатків телемедицини з бойовими системами управління, можна знизити навантаження на медичні підрозділи, оскільки кожен етап евакуації ретельно координується. Це дозволяє уникнути дублювання медичних ресурсів, зокрема, у випадках, коли пораненому потрібна екстрена допомога від конкретного спеціаліста або обладнання, яке є доступним

в іншому місці. Скорочення часу на прийняття рішення також сприяє збільшенню шансів на виживання, особливо у випадках важких травм, де критично важливо отримати допомогу в перші хвилини після поранення.

Інтегровані системи телемедицини та бойового управління дозволяють зберігати всю інформацію про поранених, їхній стан, місце та час евакуації в єдиній базі даних. Це надає можливість в майбутньому аналізувати ефективність проведених евакуацій, покращувати стратегії та приймати більш обґрунтовані рішення на основі статистичних даних. Такі бази даних можуть використовуватися для тренування персоналу, розробки рекомендацій для подальшого вдосконалення телемедичних технологій та бойового управління в умовах війни [3, с. 68].

Незважаючи на численні переваги, цей підхід має і виклики. Серед основних – забезпечення безпеки та захищеності інформації, яка передається в умовах бойових дій, оскільки вона може бути вразлива до атак з боку противника. Крім того, потрібні значні фінансові інвестиції для впровадження такої технології на системному рівні, включаючи оснащення військових підрозділів необхідним обладнанням та навчання персоналу.

Перспективи впровадження та розвитку телемедичних технологій для надання невідкладної допомоги пораненим в зоні бойових дій є обнадійливими. Розвиток таких рішень відкриває нові можливості для підвищення ефективності медичного забезпечення та покращення шансів на порятунок життя військових. З огляду на технологічні досягнення, політичну волю та потребу в адаптації медичних рішень до специфічних умов бойових дій, можна виділити кілька основних перспектив у цьому напрямку [1, с. 22].

Телемедичні рішення вже інтегруються в загальні бойові системи управління (BMS), що дозволяє поєднати інформацію про стан здоров'я поранених із даними про ситуацію на полі бою. Це дозволить швидко визначати маршрути для евакуації, пріоритетність медичної допомоги та забезпечити злагоджену роботу між медичними підрозділами та командуванням. У перспективі, подібна інтеграція дозволить максимально ефективно використовувати наявні ресурси та знижувати час до надання медичної допомоги.

У майбутньому очікується розвиток спеціалізованих мобільних додатків і платформ, які зможуть працювати навіть при мінімальних чи нестабільних з'єднаннях. Телемедичні рішення будуть адаптовані до роботи через супутникові канали

зв'язку, що дозволить лікарям здійснювати консультації, навіть коли мобільні мережі недоступні через бойові дії. Такі платформи будуть враховувати специфіку роботи в умовах бойових дій, зокрема, можливість адаптувати алгоритми тріажу до екстремальних ситуацій.

У перспективі, інтеграція телемедицини з автономними медичними пристроями (дрони, роботи, носимі пристрої для моніторингу здоров'я) дозволить лікарям відстежувати стан поранених, отримувати дані у реальному часі без фізичної присутності в небезпечних зонах. Наприклад, дрони можуть доставляти медикаменти або навіть надавати першу медичну допомогу (наприклад, застосування спеціальних пристроїв для зупинки кровотечі).

Для успішного впровадження телемедицини в умовах бойових дій важливо підготувати медичний персонал. Програми навчання та тренінги з використання телемедичних технологій будуть включати в себе навчання на практичних кейсах, а також можливість отримання дистанційних консультацій і підтримки від більш досвідчених фахівців [1, с.20].

В умовах військових операцій важливим аспектом є безпека медичних даних. Враховуючи загрозу кібербезпеки, є перспективи для розвитку технологій шифрування і захисту даних, щоб уникнути їх несанкціонованого доступу. Урядові та військові відомства будуть сприяти вдосконаленню таких систем для забезпечення захисту приватної інформації поранених, а також лікарів, які працюють на передовій.

Україна може скористатися міжнародним досвідом в застосуванні телемедицини для військових, що дозволить не лише отримати доступ до передових технологій, а й обмінюватися досвідом щодо оптимізації надання медичної допомоги в умовах бойових дій. Співпраця з міжнародними організаціями, такими як НАТО або Червоний Хрест, може сприяти розвитку відповідних стандартів та норм.

Телемедицина не обмежується лише наданням першої медичної допомоги. Вона також має потенціал для підтримки поранених після їх евакуації. Зокрема, за допомогою телемедицини можна здійснювати моніторинг стану пацієнтів на етапі відновлення, коригувати лікування, а також давати рекомендації щодо реабілітації.

З огляду на постійну еволюцію технологій, важливо створювати інфраструктуру, яка б дозволяла забезпечити телемедичні послуги навіть у найвіддаленіших куточках країни. Це включає створення мобільних клінік, оснащених відповідним

обладнанням та підключених до телемедичних платформ, що дозволить забезпечити медичне обслуговування в зонах, де доступ до стаціонарної медичної допомоги обмежений [5, с.98].

Враховуючи можливості мобільних технологій, очікується розробка спеціалізованих додатків для поранених військовослужбовців, що дозволяють їм зв'язуватися з медиками для отримання консультацій або навіть самостійно проводити першу допомогу за допомогою алгоритмів на основі даних про їх стан.

Висновки. Інтеграція мобільних телемедичних додатків з системами бойового управління є перспективним напрямом, який може суттєво підвищити ефективність медичної евакуації. Така система дозволяє координувати процеси допомоги та евакуації, зменшуючи час від отримання поранення до надання кваліфікованої допомоги, що є критичним у бойових умовах.

Інтеграція мобільних додатків телемедицини з системами бойового управління є перспективним напрямком підвищення ефективності медичної евакуації поранених у сучасних умовах ведення бойових дій. Така інтеграція дозволяє оптимізувати процеси надання невідкладної допомоги, моніторингу стану пацієнтів, координації дій медичного та бойового персоналу, а також планування й реалізації заходів евакуації.

Реалізація такої інтеграції вимагає вирішення низки технічних, організаційних та функціональних завдань, пов'язаних із забезпеченням надійності, безпеки та ефективності взаємодії телемедичних

та бойових систем управління. Подальший розвиток інтегрованих телемедичних рішень для medevac сприятиме підвищенню якості та доступності медичного забезпечення в умовах бойових дій.

Література

1. Бабкін О.В., Петров Д.О., Ткачук Р.Л. Телемедицина в системі медичного забезпечення військ (сил): сучасний стан і перспективи розвитку. *Systemy i Srodki Informatyki*. 2019. Т. 29. №.2. С. 11-22.
2. Хавронюк О.М., Мусієнко О.П., Маслова Г.С. Застосування телемедичних технологій для надання невідкладної медичної допомоги в умовах бойових дій. *Військова медицина України*. 2017. Т. 17. №.2. С. 45-52.
3. Калита І.В., Романчук Л.М. Перспективи використання телемедицини в системі медичного забезпечення Збройних Сил України. *Військова медицина України*. 2019. Т. 19. №.3. С. 67-74.
4. Mitchell K.D., Doyle G.S., Kwon Y. Telemedicine applications in forward surgical and medical support. *U.S. Army Medical Department Journal*. 2015. P. 95-101.
5. Canfield C., Galarneau M., Maynard C., et al. Telemedicine during transport and resuscitation in the combat setting. *Journal of special operations medicine*. 2017. Vol. 17. №.3. P. 94-99.

Ковальов К. Є.,
orcid.org/0000-0003-1243-3973
старший науковий співробітник
Українського науково-дослідного інституту
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України

ОСОБЛИВОСТІ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ ТА УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Свердлін К. Ю.

У статті зазначається, що пенітенціарна система є важливою ланкою національного правоохоронного механізму і виконує ряд важливих завдань із відновлення правової справедливості та зміцнення режиму законності, перевиховання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та повернення її до нормального (тобто соціально прийняттого) способу життя. Протягом багатьох років українська кримінально-виконавча система функціонує із цілою низкою проблем, які влада, якщо й намагалася вирішувати, то лише з формальної точки зору, не вдаючись до реального аналізу їх сутнісного змісту. У 2022 році було запроваджено нову Стратегію реформування пенітенціарної системи, що містить цілу низку важливих положень, в яких окреслені як наявні проблеми і недоліки цієї системи, так і шляхи їх подолання. Однак повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації на територію України повністю змінило реалії сьогодення, загрози і виклики, що постали перед українським суспільством та державою, вимагають змістовного перегляду й удосконалення багатьох аспектів організації та функціонування механізму держави. Це, безумовно, стосується і ДКВС та уповноважених органів з питань пробації, які також мають робити внесок у зміцнення обороноздатності країни та підтримку її безпеки. Одним із першочергових питань, які належить вирішити у такій ситуації, є відповідне кадрове забезпечення зазначених суб'єктів, адже якість та ефективність їх функціонування прямим чином визначаються рівнем їх кадрового складу. Нажаль чинні стратегічні засади реформування пенітенціарної системи досить поверхнево визначають особливості здійснення кадрового забезпечення в умовах воєнних дій. Тому у представленій статті нами зроблено спробу окреслити деякі важливі, на нашу думку, аспекти кадрового забезпечення ДКВС та уповноважених органів з питань пробації, які мають бути враховані компетентними суб'єктами під час формування та реалізації відповідної державної політики в умовах протистояння України збройній агресії РФ.

Ключові слова: пенітенціарна система, кадрове забезпечення, кадрова політика, військовополонені, стабілізаційні заходи.

Sverdlin K. Yu. Peculiarities of staffing of the State Criminal Enforcement Service and authorized bodies on probation issues in wartime conditions

The article states that the penitentiary system is an important link of the national law enforcement mechanism and performs a number of important tasks of restoring legal justice and strengthening the rule of law, re-educating a person who has committed a criminal offense, and returning him to a normal (i.e., socially acceptable) way of life. For many years, the Ukrainian criminal justice system has been operating with a number of problems, which the authorities, if they tried to solve, only from a formal point of view, without resorting to a real analysis of their essential content. In 2022, a new Strategy for reforming the penitentiary system was introduced, which contains a number of important provisions that outline both the existing problems and shortcomings of this system, as well as ways to overcome them. However, the full-scale military invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine completely changed the realities of today, the threats and challenges faced by the Ukrainian society and the state require meaningful revision and improvement of many aspects of the organization and functioning of the state mechanism. This, of course, also applies to the State Security Service and the authorized probation authorities, which should also contribute to strengthening the country's defense capabilities and maintaining its security. One of the primary issues to be resolved in such a situation is the appropriate staffing of these entities, because the quality and efficiency of their functioning is directly determined by the level of their personnel. Unfortunately, the current strategic principles of the reform of the penitentiary system rather superficially determine the specifics of personnel provision in terms of military operations. Therefore, in the presented article, we tried to outline some important, in our opinion, aspects of staffing of the State Security Service and authorized bodies on probation issues, which should be taken into account by competent subjects during the formation and implementation of the appropriate state policy in the conditions of Ukraine's resistance to the armed aggression of the Russian Federation.

Key words: penitentiary system, personnel support, personnel policy, prisoners of war, stabilization measures.

Постановка проблеми та її актуальність. Вже більше десяти років український народ і держава ведуть боротьбу із потужним ворогом в особі Російської Федерації, яка у лютому 2022 році вчинила відкрите, повномасштабне військове вторгнення на територію нашої країни. Протистояння російській агресії вимагає підпорядкування багатьох основоположних сфер і галузей суспільного життя потребам воєнного часу, однак, разом із тим, навіть у таких надзвичайно складних умовах важливо не збитися зі шляху розбудови демократичної, правової держави, не знехтувати тими цінностями і пріоритетами, що проголошені в Конституції України та низці міжнародних договорів, учасником яких є наша держава. Саме тому в Україні, незважаючи на всі проблеми і виклики, обумовлені веденням воєнних дій із метою надання відсічі агресору, продовжують відбуватися реформи у цілому ряді вкрай важливих сфер суспільного життя, до яких безумовно належить та, що пов'язана із виконанням кримінальних покарань, адже вона є одним із обов'язкових елементів правоохоронного механізму держави, засобом відновлення правової справедливості та зміцнення режиму законності. Проведення реформи пенітенціарної системи передбачає реалізацію комплексу заходів різного характеру, зокрема її важливою частиною є удосконалення кадрового забезпечення цієї системи. У Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, схваленій розпорядженням КМУ від 16.12.2022 р. № 1153-р, зазначається, що подальший розвиток системи виконання кримінальних покарань в нашій державі має відбуватися у відповідності до стандартів Ради Європи, а зміни і перетворення у цій галузі повинні відбуватися незважаючи на широкомасштабну збройну агресію Російської Федерації проти України. При цьому у цій же Стратегії акцентовано увагу на тому, що ряд проблемних питань, які слід вирішити у ході зазначеної реформи стосуються кадрової політики і кадрового забезпечення пенітенціарної системи. Однак, у той же час, у вказаній Стратегії майже не проводиться якихось паралелей і взаємозв'язків між воєнними діями в країні та специфікою кадрового забезпечення пенітенціарної системи. З огляду на зазначене вважаємо актуальним і доцільним проведення дослідження особливостей кадрового забезпечення Державної кримінально-виконавчої служби (далі - ДКВС) та уповноважених органів з питань пробації в умовах воєнного часу, адже очевидно, що пенітенціарна система, яка, як зазначалося вище, є важливою частиною правоохоронного

механізму держави, не може лишатися осторонь питань зміцнення обороноздатності та воєнної стійкості нашої країни, а це, окрім іншого, вимагає перегляду засад та інструментів вищезазначеного кадрового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика кадрового забезпечення національної пенітенціарної системи не є новою для української правової науки, зокрема її вивчали Є. Ю. Бараш, Н. С. Разумейко, С. М. Сидоренко, О. Г. Бондарчук, В. Ф. Пузирний, О. А. Дука, О. Г. Ткаченко, І. Г. Гречанюк, Н. М. Свириденко, О. В. Гулак, В. А. Петкова та ін.. Ці та ряд інших правознавців здійснили значний внесок у роботу із формування належного науково-теоретичного підґрунтя для нормального функціонування і розвитку організаційно-правових засад кадрового забезпечення пенітенціарної системи в цілому та її окремих ланок. Однак, реалії воєнного часу вимагають певного перегляду, доопрацювання та доповнення існуючого наукового доробку із зазначеної проблематики. Слід відмітити, що деякі дослідники вже здійснили певні наукові розвідки у галузі проблемних питань кадрового забезпечення і роботи із персоналом в умовах воєнного часу, наприклад, це Ю. П. Воржакова, К. О. Поліщук, І. С. Чорнодід, Н. М. Василець, В. М. Петренко, О. О. Пшик-Ковальська, О. І. Ковальський та ін. Однак ці науковці аналізують вище згадану проблематику у розрізі діяльності підприємств та установ, що не мають відношення до пенітенціарної системи, до того ж акцентую увагу на економіко-управлінських, а не організаційно-правових аспектах кадрового забезпечення та управління персоналом.

Метою цієї статті, з огляду на зазначене, є дослідити особливості кадрового забезпечення Державної кримінально-виконавчої служби та уповноважених органів з питань пробації в умовах воєнного часу. Задля цього планується з'ясувати, що слід розуміти під пенітенціарною системою, в чому її призначення, та які виклики постають перед нею в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Пенітенціарна система є однією із невід'ємних та дуже важливих ланок правоохоронного механізму держави, хоча її офіційного визначення на сьогодні в чинному законодавстві немає. У законопроектах про пенітенціарну систему від 24.11.2017 № 7337 [1] та № 5293 від 22.03.2021 р. [2] остання визначена як система спеціально уповноважених органів і установ, діяльність яких спрямована на формування та реалізацію державної політики у сфері

виконання кримінальних покарань та пробації. Метою пенітенціарної системи є захист суспільства від злочинності шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених. Автори законопроектів підкреслюють, що функціонування пенітенціарної системи не має на меті покарання та спрямовано на свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства, повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві, запобігання вчиненню ним нових кримінальних правопорушень [1; 2]. Ряд визначень поняття пенітенціарної системи пропонується дослідниками. Так, наприклад, Д. В. Ягунов вважає, що пенітенціарна система - це сукупність установ, призначених для утримання у примусовій ізоляції девіантів, чия поведінка становить найбільшу загрозу для суспільства, через задеклароване державою вчинення ними «злочинів». Таке утримання, наголошує науковець, може здійснюватися як для цілей відбування вже призначеного кримінального покарання за вироком суду, так і для цілей унеможливлення втечі від кримінальної відповідальності, знищення доказів, тиску на свідків тощо (на стадіях досудового розслідування та судового розгляду) [3]. Як видно із наведеного визначення Д. В. Ягунов, визначаючи поняття пенітенціарної системи, акцентує увагу лише на її каральному аспекті, хоча у подальшому звертає увагу на те, що важливим завданням пенітенціарної системи є виправлення правопорушника. Європейський суд з прав людини наголошує на необхідності надання виконання кримінальних покарань у місцях несвободи виключно або переважно реабілітаційної спрямованості. При цьому кара (відплата) залишається однією з цілей позбавлення волі. Так само основними функціями ув'язнення є захист суспільства, у тому числі шляхом унеможливлення вчинення повторних злочинів. Законними підставами ув'язнення є кара, залякування, захист суспільства та реабілітація [3]. Також науковець звертає увагу на те, що поняття «пенітенціарна система» може тлумачитися як у вузькому, так і більш просторому сенсі. У першому випадку вона (тобто пенітенціарна система) - це система закритих закладів, призначених для утримання у стані примусової ізоляції девіантів, які вчинили «злочини». У широкому розумінні досліджуване поняття включає й інші органи, що виконують кримінальні покарання, не пов'язані з позбавленням волі, де такі органи сьогодні мають універсальну назву «служба пробації» (probation service) [3].

На думку О. Б. Пташинського пенітенціарною системою є сукупність взаємопов'язаних державних установ та органів виконання кримінальних покарань, створених з метою виправлення і перевиховання засуджених, які здійснюють єдину державну політику у сфері виконання кримінальних покарань відповідно до чинного законодавства [4, с. 8]. О. О. Шкута вважає, що пенітенціарна система України - це сукупність органів та установ, підпорядкованих центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань і пробації, функціонування яких у взаємодії з іншими соціальними інститутами підпорядковане досягненню мети захисту особи, суспільства й держави шляхом виправлення засуджених, ресоціалізації осіб, які відбули покарання, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими [5, с.58]. Є. М. Бодюл відмічає, що пенітенціарну систему можна розглядати як у вузькому, так і широкому сенсі. У широкому розумінні пенітенціарна система - це сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених державно-правових засобів, методів і гарантій, спрямованих на досягнення цілей кримінального покарання в діяльності органів і установ виконання покарань; у вузькому розумінні - це система органів і установ виконання покарань [6, с.34].

З викладеного видно, що дослідницькі позиції щодо визначення поняття пенітенціарної системи різняться, одні правники розглядають її у вузькому сенсі, інші - у більш просторому розумінні, деякі науковці акцентують увагу саме на каральному аспекті пенітенціарної системи, хоч і не заперечують того, що вона має спрямування на ресоціалізацію та виправлення засудженої особи, однак більшість фахівців все ж таки вважає, що саме виправлення правопорушника і повернення його до соціально прийняттого життя є пріоритетним завданням пенітенціарної системи. На наше переконання найбільш доцільним є саме розширене тлумачення пенітенціарної системи, до якої входять як ДКВС, так і уповноважені органи з питань пробації, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, охорони законності та правового порядку, зміцнення правової свідомості та правої культури населення. Якість та ефективність функціонування ДКВС і уповноважених органів з питань

пробації залежить від цілої низки факторів, особливо місце серед яких належить кадровому забезпеченню цієї системи, адже сама по собі вона є штучним утворенням, що не має ані свідомості, ані власної волі. Через форми, методи та засоби кадрового забезпечення механізм пенітенціарної системи наповнюється персоналом, здатним приймати ефективні та своєчасні рішення, якісно та дієво виконувати поставлені завдання і покладені на вище згадану систему функції. Наразі в нашій державі запроваджено реформу зазначеної системи, яка в тому числі передбачає й удосконалення роботи з її персоналом, однак більшість заходів у цій сфері орієнтовані на функціонування ДКВС і уповноважених органів з питань пробації в умовах мирного часу і лише декілька загальних положень чинної Стратегії реформування пенітенціарної системи від 16.12.2022 р. стосуються викликів воєнного часу. Зокрема у цьому документі йдеться про те, що з метою адаптації досліджуваної системи до умов воєнного стану створено робочі місця на більш безпечних територіях для працівників, що виїхали з тимчасово окупованих територій або територій, на яких ведуться активні бойові дії, узгоджено порядок виконання судових рішень стосовно засуджених, звільнених з випробуванням, яких було мобілізовано до Збройних Сил України, під час іспитового строку. Також у Стратегії зазначається, що умови позбавлення волі, особливості середовища засуджених та осіб, взятих під варту, потребують створення додаткових гарантій захисту людини в місцях позбавлення волі, у тому числі з урахуванням воєнних викликів [7].

Очевидно, що реалії та виклики сьогодення вимагають перегляду засад здійснення кадрового забезпечення ДКВС та уповноважених органів з питань пробації і запровадження більш змістовного підходу до окреслення його особливостей і пріоритетів, адже: по-перше, ця система є частиною національного правоохоронного механізму, який у свою чергу є складовою механізму оборони держави; по-друге, як персонал пенітенціарної системи, так і засуджені належать до мобілізаційного ресурсу держави; по-третє, органам і службам пенітенціарної системи доводиться тісно працювати із військовополоненими держави-агресора. З огляду на зазначене, вважаємо, що в умовах воєнного часу кадрове забезпечення ДКВС та уповноважених органів з питань пробації має враховувати наступні аспекти:

1) в умовах війни кадрове планування має обов'язково враховувати мобілізаційні потреби

і запити, а тому воно має бути максимально гнучким. Важливо розуміти, що в реаліях воєнного часу такі проблеми як кадровий голод та диспропорції у розподілі кадрового потенціалу (що є властивими для вітчизняної пенітенціарної системи і в звичайних умовах) особливо загострюються. Здійснюючи заходи із визначення кадрових потреб і перспектив, компетентні суб'єкти мають враховувати ряд суттєвих факторів і обставин як то: а) кількість персоналу, що є військовозобов'язаними і можуть бути залучені до оборони держави у лавах Збройних Сил України; б) можливості бронювання військовозобов'язаних, які проходять службу в пенітенціарній системі; в) перспективи та можливості залучення до пенітенціарної системи для виконання її завдань і функцій осіб, які є непридатними до військової служби; г) розміщення і забезпечення роботою персоналу, який виїхав із окупованих територій;

2) підготовка персоналу до участі у бойових діях і стабілізаційних заходах. Суб'єкти кадрового забезпечення мають приділяти підвищену увагу оцінці фізичного та психологічного стану персоналу, визначенню потреб і перспектив їх бойової підготовки. Що стосується стабілізаційних заходів, то їх здійснення є дуже важливим напрямком роботи правоохоронних структур державного механізму. У чинному законодавстві немає чіткого визначення поняття «стабілізаційні заходи», однак виходячи зі змісту Постанови КМУ «Про підготовку до дій із стабілізації ситуації на деокупованих територіях Донецької і Луганської областей та їх реінтеграції» від 12.05.2023 р. № 486 можемо виокремити ключові форми і напрями здійснення цих стабілізаційних заходів, а саме: відновлення інфраструктури; медичне реагування; економіка; інформаційна політика; соціальний захист; освітні потреби та психологічна підтримка; планування комплексного відновлення території [8]. Як видно із наведеного, стабілізаційні заходи - це комплекс профілактичних і безпекових робіт спрямованих на виявлення та усунення на деокупованих територіях небезпечних наслідків воєнних дій, а також умов і факторів, які сприяли окупації цих територій ворожими військами і можуть сприяти останнім у подальшому. Зрозуміло, що персонал пенітенціарної системи, на відміну від службовців та працівників Національної поліції, Національної гвардії України, Державної служби з надзвичайних ситуацій, не мають такого ступеня залучення до вище згаданих заходів, однак, враховуючи реалії сьогодення, він (тобто персонал пенітенціарної системи) має бути готовий без зайвих

зволікань і затягувань до включення у процес відбиття збройної агресії, подолання її небезпечних наслідків та усунення факторів, що створюють сприятливе середовище для ворожих дій;

3) підготовка персоналу до роботи із полоненими. Одним із досить складних та гострих викликів, з яким довелося зіштовхнутися вітчизняній пенітенціарній системі внаслідок війни, є необхідність утримання великої кількості військовополонених і проведення із ними відповідної роботи. У сучасному цивілізованому світі є ряд правил поведження із військовополоненими, яких має дотримуватися Україна, як одна із учасниць Женевської конвенції про поведження з військовополоненими від 12.08.1949 р.. Зокрема у цьому міжнародному договорі закріплено, що у випадку збройного конфлікту, який не має міжнародного характеру та виникає на території однієї з Високих Договірних Сторін, кожна сторона конфлікту зобов'язана застосовувати як мінімум такі положення: 1) з особами, які не беруть активної участі у воєнних діях, зокрема з тими особами зі складу збройних сил, які склали зброю, а також тими, які припинили участь у воєнних діях у зв'язку з хворобою, пораненням, триманням під арештом чи з будь-якої іншої причини, поведяться за будь-яких обставин гуманно, без будь-якої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, релігії чи вірування, статі, походження чи майнового становища чи будь-якими іншими аналогічними критеріями. Із цією метою заборонено зараз і надалі вчиняти стосовно зазначених вище осіб такі дії: а) насилля над життям та особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поведження й тортури; б) захоплення заручників; с) наругу над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поведження; д) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні. 2) Підбирати поранених і хворих та надавати їм допомогу [9]. Також у зазначеній конвенції розтлумачується хто такі полонені та, які принципи і процедури поведження із ними. На необхідності навчання персоналу (як потенційного, так і діючого) пенітенціарної системи ключовим принципам, формам і методам поведження із військовополоненими цілком слушно наголошує В. Ф. Пузирний, який зазначає що працівники пенітенціарної служби мають не лише знати коло та чітко розуміти зміст стандартів

і принципів поведження із полоненими, а також і донести їх сутність до самих військовополонених [10].

Висновки. Отже, пенітенціарна система є дуже важливою складовою правоохоронного механізму української держави, яка виконує ряд важливих завдань і функцій із відновлення правової справедливості, забезпечення спокутування правопорушником своєї провини та повернення його до нормального, з точки зору права і суспільної моралі, життя. Якість та ефективність виконання ДКВС й уповноваженими органами з питань пробації цих завдань і функцій залежать від багатьох факторів, одним із основних серед яких, без сумніву, є кадрове забезпечення, стан якого у значній мірі визначає рівень здатності пенітенціарної системи в цілому та її окремих підрозділів до реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Вирішення проблем кадрового характеру є одним із питань, яке необхідно розв'язати в межах започаткованої в нашій державі реформи пенітенціарної системи, однак, незважаючи на те, що ця реформа була розпочата вже після повномасштабного військового вторгнення РФ в Україну, її положення досить поверхнево і уривчасто (фрагментарно) визначають концептуальні засади кадрової політики в умовах війни. Переконані, що існуючі підходи до кадрової політики та її здійснення у системі ДКВС й уповноважених органів з питань пробації мають бути переглянуті з урахуванням тих викликів і загроз, які несе із собою війна, деякі із них були наведені вище. Зауважимо, що оновлення, уточнення і розвитку потребують не лише концептуальні та стратегічні засади, але й ключові форми, методи та засоби практичної реалізації кадрової політики в умовах, що склалися.

Література

1. Про пенітенціарну систему: проект закону України від 24.11.2017 № 7337 / LIGA 360. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH5NT00A?an=2>
2. Про пенітенціарну систему: проект закону України № 5293 від 22.03.2021 / Законодавство України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71498.
3. Ягунов. Д. Пенітенціарна система: до визначення поняття / Legal counseling. Human right protection. Science. Research. URL: <https://www.yagunov.in.ua/prison-system/>.
4. Пташинський О. Б. Правові проблеми реформування пенітенціарної системи в Україні : дис. ...

канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. Б. Пташинський. - К., 2001. - 185 с.

5. Шкута О. О. Теоретико-правовий аналіз поняття «пенітенціарна система». Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету : зб. наук. пр. 2017. № 30, т. 2. С. 56-59. (Серія «Юриспруденція»).

6. Бодюл Є. М. Проблеми доктринального визначення поняття «пенітенціарна система» *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. - 2013. - № 1. - С. 29-35. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknvvs_2013_1_6.

7. Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року: схвалена розпорядженням КМУ від 16.12.2022 р. № 1153-р. / Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text>.

8. Про підготовку до дій із стабілізації ситуації на деокупованих територіях Донецької і Луганської

областей та їх реінтеграції: Постанова КМУ від 12.05.2023 р. № 486 / Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/486-2023-%D0%BF#Text>.

9. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. / Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

10. Поводження з військовополоненими: експертне обговорення ситуації в Україні / Висоцька О., Павліченко О., Юсов А. та ін. / Українська гелісінська спілка з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/303726/>.

Свердлін К. Ю.,

orcid.org/0009-0008-8235-1766

*викладач циклу загальнопрофесійної підготовки
Центру первинної професійної підготовки*

«Академія поліції»

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА СУСПІЛЬСТВА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ОРГАНІЗАЦІЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

Цуркан О. М.

В статті досліджено політичну культуру суспільства та її вплив на організацію забезпечення державної безпеки. Визначено, що в сучасній Україні, де основним напрямом держави є дотримання прав та свобод громадян, політична культура набуває особливого значення. Політичні знання та культура політичної поведінки є фундаментальними елементами захисту людської гідності, свободи та прав. Рівень політичної культури визначає характер політичного режиму, структурування політичної системи, вектори суспільного розвитку та шляхи цивілізаційного поступу, процес державотворення та впровадження принципів демократії. Кожен громадянин має право на участь в управлінні державними справами та задоволення своїх політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, що він може реалізувати через політичні партії. Незважаючи на велику кількість зареєстрованих політичних партій в Україні, вони потребують додаткового вивчення для визначення їхньої ролі у правовій системі держави.

Політичні партії, що мають значну підтримку населення, є необхідними для приведення до влади осіб, які відображають помисли і побажання громадян. Основною метою діяльності політичних партій є приведення до влади своїх однопартійців, які здійснюватимуть публічне управління, що впливає на все населення держави незалежно від віку, соціального стану, національності та партійної приналежності. Жоден громадянин не може бути байдужим до питань правового регулювання політичних партій, адже опосередковано залежить від них. Без відповідного рівня політичної культури, який має пряме відношення та впливає на політичний режим неможливо зберегти державу та побудувати нові інституції, що дозволять розвиватися в демократичному руслі державі в цілому.

Доведено, що в умовах сучасних загроз навколо України сформувалися нові тенденції, які є джерелами значних загроз національній безпеці, територіальній цілісності, суверенітету і рівень політичної культури визначає характер політичного режиму, структурування політичної системи, вектори суспільного розвитку та шляхи цивілізаційного поступу, процес державотворення та впровадження принципів демократії.

Ключові слова: політична культура, суспільство, забезпечення, державна безпека, організація.

Tsurkan O. M. Political culture of society and its influence on the organization of ensuring state security

The article examines the political culture of society and its influence on the organization of state security. It was determined that in modern Ukraine, where the main direction of the state is the observance of the rights and freedoms of citizens, political culture acquires special importance. Political knowledge and the culture of political behavior are fundamental elements of the protection of human dignity, freedom and rights. The level of political culture determines the nature of the political regime, the structuring of the political system, the vectors of social development and the ways of civilizational progress, the process of state formation and the implementation of the principles of democracy. Every citizen has the right to participate in the management of state affairs and to satisfy his political, economic, social, cultural and other interests, which he can realize through political parties. Despite the large number of registered political parties in Ukraine, they require additional study to determine their role in the legal system of the state.

Political parties with significant popular support are necessary to bring to power persons who reflect the thoughts and wishes of citizens. The main goal of the activity of political parties is to bring their party members to power, who will carry out public administration that affects the entire population of the state, regardless of age, social status, nationality, and party affiliation. No citizen can be indifferent to the issues of legal regulation of political parties, because he indirectly depends on them. Without an appropriate level of political culture, which is directly related to and affects the political regime, it is impossible to preserve the state and build new institutions that will allow the state as a whole to develop democratically.

It has been proven that in the conditions of modern threats, new trends have formed around Ukraine, which are sources of significant threats to national security, territorial integrity, sovereignty, and the level of political culture determines the nature of the political regime, structuring of the political system, vectors of social development and ways of civilizational progress, the process of state formation and implementation principles of democracy.

Key words: political culture, society, provision, state security, organization.

Актуальність дослідження. В сучасній Україні, де основним напрямом держави є дотримання прав та свобод громадян, політична культура набуває особливого значення. Політичні знання та культура політичної поведінки є фундаментальними елементами захисту людської гідності, свободи та прав. Рівень політичної культури визначає характер політичного режиму, структурування політичної системи, вектори суспільного розвитку та шляхи цивілізаційного поступу, процес державотворення та впровадження принципів демократії. Кожен громадянин має право на участь в управлінні державними справами та задоволення своїх політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, що він може реалізувати через політичні партії. Незважаючи на велику кількість зареєстрованих політичних партій в Україні, вони потребують додаткового вивчення для визначення їхньої ролі у правовій системі держави.

Огляд останніх досліджень. Вище вказаному питанню увагу приділяли такі науковці, як В. Авер'янов, О. Бандурка, Ю. Битяк, С. Беньковський, В. Галуцько, І. Голосніченко, С. Гончарук, Є. Додін, К. Драмаренко, О. Зайчук, В. Зуй, Г. Зеленько, В. Зелений, Р. Калюжний, Л. Кельман, Л. Коваль, А. Комзюк, В. Колпаков, Т. Коломоєць, В. Котюк, В. Курило, Д. Лук'янов, Н. Матюзов, О. Негодченко, М. Остапенко, Н. Оніщенко, В. Петков, В. Погорілко, П. Рабінович, А. Селіванов, М. Хавронюк, Ю. Шайгородський, М. Шульга та інші. Однак, основну свою увагу звертали на загальні положення адміністративного права, або аналізувати більш загальні, суміжні чи спеціальні виклики.

Мета статті полягає в тому щоб проаналізувати політичну культуру суспільства та її вплив на організацію забезпечення державної безпеки, запропонувати шляхи їх усунення.

Виклад основних положень. Рівень політичної культури суспільства багато в чому визначається системою цінностей, які домінують у ньому. Конституцією України закріплено, що громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [1]. Закон України «Про політичні партії в Україні» визначає, що політичні партії мають право: вільно провадити свою діяльність у межах,

передбачених Конституцією України, цим Законом та іншими законами України; брати участь у виборах Президента України, до Верховної Ради України, до інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у порядку, встановленому відповідними законами України; використовувати державні засоби масової інформації, а також засновувати власні засоби масової інформації, як передбачено відповідними законами України; підтримувати міжнародні зв'язки з політичними партіями, громадськими організаціями інших держав, міжнародними і міжурядовими організаціями, засновувати (вступати між собою у) міжнародні спілки [2]. Демократія без виборів неможлива: через вибори формується законодавча влада, більшість органів місцевого самоврядування, а в багатьох державах також і глава держави (Президента). Професори-теоретики О.Зайчук та Н.Оніщенко, уважають, що основне призначення політичних прав є: забезпечення можливості громадян брати участь в управлінні державою; вплив на діяльність як органів держави, так і органів місцевого самоврядування; гарантування участі громадян у діяльності громадських об'єднань; використання прав на свободу думки, слова, світогляду і переконань, які відображають дійсний рівень демократичності суспільства та перешкоджають авторитарному впливу на нього з боку держави [3]

Політичні партії, що мають значну підтримку населення, є необхідними для приведення до влади осіб, які відображають помисли і побажання громадян. Основною метою діяльності політичних партій є приведення до влади своїх однопартійців, які здійснюватимуть публічне управління, що впливає на все населення держави незалежно від віку, соціального стану, національності та партійної приналежності. Жоден громадянин не може бути байдужим до питань правового регулювання політичних партій, адже опосередковано залежить від них. В умовах сучасних гібридних загроз, включаючи війну, вибори, надзвичайні ситуації, продуктову безпеку та інформаційний простір, навколо України сформувалися нові тенденції, які є джерелами значних загроз національній безпеці, територіальній цілісності, суверенітету. Особливої уваги потребують прикордонні зони, такі як Херсонська, Харківська, Сумська та Запорізька області, де агресивно настроєною державою активно застосовуються новітні технології у інформаційному просторі, дезінформуючи місцеве населення.

Все це доводить, що високий рівень політичної культури є критично важливим для забезпечення

національної безпеки та стабільного розвитку держави, особливо в умовах сучасних викликів і загроз [4]. Саме тому, політичні партії, залучаючи до своїх лав широкі верстви населення, відіграють провідну роль у формуванні органів державної влади та забезпеченні реалізації державної політики.

Особливе місце в державі визначено конституційно-правовим гарантіям політичних прав і свобод людини і громадянина. Саме ці гарантії є визначальними. Адже неефективний політичний (державний) лад гальмує розвиток економічних та інших відносин і, отже, не дає можливості створити належні економічні, ідеологічні, соціальні та правові гарантії реалізації прав та свобод людини і громадянина. Доки не буде вирішена проблема цивілізованості політичної влади, не може йти мова про можливість ефективної реалізації політичних прав і свобод людини і громадянина. Але з іншого боку, боротьба за реалізацію конституційних прав та свобод особи має вплив на процес цивілізованості політичної влади [5, с.80-81]. Повністю погоджуємось із точкою зору, науковців В.Зеленого та С. Беньковського, що важливою складовою формування концептуальних засад національної безпеки є належна політична культура. Без високого рівня політичної культури, яка передбачає зокрема формування свідомого ставлення до народовладдя, управління державою як на національному так і міжнародному рівні, неможливо забезпечити реалізацію програм національної безпеки. Політична культура характеризує ступінь і якість розвитку політичної системи, свідомості й участі людей у вирішенні державних і суспільних справ. Рівень політичної культури має визначальний вплив на характер політичного режиму, структурування політичної системи, визначення векторів суспільного розвитку і шляхів цивілізаційного поступу, на процес державотворення та укорінення у практику принципів демократії. Політична культура є своєрідним синтезом політики й культури, вона відображає політичну сферу суспільства. У якості головних цінностей-засобів національної політичної культури виступають національна держава, громадянське суспільство, національна еліта, демократія, національна політична система в цілому. Цінностями умовами мають визнаватися національний суверенітет, національна злагода, національна безпека, мирні стосунки з іншими народами тощо [6].

Конституцією України визначено, що політичні партії не можуть мати воєнізованих формувань, а також не допускається створення і діяльність

організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях [1]. Повторюється ця норма і у Законі «Про політичні партії в Україні», де їм забороняється, якщо їх програмні цілі або дії спрямовані на: ліквідацію незалежності України; зміну конституційного ладу насильницьким шляхом; порушення суверенітету і територіальної цілісності України; підризок безпеки держави; незаконне захоплення державної влади; пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі; посягання на права і свободи людини; посягання на здоров'я населення; пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їх символіки порядку [2]. Окрім того, в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військово командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такі заходи правового режиму воєнного стану. А також вводяться інші обмеження, такі як заборона проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів; порушувати у порядку, визначеному Конституцією та законами України, питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань, якщо вона спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підризок її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на стійкість критичної інфраструктури, права і свободи людини, здоров'я населення тощо [7]. Без відповідного рівня політичної культури, який має пряме відношення та впливає на політичний режим неможливо зберегти державу та побудувати нові інституції, що дозволять розвиватися в демократичному руслі державі в цілому.

Висновки. Таким чином, в умовах сучасних загроз навколо України сформувалися нові

тенденції, які є джерелами значних загроз національній безпеці, територіальній цілісності, суверенітету і рівень політичної культури визначає характер політичного режиму, структурування політичної системи, вектори суспільного розвитку та шляхи цивілізаційного поступу, процес державотворення та впровадження принципів демократії.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про політичні партії в Україні. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text> (дата звернення 27.05.2024)
3. Теорія держави і права. Академічний курс: Підруч./ За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ. Юрінком Інтер, 2006. 688 с
4. Галунько В.М. Пошук нових стандартів у вирішенні проблем системи безпеки України майбутніми

правоохоронцями. *Юридичний бюлетень*. Випуск 14. 2020.С. 179-182

5. Конституція України: Коментар законодавства України про права людини і громадянина: Навч. посібн. / Авт. уклад. М.І. Хавронюк. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ.: Видавництво А. С. К., 2003. 384 с.

6. Зелений В. І., Беньковський С.Ю. Політична культура суспільства та її вплив на організацію забезпечення національної безпеки. *Юридичний Бюлетень*. Випуск 32. 2024.С. 39-45.

7. Про правовий режим воєнного стану. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 27.05.2024)

Цуркан О. М.,
orcid.org/0009-0008-6413-5277

аспірант
Одеського державного ніверситету
внутрішніх справ

ТАКТИКА ТА ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОСТТРАЖДАЛИМ ВІД ОТРИМАНИХ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА МАСОВИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ВОГНЕПАЛЬНИХ ПОРАНЕНЬ ІЗ РІЗНИХ ВИДІВ ЗБРОЇ

Чернов О. В.

У статті розглядаються сучасні підходи до організації та реалізації домедичної допомоги постраждалим із вогнепальними пораненнями, отриманими в умовах війни та масових збройних конфліктів. Актуальність дослідження зумовлена зростанням масштабів бойових дій у різних регіонах світу, що спричиняє значну кількість поранених серед військовослужбовців і цивільного населення. Вогнепальні поранення часто супроводжуються важкими ускладненнями, що потребують швидкої та правильно організованої допомоги ще до прибуття професійних медиків. Основною метою статті є аналіз тактичних і організаційних аспектів надання домедичної допомоги, а також визначення ключових принципів, які сприяють зменшенню летальності та ускладнень серед постраждалих.

У роботі акцентується увага на специфіці вогнепальних поранень, зокрема на різних типах ушкоджень, що виникають внаслідок використання стрілецької зброї, вибухових пристроїв, артилерії та іншого озброєння. Описані основні механізми ураження тканин і органів, а також найбільш поширені ускладнення, такі як кровотечі, пневмоторакс, шоківі стани та інфекції. Досліджено методи оцінки стану постраждалого на місці події, включаючи алгоритми первинного огляду за системою C-ABCDE (контроль критичних кровотеч, прохідність дихальних шляхів, дихання, циркуляція крові, неврологічний статус, експозиція та запобігання переохолодженню).

Автором статті розглядається основні принципи організації домедичної допомоги, серед яких виділено:

1. Пріоритетність контролю масивних кровотеч за допомогою турнікетів, гемостатичних засобів і прямого тиску на рану.
2. Забезпечення прохідності дихальних шляхів і підтримка адекватної вентиляції легень.
3. Ефективне використання імпровізованих і стандартних засобів для іммобілізації кінцівок і стабілізації пошкоджених ділянок тіла.
4. Раціональний підхід до евакуації поранених із зони бойових дій із урахуванням безпеки як постраждалого, так і рятувальників.

Окрему увагу приділено питанням навчання персоналу та цивільного населення навичкам домедичної допомоги. Авторами наголошується, що високий рівень підготовки та регулярні тренування дозволяють значно підвищити ефективність надання допомоги в критичних ситуаціях. Навчання включає симуляційні тренінги, практичні заняття з використанням сучасного обладнання та моделювання реалістичних сценаріїв бойових дій.

У статті також проаналізовано особливості надання домедичної допомоги в умовах масових збройних конфліктів, де існує обмежений доступ до медичних ресурсів і високий рівень загрози для рятувальників. Розглянуто питання розподілу ресурсів, забезпечення першочергових потреб поранених і формування тактичних медичних підрозділів, здатних оперативно реагувати на критичні ситуації.

Зроблено висновок, що ефективна організація домедичної допомоги на полі бою потребує комплексного підходу, який включає як технічні засоби, так і чіткі алгоритми дій, що базуються на міжнародних стандартах тактичної медицини (TCCC - Tactical Combat Casualty Care). Удосконалення цих процесів сприятиме зменшенню смертності та покращенню прогнозу для постраждалих із вогнепальними пораненнями.

Ключові слова: домедична допомога, вогнепальні поранення, тактика надання допомоги, принципи надання допомоги, кровотеча, мобільні медичні бригади, евакуація поранених.

Chernov O. V. Tactics and principles of organization of premedical care for victims of gunshot wounds from various types of weapons sustained in war and mass armed conflicts

The article examines contemporary approaches to organizing and providing pre-medical care to individuals with gunshot wounds sustained in the context of war and large-scale armed conflicts. The relevance of the study is due to the increasing scale of combat operations in various regions of the world, which results in a significant

number of casualties among both military personnel and civilians. Gunshot wounds are often accompanied by severe complications that require prompt and properly organized assistance prior to the arrival of professional medical personnel. The main objective of the article is to analyze the tactical and organizational aspects of pre-medical care and to identify key principles that contribute to reducing mortality and complications among the injured.

The work focuses on the specifics of gunshot wounds, including the different types of injuries resulting from the use of firearms, explosive devices, artillery, and other weaponry. It describes the primary mechanisms of tissue and organ damage, as well as the most common complications, such as hemorrhages, pneumothorax, shock states, and infections. Methods for assessing the condition of the injured at the scene of the incident are explored, including the algorithms for primary assessment using the C-ABCDE system (control of critical hemorrhages, airway patency, breathing, circulation, neurological status, exposure, and prevention of hypothermia).

The article outlines the main principles of organizing pre-medical care, among which the following are highlighted:

1. The prioritization of controlling severe hemorrhages through the use of tourniquets, hemostatic agents, and direct pressure on the wound.

2. Ensuring airway patency and maintaining adequate lung ventilation.

3. Effective use of both improvised and standard methods for limb immobilization and stabilization of injured body areas.

4. A rational approach to the evacuation of the injured from the combat zone, taking into account the safety of both the injured and rescuers.

Particular emphasis is placed on training personnel and civilians in pre-medical care skills. The authors stress that a high level of preparation and regular training significantly enhances the effectiveness of assistance in critical situations. Training includes simulation drills, practical sessions with the use of modern equipment, and the modeling of realistic combat scenarios.

The article also analyzes the peculiarities of providing pre-medical care in conditions of large-scale armed conflicts, where access to medical resources is limited, and there is a high level of risk for rescuers. Issues related to resource allocation, ensuring the primary needs of the injured, and the formation of tactical medical units capable of responding rapidly to critical situations are discussed.

The conclusion is drawn that effective organization of pre-medical care on the battlefield requires a comprehensive approach that includes both technical means and clear action protocols based on international tactical medicine standards (TCCC - Tactical Combat Casualty Care). The improvement of these processes will

contribute to a reduction in mortality rates and an improved prognosis for individuals with gunshot wounds.

Key words: pre-medical care, gunshot wounds, assistance tactics, care principles, hemorrhage, mobile medical units, evacuation of the injured.

Постановка проблеми та її актуальність. Сучасні збройні конфлікти характеризуються інтенсивністю бойових дій, широким використанням різних видів зброї та високим рівнем уражень серед військових і цивільного населення. У цих умовах домедична допомога, яка надається безпосередньо на місці події до прибуття професійних медичних служб, набуває особливого значення. Основна мета цієї допомоги – мінімізація смертності та зменшення ризику ускладнень, що виникають унаслідок вогнепальних поранень.

Актуальність теми зумовлена низкою факторів. По-перше, зростанням кількості збройних конфліктів у світі, що супроводжуються значними людськими втратами. По-друге, обмеженими можливостями надання своєчасної кваліфікованої медичної допомоги в умовах бойових дій. По-третє, необхідністю розробки чітких алгоритмів і тактик надання допомоги, які можуть бути реалізовані навіть у складних і небезпечних ситуаціях. Вогнепальні поранення часто супроводжуються кровотечами, порушенням дихання, травматичним шоком і іншими критичними станами, що вимагають негайного втручання.

Надання домедичної допомоги в умовах війни має свої особливості, зумовлені характером ушкоджень. Наприклад, вибухові поранення викликають комбіновані травми, що вражають різні системи організму одночасно. Стрілецька зброя часто призводить до ушкодження великих судин, органів грудної клітки чи живота, що вимагає швидкої зупинки кровотечі та стабілізації стану постраждалого. У таких випадках особлива увага приділяється використанню турнікетів, гемостатичних препаратів, накладанню оклюзійних пов'язок і створенню умов для транспортування постраждалого.

Важливим аспектом є систематичне навчання як військових, так і цивільного населення навичкам домедичної допомоги. У більшості випадків саме базові знання й уміння можуть врятувати життя, зменшити тяжкість наслідків і забезпечити стабільний стан постраждалого до передачі його медичним працівникам. Тренінги, які моделюють реалістичні бойові умови, є важливим елементом підготовки, адже вони дозволяють учасникам засвоїти необхідні алгоритми дій у стресових і небезпечних ситуаціях.

Не менш важливим є аспект організації та координації домедичної допомоги. Це передбачає створення ефективних тактичних медичних підрозділів, розподіл обмежених ресурсів, забезпечення комунікації між рятувальниками та медичними службами, а також розробку протоколів взаємодії. Усе це спрямовано на підвищення швидкості й точності дій, необхідних для порятунку життя.

Досвід останніх десятиліть у країнах із збройними конфліктами свідчить про важливість застосування міжнародних стандартів тактичної медицини, таких як ТССС (Tactical Combat Casualty Care). Цей підхід базується на трьох ключових етапах: надання допомоги під вогнем (Care Under Fire), тактична польова допомога (Tactical Field Care) і тактична евакуація (Tactical Evacuation Care). Кожен із цих етапів передбачає специфічні дії та пріоритети, які залежать від ситуації на полі бою, стану постраждалого та доступності ресурсів.

У цій статті висвітлюються основні принципи й тактики організації домедичної допомоги при вогнепальних пораненнях у сучасних умовах війни. Особлива увага приділяється алгоритмам дій, методам стабілізації постраждалих і способам мінімізації ризиків для рятувальників. Також проаналізовано роль навчання й підготовки персоналу, з урахуванням специфіки бойових дій і ресурсних обмежень. У результаті дослідження визначено ключові напрями вдосконалення системи домедичної допомоги, які сприятимуть зниженню рівня смертності та ускладнень серед постраждалих.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні й практичні питання тактики та принципів організації надання домедичної допомоги постраждалим від вогнепальних поранень розглядалися у наукових працях з долікарської допомоги та тактичної медицини таких вчених України та зарубіжжя як: М.Л. Анкін, Т.Л. Білоус, О.А. Бур'янов, Т.С. Вайда, П.Б. Волянський, О.А. Галушко, А.М. Гринзовський, Джон Е. Кемпбелл, Л.В. Дрок, І.С. Зозуля, Кайі Г. Ган, В.О. Ладика, А.М. Лакша, Д.С. Миргородський, Т.М. Петрик, Пол С. Ауербах, Рой Л. Елсон, С.С. Страфун, Тейт Хіггінс, Б.Д. Халмурадов, І.П. Шлапак, В.Й. Шуба та ін. Водночас, у працях вищезазначених вчених питанню стосовно саме тактики та принципів організації надання домедичної допомоги постраждалим від вогнепальних поранень із різних видів зброї, отриманих в умовах війни та масових збройних конфліктів не приділено достатньої уваги, що

обумовлює актуальність науково-теоретичного та прагматичного дослідження проблеми.

Метою статті є дослідження та визначення основних тактичних особливостей та принципів організації надання домедичної допомоги постраждалим від вогнепальних поранень із різних видів зброї, отриманих в умовах війни та масових збройних конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Надання домедичної допомоги постраждалим у війні є однією з найбільш критичних складових у збереженні життя та мінімізації травматичних наслідків для постраждалих. В умовах бойових дій, особливо під час масових збройних конфліктів, до лікарів і медиків ставляться вимоги, які вимагають значної фізичної, психологічної та організаційної підготовки. Вогнепальні поранення є одними з найбільш поширених типів травм, яких зазнають військовослужбовці, поліцейські, мирні мешканці та учасники конфліктів. Зокрема, у збройних конфліктах, які супроводжуються широким застосуванням вогнепальної зброї, умови надання першої медичної допомоги значно ускладнюються через постійну загрозу нових атак, відсутність належного медичного забезпечення, а також труднощі у доступі до постраждалих.

Вогнепальне поранення — це пошкодження тканин внаслідок дії снарядів, куль чи інших вибухових елементів зброї. Вогнепальні поранення є характерними для бойових дій, а також для терористичних актів та масових конфліктів. Вони можуть бути різними за характером і наслідками: проникаючі поранення, коли куля чи інший елемент зброї проникає в тіло, ушкоджуючи внутрішні органи; непроникаючі поранення, коли снаряд чи куля не проникає глибоко, але завдає поверхневих ушкоджень; рвані поранення, що трапляються при вибухах або при пораненнях від великокаліберних куль, що викликають великі розриви тканин; опіки та поранення від вибухових хвиль, які виникають внаслідок вибухів мін, гранат та інших вибухових речовин.

Такі травми можуть викликати внутрішні кровотечі, травми органів, переломи кісток, порушення функцій дихальної і серцево-судинної систем, що суттєво ускладнює надання першої допомоги.

Головна особливість вогнепальних ран полягає в тому, що вони супроводжуються дуже значним ушкодженням тканин, що поширюється за межі первинного ранового каналу.

Автомат Калашникова АК-74 або АКМ споряджений веретеноподібною кулею із суцільною оболонкою, виготовленою зі сталі з мідним

покриттям. Зазвичай у тілі людини ця куля проходить відстань 23-26 см головною частиною вперед, а потім різко змінює положення. Поранення вирізняється мінімальним розривом тканин. Як правило, куля залишає невелику точкову вхідну і вихідну рани з незначним розривом м'язів. При влученні кулі у великі органи тяжкість поранення буває значною і переважно несумісною з життям.

Кулі, що застосовуються у боєприпасах до автомата АК-74, відзначаються наявністю вільного простору завдовжки близько 5 мм у головній частині, призначення якого полягає у зміщенні важкості у бік донної частини, що змушує кулі змінювати положення на початковій стадії руху в тканинах і відтак негативно позначається на їх уражаючій дії. Хоча куля змінює своє положення вже через 7 см після проникання в тіло, значний розрив тканин виникає лише на кінцевій ділянці.

Кулі в боєприпасах 7,62 x 51 ММ НАТО (виробництво США), як правило, спричиняють поранення з незначним розривом тканин. Водночас створюється розлога тимчасова порожнина завглибшки майже 20-35 см. При цьому спостерігається значний розрив тканин. Якщо куля проходить через суцільні внутрішні органи, наприклад, печінку, вона їх повністю руйнує.

Кулі в боєприпасах 7,62x51 мм НАТО (виробництво Німеччини), викликають поранення, що характеризується значним рваним вихідним отвором. Але такі поранення не завжди бувають тяжкими, тому що осколки утворюються лише через 10 см руху кулі в тканинах, коли здебільшого великі кровеносні судини залишаються позаду. Поранення черевної порожнини смертельне через численні розриви, нанесені осколками.

Кулі калібру 7,62 x 54 мм (виробництво Росії), використовуються в боєприпасах до снайперської гвинтівки Драгунова і кулеметів. Спричиняють рани з профілем, що практично збігається з ушкодженнями, завданими кулями американського виробництва.

Сьогодні як уражаючі елементи стрілецької зброї розглядаються також оперені снаряди. Особливістю опереного забійного елемента є утворення ран незначного розміру, оскільки він проходить тканини головною частиною вперед. Взаємодія з тканинами на швидкості 700-750 м/с призводить до порушення водо-насичених внутрішніх органів, що містяться поблизу ранового каналу. Тому при мінімальному рановому каналі можливі тяжкі і смертельні ушкодження.

Пістолетні кулі проходять через тканини головною частиною вперед, практично не змінюючи

траєкторії. Рановий канал незначний, тимчасова порожнина майже відсутня, оскільки швидкість кулі мала. Миттєве виведення людини зі строю можливе лише при влученні в життєво важливі органи [1, с. 91-124].

Тактика надання домедичної допомоги у зонах бойових дій має бути комплексною та добре організованою. Оскільки більшість постраждалих потребує термінового медичного втручання для запобігання летальних наслідків, важливо діяти швидко та ефективно. Домедична допомога має бути орієнтована на стабілізацію стану постраждалого до прибуття професійних медичних бригад.

Основні етапи тактики надання домедичної допомоги включають: оцінку безпеки, яка полягає в тому, що надання допомоги повинно розпочинатися лише після того, як буде забезпечена безпека для надавача допомоги. У зонах активних бойових дій важливо уникати додаткових ризиків, таких як потрапляння під вогонь чи вибухи; оцінку постраждалого, де проводиться попередня оцінка стану постраждалого, визначаються рівень свідомості, дихання, пульс, наявність серйозних кровотеч та інших життєво небезпечних станів; зупинку кровотечі, яка є однією з першочергових цілей. Для цього використовуються різноманітні методи: тиск на рану, накладення джгутів, стерильних бинтів або спеціальних гелів для зупинки кровотечі. Джгут накладається при артеріальних кровотечах, коли інші методи не дають результату; відновлення прохідності дихальних шляхів, оскільки в умовах бойових дій часто трапляються поранення, що призводять до обструкції дихальних шляхів, тому важливо забезпечити вільний прохід повітря для постраждалого; набір симптомів, що вимагають швидкого реагування, до таких симптомів відносяться: зупинка дихання, сильні внутрішні кровотечі, пневмоторакс (вхід повітря в порожнину грудної клітки), травми органів, що потребують хірургічного втручання; фіксація поранених частин тіла, де у разі переломів кісток або великих травм кінцівок слід вжити заходів для їх фіксації, щоб уникнути додаткових пошкоджень та зменшити біль; транспортний етап, на якому постраждалих, чий травми потребують подальшого лікування, слід евакуювати до медичних установ. Процес транспортування повинен бути організований так, щоб максимально скоротити час до отримання професійної допомоги.

Організація надання домедичної допомоги в умовах війни або масових збройних конфліктів базується на кількох принципах: принцип швидкості, який полягає в тому, що у бойових

умовах кожна хвилина може бути критичною. Чим швидше буде надана допомога, тим більша ймовірність збереження життя. Тому важливе значення має навчання солдатів та медиків основам надання першої допомоги; принцип системності, згідно з яким надання допомоги повинно здійснюватися за чітким алгоритмом, щоб кожен етап був виконаний належним чином. Це стосується як надання допомоги на місці, так і під час транспортування до лікарень чи польових госпіталів; принцип пріоритетності, відповідно до якого на полі бою існує необхідність виявлення постраждалих, які мають найсерйозніші травми і потребують негайної допомоги. Це дозволяє зберегти більше життів, якщо допомога надається перш за все тим, хто вимагає найтерміновішого втручання; принцип мобільності, за яким у умовах бойових дій важливо, щоб бригади медичної допомоги могли швидко змінювати своє місцезнаходження, реагуючи на нові загрози. Мобільність дозволяє бути більш ефективними в наданні допомоги навіть в умовах, коли місце події постійно змінюється; принцип мультидисциплінарності, за яким у бойових умовах важливо, щоб усі учасники процесу надання допомоги мали взаємодію, включаючи лікарів, медсестер, військових медиків та навіть добровольців. Це забезпечує комплексний підхід до лікування; принцип забезпечення континууму допомоги, який полягає в тому, що навіть після того, як допомога надана на місці поранення, потрібно організувати продовження лікування в польових госпіталях, а потім у цивільних або військових лікарнях [2].

Сучасні технології значно полегшують надання медичної допомоги в умовах бойових дій. Серед них: медичні бригади швидкої допомоги на спеціалізованих транспортних засобах (санітарні вертольоти, автомобілі швидкої допомоги), які можуть значно прискорити транспортування постраждалих до медичних установ; дистанційні засоби моніторингу, пристрої для моніторингу стану постраждалих, які дозволяють віддалено оцінити життєві показники пацієнтів, навіть перебуваючи на передовій; технічні засоби для зупинки кровотечі, такі як турнікети та кровоспинні засоби нового покоління, які значно ефективніше контролюють кровотечу, ніж традиційні методи.

Як вже зазначалося вище, вогнепальні поранення є одними з найскладніших і найнебезпечніших ушкоджень, які можуть статися як під час військових дій, так і в умовах масових збройних конфліктів. Характер поранень значною мірою залежить від типу зброї, яка була використана,

калібру боєприпасів, відстані до цілі та умов навколишнього середовища. Основні типи ушкоджень включають пенетраційні поранення, спричинені кулями або осколками, які проходять через тканини та органи; балістичні травми, пов'язані з високою енергією удару, що призводить до розриву тканин і переломів; вибухові поранення, що супроводжуються комбінованими ушкодженнями від ударної хвилі, осколків і теплового впливу. Ці поранення часто ускладнюються критичними станами, такими як масивні кровотечі, пневмоторакс, інфекції та сепсис, що вимагає чітких алгоритмів надання допомоги.

Міжнародні стандарти тактичної медицини, такі як TCCC (Tactical Combat Casualty Care), визначають три ключові етапи надання домедичної допомоги: допомога під вогнем (Care Under Fire), тактична польова допомога (Tactical Field Care) та тактична евакуація (Tactical Evacuation Care). На першому етапі виконуються мінімальні дії для стабілізації стану постраждалого, зокрема контроль масивних кровотеч за допомогою турнікетів, переміщення постраждалого до більш безпечної зони та мінімізація ризику для рятувальників. На другому етапі проводиться детальна оцінка стану постраждалого та виконуються такі дії, як накладання оклюзійних пов'язок для герметизації ран грудної клітки, забезпечення прохідності дихальних шляхів, використання гемостатичних препаратів, імобілізація ушкоджень та підтримка терморегуляції. На третьому етапі забезпечується транспортування постраждалого до медичного закладу з максимальною стабілізацією його стану, використання спеціалізованих засобів для евакуації та моніторинг життєво важливих показників [3].

Ефективність домедичної допомоги забезпечується чіткими алгоритмами дій, зокрема системою C-ABCDE, яка охоплює зупинку критичних кровотеч, забезпечення прохідності дихальних шляхів, оцінку та підтримку дихання, контроль кровообігу, оцінку неврологічного статусу та огляд тіла з метою запобігання переохолодженню. Турнікети є ключовим інструментом для зупинки масивних кровотеч, а оклюзійні пов'язки дозволяють ефективно герметизувати рани грудної клітки та запобігати розвитку пневмотораксу.

Оцінка стану постраждалого на місці події є важливим етапом надання першої допомоги. Правильне виконання алгоритму первинного огляду може значно покращити шанси на виживання постраждалого. Алгоритм C-ABCDE, що використовується для первинної оцінки постраждалих, включає такі етапи:

I етап «С» - Контроль критичних кровотеч

Оцінка кровотечі: Оцінюється наявність масивної кровотечі, особливо з артеріальних судин. Кровотеча з великих судин може швидко призвести до шоку.

Методи контролю:

– Прямий тиск на рану (можна використовувати стерильні або чисті матеріали).

– Якщо прямий тиск не допомагає, накласти джгут вище місця кровотечі (при необхідності для зупинки артеріальної кровотечі).

– Піднімання кінцівки (якщо кровотеча з кінцівки) також може допомогти зменшити кровотечу.

– Використовувати гемостатичні засоби або марлеві пов'язки для зупинки кровотечі.

II етап «А» - Прхідність дихальних шляхів (Airway)

Оцінка прохідності дихальних шляхів: Перевіряється, чи не заблоковані дихальні шляхи (наприклад, за допомогою язика або сторонніх предметів).

Методи відкриття дихальних шляхів:

– Застосовувати маневр підняття підборіддя або маневр забору щелепи для відкриття дихальних шляхів.

– Якщо є підозра на травму хребта, використовувати методи безпечного відкриття дихальних шляхів.

Усунення перешкод: При наявності сторонніх тіл або блювоти необхідно очистити дихальні шляхи.

III етап «В» - Оцінка дихання (Breathing)

Перевірка наявності дихання:

– Слухати, дивитися та відчувати рухи грудної клітки.

– Оцінювати наявність нормального, поверхневого дихання.

Визначення типу дихання: Затруднене або шумне дихання може свідчити про наявність обструкції або травми легень.

Вжиття заходів: Якщо дихання відсутнє або воно недостатнє, почати штучну вентиляцію легень (наприклад, через маску).

IV етап «С» - Оцінка циркуляції (Circulation)

Перевірка пульсу та кольору шкіри:

– Оцінка пульсу на сонних або променевих артеріях.

– Якщо пульс відсутній, негайно почати серцево-легеневу реанімацію (СЛР).

– Оцінка кольору шкіри та температури кінцівок (ціаноз може свідчити про порушення циркуляції).

Оцінка наявності інших ознак шоку:

– Гіпотонія (низький тиск).

– Холодна, мокра шкіра.

– Слабкий пульс.

V етап «D» - Неврологічний статус (Disability)

Оцінка рівня свідомості: Використовувати шкалу ком Глазго для оцінки свідомості (оцінюючи відкриття очей, вербальну реакцію та рухи).

Оцінка моторних функцій:

– Перевірити реакцію пацієнта на біль або на інші стимули.

– Перевірити наявність порушень координації, відсутності рухів кінцівок.

VI етап «E» - Експозиція та запобігання переохлажденню (Exposure and Environment)

Оцінка загального стану постраждалого:

– Зняти одяг для виявлення прихованих травм (ушкодження, кровотечі, переломи тощо).

– Оцінити наявність переломів або інших ушкоджень.

Запобігання переохоложенню:

– Після огляду накрити постраждалого ковдрою або іншим утеплюючим матеріалом для збереження тепла.

– Забезпечити, щоб постраждалий не був у контакті з холодною поверхнею [4].

Проте, варто виділити загальні зауваження, що полягають у тому, що алгоритм С-ABCDE дає змогу швидко оцінити стан постраждалого та прийняти необхідні заходи для стабілізації його стану до прибуття кваліфікованої медичної допомоги. Усі кроки повинні виконуватись за пріоритетністю: контроль кровотечі та прохідність дихальних шляхів є першочерговими, оскільки ці стани можуть призвести до смерті протягом кількох хвилин.

Окрім зазначених етапів, велику увагу слід приділяти розпізнаванню та лікуванню шоківих станів, які часто супроводжують вогнепальні поранення. Гіповолемічний шок, що виникає внаслідок значної втрати крові, потребує негайної корекції за допомогою інфузійної терапії. В умовах бойових дій використання турнікетів для контролю кровотечі має поєднуватися із застосуванням гемостатичних матеріалів, що сприяють швидкому згортанню крові навіть у складних умовах.

Важливим аспектом є профілактика та лікування інфекційних ускладнень. Введення антибіотиків широкого спектра дії на етапі тактичної польової допомоги є стандартом, який знижує ризик розвитку сепсису. Після надання первинної допомоги рани повинні бути очищені та оброблені для мінімізації ризику подальшого інфікування. У зонах бойових дій, де доступ до стерильних

умов обмежених, слід використовувати герметичні перев'язувальні матеріали.

Евакуація постраждалих є критичним компонентом домедичної допомоги. Вона передбачає визначення найбільш безпечного й швидкого маршруту транспортування, використання спеціалізованих засобів та дотримання заходів безпеки для уникнення додаткових ушкоджень. Навчання та підготовка персоналу мають вирішальне значення для забезпечення ефективності домедичної допомоги. Програми навчання включають теоретичну підготовку, практичні заняття з використанням симуляторів та реалістичних сценаріїв, а також регулярні тренування для підтримки навичок. Наприклад, у рамках навчання ТССС медичний персонал і бійці навчаються діяти в стресових умовах, що максимально наближені до реальних бойових ситуацій.

Крім того, варто зауважити, що психологічна підготовка осіб, що здійснюють рятувальні операції з надання домедичної допомоги також відіграє значну роль. Висока психологічна напруга та необхідність приймати швидкі рішення можуть впливати на ефективність надання такої допомоги. Програми підготовки мають включати елементи стрес-менеджменту та методи самоконтролю, які допомагають знижувати рівень тривожності та зберігати ясність мислення навіть у найкритичніших ситуаціях.

У критичних умовах масових збройних конфліктів важливу роль відіграє розподіл ресурсів за принципом триажу, який забезпечує пріоритетність надання допомоги залежно від тяжкості стану постраждалих. Це дозволяє оптимально використовувати наявні ресурси та забезпечувати надання допомоги тим, хто має найбільші шанси на виживання. Для ефективного триажу використовуються кольорові маркування, які дозволяють швидко ідентифікувати пріоритетність пацієнтів.

На сьогоднішній день, використання сучасних технологій значно підвищує ефективність надання допомоги. Наприклад, портативні пристрої для моніторингу життєвих показників, такі як пульсоксиметри та монітори серцевого ритму, дозволяють медичному персоналу оперативно оцінювати стан пацієнтів. Мобільні додатки для навчання й комунікації забезпечують швидкий доступ до протоколів дій, а також можливість отримання консультацій від досвідчених фахівців у режимі реального часу.

Ефективна організація домедичної допомоги в умовах війни та масових збройних конфліктів є ключовим фактором зниження смертності

та ускладнень серед постраждалих. Реалізація міжнародних стандартів, чіткі алгоритми дій, навчання персоналу й ефективна евакуація забезпечують високу якість надання допомоги. Подальші дослідження й удосконалення в цій сфері залишаються важливими для адаптації до нових викликів, пов'язаних із сучасними збройними конфліктами.

Не менш важливим є розвиток локальної інфраструктури для підтримки медичної допомоги в умовах конфлікту. Це включає створення мобільних медичних пунктів, забезпечення засобами першої допомоги на рівні громад, а також залучення волонтерів для підтримки медичного персоналу. Підготовка населення до надання домедичної допомоги в екстремальних умовах може суттєво підвищити рівень виживання серед постраждалих. Регулярне проведення тренінгів і навчальних семінарів для цивільного населення сприяє формуванню базових навичок домедичної допомоги, які можуть бути вирішальними у критичних ситуаціях.

Забезпечення достатньої кількості ресурсів, таких як медикаменти, перев'язувальні матеріали, турнікети та носилки, є ключовим завданням для медичних служб у зоні бойових дій. Планування логістики постачання медичних засобів має враховувати не лише поточні потреби, але й можливі надзвичайні ситуації, які можуть виникнути. Створення стратегічних запасів у місцях, які перебувають на безпечній відстані від лінії фронту, дозволяє швидко реагувати на різкі зміни обставин та забезпечувати медичні підрозділи всім необхідним.

Особливу увагу слід приділяти підтримці спеціалізованих транспортних засобів для евакуації постраждалих. Використання броньованих автомобілів для транспортування в умовах активних бойових дій забезпечує додатковий рівень захисту як для постраждалих, так і для медичного персоналу. Для евакуації з важкодоступних зон можна залучати повітряний транспорт, зокрема гелікоптери, які обладнані медичним обладнанням для підтримки життєво важливих функцій.

Умови сучасних збройних конфліктів вимагають інноваційних підходів до забезпечення домедичної допомоги. Наприклад, розвиток телемедицини дозволяє надавати консультації в реальному часі, що є особливо важливим у разі відсутності фахівців безпосередньо на місці подій. Використання дронів для доставки медикаментів та обладнання у важкодоступні або небезпечні зони також стає все більш популярним. Такі технологічні рішення

дозволяють значно скоротити час надання допомоги та підвищити її ефективність.

Ще одним важливим аспектом є організація навчання та тренувань не лише для медичного персоналу, але й для цивільного населення. Люди, які мають базові знання та навички у наданні домедичної допомоги, можуть суттєво покращити шанси на виживання постраждалих до прибуття професійної допомоги. Військові й цивільні тренінги з домедичної допомоги мають включати відпрацювання реалістичних сценаріїв, які враховують реальні умови бойових дій.

Узагальнення досвіду, отриманого під час сучасних збройних конфліктів, дозволяє розробляти нові підходи та вдосконалювати наявні методики. Зокрема, аналіз випадків ефективної та неефективної допомоги допомагає виявляти слабкі місця у системі організації домедичної допомоги та знаходити способи їх усунення. Постійне оновлення протоколів дій відповідно до найновіших наукових розробок та практичних досліджень сприяє підвищенню якості допомоги.

В умовах війни важливо також враховувати психологічний стан як постраждалих, так і медичного персоналу. Постійна робота під стресом, небезпека для життя, висока відповідальність – усе це може негативно впливати на прийняття рішень та ефективність виконання обов'язків. Тому програми навчання та підготовки мають включати не лише технічні, але й психологічні аспекти, зокрема розвиток стресостійкості та методи швидкого відновлення після інтенсивних емоційних навантажень.

Особливості надання допомоги можуть змінюватися залежно від контексту конфлікту. Наприклад, у випадках, коли бойові дії відбуваються у міських умовах, додатковими викликами стають обмежений доступ до постраждалих, ризик обвалів будівель, а також підвищена ймовірність поранень серед цивільного населення. Це потребує адаптації стандартних протоколів до конкретних умов, що передбачає розробку альтернативних маршрутів евакуації, використання спеціального обладнання для доступу до завалених зон, а також організацію тимчасових медичних пунктів у безпечних місцях.

Розвиток партнерських відносин із міжнародними організаціями, які спеціалізуються на наданні гуманітарної допомоги, може значно підсилити можливості локальних медичних служб. Такі організації часто мають доступ до ресурсів, які можуть бути недоступними на місцях, включаючи спеціалізоване обладнання, медичні препарати

та експертні знання. Співпраця з міжнародними партнерами також сприяє обміну досвідом і впровадженню кращих світових практик у сфері домедичної допомоги.

Таким чином, організація надання домедичної допомоги у зоні збройних конфліктів є комплексною проблемою, яка вимагає скоординованих зусиль на різних рівнях. Ефективна взаємодія між медичними службами, військовими структурами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами є запорукою збереження життя та здоров'я постраждалих. Підготовка персоналу, впровадження інноваційних технологій, створення запасів ресурсів і адаптація до мінливих умов – усе це складає основу для успішного надання допомоги в умовах сучасних конфліктів.

Висновки. Надання домедичної допомоги постраждалим від вогнепальних поранень у умовах війни та масових збройних конфліктів є надзвичайно складним і багатограним завданням, яке потребує не лише висококваліфікованих медичних знань і навичок, але й швидкої реакції, чіткої організації та здатності адаптуватися до постійно змінюваних умов на полі бою. Вогнепальні поранення, отримані під час бойових дій, часто є результатом застосування різноманітних видів зброї, що значно ускладнює характер і тяжкість травм. Тому тактика надання допомоги повинна бути ефективною, швидкою і, головне, виваженою, з урахуванням усіх можливих ризиків і наслідків для життя постраждалого.

Першочерговим завданням на місці події є швидка оцінка стану постраждалого і визначення пріоритетів. Оскільки на полі бою кожна хвилина може бути вирішальною, медики повинні бути готовими діяти за чітким алгоритмом, щоб максимально швидко і ефективно стабілізувати стан пораненого до транспортування до спеціалізованих медичних закладів. Цей процес вимагає не тільки технічної підготовленості, а й психологічної стійкості від тих, хто надає допомогу, оскільки вони часто опиняються в екстремальних ситуаціях під постійною загрозою.

Важливим аспектом є організація допомоги за принципами пріоритетності, що дозволяє зосередити зусилля на постраждалих з найважчими травмами. Однак надання допомоги в умовах бойових дій вимагає не лише індивідуальних дій, але й ефективної роботи у складі мультидисциплінарних бригад, які об'єднують військових медиків, лікарів, медсестер і навіть волонтерів, що разом можуть забезпечити комплексний підхід до лікування. Саме взаємодія між різними

рівнями медичної допомоги – від домедичної до госпітальної – може визначити кінцевий результат, зокрема, збереження життя постраждалого.

Системність надання допомоги на всіх етапах, від надання першої допомоги до подальшого лікування в медичних закладах, є важливою складовою успіху. Це також вимагає розвитку та постійного вдосконалення організаційних процесів у медичних установах, які мають бути готовими до великої кількості постраждалих і забезпечувати високий рівень медичних послуг навіть у складних умовах.

Окремо варто зазначити, що технічні інновації відіграють важливу роль у наданні домедичної допомоги. Використання новітніх технологій, таких як медичні бригади швидкої допомоги на спеціалізованих транспортних засобах, дистанційне моніторингування стану постраждалих і новітні кровоспинні засоби, значно полегшують процес лікування та збільшують шанси на успішне врятування життя. Впровадження сучасних технологій дозволяє зменшити час реагування на надзвичайні ситуації і покращити якість медичних послуг, що надаються в польових умовах.

Однак, на жаль, навіть найкраща тактика та передові технології не можуть замінити людський фактор. Кваліфікація і готовність медичних працівників, їх здатність до стресостійкості та ефективної взаємодії в умовах бойових дій, залишаються ключовими факторами, що визначають успіх надання домедичної допомоги. Навчання та підготовка персоналу до роботи в екстремальних умовах, у тому числі навичок самопомоги та взаємодопомоги, є одним із важливих елементів,

які сприяють зниженню рівня смертності серед постраждалих.

У підсумку, ефективне надання домедичної допомоги під час війни та збройних конфліктів вимагає комплексного підходу, який включає не лише медичну підготовку, але й організацію роботи, ефективне використання ресурсів і постійну взаємодію всіх учасників процесу. Тільки за умови чіткої і скоординованої роботи всіх структур можна досягти значних результатів у збереженні життя і здоров'я постраждалих.

Література

1. Особиста безпека / Криволапчук В.О., Тодуров І.М., Бондарчук М.Т., Юрченко А.В., Шаповалов О.В. : навч.-практ. посіб. К.: ВПЦ МВС України, 2006. 169 с.
2. Халмурадов Б. Д. Медицина надзвичайних ситуацій. підручник / Б.Д. Халмурадов, П. Б. Волянський – К. : Центр учбової літератури, 2023. 208 с.
3. Домедична допомога в екстремальних ситуаціях та медичний захист населення в надзвичайних ситуаціях. Навчальний посібник. / Гринзовський А.М., Волянський П.Б., Калашченко С.І. та ін. Київ : Вид. дім «СКІФ», 2023. 216 с.
4. Вайда Т. С. Долікарська допомога: навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2024. 874 с.

Чернов О. В.,
доктор філософії,
асистент кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової
діяльності
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ

ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК СКЛАДОВА ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД.....	3
Дришлюк В. І., Журавель А. В.	
ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ПРАВОВА ЦІННІСТЬ: СУЧАСНИЙ КОНЦЕПТ.....	9
Корнієнко М. В.	
ЮРИДИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ САМОЧИННОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....	14
Мирза С. С., Лонюк І. В.	
ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПІДТРИМКИ ЖІНОЧОЇ ЗАЙНЯТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	20
Матвєєва Л. Г., Мирза С. С., Лавренюк О. Ю.	

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРОБЛЕМИ ПРАКТИКИ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ.....	25
Бабенко А. М., Домброван Н. В., Яцишена Г. А.	
ЛЕГАЛІЗАЦІЯ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ.....	32
Беніцький А. С.	
OSINT В КОНТЕКСТІ ВИЯВЛЕННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ КІБЕРЗЛОЧИНАМ.....	38
Демедюк С. В.	
ЗМІСТОВНА СКЛАДОВА ПОШУКУ ОЗНАК КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ЗБРОЇ.....	42
Донець А. І., Єгоров С. О.	

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ.....	46
Купцов М. В.	
ФРАУДАТОРНІ ТА ФІКТИВНІ ПРАВОЧИНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	51
Самох М. Ю.	
СУЧАСНІ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ РОЗБУДОВИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ.....	57
Турченко І. В.	
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНИХ ІНВЕСТИЦІЙ.....	66
Швець М. О., Журавель А. В.	

ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

ПРАВО НА БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ: СУДОВА ПРАКТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	73
Блащук Т. В., Дробуш І. В.	
СЕКСУАЛЬНІ ДОМАГАННЯ: ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ПРОФІЛАКТИКА.....	80
Ковальова О. В.	

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ РЕФОРМИ

ПОНЯТТЯ ДИСКРЕЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	87
Білих І. В.	
РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ОПЕРАТИВНОГО ПРАЦІВНИКА ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	92
Дьорова О. М.	
ПИТАННЯ СТАТУСУ СЛУЖБИ СУДОВОЇ ОХОРОНИ В УКРАЇНІ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	97
Заросило В. О., Заросило В. В., Крютченко Л. А.	
ВЗАЄМОДІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ.....	103
Коломієць Ю. М.	
ФІЗИЧНА АКТИВНІСТЬ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТРАВМОВАНИХ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ.....	109
Ком'яга А. В., Мосузенко В. Ю.	
БЕЗПЕКА ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ АВТОМОБІЛЬНОГО ТА ІНШИХ ВИДІВ МЕХАНІЧНОГО ТРАНСПОРТУ: ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ.....	115
Меркулова В. О.	
НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ.....	125
Савіцький О. В.	

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КОМПЕНСАЦІЇ ЗБИТКІВ ПОТЕРПІЛИМ ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	130
Дарій С. В., Ярош В. В., Резніченко Г. С.	

ДО НОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

ТЕХНОЛОГІЇ ТЕСТУВАННЯ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....	135
Моргунова Т. І.	

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ВДОСКОНАЛЕНИХ СИСТЕМ ЗАХИСТУ БПЛА ВІД РАДІОЕЛЕКТРОННОЇ ПРОТИДІЇ В УМОВАХ СУЧАСНОГО КОНФЛІКТУ.....	140
Зуб А. А.	
ІНТЕГРАЦІЯ МОБІЛЬНИХ ДОДАТКІВ ТЕЛЕМЕДИЦИНИ З СИСТЕМАМИ БОЙОВОГО УПРАВЛІННЯ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ МЕДИЧНОЇ ЕВАКУАЦІЇ ПОРАНЕНИХ.....	145
Ковальов К. Є.	
ОСОБЛИВОСТІ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ ТА УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ.....	150
Свердлін К. Ю.	
ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА СУСПІЛЬСТВА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ОРГАНІЗАЦІЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ.....	156
Цуркан О. М.	
ТАКТИКА ТА ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД ОТРИМАНИХ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА МАСОВИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ВОГНЕПАЛЬНИХ ПОРАНЕНЬ ІЗ РІЗНИХ ВИДІВ ЗБРОЇ.....	160
Чернов О. В.	

ISSUES OF THE FORMATION OF THE RULE-OF-LAW STATE

THE IMPLEMENTATION OF JUDGEMENTS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS AS A COMPONENT OF THE RIGHT TO A FAIR TRIAL.....	3
Dryshliuk V. I., Zhuravel A. V.	
HUMAN RIGHTS AS A LEGAL VALUE: MODERN CONCEPT.....	9
Korniienko M. V.	
LEGAL CHARACTERIZATION OF THE INSTITUTE OF UNAUTHORIZED CONSTRUCTION IN UKRAINE AND IN THE EUROPEAN UNION: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS.....	14
Myrza S. S., Loniuk I. V.	
STATE POLICY OF SUPPORTING WOMEN'S EMPLOYMENT IN CONDITIONS OF MARTIAL LAW	20
Matveeva L. H., Mirza S. S., Lavreniuk O. Yu.	

CRIME PREVENTION: PRACTICAL CHALLENGES AND SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL SUPPORT

CRIMINAL LAW AND CRIMINAL PROCEDURE PRINCIPLES OF INVESTIGATING UNAUTHORIZED ABSENCE FROM A MILITARY UNIT OR PLACE OF SERVICE.....	25
Babenko A. M., Dombrovan N. V., Yatsyshena H. A.	
LEGALIZATION (LAUNDERING) OF CRIMINALLY OBTAINED PROPERTY: PROBLEMS OF CRIMINAL-LEGAL QUALIFICATION.....	32
Benitskiy A. S.	
OSINT IN THE CONTEXT OF CYBERCRIME DETECTION AND PREVENTION.....	38
Demediuk S. V.	
CONTENT COMPONENT OF THE SEARCH PROCESS CRIMINAL OFFENSES RELATED TO ILLEGAL TRAFFIC OF WEAPONS.....	42
Donets A. I., Yehorov S. O.	

ISSUES OF CIVIL AND COMMERCIAL LAW

THE FORMATION OF THE CONCEPT OF PUBLIC PROCUREMENT IN DOMESTIC LEGISLATION.....	46
Kuptsov M. V.	
FRAUDULENT AND FICTITIOUS TRANSACTIONS: A COMPARATIVE LEGAL ASPECT.....	51
Samokh M. Yu.	
MODERN MODELS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE DEVELOPMENT OF DOMESTIC TRANSPORT INFRASTRUCTURE.....	57
Turchenko I. V.	
CONSTITUTIONAL PRINCIPLES FOR ENVIRONMENTAL INVESTMENTS.....	66
Shvets M. O., Zhuravel A. V.	

ISSUES OF ENVIRONMENTAL LAW

THE RIGHT TO A SAFE ENVIRONMENT: JUDICIAL PRACTICE AND IMPLEMENTATION FEATURES UNDER MARTIAL LAW.....	73
Blashchuk T. V., Drobush I. V.	
SEXUAL HARASSMENT: RESPONSIBILITY AND PREVENTION.....	80
Kovalova O. V.	

LEGAL SUPPORT OF THE ADMINISTRATIVE REFORM

THE CONCEPT OF DISCRETIONARY POWERS OF PUBLIC ADMINISTRATION BODIES: THEORETICAL AND LEGAL ASPECT.....	87
Bilykh I. V.	
THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL TRAINING OF AN OPERATIONAL OFFICER IN THE PERFORMANCE OF DUTY UNDER MARTIAL LAW.....	92
Dorova O. M.	
THE ISSUE OF THE STATUS OF THE COURT SECURITY SERVICE IN UKRAINE AND THE LEGAL SUPPORT FOR ITS ACTIVITIES.....	97
Zarosylo V. O., Zarosylo V. V., Kryutchenko L. A.	
INTERACTION OF THE NATIONAL POLICE AND THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE DURING MARTIAL LAW: PECULIARITIES OF PERFORMING TASKS IN THE DE-OCCUPIED TERRITORIES.....	103
Kolomiets Yu. M.	
PHYSICAL ACTIVITY AS A MEANS OF SOCIAL REHABILITATION OF TRAUMATIZED COMBATANTS.....	109
Komiaha A. V., Mosuzenko V. Yu.	
ROAD TRAFFIC SAFETY AND OPERATION OF MOTOR VEHICLES AND OTHER TYPES OF MECHANICAL TRANSPORT: FEATURES OF CRIMINAL LEGAL DOCTRINE.....	115
Merkulova V. O.	
PROVISION OF ADMINISTRATIVE SERVICES IN UKRAINE.....	125
Savitskyi O. V.	

ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION

SOME PROBLEMS OF COMPENSATION FOR DAMAGES TO VICTIMS OF VIOLENT CRIMINAL OFFENSES.....	130
Darii S. V., Yarosh V. V., Reznichenko H. S.	

ON THE NEW CONCEPT OF LEGAL EDUCATION

TESTING TECHNOLOGIES IN THE MODERN EDUCATIONAL PROCESS	135
Morgunova T. I.	

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF ENSURING NATIONAL SECURITY

DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF ADVANCED SYSTEMS OF PROTECTION OF UAVS AGAINST RADIO ELECTRONIC COUNTERMEASURE IN THE CONDITIONS OF MODERN CONFLICT.....	140
Zub A. A.	
INTEGRATION OF TELEMEDICINE MOBILE APPLICATIONS WITH COMBAT CONTROL SYSTEMS TO OPTIMIZE THE MEDICAL EVACUATION OF THE WOUNDED.....	145
Kovalov K. Ye.	
PECULIARITIES OF STAFFING OF THE STATE CRIMINAL ENFORCEMENT SERVICE AND AUTHORIZED BODIES ON PROBATION ISSUES IN WARTIME CONDITIONS.....	150
Sverdlin K. Yu.	
POLITICAL CULTURE OF SOCIETY AND ITS INFLUENCE ON THE ORGANIZATION OF ENSURING STATE SECURITY...156	
Tsurkan O. M.	
TACTICS AND PRINCIPLES OF ORGANIZATION OF PREMEDICAL CARE FOR VICTIMS OF GUNSHOT WOUNDS FROM VARIOUS TYPES OF WEAPONS SUSTAINED IN WAR AND MASS ARMED CONFLICTS.....	160
Chernov O. V.	

НОТАТКИ

Наукове видання

Південноукраїнський правничий часопис
4' 2024

Науковий журнал

Комп'ютерне верстання Кузнецова Н. С.

Підписано до друку: 25.12.2024. Формат 60×84/8. Гарнітура «Trebuchet MS».
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 18,91. Ум. друк. арк. 20,23.
Зам. № 0325/247. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.